

ІНСТИТУТ ПРАВОТВОРЧОСТІ
ТА НАУКОВО-ПРАВОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ
В ДОСЛІДЖЕННЯХ
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ**

*Збірник матеріалів
II Всеукраїнської науково-практичної конференції
до Дня науки*

м. Київ, 17 травня 2024 року

Видавництво
«Юридика»
2024

УДК 001.8:34(062.552)

А 43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії наук України
30 травня 2024 року, протокол № 5*

Редакційна колегія:

Атаманчук Н. І., Гриняк А. Б., Міловська Н. В.

Відповідальний редактор:

Міловська Н. В.

А 43 **Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях
молодих вчених** : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-
практичної конференції до Дня науки (м. Київ, 17 травня
2024 р.). Київ : Інститут правотворчості та науково-правових
експертиз НАН України, 2024. 280 с.

ISBN 978-617-8182-43-4

17 травня 2024 року в Інституті правотворчості та науково-
правових експертиз НАН України Радою молодих вчених проведено
II Всеукраїнську науково-практичну конференцію до Дня науки
«Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених»,
у якій взяли участь молоді вчені, аспіранти та студенти, а також
працівники з практичним досвідом роботи.

У рамках конференції обговорено питання методології сучасної
юриспруденції, освітньо-наукової діяльності у галузі права, тенденцій
розвитку законодавства України у сфері публічно-правових та приватно-
правових відносин, гармонізації вітчизняного законодавства із законо-
давством ЄС та інші проблемні питання.

Видання адресоване науковим та науково-педагогічним праців-
никам закладів вищої освіти і наукових установ, студентам, аспірантам,
докторантам та всім, хто цікавиться актуальними питаннями юридичної
науки.

УДК 001.8:34(062.552)

© Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України, 2024

© Видавництво «Юридика», 2024

© Автори, 2024

ISBN 978-617-8182-43-4

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА, ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Вплив міжнародних договорів на національне законодавство
України

Міловська Н. В...... 10

Освітньо-наукова діяльність в умовах еміграції міжвоєнного періоду

Токарчук О. В. 13

Вплив групи держав проти корупції (греко) на формування
ефективного антикорупційного законодавства в Україні

Волохов О. С...... 16

Практична складова навчального процесу як важливий чинник
формування правової культури здобувачів вищої юридичної освіти

Сидоркіна Р. Д...... 20

Особливості впровадження антикорупційного комплаєнсу в закладах
вищої освіти: кризь призму світової практики запобігання корупції

Сорока О. Я., Федосенко Н. В., Хомут У. В...... 23

Нормативне закріплення принципу верховенства права в країнах
континентальної правової системи як передумова його імплементації
в Україні

Бідзіля В. В...... 26

Науково-експертний висновок як засіб контролю за дотриманням
правил техніки нормопроєктування та забезпечення якості
законодавства

Возняк І. З. 29

Понятійно-правове мислення у Давньому Римі: акційний поворот

Кучеренко Д. С...... 35

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Принцип розподілу влади та делегування законодавчих повноважень
виконавчій владі в умовах війни: проблемні аспекти

Івасик С. М. 40

Конституційне право громадян на звернення до органів державної влади в Україні Сліпченко Я. П.	44
Європейські стандарти співпраці органів місцевого самоврядування з громадськістю Таранов М. А.	48
НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО, МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО	
Значення принципів українського судочинства: загальний нарис Гудима М. М.	51
Потенційні об'єкти правового регулювання в метавесвіті Свердліченко В. П.	55
Особливості застосування непоіменованих способів забезпечення виконання договірних зобов'язань Соботник Р. С.	58
Договір страхування здоров'я на випадок хвороби у цивільному праві України в розумінні нового законодавства Бакун С. С.	61
Особливості визнання винаходів патентоздатними за законодавством України Василяко Р. О.	65
Поняття медичної документації та її правова характеристика Воронцов Д. Ю.	68
Визначення походження дитини від батьків при застосуванні сурогатного материнства Гаврилов Р. В.	71
Напрями удосконалення правового регулювання електронної форми окремих договорів купівлі-продажу об'єктів нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому Глушенко А. О.	75
Особливості правового регулювання солідарних та часткових зобов'язань: порівняльно-правовий аспект Гнідан Ю. І.	78

Визначення суб'єктів, які мають право на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів прокуратури	
Деркач І. М.	82
Теоретичні аспекти розуміння об'єкта забезпечувальної довірчої власності	
Дектярьов В. В.	87
Формування складу арбітражу у спорі з іноземним елементом	
Івашина Т. І.	90
Напрями оновлення цивільно-правового регулювання банківського кредитування	
Йосипенко М. С.	94
Практичні перспективи страхової діяльності в умовах воєнного стану	
Ковшар А. В., Севастьяненко О. В.	98
Співвідношення позасудового та судового способу захисту цивільних прав іпотекодержателя	
Крижовий Д. В.	103
Майнові права власників акцій корпоративного інвестиційного фонду	
Криштук І. В.	105
Строк дії договору про передачу переважного права купівлі земельної ділянки: проблеми реалізації	
Кушнір П. М.	109
Поділ майна подружжя: втілення європейських стандартів у законодавство України	
Лісовий С. А.	114
Особливості цивільно-правового регулювання договірних відносин ренти	
Максимук Є. М.	116
Страхові ризики у договорі страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду	
Марченко М. В.	119
Принцип свободи договору в правовому регулюванні зовнішньоекономічного контракту	
Марчук Д. П.	123

Співвідношення процентів за прострочення виконання грошового зобов'язання та неустойки Отцевич Є. Ю.	127
Співстрахування як спосіб забезпечення виконання зобов'язань у сфері особистого страхування військовослужбовців Панченко Є. В.	132
Ціна позову як критерій малозначності справи Радочинський О. Д.	136
Повага до сімейного життя та захист прав батьків у міжнародному приватному праві Тихоненко А. А.	138
Тривалість виконання фідучіарних обов'язків в англійському корпоративному праві Ткачук І. О.	141
Справедлива рівновага прав дитини на безпечне середовище та не розлучатися з батьками Черняк О. О.	143
Правова природа таймшеру: окремі аспекти Фатхутдінова І. В.	147
НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО	
Оброблення правових ризиків з урахуванням положень міжнародного стандарту ISO 31022:2020 при погодженні проєкту договору про надання послуг Боровенська Т. В., Редько В. В.	150
Правові аспекти заповнення та внесення змін до митної декларації при здійсненні митної брокерської діяльності Іванченко Е. П.	155
Щодо «державної допомоги» та «державної підтримки» у термінології стимулюючого правового режиму господарювання Курепіна О. Ю.	158
Дослідження можливості використання положень міжнародних стандартів ISO 31000:2018 та iso 31022:2020 в договірній роботі для забезпечення прийняття управлінських рішень з урахуванням правових ризиків Редько В. В.	162

Додаткова грошова винагорода арбітражного керуючого у процедурі розпорядження майном Зайка К. П.	167
---	-----

**НАПРЯМ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО,
ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Право внутрішньо-переміщених осіб на житло Самойленко С. О.	171
---	-----

Спори щодо відшкодування моральної шкоди у сфері трудових відносин Яніцький В. В.	174
--	-----

**НАПРЯМ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО,
ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО**

Тенденції розвитку законодавства про державне регулювання цін на продовольство Григор'єва Х. А.	179
--	-----

Екологічна політика: виклики та перспективи в Європейському Союзі та Україні Білан О. В.	182
---	-----

Правова природа шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією російської федерації Ковтун Д. С.	186
--	-----

**НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС,
ФІНАНСОВЕ ПРАВО**

Пільгове оподаткування операцій з ввезення транспортних засобів для осіб залучених до захисту України: законодавчі ініціативи Атаманчук Н. І.	190
--	-----

Особливості системи адміністративного судочинства: порівняльний аналіз України та Німеччини Волік В. В., Піцков Д. А.	194
--	-----

Пропозиції щодо вдосконалення понятійно-категоріального апарату у сфері комерційної таємниці та конфіденційної інформації бізнесу в Україні Кравченко О. М.	198
---	-----

Роль держави в адміністративно-правовому забезпеченні соціального захисту населення України	
Кропивницький М. О.	202
Адміністративно-правові відносини у сфері використання та охорони земель як об'єкт контролю	
Заїка І. В.	205
Адміністративно-правовий статус біженців в Україні	
Коваль А. І.	209
Адміністративні провадження як предмет науково-правового дослідження з точки зору їх поділу на конфліктні та неконфліктні	
Міхєєв М. В.	214
Суть, зміст та розвиток управління в галузі юстиції	
Циганій О. В.	217
 НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛІСТИКА	
Окупація як передумова до вчинення представниками країни-агресора кримінальних правопорушень на окупованій території	
Сиводєд І. С.	221
Особливості поведінки засуджених як жертви у механізмі вчинення злочину	
Церкуник Л. В.	225
Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення: de lege ferenda	
Граб А. В.	229
Міжнародне викрадення дітей: правові аспекти та шляхи вирішення проблеми	
Гур'янова К. О.	233
Понятійний апарат комп'ютерних кримінальних правопорушень	
Котляр А. М.	237
Особливості проведення судових експертиз при згвалтуванні	
Лисюк Р. Р.	239
Основні тенденції розбоїв, поєднаних з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище	
Паламарчук О. В.	243

Актуальні проблеми притягнення до відповідальності за екоцид (ст. 441 КК України)	
Полосенко Д. О.	245
Кримінологічна теорія дослідження нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями як основний детермінант самовільного залишення військової частини або місця служби: віктимологічний аспект	
Ткаченко П. І.	249
НАПРЯМ 9. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО	
Особливості розвитку нормативно-правового забезпечення надання міжнародної військової допомоги	
Приполова Л. І., Стужук Ю. П.	253
Правовий механізм захисту прав людини в Європейському Союзі	
Ільченко А. С.	256
Статут ООН з питань міжнародно-правової відповідальності. Прийняті резолюції генеральної асамблеї ООН щодо протидії агресії РФ проти України 2022–2023 роки	
Лихвар В. В.	259
Роль ЄСПЛ у захисті свободи слова у соціальних мережах	
Олексієнко В. О.	263
Організація Африканської Єдності: перші кроки на шляху до розбудови миру та стабільності в Африці	
Улиганець В. Є.	269
Роль міжнародних організацій у захисті прав дітей на окупованих територіях України	
Шелест Н. С.	272

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА, ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ НА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Міловська Н. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу дослідження проблем правотворчості
та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Міжнародні договори є необхідним елементом світового правопорядку та в системі міжнародних відносин виконують низку важливих правових функцій, насамперед упорядкування міжнародних відносин і формування їхньої правової основи. Вони також сприяють стабільності міжнародного правопорядку, підтримці міжнародного миру та безпеки, розвитку міжнародного співробітництва на засадах рівноправності та партнерства.

Нормативно-правовим актом, який встановлює порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, є Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року [1]. Згідно зі ст. 2 зазначеного акта законодавства, міжнародний договір України – це укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо).

Говорячи про юридичну силу нормативно-правових актів як показник їх місцезнаходження в системі нормативно-правового регулювання відповідних суспільних відносин, а також як властивість нормативно-правових актів та встановлених ними норм права, що є основою для визначення співвідношення їх взаємної ієрархічної підпорядкованості у системі нормативно-правових актів, слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 9 Основного Закону України чинні

міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України є частиною національного законодавства України [2].

Законодавство України, у відповідно до ст. 9 Закону України «Про правотворчу діяльність» [3], – це взаємопов'язана та упорядкована система нормативно-правових актів України і чинних міжнародних договорів. При цьому законодавство України структурується від актів вищої юридичної сили до актів нижчої юридичної сили з урахуванням: 1) засад конституційного ладу в Україні; 2) компетенції та територіальної юрисдикції суб'єкта правотворчої діяльності, визначеної Конституцією України та (або) законом; 3) інших особливостей, визначених Конституцією України та (або) законом.

Згідно з ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку (ратифікований Верховною Радою України), встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Отже, цією нормою законодавець визначив в ієрархічній системі національного законодавства України місце міжнародних договорів.

З урахуванням вимог ч. 2 ст. 19 Закону України «Про правотворчу діяльність» в Україні встановлюється така ієрархія нормативно-правових актів:

- Конституція України в системі нормативно-правових актів України має найвищу юридичну силу і є обов'язковою до виконання на території України;

- чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, укладаються відповідно до Конституції України та мають на території України вищу юридичну силу, ніж інші нормативно-правові акти, і є обов'язковими до виконання на території України;

- закони, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Національного банку України, накази міністерств, нормативно-правові акти інших державних органів, постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, акти обласних державних адміністрацій, накази міністерств Автономної Республіки Крим, акти Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, акти районних державних адміністрацій, акти органів місцевого самоврядування приймаються на основі та на виконання Конституції України, чинних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Важливо зазначити, що підзаконний нормативно-правовий акт – це акт, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності на основі та на виконання Конституції України, законів, чинних міжнародних договорів України та спрямований на їх реалізацію. Підзаконні нормативно-правові акти мають відповідати Конституції України, законам, чинним міжнародним договорам України, підзаконним нормативно-правовим актам вищої юридичної сили та узгоджуватися між собою (ст. 17 Закону України «Про правотворчу діяльність»).

Оцінка відповідності запропонованого правового регулювання міжнародно-правовим зобов'язанням України, а саме двостороннім та багатостороннім угодам, міжнародним договорам України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (*acquis EC*), а також щодо приєднання до міжнародних організацій, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у тому числі, положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і Протоколів до неї та практиці Європейського суду з прав людини, є необхідною також при підготовці концепції проекту нормативно-правового акта, яка містить обґрунтування необхідності прийняття нормативно-правового акта, описує нові права і обов'язки учасників суспільних відносин (зміну прав і обов'язків учасників суспільних відносин), а також прогнозовані соціально-економічні та інші наслідки його реалізації (п. 6 ч. 4 ст. 27 Закону України «Про правотворчу діяльність» [3]).

Таким чином, міжнародні договори в ієрархії національного законодавства України мають відповідати Конституції України, що, в свою чергу, означає, що всі інші нормативно-правові акти (закони та підзаконні акти) повинні відповідати міжнародним договорам, у іншому ж випадку застосовуватимуться правила міжнародного договору. При цьому у разі колізії норм ратифікованого міжнародного договору та норм національного права перші мають вищу юридичну силу.

Література:

1. Про міжнародні договори України: закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

2. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

ОСВІТНЬО-НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ЕМІГРАЦІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Токарчук О. В.

*доктор юридичних наук, професор,
в.о. провідного наукового співробітника відділу
публічно-правових досліджень*

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Доречно звернутися до історії функціонування українських наукових установ в Європі міжвоєнного періоду, де відбувалося викладання і вивчення окремих галузей права. В емігрантських центрах ми спостерігаємо унікальний у світовій історії випадок, систему підготовки правників для неіснуючої на той час держави, а для держави майбутнього, держави, яка народжувалася в головах українських інтелектуалів і якої вони ніколи так і не побачили.

Українські правники, що перебували в еміграції в Чехословаччині, в основному працювали на факультеті права і суспільних наук Українського Вільного Університету в Празі. Окрім того, багато з них (професори В. Старосольський, О. Ейхельман, А. Яковлів, Р. Лащенко, С. Шелухін і ін.) проводили заняття та здійснювали наукову діяльність в Українській Господарській Академії (УГА) в Подебрадах (заснована 1922 р.) та в Українському Високому Педагогічному Інституті ім. Драгоманова (заснований 1923 р., викладали професори О. Ейхельман, С. Шелухін і ін.).

Метою вищевказаних ЗВО стало створення власне українських закладів, яких в Україні через ворожу владу не було. Вони мали стати організаційними центрами для майбутніх університетів в Україні, виховати своїх студентів на основі моральних цінностей, підготувати правників для власної держави. Дані заклади здійснювали підготовку юристів на студентоцентристській парадигмі.

Їхню діяльність можна вважати прикладом вдалої співпраці в історії чеського та українського народів, адже для України ці заклади стали не лише осередком об'єднання потужного національного потенціалу, а й першими українськими закладами, сповненими духом свободи, де «кувалася» майбутня національно-свідома інтелігенція.

За умов матеріальної підтримки «Союзу українських журналістів і письменників» (входили правники Станіслав Дністрянський, Сергій Шелухін, Михайло Лозинський та ін.) організовані систематичні курси та читання наукових доповідей стали приводом для заснування в січні

1921 р. у Відні Українського Вільного Університету (УВУ). Навчання тут було доступним без оплати для чоловіків і жінок, яким виповнилося 16 років. Значна кількість української молоді перебувала у Чехословаччині, тому восени 1921 р. університет перенесено до Праги. У Празі українці зустріли прихильність і одержали значну матеріальну підтримку від чеського суспільства та влади [2, с. 3].

Функціонування університету в Празі почалося з зимового семестру 1921-22 рр. Устрій УВУ побудовано за зразками інших західноєвропейських університетів, зокрема, старовинного Карлового Університету.

Мовою викладання в УВУ у Празі була українська, проте сенат УВУ мав змогу встановлювати виключення. Заплановані були лекції з чеської французької і англійської мов. До викладання на правничому відділенні були залучені знані українські професори. Вони, у свою чергу, залучали до викладання тих українських фахівців, які були відомі завдяки науковим працям та фаховими знаннями в галузі юриспруденції. Ширше залучення наукових сил залежало в значній мірі від матеріальних засобів, які були в наявності УВУ [4, с. 3].

Українським Вільним Університетом управляв сенат, до складу якого, наприклад, в 1921–1922 рр. входили: професор, доктор О. Колесса – ректор; професор; доктор С. Дністрянський – проректор і декан правничого факультету; професор, доктор С. Рудницький – декан філософського факультету; професор, доктор В. Старосольський – прорекан правничого факультету й секретар Сенату [4, с. 3].

Університет у Празі працював повних 24 роки – аж до 1945 року, коли був змушений перенести свій заклад в Мюнхен, куди переїхало більшість професури на чолі з ректором – Андрієм Яковлівим.

Якщо вести мову про педагогічну діяльність учених в еміграції, а в минулому багато з них були правниками практиками, державними діячами, то варто відзначити, що їх доповіді та лекційні матеріали вирізняються глибокою підготовкою, змістовністю, продуманістю, послідовністю розвитку основної думки; це означає наявність високих якостей в академічному викладанні. Професори та доценти стояли близько до молоді, яку навчали, до своїх слухачів, уміли зблизитися з аудиторією. Слухачі та студенти знаходили у викладачах не суто формальне, а духовне ставлення.

Викладацькому складу УВУ довелося вирішувати важливе та складне завдання: створювати самостійні університетські курси з багатьох дисциплін для правничого відділу, програми яких вже у Празі були значно розширені. Були складені й частково опубліковані десятки правничих курсів, більшість спеціалізованих курсів відрізнялася

оригінальністю і становить значний внесок у розвиток правової думки й науки.

Науково-дослідницька діяльність у галузях права переважно здійснювалася паралельно з педагогічною, а частково й самостійно. З результатами наукової діяльності знайомили широкі кола через виголошення доповідей, рефератів на засіданнях факультету та в наукових товариствах, а саме: Українському правничому товаристві та Історико-філологічному товаристві в Чехословаччині, в Українському науковому інституті в Берліні та Варшаві, а також через участь провідних професорів у наукових з'їздах. Завдяки діяльності зазначених товариств вже на початковому етапі їх існування європейська громадськість отримала можливість дізнатися більше про право, історію, культуру, науковий та творчий потенціал українського народу.

Професори правничого відділу УВУ в Празі проводили публічні лекції для широких кіл громадськості. Впродовж 1928–1929 рр. було прочитано 15 лекцій з різних тем, а з 1930 р. на факультеті права і суспільних наук організовано академічні засідання для всіх бажаючих, де виступали й диспутували на правові теми. У 1933–1934 академічному році, було проведено 18 засідань, де обговорено 17 доповідей, присвячених юридичному знанню [1, с. 47–48].

Українські заклади вищої освіти міжвоєнної Чехословаччини відіграли важливу роль у виданні юридичної літератури. Чехословаччина в 20–30-х рр. ХХ ст. стала своєрідним видавничим центром української діаспори завдяки тому, що керівництво цієї країни активно підтримувало систему української освіти, наукової роботи та культурного життя емігрантів.

Література:

1. Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.) К., 1994. 82 с.

2. Сухобокова О. Український культурно-освітній осередок у Чехо-Словацькій республіці у 1920-х роках. *Історія України*. 2012. № 41/42. С. 3–8.

3. Токарчук О. В. Українська правнича освіта і наука у європейському вимірі: українські виші у Чехословаччині 20–40-х рр. ХХ ст. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2018. Т. 25, № 3. С. 170–185.

4. Український Вільний університет в Празі. Історія зародження – організація – виклади в зимовім семестрі 1921–1922. *Свобода*. 1921. № 265. 4 с.

ВПЛИВ ГРУПИ ДЕРЖАВ ПРОТИ КОРУПЦІЇ (ГРЕКО) НА ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Волохов О. С.

*кандидат юридичних наук, докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
м. Київ, Україна*

Ефективне правове регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання корупції, неможливе без використання міжнародного досвіду та європейських стандартів, які було формалізовано у рішеннях міжнародних організацій та міжнародних договорах. Адже чинники успішної протидії корупції давно відомі та апробовані міжнародною спільнотою, а у міжнародно-правових актах як універсального, так і регіонального характеру вироблено правові норми, керівні правила і принципи, які необхідно або ж рекомендовано втілювати в національне антикорупційне законодавство [1, с. 49].

Як справедливо стверджує Р. Половинкіна, імплементація норм міжнародного права має найбільш позитивну динаміку в боротьбі з корупцією в Україні, оскільки міжнародні норми зобов'язують держав-учасниць у своєму внутрішньому законодавстві створити дієві правові засоби захисту осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних діянь [2, с. 26]. Тобто, норми міжнародного права формують основу для створення ефективного законодавства, яке має механізми реалізації для досягнення заявленої мети – подолання корупції.

Особливу роль в забезпеченні ефективної дії антикорупційного законодавства серед держав Європи відіграє Група держав проти корупції – ГРЕКО¹ (надалі – ГРЕКО). Цю організацію було створено з метою покращення спроможності держав-членів боротися з корупцією шляхом контролю за дотриманням антикорупційних стандартів Ради Європи, використовуючи процеси оцінки законодавства. ГРЕКО допомагає виявити недоліки у національній антикорупційній політиці

¹ Група держав проти корупції (ГРЕКО, англ. GRECO) була заснована Радою Європи у 1999 році для моніторингу виконання державами стандартів у боротьбі з корупцією, розроблених організацією. ГРЕКО є розширеною частковою угодою (enlarged partial agreement) Ради Європи. Нині до Групи держав проти корупції входять 48 європейських держав, Сполучені Штати Америки та Казахстан.

та спонукає держави до прийняття необхідних ефективних законодавчих, інституційних та практичних реформ.

Усі члени Організації беруть участь у процедурах оцінки та процедурах оцінки відповідності. Процес моніторингу ГРЕКО складається із горизонтального оцінювання (всі держави оцінюються під час раундів оцінки), що завершується наданням рекомендацій щодо необхідних законодавчих, інституційних та практичних реформ та власне процедури виконання, метою якої є надання оцінки заходам, яких держави вживають для імплементації рекомендацій. Як зазначає, М. Корман механізм моніторингу ГРЕКО є найповнішим антикорупційним моніторинговим механізмом у Європі, адже він передбачає забезпечення мінімальних стандартів антикорупційного законодавства у загальноєвропейському правовому просторі [3, с. 11].

Починаючи новий раунд оцінки, група експертів ГРЕКО проводить аналіз національного антикорупційного законодавства на підставі письмових відповідей на питання в анкетах та інформації, зібраної на зустрічах з державними службовцями та представниками громадянського суспільства під час візиту до держави. Далі група експертів складає звіт, який надсилається державі для отримання коментарів, а вже після передається ГРЕКО для вивчення та прийняття. У висновках до таких звітів може бути зазначено, що законодавство та практика держави відповідають або не відповідають положенням, що перевіряються. На підставі висновків формуються рекомендації, які вимагають вжиття певних заходів державою протягом 18 місяців. Після спливу цього терміну ГРЕКО надає Оцінку виконання власних рекомендацій. У випадках, якщо не всі рекомендації були виконані державою, ГРЕКО може повторно розглянути стан виконання рекомендацій протягом наступних 18 місяців [4, с. 30].

Попри тривалі процедури прийняття та погодження, Звіти ГРЕКО та передбачені в них рекомендації не мають обов'язкового характеру для держав-членів, включаючи Україну, адже є актами м'якого права (soft law). Водночас їх виконання та врахування в антикорупційній політиці є основою для формування сучасного та ефективного антикорупційного законодавства, яке у свою чергу, є умовою для подальшої співпраці України із Європейським Союзом та Міжнародним валютним фондом.

Так, Перший раунд оцінки України (2000–2002 рр.) стосувався незалежності, спеціалізації та засобів національних органів, які займаються профілактикою та боротьбою з корупцією. Другий раунд оцінки (2003–2006 рр.) вже зосереджувався на виявленні, вилученні та конфіскації доходів отриманих корупційним шляхом, попередження та виявлення корупції в державному управлінні та запобігання

використанню юридичних осіб (корпорацій тощо) для приховання корупції. Третій раунд оцінки (розпочатий у січні 2007 р.) стосується відповідності законодавства вимогам передбаченим Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією (ETS 173) та прозорості фінансування партій. Четвертий раунд оцінки (розпочатий у січні 2013 р.) присвячений запобіганню корупції щодо депутатів парламенту, суддів та прокурорів. П'ятий раунд (розпочатий у січні 2019 р.) стосується запобіганню корупції та сприяння доброчесності в центральних органах влади та правоохоронних органах.

Таким чином, ГРЕКО самостійно, в рамках затверджених раундів оцінки, визначає пріоритетні напрями реформування антикорупційного законодавства України та формує відповідні рекомендації щодо підвищення його ефективності на підставі зібраної інформації.

Так, 24 березня 2023 року ГРЕКО було затверджено Звіт щодо четвертого раунду оцінки України, який було присвячено запобіганню корупції щодо депутатів парламенту, суддів та прокурорів. Організація відзначила виконання Україною ряду рекомендацій та вказала, що 16 з 31 рекомендації не було виконані, або ж було виконані частково. ГРЕКО вважає, що Україна лише частково виконала рекомендації щодо відновлення публічного декларування майнового стану державних посадовців. Декларування майна посадовцями та розміщення їх декларацій у вільному доступі, на думку експертів Організації, є головним засобом боротьби з корупцією, а публічне декларування має бути відновлено.

Крім цього, ГРЕКО вказує на необхідність чіткого законодавчого регулювання заборони отримання подарунків державними посадовцями та суддями для унеможливлення конфлікту інтересів. Окремо зазначено про існування прогалини у законодавстві щодо процедури повернення державними службовцями подарунків, отримання яких заборонено законом.

У своєму звіті ГРЕКО також рекомендує Україні закінчити розробку кодексу поведінки членів парламенту із врахування можливого конфлікту інтересів та запровадити правила взаємодії членів парламенту із лобістами та іншими особами, які прагнуть вплинути на законодавчий процес.

Більш негативно оцінено успіхи України у виконанні рекомендацій ГРЕКО, що стосуються діяльності суддів та прокурорів. Так, пропонується переглянути наміри зменшення кількості органів, залучених до призначення суддів та надати більш чітке визначення завдань і повноважень Громадської ради доброчесності. Також, Україна не врахувала рекомендації ГРЕКО щодо практичних питань відводу суддів та можливості подальшого оскарження судових рішень про відвід або відмову у відводі судді. Не були враховані рекомендації

щодо необхідності періодичної оцінки діяльності суддів на основі попередньо встановлених, єдиних та об'єктивних критеріїв щодо їхньої роботи. Організація також запропонувала Україні більш чітко визначити дисциплінарні правопорушення, пов'язані з поведінкою суддів у законодавстві.

Щодо діяльності прокурорів, то ГРЕКО рекомендувала законодавчо запровадити періодичну оцінку діяльності прокурорів у прокуратурі за участю їх органів самоврядування та на основі попередньо встановлених та об'єктивних критеріїв. Також, слід запровадити систему випадкового розподілу справ між окремими прокурорами на основі детальних і об'єктивних попередньо встановлених критеріїв, включаючи спеціалізацію, без будь-яких можливих маніпуляцій системою. Окремо у Звіті піднімається питання дисциплінарної відповідальності прокурорів, адже рекомендації ГРЕКО в цьому напрямку поки Україною не виконані [5].

Отже, ГРЕКО є однією з небагатьох організацій, яка приймаючи рекомендації не обов'язкового характеру здійснює повний контроль за їх виконанням, використовуючи власний авторитет серед держав-членів, організацій Ради Європи та ООН. Виконання рекомендацій передбачених у Звітах ГРЕКО щодо України є пріоритетним напрямком реформування національного антикорупційного законодавства з метою підвищення його ефективності, адже врахування цих рекомендацій сприятиме попередженню корупційних проявів, свідчитиме про врахування міжнародних антикорупційних стандартів у антикорупційній політиці України.

Література:

1. Задорожній О. В. Міжнародно-правові стандарти боротьби з корупцією. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 49–55.

2. Половинкіна Р. Ю. Етапізація та періодизація антикорупційного законодавства України. *Держава та регіони*. 2019. № 3. С. 22–28.

3. Corman M. A critical appraisal of the EU's anti-corruption legal capacity emerging stronger from the covid-19 crisis?. *Brussels, Institute of european democrats*, 2021. 31 p.

4. Святун О. В. Міжнародні та європейські механізми протидії корупції та шахрайству URL: https://e-learning.iir.edu.ua/pluginfile.php/26416/mod_book/chapter/990/

5. Interim Compliance Report Ukraine Adopted by GRECO at its 93rd Plenary Meeting (Strasbourg, 20-24 March 2023). URL: <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-members-of/1680aaa790>

ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Сидоркіна Р. Д.

*доцент кафедри права Західнодонбаського інституту
ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
м. Павлоград, Україна*

Згідно ст. 1 Основного закону держави, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [1]. Визначені умови в Конституції потребують проведення відповідної політики для досягнення достатнього рівня правової культури, яка відіграє особливу роль в процесі розвитку правової держави.

Особливістю процесу формування правової культури в Україні є та обставина, що вона відбувається в умовах війни та здійсненні змін реформаційного характеру у різних сферах суспільного життя. Держава переорієнтовує українське суспільство на систему європейських цінностей та європейської правової культури, зокрема.

Слід погодитись з думкою вченого Богачова С. В., саме рівнем правової культури обумовлюються всі процеси демократизації, розвитку громадянського суспільства, заснованих на принципах верховенства права і закону, гуманності та соціальної справедливості, де найвищою цінністю є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека [2].

Права і свободи людини та їх гарантії згідно ст. 3 Конституції визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1].

Соціально – економічний розвиток багатостраждальної України, яка вибрала курс на Європейську інтеграцію, висуває суворі вимоги до підвищення якості підготовки фахівців у різних сферах життя населення держави та вимагає відповідної правової культури громадян, насамперед, з боку фахівців – юристів.

Слід констатувати, що за останні роки в Україні проведено чимало реформ в освітній галузі, запроваджені стратегії, програми їх функціонування, однак, на наш погляд недостатньо здійснено аналіз чинників впливу на якість вищої юридичної освіти та правову культуру її здобувачів.

Зауважуємо, проблема має важливе ідеологічне, соціальне та економічне значення, оскільки від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку держави, її економічна конкурентоспроможність та умови життя населення. Сучасний ринок праці постійно змінюється, а тому вимагає від вищих навчальних закладів якісного забезпечення та

високого рівня надання освітніх послуг, формування у здобувачів освіти практичних умінь та навичок.

Їх отримання націлено на формування правового професійного мислення, здатність виокремлювати правові проблеми та визначати шляхи їх вирішення, які входять до кола професійної діяльності практикуючого юриста у різних суспільних сферах життя.

Оскільки роль правників підвищується, професійні принципи їх повинні відповідати найвищим моральним цінностям суспільства, і надійно відстоювати порушене право.

Поважаємо думку Мануйлова С. М., високий рівень професійної культури юриста – нагальна вимога сьогодення, оскільки саме від їх професіоналізму та компетентності залежить успішне розв'язання всіх актуальних проблем державотворчого процесу в країні [3].

Слід зазначити, що якість підготовленого фахівця в галузі юриспруденції залежить від широкого комплексу характеристик навчального процесу. Для розуміння їх, слід зважити на: чітко злагоджену організаційну структуру самого навчального закладу; управлінську здібність, дисциплінованість та особисту відповідальність керівників – менеджерів, які ним управляють; високу фахову компетентність педагогічних кадрів із забезпеченням їх сприятливими умовами для науково-педагогічної діяльності та гідною оплатою праці; якісно – новий рівень взаємодії між вищими закладами, правоохоронними органами, центрами зайнятості з метою подальшого працевлаштування випускників [5].

Особливої уваги при здійсненні підготовки майбутніх юристів, необхідно приділити практичній направленості, яка зорієнтована на розвиток фахових правових знань, формування професійного мислення, здатність застосування юридичних норм для виявлення проблем правового регулювання та способів їх вирішення [4].

На нашу думку, починати її необхідно з першого курсу навчання. По-перше, це проведення екскурсій ознайомчого характеру в юридичні установи, серед яких: правоохоронні органи; суди; юридичні відділи організацій, установ, підприємств, тощо. Такі заходи допомагають студентам, вже на першому курсі познайомитись із роботою практикуючих юристів, які при спілкуванні зі студентами не тільки розкривають особливості предметної області професійної юридичної діяльності, але й підвищують правову культуру майбутніх правників.

По-друге, на базі навчальних закладів проводити семінари – практикуми, круглі столи, практикуючі ділові ігри (навчальний судовий процес, приймальня роботодавця, юридична консультація, тощо) за участі відомих юристів – професіоналів (суддів, прокурорів,

юрисконсультів, адвокатів, нотаріусів) в тому числі, випускників навчального закладу.

Безумовно, аналіз ситуації у вищій школі переконує, що забезпечення якості вищої освіти, підвищення правової культури є складним завданням. На нашу думку, виконати їх можливо у взаємодії всіх зацікавлених суб'єктів, а саме: здобувачів вищої освіти, освітній менеджмент, контролюючі державні органи та роботодавці [5].

Таким чином, практична складова навчального процесу є потужним чинником формування правового мислення здобувачів вищої юридичної освіти, позитивно впливає на підвищення їх правової культури, дозволяє усунути дисбаланс між попитом та пропозицією щодо кваліфікованих працівників на ринку праці, сприяє міжнародному іміджу вищої освіти України.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Богачов С. В. Особливості процесу формування правової культури в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. С. 15.

3. Мануйлов Є. М. Правова культура юриста як основа його професіоналізму. URL: www.irbis.nbu.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..

4. Сидоркіна Р. Д. Практична орієнтованість навчального процесу як важлива умова забезпечення якості професійної освіти. *Управління якістю освіти: досвід та інновації* : матеріали других Всеукраїнських педагогічних читань, присвячених 80-річчю від дня народження доктора педагогічних наук, професора В. С. Пекельної, м. Павлоград, 19 квітня 2018 року. Павлоград : ІМА – прес, 2018. 112 с.

5. Сидоркіна Р. Д. Якісна вища освіта як гарантія успішного професійного майбутнього. *Юридичний науковий електронний журнал*. Зб. наук. праць. Запоріжжя, 31 березня 2023. № 2. С. 51.

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО КОМПЛАСЕНСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КРИЗЬ ПРИЗМУ СВІТОВОЇ ПРАКТИКИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Сорока О. Я.

*кандидат наук державного управління, доцент,
доцент кафедри судової медицини,
медичного та фармацевтичного права
Івано-Франківського національного медичного університету,
м. Івано-Франківськ, Україна*

Федосенко Н. В.

*асистент кафедри судової медицини,
медичного та фармацевтичного права
Івано-Франківського національного медичного університету,
м. Івано-Франківськ, Україна*

Хомут У. В.

*асистент кафедри судової медицини,
медичного та фармацевтичного права
Івано-Франківського національного медичного університету,
м. Івано-Франківськ, Україна*

У світовій практиці одним з напрямків запобігання корупції є формування нульової толерантності до таких в закладах вищої освіти. Вимоги, які диктує суспільство знаходять відображення у етичній поведінці, ефективності системи управління, доброчесності та контролі, що в свою чергу підвищує якість освітньої послуги, яку надають заклади вищої освіти.

У міжнародній спільноті визначення корупції застосовується не тільки до державного сектору, а давно узагальнює діяльність, яка в цілому пов'язана з зловживанням службовими повноваженнями для особистої вигоди. Освітня галузь на сьогоднішній день не є винятком, а демонструє особливу вразливість до корупції через високу цінність та потребу здобувачів у дипломі про вищу освіту. Корупція у вищій освіті не тільки знижує її якість, зменшує мотивацію студентів до навчання, а й призводить до втрати довіри роботодавців, які беруть випускників на роботу та має негативні соціально-економічні наслідки.

Після прийняття Організацією Об'єднаних Націй Конвенції проти корупції у 2003 році, боротьба з корупцією набула світового значення. В 2011 році Програмою розвитку ООН було опубліковано дослідження методів, інструментів і нових практик боротьби з корупцією в освіті,

Управлінням ООН з наркотиків і злочинності було оприлюднено серію модулів про боротьбу з корупцією, які включали також модуль про корупцію в освітньому процесі, в тому числі про доброчесність та етику. Було створено ресурси для боротьби з корупцією та форуми для співпраці такі як: Глобальний ресурс для антикорупційної освіти та розширення можливостей молоді, Освіта для справедливості та Антикорупційна академічна мережа. У 1999 році Радою Європи було створено Групу держав проти корупції для моніторингу за дотриманням країнами антикорупційних стандартів Ради Європи. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи містили низку норм щодо прозорості, етики та доброчесності, щодо сприяння розвитку культури етики в професії вчителя, протидії шахрайству в освіті та багато інших положень [1].

Загалом політика європейських країн в боротьбі з корупцією базувалась на попередженні, судовому переслідуванні, міжнародній співпраці задля сприяння дотриманню етики, прозорості та доброчесності в освіті, а також впровадженні антикорупційних заходів, які включали в себе розвиток середовища, в якому корупція вважається неприйнятною громадськістю в цілому. У 2013 році Радою Європи було створено загальноєвропейську платформу обміну інформацією та передовим досвідом з питань етики та доброчесності в освіті, так звана Гельсінська фінальна декларація, що включала в себе не тільки боротьбу з корупцією у сфері освіти, а й наукових досліджень [2].

Підсумовуючи роботу міжнародної спільноти щодо протидії корупції в сфері освіти, можна констатувати, що усі міжнародно-правові акти мають єдину мету – встановити загальні стандарти боротьби проти корупції та впровадити заходи для її виявлення та запобігання.

Інтерес до боротьби з корупцією привернув увагу до такого поняття як комплаєнс, який у своїй суті передбачає й означає дотримання правил та відповідність нормам в організаціях і установах. Залежно від контексту комплаєнс може також означати певний спосіб організації та комплекс заходів, спрямованих на забезпечення дотримання правових положень і неправових стандартів. Метою системи комплаєнс є насамперед профілактика, яка має бути побудована так, щоб не лише виявляти порушення у функціонуванні компанії, а й запобігати їм [3].

У 2023 році Асоціацією юридичних клінік України було проведено й оприлюднено аналітичне дослідження щодо ключових корупційних ризиків в українських університетах. Серед основних заходів необхідних для організації антикорупційної діяльності в закладах вищої освіти, рекомендовано виділити наступні кроки. Першим, що повинен зробити університет – це провести оцінювання корупційних ризиків,

для встановлення ймовірності вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень працівниками закладу вищої освіти, встановлення причин, умов та наслідків можливого вчинення таких правопорушень, а також аналізу ефективності існуючих заходів контролю, спрямованих на запобігання реалізації корупційних ризиків. Оцінювання корупційних ризиків є основою для підготовки антикорупційного комплаєнсу в університеті. Наступним кроком є організація й забезпечення можливості для повідомлення про корупційне чи пов'язане з корупцією правопорушення, а також впровадження й дотримання гарантій для викривачів. Варто зазначити, що велику роль відіграє позиціонування важливості потенційного й реального конфлікту інтересів, його виявлення та врегулювання відповідно до закону. Підвищення антикорупційної обізнаності серед студентів та працівників – є наступним кроком для формування комплаєнсу в закладі вищої освіти. Університет повинен розробити відповідне навчання та тренінги, які включатимуть в себе знання антикорупційного законодавства необхідні для здійснення діяльності учасниками освітнього процесу на усіх рівнях, а також загальні поняття кодексу поведінки, доброчесності [4].

Заклад вищої освіти – це складний механізм, в якому результат здійснення антикорупційної діяльності залежить й від фінансових процесів. Систематизація методів відстеження, надходження, використання, обліку фінансової діяльності університету – допоможе запобігти помилкам та не допустити порушень в сфері економічної діяльності. Мінімізація корупційних ризиків в фінансовій роботі можлива з залученням інформаційних технологій, комп'ютерних процесів та застосуванням новітніх методів роботи за допомогою телекомунікацій.

Одним з найважливіших кроків впровадження антикорупційного комплаєнсу в закладах вищої освіти є – сприяння академічній доброчесності. Застосування комплексного підходу дозволить мінімізувати плагіат, списування й таке явище, як неправомірна вигода.

Корупція є однією з найгостріших глобальних проблем сучасності, від розв'язання яких залежить подальший розвиток спільноти. Толерування корупції в університеті послаблює його управління, що призводить до порушень прав здобувачів вищої освіти, спотворює уявлення про освіту, погіршує якість освітньої послуги, сприяє збільшенню правопорушень в навчальному закладі. Це найнебезпечніше явище є у всіх сферах життя, як на побутовому так і державному рівнях. Керівники установ, організацій, в тому числі і закладів вищої освіти потребують конкретних інструментів для управління, які забезпечать ефективність їхніх дій та допоможуть запровадити ефективну антикорупційну систему закладу вищої освіти. На нашу

думку, прийняття та запровадження в закладах вищої освіти комплаєнсу дозволить забезпечити дотримання відповідних правил та норм за допомогою яких буде реалізовуватися система ефективного управління.

Література:

1. Серія модулів університету щодо чесності та етики : веб-сайт. URL: <https://grace.unodc.org/grace/en/academia/module-series-on-integrity-and-ethics.html> (дата звернення: 10.05.2024).

2. Helsinki Final Declaration, Council of Europe Standing Conference of Ministers of Education (26–27 April 2013). Веб-сайт. URL: <https://rm.coe.int/med24-final-declaration-confmin-april13-en/1680909525;ETINED, Vol. 1, 7th Session, at> (дата звернення: 10.05.2024).

3. Ковальчук О. В., Моренченко К. Г., Бібік Д. В. Сутність і характеристика комплаєнсу: визначення, функції, цілі, етичні основи, місце в організаційній структурі підприємства. Веб-сайт. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/25083> (дата звернення: 10.05.2024).

4. Антикорупційний комплаєнс закладу вищої освіти: закордонний досвід та українські перспективи. Аналітичне дослідження. Київ : Асоціація юридичних клінік України, 2023. 60 с. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/Analychne-doslidzhennya.pdf> (дата звернення: 10.05.2024).

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСВТВА ПРАВА В КРАЇНАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Бідзіля В. В.

*аспірант кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

У процесі реформування правової системи України особливу увагу зосереджують на нормопроектній діяльності. Надання Україні статусу кандидата в члени Європейського Союзу (далі – ЄС) та період війни є наслідком ухвалення цілої низки законопроектів, які заторкують права людини, стосуються економічної сфери. Відповідно, перед законодавцем постала потреба у прийнятті спеціалізованого закону «Про нормативно-правові акти», який визначав би певну систему

координат у процесі створення, внесення змін або систематизації нормативно-правових актів. Тож був прийнятий Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 (далі – Закон), у якому намагалися врахувати позитивні тенденції, що склалися в нормо-проектній діяльності. Передусім ідеться про принцип верховенства права, який, до слова, безпосередньо закріплений у ст. 8 Конституції України [1]. Відтак цей принцип отримав закріплення і в п. 1 ст. 3 Закону. Окрім того, у Законі визначено і складники цього принципу: законність, юридична визначеність, запобігання зловживанню повноваженнями, рівність перед законом та недискримінація, доступ до правосуддя.

З огляду на те, що в Конституції України закріплено також концепцію правової держави, що більш характерна для країн континентальної правової системи, доцільно розглянути зарубіжний досвід нормативного закріплення принципу верховенства права країн континентальної правової системи.

Нормативне закріплення принципу верховенства права в континентальних системах.

Німеччина. Федеративна Республіка Німеччина (далі – ФРН) належить до романо-германської правової сім'ї, де головним джерелом є нормативно-правовий акт, тому досвід адаптування принципу верховенства права до своєї правової системи вважається більш корисним, оскільки в країнах англо-саксонської правової сім'ї особливо вагому роль відіграють суд і його правотворчі процеси. Так, концепція верховенства права у країнах Західної Європи (окрім Великобританії) отримує свій розвиток тільки в середині ХХ ст. На це, зокрема, вплинуло прийняття Загальної декларації прав людини і Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, де цей принцип отримав нормативне закріплення. Натомість у ФРН уже декілька століть існує концепція правової держави (в оригіналі – Rechtsstaat).

На цю проблему звертає увагу М. Козюбра, стверджуючи, що німецька концепція Rechtsstaat (правова держава) пережила порівняно тривалий період ортодоксально-позитивістського формально законного управління, що дало змогу навіть нацистам іменувати державу правовою. А після Другої світової війни відбулося піднесення «відродженого природного права» і почалося зближення цих доктрин, як наслідок відмінності між Rechtsstaat і Rule of law (верховенство права) нині є радше термінологічними, ніж змістовними [2, с. 3]. У Конституції Німеччини 1949 року [5] верховенство права згадується в ч. 2 ст. 16, що регулює питання екстрадиції громадян Німеччини іншій державі ЄС або міжнародного суду з дотримання вимог

верховенства права, а також у ч. 1 ст. 23, що передбачає роль Німеччини в розвитку ЄС, який відданий демократичним, соціальним і федеральним принципам, верховенству права і принципу субсидіарності. Конституція Німеччини 1949 року містить доволі багато норм, які розкривають принцип верховенства права, наприклад, ст. 3 – рівність перед законом, ч. 4 ст. 19 гарантує право на судовий захист тощо. Зауважимо в цьому контексті, що концепцію правової держави і концепцію верховенства права закріплено і в Конституції України (ст. 1 і ст. 8 відповідно).

Венеціанська комісія у своїй доповіді «Про правовладдя» звертає увагу, що концепція Rechtsstaat, на відміну від Rule of law, зосереджується набагато більше на природі держави. Окрім того, якщо Rule of law за своїм походженням є наслідком судових рішень, то Rechtsstaat походить з писаних конституцій [3, с. 170]. Варто зазначити, що і в праці М. Козюбри [2], і в доповіді Венеціанської комісії [4] зазначається, що на сьогоднішньому етапі правової думки основними елементами концепції Rechtsstaat (як і Rule of law) є: законність; юридична визначеність; незалежність суду; дотримання прав людини; заборона свавілля.

Франція. Схожа ситуація простежується у Франції з поняттям Etat de droit (правова держава). Хоча поняття виникло набагато пізніше, ніж його Rechtsstaat, воно твердо закріпилося в Конституції Франції 1958 році й отримало загальнодержавне визнання. С. Головатий визначає такі основні підходи до розуміння французького принципу Etat de droit: 1) власне французька доктрина Etat de droit (в основі якої лежали дві головні ідеї – «влада закону» і «суверенітет парламенту»); 2) запозичена від «німецької школи публічного права» доктрина Etat de droit; 3) доктрина, у рамках якої відбувався пошук змістового наповнення теорії, яка охоплювала б головні ідеї французької політичної думки епохи Просвітництва і яка мала б найбільше відповідати доктрині Rule of law в її «матеріальному» значенні [4, с. 32]. Схожу думку в своїй доповіді висвітлює і Венеціанська комісія, яка зазначає, що французький підхід проглядається в Декларації прав людини і громадянина 1789 року. Поняття Etat de droit (на продовження позитивістської концепції Etat legal) менше наголошує на природі держави, розглядаючи саму державу як гаранта основоположних прав, що закріплені в конституції, а не визначені законодавцем [3, с. 175].

Концепції правової держави (Rechtsstaat і Etat de droit) хоч і отримали своє нормативне закріплення в Конституціях Німеччини і Франції, втратили властивість свого позитивістського значення, на це вплинуло і нормативне закріплення верховенства права в Загальній декларації прав людини 1948 року, і Конвенція про захист прав людини

і основоположних свобод 1950 року. У доповіді Венеціанської комісії також згадується, що верховенство права є основою зовнішньої діяльності ЄС, включено його й до преамбули Хартії основоположних прав Європейського Союзу.

Література:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.04.2024).

2. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2007. Т. 64. С. 3–9.

3. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2001) on the basis of comments by Mr Pieter van Dijk (Member, Netherlands), Ms Gret Haller (Member, Switzerland), Mr Jeffrey Jowell (Member, United Kingdom), Mr Kaarlo Tuori (Member, Finland). Study No. 512/2009. CDL#AD(2011)003rev. Or.Engl.

4. Головатий С. П. Верховенство права: ідея, доктрина, принцип : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 44 с.

5. Конституція Німеччини. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/index.html (дата звернення: 29.04.2024).

НАУКОВО-ЕКСПЕРТНИЙ ВИСНОВОК ЯК ЗАСІБ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВИЛ ТЕХНІКИ НОРМОПРОЄКТУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА

Возняк І. З.

*аспірант кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Протягом останніх років загострилася проблема якісного законотворчого процесу в Україні, котра пов'язана з надмірною кількістю законопроектів, які подають народні депутати України як суб'єкти права законодавчої ініціативи. Так, під час роботи Верховної Ради VIII скликання (2014–2019 рр.) у парламенті було зареєстровано понад 13,5 тисяч законопроектів, що аналітики й експерти називають

«законодавчим спамом» [16]. Однак найбільше тривожить те, що 50–60% зареєстрованих законопроектів отримують негативні висновки Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради [16], що свідчить ще й про низьку якість поданих законопроектів. Тож ця проблема має кількісний і якісний вимір. Дослідження, у рамках котрого підготовлено ці тези, зосереджується на якісних характеристиках законодавства та шляхах забезпечення якості нормативно-правових актів через техніку нормопроекування.

Як зазначає у своїй статті суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Я. Берназюк, поняття «якість закону» (*quality of law*), або «принцип зрозумілих правил» (*understandable rules*), охоплює собою такі характеристики відповідного акту законодавства як, зокрема, чіткість, точність, недвозначність, зрозумілість, узгодженість, доступність, виконуваність, передбачуваність і послідовність [1]. Як Верховний Суд, так і Конституційний Суд України неодноразово у своїх рішеннях давали оцінку «якості» законів з використанням різних критеріїв, однак ще можна констатувати потребу в ґрунтовному та певним чином усеохопному дослідженні практики цих судів для напрацювання зведеного переліку критеріїв якісного закону, як і власне самої теорії якості закону.

М. Легін зазначає, що якість закону необхідно розглядати через його форму (як зовнішній вираз нормативно-правового акту у вигляді письмового документа) і через його зміст (як сукупність нормативно-правових приписів) [12, с. 203]. Аналогічний погляд поділяє І. Міщук, котра зазначає, що правила законодавчої техніки можна поділити на вимоги до змісту та вимоги до форми [13, с. 94]. Щодо змісту традиційно висувають такі критерії: системна узгодженість, відповідність суспільним потребам, актуальність, обґрунтованість, однозначність положень, логічність тощо [13, с. 94]. До форми ж висувають такі умови: мовна досконалість, структурованість, інші вимоги, покликані забезпечити довершеність нормативно-правового акта [13, с. 94]. І. Міщук виділяє правила та засоби законодавчої техніки (яка включає правила та засоби техніки нормопроекування) як одну з характеристик якості законодавства [13, с. 93–94]. Як зазначають Д. Драч і Т. Михайліна, дотримання правил юридичної техніки є однією з передумов забезпечення якості закону відповідно до встановлених критеріїв та вимог [2, с. 58]. Тож обов'язковою складовою процесу забезпечення якості законодавства є перевірка його на дотримання норм і правил техніки нормопроекування.

Оскільки якість закону, як свідчать думки фахівців, включає багато аспектів і є складним явищем, забезпечувати її можливо лише шляхом використання різних засобів і методів. В. Косович серед засобів

запобігання недолікам нормативно-правової бази та їхнього усунення виділяє експертизу проєктів нормативно-правових актів [11, с. 399]. На сучасному етапі розвитку законотворчих інституцій України цей «фільтр» включає різноманітні процедури, головними з яких є опрацювання в комітетах і експертизи, при чому саме останні відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання правил і норм техніки нормопроекткування в законопроектних актах Верховної Ради України.

Регламент Верховної Ради України передбачає багатоступінний процес опрацювання законопроекту з метою забезпечення його якості. Найважливіший етап, який покликаний забезпечувати високу якість «літери закону», передбачений у статті 103 Регламенту, відповідно до котрої законопроект може бути направлений на наукову, юридичну чи іншу експертизу, проведення інформаційного чи наукового дослідження, при чому зареєстрований та включений до порядку денного сесії законопроект при підготовці до першого читання в обов'язковому порядку направляється для проведення наукової експертизи, а під час підготовки до всіх наступних читань – для проведення юридичної експертизи та редакційного опрацювання у відповідні структурні підрозділи Апарату Верховної Ради [15]. Саме під час наукової експертизи відбувається аналіз законопроекту на наявність юридично-технічних помилок і виявлення порушень правил техніки нормопроекткування.

Відповідно до підпункту 1 пункту 6 Положення про Апарат Верховної Ради України, проведення експертизи законопроектів, котрі суб'єкти права законодавчої ініціативи подають до Верховної Ради України, належить до основних напрямів діяльності Апарату Верховної Ради України [14]. Науково-експертний висновок щодо законопроектів надає Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України. У своїх висновках Головне науково-експертне управління вказує, серед іншого, і на порушення правил техніки нормопроекткування.

З огляду на обмеженість обсягу тез було обрано проєкти нових законів, які були зареєстровані з 01.01.2023 р. до 31.12.2023 р. та які ухвалила Верховна рада і підписав Президент (станом на 09.05.2024 р.; окрім законів про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», законів про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» та Закону про Державний бюджет України на 2024 рік), та проаналізовано науково-експертні висновки до них для визначення найпоширеніших порушень техніки нормопроекткування, яких допускалися суб'єкти права законодавчої ініціативи у 2023 році. Загалом було досліджено науково-

експертні висновки до восьми законопроектів ([3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10]).

Найпоширенішими порушеннями правил техніки нормопроєктування в аналізованих законопроектах, на які вказувало Головне науково-експертне управління у своїх висновках, були такі:

- термінологічні неоднозначності (п. 3 висновку на законопроект № 9024-д), зокрема через використання на позначення видових понять таких термінів, котрі містять термін, що позначає родове поняття (абзац перший п. 1.3 висновку на законопроект № 9024-д), або використання термінів, що справляють хибне враження про обов'язки й права суб'єктів правового регулювання (п. 1 висновку на законопроект № 9079), або наявність змістових розбіжностей між поняттями, що співвідносяться між собою як дві частини одного цілого (абзац другий п. 3 висновку на законопроект № 9079);

- використання у визначеннях поняття ознак, які не розкривають його суті в контексті цього законопроекту (п. 4 висновку на законопроект № 9079), або розкривають її неповністю (п. 5 висновку на законопроект № 9079), або натомість надмірно обтяжують визначення (п. 6 висновку на законопроект № 9024-д);

- встановлення різних вимог до одного й того ж поняття в різних частинах акта (п. 7 висновку на законопроект № 9024-д) або наявність змістової суперечності між визначенням поняття та нормами закону (абзаци перший і другий п. 11 висновку на законопроект № 9079);

- перевантаження нормативно-правових актів новими поняттями, що не узгоджуються з поняттями галузевого законодавства (п. 16 висновку на законопроект № 9024-д, абзац перший п. 3 висновку на законопроект № 9079, абзац третій п. 7 висновку на законопроект № 9079);

- декларативність, оціночність окремих норм, їхня невідповідність вимогам юридичної визначеності правової норми, внаслідок чого неможливо встановити їхній реальний зміст (п. 23 висновку на законопроект № 9024-д, п. 10² висновку на законопроект № 9079, п. 1 висновку на законопроект № 9147), створення умов для довільного тлумачення норми права (абзац перший п. 3 висновку на законопроект № 9354);

- невивірване виокремлення елемента системи в переліку, де вже зазначено поняття вищого рівня (п. 13 висновку на законопроект № 9079);

- виключення частини однорідних об'єктів з поля правового регулювання (абзац третій п. 2 висновку на законопроект № 9354);

- спрямованість закону не на багатократне застосування з метою регулювання найважливіших суспільних відносин, а на вирішення

конкретної ситуації та його застосування щодо конкретних суб'єктів чи в конкретній ситуації (п. 1 висновку на законопроект № 9311-1-д, п. 1 висновку на законопроект № 9354).

Проведений аналіз науково-експертних висновків свідчить про те, що суб'єкти права законодавчої ініціативи допускаються різних техніко-юридичних помилок під час проектування законів. Деякі з цих помилок законотворці виправляють до ухвалення закону, однак, на жаль, деякі помилки та порушення правил техніки нормопроєктування так і залишаються в ухваленому акті. Тож актуальним завданням залишається дослідження порушень правил техніки нормопроєктування та визначення способів уникнення таких помилок шляхом відповідного регулювання та методичного забезпечення законотворчого процесу.

Література:

1. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. *Верховний Суд*. 22.10.2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199>
2. Драч Д. Л., Михайліна Т. В. Поняття, сутність та значення якості закону. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2020. № 12. Том 1. С. 56–60. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/8417/8416>
3. Картка Проекту Закону про День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років (№ 9278 від 08.05.2023). *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41893>
4. Картка Проекту Закону про державні резерви (№ 9079 від 03.03.2023). *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41488>
5. Картка Проекту Закону про доброчесне лобіювання (№ 10337 від 13.12.2023). *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43386>
6. Картка Проекту Закону про електронні аграрні розписки (№ 9266 від 02.05.2023). *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41844>
7. Картка Проекту Закону про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів (№ 9024-д від 28.06.2023). *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42196>
8. Картка Проекту Закону про оптимізацію структури власності оператора газотранспортної системи України (№ 9311-1-д від

28.06.2023). *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42198>

9. Картка Проекту Закону про подолання туберкульозу в Україні (№ 9147 від 27.03.2023). *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41634>

10. Картка Проекту Закону про створення парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Межигір'я» (№ 9354 від 05.06.2023). *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42046>

11. Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти: монографія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 566 с.

12. Легін Л. М. Поняття та критерії якості закону: проблеми визначення. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 196–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_132_22

13. Міщук І. В. Якість законодавства крізь призму дотримання правил та засобів законодавчої техніки. *Нове українське право*. 2021. Вип. 4. С. 92–97. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/85/76>

14. Положення про Апарат Верховної Ради України, затверджене Розпорядженням Голови Верховної Ради України № 769 від 25.08.2011. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/11-rg>

15. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15, № 16–17, ст. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

16. Шевченко І. Законодавчий спам. Як депутати створювали ілюзію продуктивної роботи в Раді. *ВНІАН*. 25.06.2019. URL: <https://www.unian.ua/politics/10596279-zakonodavchiy-spam-yak-deputati-stvoryuvali-ilyuziyu-produktivnoji-roboti-v-radi.html>

ПОНЯТІЙНО-ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ У ДАВНЬОМУ РИМІ: АКЦІЙНИЙ ПОВОРОТ

Кучеренко Д. С.

консультант з юридичних питань

*Громадської організації «Запорізький обласний центр
культурного розвитку «Парнас»*

м. Запоріжжя, Україна

В архаїчний період Давнього Рима (сер. VIII ст. – сер. V ст. до н.е.) право мислиться як щось рухоме, діяльне, те, що бореться, як прояв сили римлянина, його особистої енергії та могутності. Право постає у формі права сильного, кулачного права (лат. *ius in manibus* – букв. право у руці), оскільки у людини стільки права, скільки сили. Права доводиться протиставити сторонами у поєдинку за допомогою фізичної боротьби. Сторони перед поєдинком виголошують клятву сакрамент (лат. *sacramentum* – обіцянка жертвоприношення), яка наділяє правом безкарно вбивати суперника. Оскільки сила є абстрактною, а рука – відчутною, то замість слова сила виголошується слово рука. Наприклад, набуття влади над річчю – манципація (лат. *manipatio*, від *carere manu* – брати, схоплювати рукою, від *manus* – рука та *cario* – беру) починається з істинної руки (лат. *vera manu*). До появи у звичаєвому праві квіритів судового розгляду спори розв'язуються римлянами самоправством за допомогою урочистих формул і дій. Повноважне самоправство, коли кожний самостійно захищає свої права (самозахист), являє собою виконавче провадження, здійснюване тим, хто має на це право відповідно до закону. Ульпіан зазначає: «...адже тому, хто може розправитися зі злодієм на власний розсуд, немає потреби із ним судитися: тому древні не надавали йому жодного позову» (...*neque enim qui potest in furem statuere, necesse habet adversus furem litigare: idcirco nec actio ei a veteribus prodita est* – Д. К.) [1, с. 741].

З метою урівноваження сил фізично нерівних суперників писаний закон замінює кулачне право втручанням у двосторонній спір третьої сторони – арбітра, який слідкує за дотриманням сторонами правил поєдинку. Так, давньоримський поет і філософ Тит Лукрецій Кар (бл. 99–55 до н.е.) зазначає: «Рід умирущих до того ж по горло вже ситий насильством, / Од ворожнечі почав знемагати, тому добровільно / Визнав закон і з вузькими погодився межами права» [2, с. 143]. При цьому, мислення, спрямоване на розв'язання неоднозначних питань, давніми римлянами розуміється як дар богів, оскільки кожний акт набуття та передання знання уявляється чимось таємничим

і божественним. Першими носіями відповідного знання та мислення, у тому числі правового, виступають понтифіки, які користуються особливою повагою та пошаною давньоримської общини. Тлумачення конкретного тексту закону, урочисті формули позовів перебувають у віданні колегії понтифіків. Ритуальний характер понятійно-правового мислення не потребує участі держави у судовій процедурі, оскільки суд розуміється як самостійна неупереджена божественна інстанція, що може уповноважити римлянина на застосування сили до іншого римського громадянина. Ініціатор спору звертається за захистом до жерця як хранителя прав і закону із проханням оголосити рішення про його право. Жрець вимагає від прохача і протилежної сторони на підтвердження власної правоти присвятити богам частину свого майна внесенням до каси понтифіка (лат. *ad pontem*) процесуального завдатку (лат. *sacramentum*), а також виголосити присягу. Невиконання клятви перед богом щодо внесення у скарбницю храму певного прибутку (частини врожаю, військової добичі тощо) розглядається як серйозне порушення сакральних установлень. Примусова сила sacramentu полягає у протистоянні однієї присяги іншій. Обопільна присяга вказує на те, що одна із сторін говорить неправду, тобто має місце вчинення злочину проти божества. Це призводить до втручання у справу понтифіка з метою розслідування вчинення фальшивої присяги (лат. *falsum iuravit*). Для самоочищення та очищення общини той, хто фальшиво заприсягнув зобов'язаний внести штраф на користь ображеного божества. Боржник у разі невиконання зобов'язання засуджує сам себе, а кредитор після публічного оголошення з його боку про те, що захват ним речі боржника або боржника не є ні грабежем, ні насиллям, а вчиненням права перед богами та людьми (суд громадської думки), здійснює засудження.

Загострення у середині V ст. до н.е. боротьби плебсу за рівноправ'я із патриціями та підконтрольність патриціанської жрецької верхівки народу, який вважається творцем права, зумовлює потребу захисту прав плебеїв у судовому порядку. У розв'язанні спорів поняття сили від самоправства, забезпеченого угодою сторін, зміщується до поняття сили держави та влади, яку закон забороняє перетворювати у право. Діяльність народних трибунів і народних зборів спрямовує судовий процес у бік його поступового відокремлення від релігії, ритуальні протиборства та присяга поступово втрачають свою доказову силу. Замість присяги застосовується майнова клятва, а процесуальний завдаток вноситься сторонами до державної казни (лат. *ad aerarium*). У понятійно-правовому мисленні на передній план висувається не маніфестація божественних сил, а захист інтересів суб'єктів правового спілкування. Державу у діяльності суду представляють магістрати як

знавці та хранителі права, які зобов'язані у конкретній судовій справі повертати це право кожному римському громадянину. Римляни сприймають право як особливу дійсність, в якій центральне місце займає позов (лат. *actio*), який розуміється як позовні дії (лат. *legis actiones*), здійснювані відповідно до закону: «Немає позову без закону (лат. *nulla legis actio sine lege*). Про що не говорить закон, про те не слід говорити у суді. Особа, яка говорить, формує особливу дійсність. Р. Ієринг зазначає: «У процесі позивач говорить: «Закликаю закон». ...Сам закон є предметом боротьби, це спір за закон, який має бути розв'язаний у приватному порядку...» [3, с. 56]. Поняття позову так визначається давньоримським юристом II ст. н.е. Публієм Ювенцієм Цельсом: «Позов є нічим іншим, ніж правом вимоги належного у судовому порядку» (лат. *Nihil aliud est actio, quam ius quod sibi debeat, iudicio persequendi*) [1, с. 647]. Легісакція (лат. *legis actio* – дія із закону, або *legitima actio* – дія за приписом закону) являє собою позов, установлений у законі (лат. *actio stricti iuris* – позов строгого, точного права). Позови *legis actio* у сакраментальній формі (лат. *legis actio sacramento*) вводяться ще до ухвалення Законів Дванадцяти таблиць, наприклад, у законі Авла Атернія та Спурія Гарпея (лат. *Lex Aternia Tarpeia*): «Далі консули Спурій Гарпей і Авл Атерній приблизно на п'ятдесят четвертому році після першого консульства провели в центуріатських коміціях [догідний народів закон] про грошову пеню і позов зі внесенням закладу» [4, с. 162]. Після ухвалення Законів Дванадцяти таблиць право римських громадян постає як система цивільного права (лат. *ius civile*, від *civilis* – той, що стосується громадянина, від *civis* – громадянин). Так, Помпоній повідомляє: «Отже, майже одночасно виникли три права: закони XII таблиць, із них почало витікати цивільне право, із них же складені *legis actiones* [законні позови – Д. К.]» [5, с. 4]. Захист цивільних прав здійснюється без застосування сили у формі позовних дій на підставі установлень цивільного права (лат. *actiones civiles*). Діяти означає здійснювати право законним способом на протидію незаконному насиллю. На відміну від авторитету слів закону (лат. *forma legalis forma essentialis* – законна форма є істотною формою), слова позову мають значення лише тоді, коли позов здійснюється (лат. *forma agendi* – форма дії). Так, *legis actio* вказує на фіксований порядок слів позову (позовний формалізм), оскільки *lege agere* означає шукати у суді за допомогою визначених слів (лат. *certis verbis agere*). Давньоримський юрист II ст. н.е. Гай зазначає: «Позови, які були у застосуванні древніх, називалися *legis actiones*, або тому, що були установлені законами, оскільки у той час ще не застосовувалися преторські едикти, які ввели нові позови, або тому, що у позовних формулах відтворювалися слова і вирази закону

(лат. *ipsarum legum verbis accommodatae* – Д. К.) й тому вважалися незмінними, подібно до того як і самі закони» (лат. *immutabiles proinde atque leges observabantur* – Д. К.) [6, с. 182]. І далі наводить приклад: «Ось чому, якщо хтось відшукував винагороду за пошкоджені виноградні лози, називаючи їх лозами, то відповідали, що він програв позов, тому що мав назвати лози деревами на тій підставі, що закон XII таблиць, згідно якого подавався позов щодо зрізаних лоз, говорить загалом про підрізані дерева» [6, с. 182]. Незмінність ухвалених законів обґрунтовується принципом: «Того, що зроблено, не переробляй» (лат. *actum ne agas*). У тих випадках, коли закон не передбачає спеціальної форми провадження для розгляду позовів як публічного (лат. *iudicia publica*), так і приватного (лат. *iudicia privata*) характеру застосовується сакраментальний позов. Так, Гай повідомляє: «Сакраментальна форма була загальною формою: ті справи, щодо яких закон не визначає іншого розв'язання, розглядалися у сакраментальній формі...» (лат. *Sacramenti actio generalis erat: de quibus enim rebus ut aliter ageretur, lege cautum non erat, de his sacramento agebatur...*) [6, с. 182].

Таким чином, у середині V ст. до н.е. римське понятійно-правове мислення, в якому матеріальний та процесуальний компоненти не відокремлені один від одного, постає як мислення «в діях» або акційне (позовне) мислення (нім. *Denken «in aktiones»* = *Aktionenrechtliches Denken*). Акційний спосіб мислення визначає позовну форму як процедурну основу для отримання римлянином захисту права у матеріальному сенсі шляхом реалізації його правової вимоги у судовому порядку.

Література:

1. Mommsen Th. (*recognovit, adsumpto in operis societatem Paulo Kruegero*). *Digesta Iustiniani Augusti*. II, apud Weidemannos, Berolini, 1870. 969 s.

2. Лукрецій Тит Кар. Про природу речей. Поема. З латин. / пер., передм. та приміт. А. Содомори. К.: Дніпро, 1988. 191 с.

3. Ihering R. *Der Kampf um's Recht / von Rudolf von Ihering*. Fünfte Auflage. Wien: Manz, 1877. 93 s.

4. Марк Туллій Ціцерон. Про закони. Про державу. Про природу богів / Переклад з латини Володимира Литвинова. Львів : Априорі, 2020. 392 с.

5. Mommsen Th. (*recognovit, adsumpto in operis societatem Paulo Kruegero*). *Digesta Iustiniani Augusti*. I, apud Weidemannos, Berolini, 1868. 906 s.

6. Gai Institutionum iuris civilis commentarii quattuor / recensuit
Ph. E. Huschke. Editio separata altera. Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri,
1873. 243 s.

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

ПРИНЦИП РОЗПОДІЛУ ВЛАДИ ТА ДЕЛЕГУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ВИКОНАВЧІЙ ВЛАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Івасик С. М.

*аспірант кафедри загальнотеоретичного правознавства
та публічного права*

*Національного університету «Києво-Могилянська академія»
м. Київ, Україна*

1. Вступ. Стаття 6 Основного Закону України закріплює, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Відповідно до статті 75 Конституції України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. Законодавча функція належить виключно парламенту, яку він здійснює шляхом ухвалення відповідних законів. Конституцією України, зокрема її статтею 92, визначено перелік питань, які мають регулюватися виключно законами.

Вищеописана конституційна роль парламенту України є невід’ємною, тобто такою, що не може бути передана чи обмежена навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану, інших екстраординарних ситуаціях. Такий висновок підтверджується, зокрема, статтею 12 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка передбачає, що повноваження Верховної Ради України, передбачені Конституцією України, в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені.

Разом з тим, в кризових умовах, у тому числі під час збройної агресії іноземної держави, існує гостра потреба в оперативному прийнятті рішень, а парламент перебуває під загрозою атаки ворога. У такій ситуації потреби національної безпеки та оборони вимагають наділення виконавчої гілки влади повноваженнями приймати рішення, які до цього були виключною прерогативою законодавця.

Проблемним питанням розподілу влади присвячені роботи М. Онищука [6, с. 24–32], П. Кислого [5, с. 146–161], Ю. Барабаша [3] та багатьох інших. Втім, запровадження в Україні 24 лютого 2022 року правового режиму воєнного стану та повномасштабне вторгнення держави-агресора суттєво вплинуло на законодавства та нормозастосовчі практики в нашій державі. У зв’язку з цим, доктринальне

вивчення питання розподілу влад та делегування законодавчій владі нормотворчих повноважень потребує актуалізації з огляду на виклики сьогодення.

2. Баланс між наділенням виконавчої влади нормотворчими повноваженнями та верховенством законодавчої влади: міжнародні та національні стандарти. Відповідно до «Доповіді про правовладдя», ухваленої Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року), одним з ключових елементів верховенства права є принцип розподілу влади [2, с. 21–23].

У дослідженні «Мірило правовладдя», ухваленому Венеційською Комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11–12 березня 2016 року), також наголошується на важливості практичної реалізації принципу розподілу влади [4]. Зокрема, пункт 49 цього дослідження визначає таке: «Необмежені повноваження виконавчої влади є *de jure* або *de facto* головною характерною ознакою абсолютистських і диктаторських систем. Сучасний конституціоналізм постав на противагу таким системам і тому забезпечує верховенство органу законодавчої влади» [4, с. 18].

Для перевірки дотримання принципу верховенства законодавчої влади в демократичному суспільстві вищезгадане дослідження «Мірило правовладдя» пропонує дати відповідь на такі питання [4, с. 18]:

i. Загальні й абстрактні норми містяться в акті парламенту чи в підзаконному акті, що ґрунтується на акті парламенту, окрім обмежених випадків, що їх передбачено Конституцією?

ii. Що це за винятки? Чи обмежено їх у часі? Чи є вони предметом парламентського контролю та судового нагляду? Чи є наявними дієві засоби протидії зловживанню?

iii. Якщо законодавчі повноваження делеговано виконавчій владі парламентом, то чи визначено чітко законодавчим актом мету, зміст та обсяг делегованих повноважень?

Крім того, «Мірило правовладдя» визнає, що можливі додаткові винятки в надзвичайних ситуаціях, однак такі винятки мають бути чітко окресленими та збалансованими: «... автократичні правління зловживали надзвичайними повноваженнями, аби залишитись при владі, присилувати опозицію на мовчання та обмежити людські права взагалі. Тому так важливі суворі обмеження щодо тривалості, умов та обсягу таких повноважень. Державна безпека та суспільна безпечність можуть бути здобуті в дієвий спосіб лише за демократії, яка цілком і повністю оберігає правовладдя. Це вимагає парламентського контролю і судового нагляду щодо дії та тривалості оголошеного надзвичайного стану, аби запобігти зловживанню.» [4, с. 19–20].

Конституція України не містить випадків та умов передачі повноважень Верховної Ради України іншим органам публічної влади. У зв'язку з цим, кожен випадок такого «делегування» законодавчих повноважень має оцінюватись на відповідність міжнародним стандартам, конституційно-правовому регулюванню та загальним принципам права, а також бути обмеженим в часі та супроводжуватись належним парламентським контролем.

3. Наділенням виконавчої влади законотворчими повноваженнями під час дії воєнного стану в Україні: окремі приклади. В межах дослідження «Парламент в умовах війни: приклад України. Емпіричний звіт», проведеного експертами Програма «РАДА: Наступне покоління», виділено низку законів, які передбачають фактичну передачу Кабінету Міністрів України законотворчих повноважень [7, с. 40–41]:. До таких законів автори дослідження віднесли:

1. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» № 2142-IX від 24 березня 2022 року. Цим Законом тимчасово, на період до припинення чи скасування воєнного, надзвичайного стану на території України Кабінету Міністрів України надано повноваження встановлювати випадки, у яких заборони та обмеження, встановлені статтями 196 та 197 Митного кодексу України (щодо переміщення окремих товарів через митний кордон України), не застосовуються, крім випадків, якщо такі заборони та обмеження встановлені міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

2. Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про оренду державного та комунального майна”» № 2181-IX від 1 квітня 2022 року, згідно з яким під час дії воєнного стану Кабінет Міністрів України може визначити інші правила передачі в оренду державного та комунального майна, ніж ті, що передбачені Законом України «Про оренду державного та комунального майна» з визначених законом питань.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану» № 2220-IX від 21 квітня 2022 року. Згідно з цим Законом Кабінет Міністрів України на час дії воєнного стану було уповноважено на прийняття рішень, пов'язаних з функціонуванням сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, у тому числі з питань, врегульованих спеціальними законами України.

4. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та інших законодавчих актів України щодо здійснення оборонних та публічних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» № 2526-IX від 16 серпня 2022 року, яким передбачено, що на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування Кабінет Міністрів України визначає особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі».

Аналізуючи вищенаведені приклади можна дійти до висновку, що наділення Кабінету Міністрів України законотворчими повноваженнями було здійснено без дотримання низки критеріїв, зазначених у «Мірілі правовладдя». Зокрема, не було передбачено конкретних механізмів парламентського контролю та протидії зловживанням чи обмеження дискреції уряду. Хоча й делегування здійснювалось на певний строк (на період дії правового режиму воєнного стану в Україні, а в окремих випадках ще на певний час після його припинення або скасування), враховуючи, що воєнний стан в Україні було продовжено декілька раз (Законом України № 3684-IX від 08.05.2024 Верховна Рада України в одинадцяте схвалила Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»), на нашу думку, такий строк не може вважатися розумним та обмеженим.

4. Висновок. Російське повномасштабне вторгнення від 24 лютого 2022 року стало наймасштабнішим збройним конфліктом за весь час після відновлення Української державності 1991 року. Хоча збройна агресія російської федерації розпочалась ще у 2014 році, українська правова система не була готова до такого масштабу викликів, з якими зіткнулась наша держава після 24 лютого 2022 року.

Водночас, тепер, коли завершився другий рік повномасштабної війни, на думку автора цих тез, необхідно оцінити попередньо прийняті кроки, зокрема звірити прийняте законодавство на відповідність принципу верховенства права і розподілу влади як одного з його ключових елементів. У цій війні Українська держава відстоює власний демократичний устрій та цивілізаційні цінності, спільні для держав – членів Європейського Союзу, членство в якому є конституційним та стратегічним пріоритетом України.

Література:

1. Конституція України: Конституція від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#top> (дата звернення: 13.05.2024).

2. «Доповідь про правовладдя» (переклад С. Головатого). Страсбург: Європейська комісія за демократію через право, 2011. 38 с. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (дата звернення: 13.05.2024)..
3. Барабаш Ю. Г. Парламентський контроль в Україні: конституційно-правовий аспект. Харків: Легас, 2004. 190 с.
4. «Мірило правовладдя» (переклад С. Головатого). Страсбург: Європейська комісія за демократію через право, 2016. 168 с. URL: <https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf> (дата звернення: 13.05.2024).
5. Кислий П. С. Законодавча і виконавча влада: конкуренція і співпраця. *Розподіл повноважень між гілками влади в умовах суспільно-економічної кризи: доповіді, презентації та дискусії* : матеріали науково-практ. конф., м. Київ, 7–9 квітня 1995 р. Київ, 1997. С. 146–161.
6. Оніщук М. В. Український конституціоналізм: виміри модернізації. *Система стримувань та противаг в українській моделі організації влади: проблеми і шляхи вдосконалення (вибрані статті)*. Київ, 2013. С. 24–32.
7. Парламент в умовах війни: приклад України. Звіт про роботу 10-ї сесії ВРУ / В. Венгер та ін. *Програма USAID «РАДА: наступне покоління»*. URL: <https://internews.ua/rang/materiale/vru-under-war-conditions> (дата звернення: 13.05.2024).
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2024 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/conv#Text> (дата звернення: 13.05.2024).

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Сліпченко Я. П.

*студент 4 курсу юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, Україна*

Право на звернення є одним із фундаментальних демократичних прав людини, закріплених у міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини ООН та Європейська конвенція з прав людини. Це право відіграє важливу роль у забезпеченні відкритості та підзвітності органів державної влади перед громадянами,

надаючи їм можливість висловлювати свої думки, пропозиції та скарги. Конституція України (ст. 40) [4] гарантує право кожного звертатися із письмовими зверненнями або особисто до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб, закріплюючи це право як одне з основоположних демократичних принципів.

Право на звернення в Україні регулюється Конституцією України [4] та Законом України «Про звернення громадян» від 1996 року [1]. Згідно з цим законом, громадяни України мають право звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення.

Крім цього, окремі аспекти реалізації права на звернення регламентуються іншими нормативно-правовими актами, такими як Кодекс адміністративного судочинства України, Закон України «Про доступ до публічної інформації» та інші підзаконні акти.

Згідно з Законом України «Про звернення громадян» [1], існують такі основні види звернень.

Пропозиція (зауваження) – звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Заява (клопотання) – звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або вирішення питань, що належать до компетенції відповідних органів.

Скарга – звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб.

Звернення можуть бути індивідуальними або колективними, усними чи письмовими. Важливо дотримуватися вимог щодо оформлення та подання звернень різних видів, зокрема, зазначати прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, суть питання та інші необхідні реквізити.

Незважаючи на наявність законодавчого врегулювання права на звернення, в Україні існують певні проблеми, пов'язані з його реалізацією. Згідно зі «Щорічною доповіддю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2022 рік» [8], кількість звернень громадян щороку зростає, проте значна частина з них розглядається неналежним чином або з порушенням встановлених строків.

Колодій А. М., Олійник А. Ю. [2] зазначають, що однією з основних проблем є формальний підхід до розгляду звернень, відсутність належного контролю за дотриманням вимог законодавства про звернення та неефективні механізми захисту цього права.

Тертишник В. М. [7] наголошує на недосконалому існуючому механізмі реалізації права на звернення та необхідності його вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду та рекомендацій відповідних міжнародних організацій.

Для підвищення ефективності реалізації права на звернення в Україні необхідно вжити ряд заходів, спрямованих на вдосконалення законодавства та практики його застосування.

По-перше, слід здійснити комплексний аналіз чинного законодавства у сфері звернень громадян та внести відповідні зміни, враховуючи нові виклики та тенденції. Наприклад, у Верховній Раді України зареєстровано Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» № 1234 від 15 лютого 2022 р. [5], який передбачає удосконалення процедур розгляду звернень та посилення відповідальності за порушення законодавства.

По-друге, важливо запровадити ефективні механізми контролю за розглядом звернень громадян, забезпечити прозорість цього процесу та своєчасне реагування на виявлені порушення. У цьому контексті доцільно врахувати Рекомендації Ради Європи щодо права на звернення [6], які містять низку пропозицій щодо удосконалення національного законодавства та практики.

По-третє, необхідно підвищувати рівень правової культури населення у сфері звернень та їх розгляду, проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу, навчальні заходи для громадян та представників органів влади, як зазначає Тертишник В. М. [7]

Право на звернення є невід'ємною складовою демократичного суспільства та важливою гарантією забезпечення прав і свобод людини. В Україні це право закріплено на конституційному рівні та врегульовано спеціальним законодавством. Однак, незважаючи на наявну правову базу, існують певні проблеми у практичній реалізації цього права, пов'язані з неналежним розглядом звернень, порушенням строків, формалізмом та відсутністю ефективних механізмів захисту.

Для вдосконалення реалізації права на звернення в Україні необхідно здійснити комплексне реформування відповідного законодавства, врахувавши пропозиції, викладені в зареєстрованому Проекті Закону «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» № 1234 від 15.02.2022 р. та рекомендації міжнародних організацій [5]. Важливо також запровадити дієві механізми контролю за розглядом звернень, забезпечити прозорість цього процесу та невідворотність відповідальності за порушення законодавства.

Крім того, вагомого значення набуває підвищення рівня правової культури та обізнаності громадян щодо їхнього права на звернення, механізмів його реалізації та захисту. Це сприятиме зміцненню зв'язку між владою та суспільством, підвищенню довіри до органів державної влади та місцевого самоврядування.

Перспективними напрямками подальших досліджень у цій сфері можуть бути: вивчення зарубіжного досвіду забезпечення права на звернення, аналіз ефективності нових законодавчих ініціатив, розробка механізмів електронних звернень та взаємодії влади з громадянами в цифровому просторі.

Література:

1. Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>
2. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 336 с.
3. Конституційне право України : підручник / 11-е вид., перероб. та допов. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» № 1234 від 15.02.2022 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73456
6. Рекомендації Ради Європи щодо права на звернення. Страсбург, 2023. URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/events/?v=2023>
7. Тертишник В. М. Принципи права та стратегія і практика судово-правової реформи. *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 20–26.
8. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2022 рік. Київ, 2023. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СПІВПРАЦІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

Таранов М. А.

*студент 5 курсу факультету адвокатури
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Участь громадянського суспільства у процесі прийняття рішень на місцевому рівні є одним з ключових елементів ефективного демократичного врядування. Адже це не тільки сприяє кращому розумінню та обліку потреб громадян, а й посилює довіру до влади та підзвітність інституцій місцевого самоврядування.

Стаття 10 Європейської конвенції з прав людини забезпечує право на свободу вираження поглядів. Відповідно до цієї статті, кожен має право на свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від державних кордонів [1]. У статті 11 Конвенції гарантовано свободу мирних зібрань та свободу об'єднання з іншими особами. Вона закріплює право кожного брати участь у мирних зібраннях і створювати асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів [1]. Цими статтями конвенції закріплені основні права громадян вільно виражати свої погляди, брати участь у зібраннях та об'єднуватися для захисту своїх інтересів без будь-якого дискримінаційного втручання з боку держави.

Стаття 12 Хартії основних прав Європейського Союзу, яка присвячена свободі зібрань та свободі об'єднань, проголошує право кожного на свободу мирних зібрань та об'єднань на всіх рівнях, зокрема, політичної діяльності, профспілок та громадянського суспільства. У пункті 1 статті 12 Хартії основних прав Європейського Союзу йдеться про те, що кожен має право створювати профспілки та приєднуватися до них для захисту своїх інтересів [2].

Пункт 2 статті 3 Європейської хартії місцевого самоврядування закріплює право громадян брати участь у діяльності органів місцевого самоврядування. Відповідно до цього положення, це право реалізується через ради або збори, члени яких обираються вільно і таємно на основі прямого, рівного і загального виборчого права. У них можуть бути підзвітні виконавчі органи. Дане положення також не перешкоджає використанню інших форм прямої участі громадян, таких як збори громадян або референдуми, якщо вони передбачені законом [3]. Тобто Європейська хартія місцевого самоврядування закладає правову основу

для активної участі громадян у місцевому самоврядуванні та їх залучення до процесу прийняття рішень на місцевому рівні.

Впровадження європейських стандартів співпраці органів місцевого самоврядування з громадськістю в Україні є важливим кроком на шляху до: залучення громадян до процесу прийняття рішень підвищує репрезентативність та ефективність демократії; місцеві органи влади, які беруть до уваги думку громадян, здатні ухвалювати кращі та ефективніші рішення, що впливає на покращення якості життя; прозорі та відповідальні органи місцевого самоврядування, які зважають на думку громадян, мають більшу довіру з боку громадськості.

Однак, в Україні залишаються окремі проблеми з діяльністю демократичних інститутів, які здатні ускладнити реалізацію демократії участі. Далеко не всі органи місцевого самоврядування налаштовані на зміни, потрібні для імплементації європейських стандартів. Відсутність ясності та узгодженості законодавства у питаннях співпраці органів місцевого самоврядування з громадськістю може ускладнити його застосування на практиці.

Необхідно зауважити, що це тільки деякі з головних викликів, з котрими зіштовхується Україна у процесі впровадження європейських стандартів співпраці між органами місцевого самоврядування та громадськістю. Щоб подолати ці проблеми, потрібні об'єднані зусилля влади, громадськості та міжнародних партнерів.

Запровадження європейських стандартів співпраці між органами місцевого самоврядування та громадськістю в Україні становить важливий крок на шляху до зміцнення демократії, підвищення якості життя та розбудови довіри до влади. Незважаючи на низку викликів, зокрема слабкі демократичні інститути, обмеженість бюджетних ресурсів, низький рівень залучення громадян та неефективну комунікацію, Україна змогла досягти певного прогресу в цій сфері.

Серед важливих кроків на цьому шляху можна виокремити такі: зміцнення демократичних інститутів та підвищення рівня довіри до влади; посилення рівня політичної волі та усвідомлення важливості співпраці між місцевою владою та громадськістю; навчання кваліфікованого персоналу та вдосконалення методів комунікації між місцевою владою та громадськістю та стимулювання громадської активності громадян та створення належних умов для їх участі у прийнятті рішень.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Центр громадянських свобод. Хартія основоположних прав Європейського Союзу. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-pravyevropejskogo-soyuzu/>

3. Європейська хартія місцевого самоврядування: Закон України від 15 липня 1997 р. № 452/97-ВР. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО, МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА: ЗАГАЛЬНИЙ НАРИС

Гудима М. М.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри фундаментальних юридичних дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»
м. Чернівці, Україна*

Правові принципи є основоположною універсальною категорією: ядром довкола якого поєднуються всі правові норми, інститути та галузі права, феноменом юридичної науки, що визначає вектори наукових досліджень та першоджерелом здійснення практичної правничої діяльності водночас.

На всеосяжному значенні в правовому полі категорії принципи акцентує А. Колодій, зауважуючи, що принципи права покликані забезпечувати органічний взаємозв'язок правової системи, системи і структури права, норм права і правових відносин, єдність норм, інститутів і галузей права. Вони характеризують зміст і сутність права в концентрованому вигляді і демонструють підвалини відображення у ньому економічних, політичних і моральних відносин. Принципи виступають критеріями оцінки правомірності чи неправомірності дій соціальних суб'єктів, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему і структуру права [6, с. 28–40]. Вихідні нормативно-керівні засади, зазначає М. Савчин, забезпечують суттєвий, стійкий, регулятивний правовий зв'язок між різними нормами права та іншими нормативними приписами, служать основним засобом для орієнтуру в правотворчості, систематизації, інтерпретації та реалізації права. У випадку виявлення невідповідності правових приписів, норм принципам права останні повинні інтерпретуватися через призму принципів права або приводитися у відповідність до них. Така інтегративна, пронизуюча властивість принципів права визначає їх системоутворюючий характер у системі права [10, с. 127–128].

Беззаперечно, що принципи відіграють ключову роль в правовій системі в цілому, та в кожній галузевій сфері, зокрема. Досліджуючи значення принципів в сфері цивільного процесуального права,

О. В. Гетманцев та П. С. Пацурківський зазначали, вони утворюють той осередок, навколо якого повинні створюватися та функціонувати норми відповідної галузі права, тому звернення до вказаної категорії надасть можливість зрозуміти сутність цивільного процесу (як встановленого нормами цивільного процесуального права порядку розгляду і вирішення цивільних справ судом), виділити галузеві особливості цивільного процесуального права, які визначають її місце і роль у системі права України [2, с. 60].

Резюмуючи цитовану позицію вищевказаних науковців та інші дослідження в означеній площині зауважимо, що в превалюючій частці наукових розробок значення принципів вбачається у відображенні характеру, розкритті змісту та спрямованості галузі цивільного процесуального права, окресленні перспектив її розвитку. Водночас, принципи цивільного процесуального права як системи норм, що регулюють процесуальну діяльність суду та інших учасників процесу, спрямованих на здійснення правосуддя в цивільних справах, беруть безпосередню участь в регулюванні відповідної процесуальної діяльності, спрямованої на досягнення визначених цілей правосуддя. Слід констатувати, що принципи цивільного процесуального права мають не лише суто теоретичне, а й важливе практичне значення, адже виступають водночас і принципами права (як системи норм), і принципами цивільного процесу (діяльності).

Принципи цивільного процесуального права визначають те, яким має бути судовий розгляд цивільних справ, щоб відповідати ідеалам законності, істини і справедливості. Вони відображають специфіку даної галузі права, її найголовніші якісні особливості, є концентрованим вираженням предмета і методу регулювання цивільного процесуального права.

Особливої уваги заслуговує оцінка значення принципів у практичній площині, головно в судовій правозастосовчій діяльності. Одразу відзначимо, що фактично всі принципи цивільного процесуального права є важливими демократичними гарантіями правосуддя по цивільних справах.

Розглядаючи та вирішуючи цивільну справу суддя (колегія суддів) керується не тільки конкретними цивільними процесуальними нормами, а й принципами процесуального права.

Виконання завдань цивільного судочинства і його ефективність залежить від правильного застосування судами в справі норм матеріального і процесуального права, для чого необхідне пізнання їх змісту, регламентованих ними правил, їх спрямованості, місця в системі права, зв'язку з іншими нормами і юридичними принципами, які в них відтворюються. Саме у світлі принципів здійснюється тлумачення всіх

норм цивільного процесуального права, що дозволяє суду пізнати дійсний сенс цих норм і правильно їх застосувати, а в кінцевому підсумку – винести законне і обґрунтоване судове рішення. Першопочатково, судді здійснюють безпосереднє застосування принципів через застосування норм, в яких вони закріплені. В процесі інтерпретації правових норм судді спираються на правові засади, коли необхідно визначити смисл неясних чи двозначних текстів [7, с. 366], у випадку нечіткості й суперечливості нормативного припису звернення правозастосовця до принципів права забезпечує від юридичних помилок [11, с. 110]. Принципи права виступають засобом подолання колізій в позитивному праві, оскільки саме принципи права «утворюють вихідний пункт для обмірковування і зважування» [11, с. 106]. Правові принципи слугують меті подолання прогалин у нормативному регулюванні, які можуть передбачати застосування аналогії права (потребу звернення до загальних засад). Як пише С. Д. Гусарев, для вирішення таких важливих завдань, як подолання прогалин, органи судової влади, повинні виконувати функції правозаповнення (заповнення прогалин) за умов дотримання єдиних правових принципів, підходів, які дозволяють забезпечити єдність юридичної практичної діяльності [3, с. 220]. Окрім цього, принципи також виступають критерієм оцінки правильності застосування норми [8, с. 147].

Аналіз судової практики, проведений С. В. Васильєвим демонструє, що в рішеннях національних судів та в рішеннях наднаціональних судових органів часто зустрічаються посилення в мотивувальній частині рішення на загальні принципи права, якими керувався суд при винесенні рішення в конкретній справі [1, с. 103].

Приміром, Калинівський районний суд Вінницької області в справі права № 132/4387/18 звертається до принципу «пропорційності», який кладе в основу обґрунтування свого рішення [9], Вижицький районний суд Чернівецької області у справі № 713/2605/20 використовує принцип «незалежності судових органів і незмінності суддів при винесенні судових рішень» [12], Оболонський районний суд м. Києва у справі № 756/4473/13 застосовує принципи рівності перед законом і судом, змагальності та законності як критерії для оцінки правосудності рішення [13].

Зауважимо, що як судова практика не може ефективно здійснюватися без застосування правових принципів, так і принципи наповнюються конкретним змістом за допомогою судової діяльності, навіть ті, що не закріплені в законодавстві [5, с. 31–32]. Як пишуть в літературі: «важливу роль у розкритті змісту принципів права через конкретизацію їх змісту через систему вимог відіграють судові органи» [11, с. 56]. Завдяки визнанню і формулюванню змісту принципів суди сприяють

інтеграції в правопорядок соціальних реалій і сучасних цінностей, адаптують юридичні правила до умов суспільного життя, що постійно змінюються [4, с. 77].

Важливо відзначити, що значення принципів цивільного процесуального права визначається водночас і їх впливом не лише на правозастосовчу, а й на правотворчу діяльність. Вони виступають, так би мовити, вектором нормотворчого процесу, адже при внесенні різних змін в законодавство нормотворчі органи не повинні допускати суперечності нових норм права діючим його принципам. Принципи цивільного процесу дають можливість зрозуміти і в повній мірі усвідомити необхідність всебічного вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства, тобто враховувати дані принципи при формулюванні споконвічно нових, більш прогресивних, з точки зору досконалої моделі правосуддя в цивільних справах, цивільних процесуальних норм.

Враховуючи вказане значення принципів цивільного судочинства, очевидно є потреба їх неухильного дотримання в правотворчій та правозастосовчій діяльності, що виступатиме умовою законності та правосудності цивільного процесу, орієнтиром вдосконалення цивільного процесуального законодавства та діяльності суддів, учасників справи та інших учасників процесу.

Література:

1. Васильєв С. В. Принципи права у системі джерел цивільного процесуального права України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 101–107.

2. Гетманцев О. В., Пацурківський П. С. Поняття принципів цивільного процесу та їх значення у правозастосовчій діяльності суду. *Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту імені Юрія Федьковича*. 2003. Вип. 187. С. 60–65.

3. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01. К., 2007. 399 с.

4. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К. : Ваіте, 2015. 392 с.

5. Зміївська С. С. Судова практика як джерело формування та розвитку права (загальнотеоретичний аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Х., 2012. 208 с.

6. Колодій А. М. Принципи права України. К. : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

7. Корчевна Л. О. Проблема різноджерельного права: дослід порівняльного правознавства : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01. К., 2005. 411 с.

8. Осетинський А. Й. Організація та функціональні засади діяльності касаційної інстанції (на прикладі судової палати Вищого господарського суду України) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.10. К., 2005. 214 с.

9. Рішення Калинівського районного суду Вінницької області в справі № 132/4387/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78557008> (дата звернення: 28.04.2024).

10. Савчин М. В. Порівняльне правознавство. Загальна частина : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 288 с.

11. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загально-теоретична характеристика : монографія. Харків : «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.

12. Ухвала Вишницького районного суду Чернівецької області в у справі № 713/2605/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93770029> (дата звернення: 28.04.2024).

13. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/4473/13. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/31440421> (дата звернення: 28.04.2024).

ПОТЕНЦІЙНІ ОБ'ЄКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В МЕТАВСЕСВІТІ

Свердліченко В. П.

кандидат юридичних наук, старший викладач

кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Завдяки постійному розвитку технологій створюються нові можливості для цифровізації в усіх сферах життя. Цифрові технології роблять зв'язок та спілкування дедалі більш глобальнішим і люди можуть легко спілкуватися та співпрацювати між собою по всьому світу, що сприяє розвитку міжнародного бізнесу та культурного обміну. Цифрові інструменти та автоматизовані процеси дозволяють нам підвищувати ефективність та продуктивність у різних сферах суспільного життя.

За останні десятиліття доступ до Інтернету значно поширився. Це відкрило нові можливості для з'єднання людей та використання цифрових сервісів у будь-якому місці та в будь-який час. Не останню роль в процесі поширення цифровізації зіграла й пандемія COVID-19,

яка показала важливість цифровізації та її переваги у забезпеченні безпеки, доступності та ефективності роботи в умовах обмежень та дистанційної роботи.

Цифрові технології обумовили появу віртуального світу, центральне місце в якому незабаром може зайняти Метавесвіт (Metaverse).

Необхідно зауважити, що офіційного загальноприйнятого визначення Метавесвіту на даний момент у світі немає, однак науковці, письменники, експерти, журналісти намагаються надавати власні визначення цьому явищу. Вважаємо, що під Метавесвітом можна розуміти особливий віртуальний простір, створений комп'ютерними технологіями, в якому користувачі можуть взаємодіяти між собою, між різноманітними цифровими об'єктами та цифровим середовищем завдяки створеним аватарам – віртуальним цифровим зображенням. Метавесвіт можна назвати копією реального світу, але у віртуальному просторі, де поєднуються сучасні технології, віртуальна та доповнена реальності, тримірна графіка, штучний інтелект, соціальні мережі, а також інші передові інноваційні технології [1, с. 224].

Дослідники роз'яснюють сутність Метавесвіту: людина занурюється у симуляцію за допомогою шолома чи окулярів віртуальної, доповненої чи змішаної реальності. Користувач взаємодіє з іншими аватарами, а набір дій обмежується лише фантазією. Відчуття присутності та відтворення реального досвіду – ключові фактори для метавесвіту. Тому важливу роль відіграють гарнітури віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності для відстеження рухів: вони допомагають створювати реалістичні образи. VR орієнтований створення віртуального світу, окремого від фізичного простору. У свою чергу, AR додає до фізичної реальності віртуальні елементи [2]. Однак, експерти зауважують, що будь-хто може отримати доступ до метавесвіту через свої персональні комп'ютери. Наприклад, клієнти можуть створювати свої аватари та отримувати доступ до метавесвіту в Decentraland (один з існуючих Метавесвітів; віртуальний світ) на екрані без гарнітури VR [3].

Метавесвіт може використовуватися в найрізноманітніших сферах нашого життя: починаючи від дозвілля та подорожей, закінчуючи освітою, медициною та культурою. Вважаємо, що таке «перенесення» нашого реального життя у віртуальний простір може викликати появу великої кількості різноманітних за своєю природою правовідносин з відповідними об'єктами.

Метавесвіт потенційно може породжувати ті чи інші об'єкти, які потребуватимуть юридичного регулювання для забезпечення прав та обов'язків учасників цього віртуального простору. Всі ті об'єкти можуть бути пов'язані з тими чи іншими аспектами існування

Метавесвіту та, відповідно, бути різними в залежності від області існування, призначення, функцій тощо.

Враховуючи концепцію Метавесвіту, її просторість та різноманітність, вважаємо, що в залежності від області або сфери існування, потенційні об'єкти в Метавесвіті можна поділити на:

1) об'єкти, що безпосередньо виникатимуть в середовищі Метавесвіту, а саме: аватари, будівлі, споруди, пейзажи, транспортні засоби, меблі, одяг, прикраси, іграшки тощо;

2) об'єкти в межах інтерфейсу та системи управління в Метавесвіті. До них можна віднести інструменти та системи, які дозволяють користувачам взаємодіяти з Метавесвітом, пересуватися по ньому та виконувати різні функції;

3) об'єкти, пов'язані з цифровими та фінансовими операціями, наприклад, віртуальні валюти, криптовалюти, віртуальні акції та інші активи;

4) об'єкти, які пов'язані із комунікацією та контентом в цілому, а саме: правила щодо контенту та взаємодії між користувачами, політиками платформ тощо;

5) об'єкти, які стосуються безпеки та кібербезпеки в середовищі Метавесвіту, тобто відносини, пов'язані з захистом особистих даних, боротьбою зі зловживаннями та шахрайством тощо.

Окрім цього, вважаємо, що в залежності від призначення потенційні об'єкти в Метавесвіті можна поділити на:

1) об'єкти, призначені для задоволення потреб користувачів в середовищі самого Метавесвіту (будівлі, споруди, аватари, одяг, транспорт тощо);

2) об'єкти, призначені для взаємодії користувачів з Метавесвітом, навігації та пересування по ньому, а також виконання різних функцій (інтерфейс, система управління тощо);

3) об'єкти, призначені для здійснення цифрових та фінансових операцій в Метавесвіті (віртуальні валюти, криптовалюти тощо);

4) об'єкти, призначені для взаємодії між самими користувачами Метавесвіту (політика платформ, правила щодо контенту тощо);

5) об'єкти, призначені для захисту особистих даних, боротьби зі зловживаннями та шахрайством (безпека, кібербезпека тощо).

Окреслена класифікація об'єктів звичайно не є вичерпною, адже сама концепція Метавесвіту на даний час є малодослідженою з точки зору юриспруденції та потребує подальших наукових досліджень з метою правового регулювання цього явища.

Література:

1. Сverdlichenko V. P. *Метавсесвіт – майбутній простір дослідження для юриспруденції. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 81, ч. 2. С. 222–227. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/36-3.pdf> (дата звернення: 28.04.2024).*

2. *Що таке віртуальна NFT земля у метавсесвіті? Binance Academy: веб-сайт. URL: <https://academy.binance.com/uk/articles/what-is-nft-virtual-land-in-the-metaverse> (дата звернення: 26.04.2024).*

3. *Барбадос відкриє посольство у метавсесвіті та "телепортуватиме" туди своїх громадян. Фокус : веб-сайт. URL: <https://focus.ua/uk/digital/498212-barbados-otkroet-posolstvo-v-metavselennoy-i-budet-teleportirovat-tuda-svoih-grazdan> (дата звернення: 26.04.2024).*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НЕПОІМЕНОВАНИХ СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Соботник Р. С.

*кандидат юридичних наук,
докторант Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

З метою забезпечення належного виконання сторонами договору своїх зобов'язань, законодавцем передбачені спеціальні інструменти впливу на кожну із його сторін, тобто саме меті належного виконання зобов'язання підпорядковані різні способи забезпечення.

Сучасні тенденції розвитку законодавства щодо способів забезпечення виконання зобов'язань передбачають значне розширення кола тих правових засобів, якими може скористатися сторона з метою встановлення додаткових гарантій, спрямованих на забезпечення виконання договірної зобов'язання. Свобода договору як принцип цивільного права дозволяє сторонам договору не тільки обрати який договір укласти та на яких умовах, але й самостійно передбачити види забезпечення виконання зобов'язання, що разом становлять надійний захист особи, чії права та інтереси можуть бути порушені в договірних відносинах [1, с. 133].

Забезпечення виконання договірних зобов'язань здійснюється шляхом стимулювання боржника до особистого виконання договору і лише у випадку неможливості особистого виконання – у створенні для кредитора додаткових гарантій відшкодування збитків у разі невиконання або неналежного виконання договору.

Встановлення особливостей забезпечення виконання договорів є неповним без розгляду питання щодо сутності забезпечувального правовідношення та систематизації його основних способів, яка надає можливість учасникам таких відносин обирати оптимальний варіант забезпечувальної діяльності з урахуванням ефективності тих або інших способів забезпечення, можливості мінімізації витрат і максимального відшкодування збитків. Так, під способами забезпечення виконання договірних зобов'язань розуміють сукупність спеціальних правових засобів, передбачених як в законі, так і в договорі, та спрямованих на стимулювання та гарантування виконання основного зобов'язання боржником в інтересах кредитора, а також на захист останнім своїх майнових інтересів у випадку невиконання або ж неналежного виконання боржником зобов'язань за договором [2, с. 314].

У даному контексті важливо зазначити, що у § 5.14 Концепції оновлення Цивільного кодексу України [3] пропонується закріплення на законодавчому рівні поняття забезпечення зобов'язання як додаткового права кредитора для захисту його майнового інтересу у випадку прострочення (неналежності) боржника, яке стимулює боржника до належної поведінки. Забезпечувальне право полягає в покладенні додаткових обтяжень на боржника на випадок невиконання або неналежного виконання, резервуванні майна боржника, за рахунок якого може бути досягнуто виконання, притягненні до виконання поряд із боржником третіх осіб і застосовується до відкритого переліку видів забезпечень зобов'язань, які виникають на підставі закону або правочину. При цьому пропонується використання терміна «забезпечення зобов'язання», зважаючи на умовність поняття «забезпечення виконання зобов'язання», оскільки окремі заходи, які названі законом як такі, не стосуються виконання основного зобов'язання, а призначені для захисту майнового інтересу кредитора у випадку прострочення (неналежності) боржника (йдеться про поруку і гарантію).

Глава 49 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [4] присвячена окремим видам забезпечення виконання зобов'язань. Так, як впливає з положень ст. 546 ЦК України, виконання зобов'язань може бути забезпечено неустойкою, заставою, притриманням, порукою, гарантією, завдатком та іншими способами, передбаченими законом або договором. Тобто у ЦК України відображено підхід, за яким виконання зобов'язання може забезпечуватися не тільки тими

способами, які прямо передбачені у ЦК України, а й тими, що встановлені у спеціальних нормативно-правових актах або ж визначені сторонами в самому договорі.

На думку І. Й. Пучковської, визначальною ознакою видів забезпечення виконання зобов'язання, яка надає змогу їх відмежувати від інших способів захисту прав кредитора у договірному зобов'язанні, передусім від мір оперативного впливу і цивільно-правової відповідальності, виступає забезпечувальне джерело (або джерело виконання порушеного зобов'язання) – певне майно (застава та притримання) чи обов'язок третьої особи перед кредитором (порука та гарантія), завдяки чому кредитор отримує виконання за порушенням боржником зобов'язанням та відшкодування витрат, викликаних порушенням, у порядку захисту своїх прав. При цьому наявність забезпечувального джерела є критерієм й при визначенні «інших» видів забезпечення виконання зобов'язань, які згідно з ч. 2 ст. 546 ЦК України можуть встановлюватися законом чи на розсуд сторін [5, с. 7–8]. До таких видів забезпечення виконання договірних зобов'язань, які прямо не визначені в загальних нормах гл. 49 ЦК України, але й не заборонені у використанні на підставі ч. 2 ст. 546 ЦК України, можна віднести, зокрема, страхування, перестраховання, співстрахування тощо, які є непоіменованими способами забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Так, відсутність закріплення у загальних положеннях про зобов'язання інституту страхування як способу забезпечення виконання зобов'язань в юридичній літературі пояснюється тим, що страхування, як правило, використовується як можливість уповноваженої особи отримати задоволення свого права вимоги, навіть у тому випадку, коли зобов'язана особа не може виконати свого обов'язку. Крім цього, на відміну від застави та поруки, зокрема, які не можуть існувати поза межами, скажімо, кредитних правовідносин, сфера застосування страхування в якості основної (самостійної) договірної конструкції є досить великою, наприклад, при наданні послуг зі страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, медичного страхування, страхування будівельно-монтажних робіт від настання певних ризиків в процесі будівництва житла тощо.

Отже, зважаючи на те, що перелік способів забезпечення виконання зобов'язань в чинному ЦК України є необмеженим і відкритим, сторонами договори можуть бути застосовані непоіменовані способи забезпечення виконання зобов'язання, що прямо не вказані як такі у законодавстві, але можливість їх застосування може бути передбачена в договорі. При цьому основне завдання способів забезпечення виконання договірних зобов'язань як поіменованих, так і непоіменованих, полягає, по-перше, в стимулюванні боржника до належного

виконання зобов'язання через настання в іншому випадку негативних наслідків, по-друге, у гарантуванні належного виконання взятих перед кредитором зобов'язань, що виступає додатковим стимулом до вступу останнього в зобов'язання і, нарешті, стимулювання грошового обігу.

Література:

1. Покровська А. О. Самозахист у договірних відносинах : дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Харків, 2023. 230 с.

2. Міловська Н. В. Договірні зобов'язання зі страхування у цивільному праві України: проблеми теорії та практики : монографія. К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 488 с.

3. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.

4. Цивільний кодекс України: прийнятий 16 січня 2003 року. К. : Істина, 2003. 368 с.

5. Пучковська І. Й. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.03 ; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 468 с.

ДОГОВІР СТРАХУВАННЯ ЗДОРОВ'Я НА ВИПАДОК ХВОРОБИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ В РОЗУМІННІ НОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Бакун С. С.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

У зв'язку з втратою чинності Закону України «Про страхування» від 07 березня 1996 р. № 85/96-ВР, Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страхування» від 09 липня 2010 р. № 565 та у зв'язку набранням чинності Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № 1909-ІХ, законодавцем було внесено ряд змін у визначення понять, щодо страхування здоров'я на випадок хвороби, а також об'єднано поняття «страхування здоров'я на випадок хвороби» та «медичного страхування» [1; 2; 3].

Відповідно до п. 69 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № 1909-IX (далі – Закон) було зарегламентовано нове визначення поняття страхування, а саме: страхування – це правовідносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб (страховий захист) при страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування, за рахунок коштів фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових премій (платежів, внесків), доходів від розміщення коштів таких фондів та інших доходів страховика, отриманих згідно із законодавством.

Вищевказане визначення поняття страхування, кардинально змінено законодавцем, що відрізняється від попереднього визначення яке було відображено у Законі України «Про страхування» від 07 березня 1996 р. № 85/96-ВР, Розпорядженні Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страхування» від 09 липня 2010 р. № 565, а також деяких запропонованих визначень науковцями, такими як:

– Міловська Н. В.: за договором особистого страхування одна сторона (страховик) зобов'язується за обумовлену договором плату (страхову премію), що сплачується іншою стороною (страхувальником), виплатити одноразово чи виплачувати періодично обумовлену договором суму (страхову суму) у разі заподіяння шкоди життю чи здоров'ю самого страхувальника (застрахованої особи), досягнення ним певного віку або настання в його житті іншої передбаченої договором події (страхового випадку) [4, с. 46];

– Пацурія Н. Б.: договір страхування у сфері господарювання – це засноване на згоді сторін і зафіксоване у встановленій законом формі зобов'язання учасників господарських відносин, згідно з яким страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування, а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору [5, с. 301];

– Говорушко Т. А.: страхування – це економічні відносини, що виникають між страховиком і страхувальником з приводу передачі міри матеріальної відповідальності за наслідки випадкових подій від

страхувальника до страховика за певну плату, а також інші визначення поняття страхування запропоновані сучасними науковцями такими як, Гаманкова О. О., Ротова Т. А, Осадець С. С., Толстенко О. Ю. [6, с. 14].

Потрібно зазначити що Законом повністю виключено поняття «добровільне страхування», замість такого словосполучення вживається «страхування». А саме на відміну від попередньої регламентації законодавства такі поняття, як «добровільне страхування» та «види добровільного страхування» – повністю виключено. На сьогодні законодавцем зарегламентовано поняття «страхування».

Одною із основних важливих змін у чинному законодавстві України, що передбачено у ст. 4 Закону, введено поняття: «класи страхування» та об'єднано два різні за правовою природою види страхування, а саме «страхування здоров'я на випадок хвороби» та «медичне страхування» в один клас, що регламентується, як: «клас 2 – страхування на випадок хвороби (у тому числі медичне страхування)». Тобто Законом такий вид страхування, як медичне страхування внесено до категорії страхування здоров'я на випадок хвороби і відповідно усунуто відокремлення/розмежування цих двох різних за правовою природою видів страхування.

Але у свою чергу Постановою Національного банку України «Про затвердження Положення про характеристики та класифікаційні ознаки класів страхування, особливості здійснення діяльності зі страхування та укладання договорів за класами страхування» від 25.12.2023 р. № 182, Регулятор все ж таки розмежував ризики класу страхування на два, а саме: страхування на випадок хвороби та медичне страхування [7]. Відповідно, вищевказаного розмежування, Регулятор надав нові визначення понять:

– страхування на випадок хвороби – це ризик класу страхування, що характеризується обов'язком страховика за визначену договором страхування плату (страхову премію) здійснити страхову виплату страхувальнику (іншій особі, визначеній договором страхування або на підставі законодавства) відповідно до умов договору страхування та/або законодавства в разі настання страхового випадку, уключаючи смерть, встановлення інвалідності, втрату працездатності або розлад здоров'я внаслідок настання події, на випадок виникнення якої проводиться страхування (страхового ризику). Ризик «страхування на випадок хвороби», не передбачає страхування на випадок настання нещасного випадку та/або страхування на випадок настання виключно професійного захворювання, крім настання хвороби, спричиненої нещасним випадком.

– медичне страхування – це ризик класу страхування, що характеризується обов'язком страховика за визначену договором

страхування плати (страхову премію) здійснити страхову виплату страхувальнику (іншій особі, визначеній договором страхування або на підставі законодавства) відповідно до умов договору страхування та/або законодавства шляхом відшкодування понесених витрат на отримання застрахованою особою медичної допомоги, медичних та/або інших послуг певного переліку та якості в обсязі, передбаченому договором страхування, або шляхом оплати їх вартості внаслідок настання події, на випадок виникнення якої проводиться страхування (страхового ризику), уключаючи захворювання застрахованої особи, загострення хронічного захворювання, розлад здоров'я внаслідок нещасного випадку, інші розлади здоров'я та/або випадки, передбачені договором страхування. За договором медичного страхування, у разі настання страхового випадку застрахованій особі надаються асистуючі послуги, якщо інше не передбачено договором страхування.

Отже, враховуючи вищевказане, можна дійти висновку, що зміни які прийняті та набрали законної сили у 2024 році кардинально змінюють визначення та розуміння понять знайомі нам, як «добро-вільне страхування здоров'я».

Література:

1. Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021 року № 1909-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023. № 12–13. Ст. 28.

2. Про страхування: Закон України від 07 березня 1996 р. № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1996. № 18. Ст. 78 (втратив чинність).

3. Про затвердження Характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страхування: Розпорядження від 09 липня 2010 р. № 565 Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 16 листопада 2010 р. за № 1119/18414 (втратило чинність).

4. Міловська Н. В. Правова природа договору особистого страхування. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 46.

5. Пацурія Н. Б. Страхові правовідносини у сфері господарювання: проблеми теорії і практики : монографія. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф». 2013. С. 301.

6. Говорушко Т., Стецюк В. Страхування: навч. посіб. / за ред. Т. Говорушко. К. ; Львів : «Магнолія 2006». 2014. С. 14.

7. Про затвердження Положення про характеристики та класифікаційні ознаки класів страхування, особливості здійснення діяльності зі страхування та укладання договорів за класами страхування: Постанова від Національного банку України від 25.12.2023 р. № 182.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ВИНАХОДІВ ПАТЕНТОЗДАТНИМИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Василяко Р. О.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Відповідно до ст. 418 ЦК України право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений законом [1].

Саме право інтелектуальної власності в наш час стрімко розвивається, трансформується та займає визначне місце в житті громадян, юридичних осіб, держави. Тому не викликає жодних здивувань той факт, що правові проблеми захисту прав інтелектуальної власності перебувають у центрі уваги науковців та практиків, що є причиною значного інтересу до досліджень проблематики даної галузі.

Справедливо зазначити, що інтелектуальна власність є рушієм для розвитку як певних особистісних характеристик людини і громадянина, так і задоволення його певних матеріальних потреб в результаті реалізації прав інтелектуальної власності.

Для розвитку ринкових відносин у сфері інтелектуальної діяльності необхідною є не тільки ефективна реалізація права інтелектуальної власності, а й захист охоронюваних законом інтересів у цій сфері.

Основним праворежуючим актом у сфері охорони винаходів є Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», відповідно до якого патент (патент на винахід, патент на секретний винахід, патент на корисну модель, патент на секретну корисну модель) – охоронний документ, що засвідчує пріоритет, авторство і права на винахід (корисну модель) [2].

Винаходи, які є новими, мають винахідницький рівень та придатні для промислового використання, є патентоздатними [4].

Відповідно до чинного законодавства правова охорона надається винаходу (корисній моделі), що не суперечить публічному порядку, загальноновизнаним принципам моралі та відповідає умовам патентоздатності. А об'єктом винаходу, якому надається правова охорона, може бути продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини тощо), процес (спосіб).

Патент надає його власнику монопольне виняткове право використання запатентованого об'єкта. Це означає, що тільки патенто-власник має право виготовляти, використовувати, продавати, рекламувати, ввозити з-за кордону і здійснювати інші дії із введення

в господарський оборот або зберігати з цією метою продукт, що містить запатентований винахід і забороняє третім особам скоювати визначені законом дії без згоди патентовласника.

Патентовласник може самостійно використовувати винахід шляхом промислового виробництва і продажу виробів, що охороняються патентом, або повністю переуступати патент третім особам, або надавати права на використання винаходу в тому або іншому об'ємі зацікавленим особам. Поступка патенту здійснюється шляхом укладення договору із зацікавленими особами [3].

Видача патенту здійснюється протягом 1 місяця після державної реєстрації винаходу. Процедура патентування винаходу в Україні може тривати приблизно від 1,5 до 2 років. Тривалість патентування за прискороною процедурою становить близько 1 року.

Державна реєстрація винаходу (корисної моделі) здійснюється за наявності документа про сплату державного мита за реєстрацію винаходу і сплаченого збору за публікації про державну реєстрацію винаходу (корисної моделі). Зазначені мито та збір сплачуються після надходження до заявника рішення про державну реєстрацію винаходу.

Орієнтовний бюджет проходження процесу патентування винаходу складає 15 000 грн. за звичайною процедурою та 25 000 грн. – у разі прискорення експертизи на 7 місяців. Окрім того, з практики можна сказати, що супровід кваліфікованих патентних повірених в більшості випадків подвоюють вищевказані суми.

Критерії визначення винаходів патентоздатними також встановлюються Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі». Таким чином, правова охорона надається винаходу, який:

- є новим. В даному випадку при проведенні експертиз встановлюється, чи технічне рішення не є відомим в світі до початку процесу патентування. Технічно винахіднику дається рік на те, щоб почати процес патентування з моменту, коли він вперше оприлюднив відомості про свій винахід;

- має промислову придатність. Предметом дослідження експертизи є можливість реалізації рішення на практиці. Класичним прикладом рішення, що не відповідає цьому критерію є вічний двигун, який неможливо побудувати, оскільки він суперечить фундаментальним фізичним законам;

- відповідає винахідницькому рівню. З практики – це найскладніше для експертизи. Основна суть критерію полягає в наступному – рішення повинно бути таким, що не має аналогів на рівні техніки і з його допомогою вирішується проблема, що до цього моменту не вирішувалась у історії, наприклад конвеєр Генрі Форда чи перший двигун внутрішнього згорання.

Не є патентоздатними: (а) сорти рослин та породи тварин; (б) біологічні по суті процеси виробництва рослин або тварин (за винятком мікробіологічного або іншого технічного процесу або продукту, одержаного шляхом такого процесу). Однак, винаходи, які стосуються рослин або тварин, є патентоздатними, якщо технічне втілення винаходу не обмежується певним сортом рослин або породою тварин.

Організм людини на різних стадіях його формування та розвитку, а також просте відкриття одного з його елементів, у тому числі ланцюжків або частин ланцюжків гена, не може становити патентоздатний винахід. Елемент, відокремлений від організму людини або вироблений в інший спосіб шляхом технічного процесу, у тому числі ланцюжки або частини ланцюжків гена, можуть становити патентоздатний винахід, навіть, якщо структура того елемента є ідентичною зі структурою природного елемента. Промислове застосування ланцюжка або частини ланцюжка гена має конкретно описуватися в заявці на винахід.

Визнання прав на винахід недійсними можливе в судовому або у позасудовому порядку. Підставами визнання недійсними прав на винахід в судовому порядку є: невідповідність запатентованого винаходу (корисної моделі) умовам патентоздатності; наявність у формулі винаходу (корисної моделі) ознак, яких не було у поданій заявці; порушення процедури патентування винаходу в іноземних державах; державна реєстрація винаходу внаслідок подання заявки з порушенням прав інших осіб [3].

Найбільш поширеною підставою визнання патенту недійсним є невідповідність винаходу умовам патентоздатності (зокрема, відсутність новизни). Цей факт може бути доведено в суді шляхом надання висновку судового експерта щодо відповідності умовам патентоздатності [5].

Як висновок слід зазначити, що об'єктивно можна стверджувати, що процедура патентування та зокрема встановлення факту відповідності винаходу критеріям патентоздатності є достатньо врегульованою, прозорою та зрозумілою, однак все ж має певні елементи бюрократії, котрі розтягують сам процес на досить тривалий проміжок часу, що є певною демотивацією для винахідників. Також існує думка, що розміри зборів та мита мають бути більш диференційованими для фізичних та юридичних осіб, такий розподіл був би справедливим з точки зору платоспроможності винахідників та націленості саме на комерційний результат патентування. Вважаю, що законодавець має переглянути певні вимоги щодо строків та зборів, а держава – надати

можливості та сприяти такому скороченню строків патентування винаходів та переглянути існуючі ставки зборів та мита.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.05.2024).

2. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 р. № 3687-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text> (дата звернення: 09.05.2024).

3. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / за ред. Ю. М. Капіци: Видавничий Дім «Слово», 2006. 1104 с.

4. Світличний О. П. Право інтелектуальної власності: К. : НУБіП України, 2015. 355 с.

5. Тарасенко Л. Л. Реформа патентного законодавства (2020): основні новації щодо винаходів (корисних моделей). *Вісник Львівського університету. Серія Юридична*. 2021. № 73. С. 67–76.

ПОНЯТТЯ МЕДИЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ТА ЇЇ ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Воронцов Д. Ю.

*аспірант Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

У сучасному світі сформувані уявлення про людину та її життєдіяльність упродовж життя можливо проаналізувати документи, які нерозривно пов'язані з нею та є свідками таких подій як народження чи смерть, захворювання та лікування тощо.

Вочевидь, медична документація нерозривно пов'язана із життям будь-якої людини, а тому формулювання її визначення та висвітлення ключових ознак є одним з кроків на шляху удосконалення вітчизняного законодавства про охорону здоров'я.

Втім, у пошуках відповіді на питання: «Що є медичною документацією» доводиться констатувати відсутність визначення такої категорії юридично значущих документів у вітчизняному законодавстві. Така прогалина законодавця видається щонайменше дивною поряд із

детальною регламентацією переліку первинної облікової документації та інструкції із її заповнення в закладах охорони здоров'я [1].

Інакше кажучи, на сьогодні в чинному законодавстві України затверджений перелік, типові форми окремих медичних документів та роз'яснено як їх заповнювати, але що являють собою такі документи (як юридично значуща категорія), їх значення та функції залишається невизначеним.

Стосовно науково-теоретичного рівня, то поняття медичної документації досліджувалось лише крізь призму права людини на отримання медичної інформації [2, с. 125–131] та у тому числі, відповідальності за її незаконну обробку, зокрема у наукових працях таких вчених, як Ямненко Т., Сліпченко Т., Терешко Х., Харитонов О., Сенюта І., Булеца С., Гревцова Р. та Миколаєць Ю.

Тож, метою цього дослідження є визначення поняття медичної документації та висвітлення її основних (ключових) ознак.

Позаяк медичні документи, як і будь-які інші документи є насамперед джерелом інформації, то найбільш дотичним до медичної документації та одночасно з цим, закріпленим на законодавчому рівні поняттям є медична інформація.

Зокрема, в абзаці 13 статті 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я, що затверджені Законом України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ та об'єктивно вважаються базовим документом медичного законодавства, медична інформація визначена, як інформація про медичне обслуговування особи або його результати, викладена в уніфікованій формі відповідно до вимог, встановлених законодавством, у тому числі інформація про стан здоров'я, діагнози та будь-які документи, що стосуються здоров'я та обмеження повсякденного функціонування/ життєдіяльності людини [3].

З наведеного вище визначення можливо зробити цілком логічний, але не менш важливий в контексті цього дослідження висновок, що медична документація є формою закріплення та відображення медичної інформації. Доцільно відмітити, що попри відсутність нормативного визначення медичної документації її взаємозв'язок з медичною інформацією простежується у змісті окремих норм статей Основ законодавства України про охорону здоров'я, зокрема у статті 39, яка встановлює обов'язок з надання медичної інформації, у тому числі у спосіб ознайомлення із медичними документами.

Отже, завдяки меті створення медичної документації можливо сформулювати її ключову ознаку, а саме: *забезпечення якомога повного, точного і доступного обліку медичної інформації про пацієнтів для надання їм якісної медичної допомоги.*

Крім того, мета медичної документації детермінує її основні функції, серед яких можливо виділити такі:

1. Акумуляюча – накопичення та відображення у медичній документації записів про історію хвороби та лікування пацієнта дозволяє створювати план лікування та відстежувати його перебіг;

2. Комунікативна – медична документація є інструментом обміну медичною інформацією зокрема, між фахівцями в галузі охорони здоров'я та пацієнтами, що надає можливість аналізувати інформацію про їх медичний стан та планувати лікування;

3. Дослідницька – використання медичної документації пацієнтів в дослідницьких цілях дозволяє впроваджувати нові способи лікування;

4. Статистична – аналіз внутрішньої статистики в закладах охорони здоров'я дозволяє отримати об'єктивне уявлення про якість наданої медичної допомоги та планувати шляхи її удосконалення;

5. Архівуюча – медична документація дозволяє зберігати історію лікування пацієнта для подальшого використання та вивчення.

У контексті правової характеристики медичної документації варто також відзначити, що окремі дослідники питання обігу медичної документації умовно поділяють її на обов'язкову та рекомендовану. При цьому, обов'язкова має підгрупи у вигляді загальної та профільної [4].

Враховуючи існуюче правове регулювання обігу медичної документації, зокрема встановлення форм окремих документів та детальне роз'яснення правил їх заповнення, а також її практичне використання в закладах охорони здоров'я такий підхід заслуговує на увагу, позаяк дозволяє ефективно здійснювати їх облік та використання.

Таким чином, медичну документацію можливо визначити, як систему документів, встановленої законом форми, яка призначена для обробки та у тому числі, зберігання інформації про медичний стан пацієнтів, їх медичну історію, діагнози, лікування, а також інші відомості, які стосуються їх здоров'я.

Література:

1. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження форм первинної облікової документації та Інструкцій щодо їх заповнення, що використовуються у закладах охорони здоров'я незалежно від форми власності та підпорядкування» від 14.02.2012 р. № 110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0661-12#Text> (дата звернення: 01.05.2024 р.);

2. Терешко Х. Я. Право на медичну інформацію: деякі аспекти. *Медичне право*. 2017. № 3/2017. URL: <http://medicallaw.org.ua/zhurnal-medychne-pravo/arkhiv-zhurnalu/specvipusk-nomer-3/tereshko-khristina-jaroslavivna/> (дата звернення 01.05.2024 р.)

3. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 01.05.2024 р.)

4. Миколаєць Ю. М. Базова документація закладу охорони здоров'я. Частина 2. *Управління закладом охорони здоров'я*. 2023. № 2/2023. URL: <https://egolovlikar.expertus.com.ua/10004477> (дата звернення 01.05.2024 р.).

ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ ВІД БАТЬКІВ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

Гаврилов Р. В.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Невід'ємним правом кожної людини є право на продовження роду. Реалізація цього права здійснюється через материнство та батьківство в Україні. На жаль, в останні десятиліття людство зіткнулося з проблемою безпліддя, яка є суттєвою перешкодою в досягненні мети народження дитини та продовження роду. Так, за даними Міжнародної організації охорони здоров'я рівень безпліддя у світі у 2022 р. становив 17,5 %, тобто кожна шоста людини страждала на безпліддя [1, с. 11].

Задля подолання безпліддя та сприяння народжуваності було розроблено низку методів штучної репродукції людини. Серед них виокремлюють сурогатне материнство, яке варто визначати як метод допоміжних репродуктивних технологій, при якому жінка, на основі договору з особами, що звернулися за її послугами, проходить процедуру імплантації ембріона, що був створений на основі екстракорпорального запліднення, виношує дитину з ціллю народити і передати її вище згаданим особам [2, с. 14]. Однак, визначення походження дитини від батьків, народженої у результаті сурогатного материнства, сповнене юридичних складнощів та перешкод з огляду на суттєве ускладнення добре відомих сімейному праву природньо зумовлених відносин, які виникають під час запліднення, виношування, народження та подальшого визнання батьківства і материнства.

Правовими проблемами сурогатного материнства та застосуванням інших методів штучного запліднення людини прямо чи побіжно займалася низка вітчизняних та зарубіжних учених: О. Антонюк,

К. Арамеш, М. Вовк, А. Герц, А. Головащук, Н. Гуменна, Дж. Досталь, Рут Зафран, Ю. Коренга, О. Розгон, І. Рубець, Х. Терешко та ін.

Загальною проблемою в окресленій сфері визначення походження дитини від батьків є наявність адекватного правового регулювання, яке б відповідало і врегульовувало практичні ситуації, які трапляються під час або за результатами застосування методів штучної репродукції людини. Наразі можливість використати сурогатне материнство для народження дитини з можливістю подальшого визнання батьківства та материнства за подружжям на законодавчому рівні передбачено винятково у ч. 2 ст. 123 Сімейного кодексу України, де вказано, що у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя. Ця правова норма сама по собі свідчить про законність використання сурогатного материнства в Україні для народження дітей [3].

Однак, згадана правова норма, узаконюючи використання сурогатного материнства, не містить будь-якого іншого правового регулювання, пов'язаного із юридичними аспектами застосування цього методу штучної репродукції людини. А це свідчить, що механізм використання такого методу штучної репродукції буде зреалізований на загальних засадах Цивільного кодексу України, без використання необхідного законодавчого регулювання цих відносин з боку держави. Таким чином, згадане виправдовує необхідність подолання такої законодавчої прогалини за допомогою прийняття спеціального закону, спрямованого на регулювання використання методів штучної репродукції людини в Україні. І такі проєкти законів пропонувалися до розгляду під час функціонування Верховної Ради України різних скликань, але не знайшли відповідної підтримки (включаючи останній проєкт Закону України [4]).

При цьому, варто відзначити, що використання сурогатного материнства врегульовано у вітчизняному законодавстві з медичної точки зору, а саме в Основах законодавства України про охорону здоров'я, Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженому наказом МОЗ України від 09.09.2013 № 787.

Державна реєстрація походження дитини за результатами застосування такого методу репродукції людини врегульовано тільки у п. 11 гл. 1 розд. III Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Мін'юсту України №52/5 від 18.10.2000 р. Саме цей пункт є наріжним каменем використання сурогатного материнства, адже він передбачає умови, за яких подружжя може зареєструвати дитину як таку, що походить від них. Однак, відповідний пункт сформульований занадто вузько, що

дозволяє зареєструвати походження дитини лише щодо обмеженого та традиційного кола ситуацій застосування сурогатного материнства (включаючи використання ембріону батьків, зачатого ембріону з використанням донорської сперми чи яйцеклітини). Таке звужене правове регулювання визначення походження дитини встановлює жорсткі рамки використання сурогатного материнства, аніж створює можливості для полегшення реалізації прав осіб, які б хотіли вдатися до сурогатного материнства.

Так, це створює проблеми для реєстрації походження дитини за одинаками, які вдалися до сурогатного материнства (з використанням донорської сперми чи яйцеклітини), адже подальша реєстрація походження такої дитини не передбачена в чинному законодавстві. Так само як не можливо зареєструвати походження дитини за подружжям, якщо дитина була народжена з використанням ембріону подружжя, один з яких помер / зник безвісти / оголошений померлим. Вищезгадані ситуації свідчать про недосконалість і фрагментарність чинного правового регулювання.

Вихід із ситуації за вищезгаданих обставин заінтересовані особи знаходять, звертаючись до загальних судів, які уповноважені розглядати заяви про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у порядку окремого провадження та позовні заяви у порядку позовного провадження за Цивільним процесуальним кодексом України. Такий ускладнений порядок встановлення походження дитини особи мають проходити через відсутність відповідного правового регулювання. Більше того, органи державної реєстрації актів цивільного стану, виступаючи як заінтересовані особи або як відповідачі в таких справах, переважно займають позицію, що така особа не має права на те, щоб бути зазначеною батьком або матір'ю народженої дитини (з огляду на відсутність належного правового регулювання), що свідчить про переважаюче вузько нормативне тлумачення норм права працівниками органів державної реєстрації актів цивільного стану під час розгляду справ у суді.

Окремо варто зазначити про доволі поширену категорію справ щодо сурогатного материнства в Україні, коли іноземці звертаються до судів із заявою про визнання походження дитини, попередньо вдавшись до застосування сурогатного материнства в Україні [5; 6]. Як правило, заявники мають усі необхідні документи, передбачені за законодавством України, які б підтверджували, що дитина народжена від заявників із застосуванням сурогатного материнства походить від них. Однак, справа в тім, що в таких державах як Німеччина, Іспанія, Велика Британія сурогатне материнство заборонено і зареєструвати дитину, яка народилася за межами відповідної країни можна лише шляхом

визнання судового рішення. Таким чином, іноземці вдаються до народження дитини із застосуванням сурогатного материнства за межами країни їхнього походження, а потім легалізують народжену дитину в країні їхнього походження, отримавши в Україні рішення суду про визнання походження дитини від батьків. Описану ситуацію можна вважати як ще один фактор, який обумовлює необхідність спеціального закону, спрямованого на врегулювання використання сурогатного материнства іноземцями в Україні.

Отже, чинне регулювання відносин сурогатного материнства в Україні є фрагментарним та недостатнім для захисту прав і свобод усіх учасників цього методу штучної репродукції людини, що суттєво ускладнює визначення походження дитини, народженої з використанням сурогатного материнства. Окрім прийняття спеціального закону, який би комплексно врегулював використання сурогатного материнства, необхідно впровадити додаткові правила визначення походження дитини, народженої в результаті використання сурогатного материнства, для працівників органів державної реєстрації актів цивільного стану, задля розширення можливостей реєстрації походження дитини не тільки для подружжя, але й для осіб-одинаків та осіб, які перебували в шлюбі, але інший з подружжя помер / визнаний безвісно відсутнім / оголошений померлим.

Література:

1. Infertility Prevalence Estimates, 1990–2021. 3 April 2023. Global report / World Health Organisation. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/978920068315> (accessed: 01.04.2024).

2. Вовк М. З. Визначення походження дитини, народженої дружиною в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. *Форум права*. 2020. № 60(1). С. 13–20. URL: http://forumprava.pp.ua/files/013-020-2020-1-FP-Vovk_4.pdf (дата звернення: 30.03.2024).

3. Кравцова Т., Корнієнко М. Сурогатне материнство: проблеми правового регулювання та судової практики. *Юридична газета*. 2020. № 13(719). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutika/surogatne-materinstvo-problemi-pravovogo-regulyuvannya-ta-sudovoyi-praktiki.html> (дата звернення: 30.03.2024).

4. Про застосування допоміжних репродуктивних технологій: проект Закону України від 10.01.2022 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73571 (дата звернення: 30.03.2024).

5. Рішення Макарівського районного суду Київської області від 14 лютого 2024 р. у цивільній справі № 370/261/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117704606> (дата звернення: 30.03.2024).

6. Рішення Жовтневого районного суду Харківської області від 11 березня 2024 р. у цивільній справі № 370/261/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117674101> (дата звернення: 30.03.2024).

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ФОРМИ ОКРЕМИХ ДОГОВОРІВ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОГО МАЙНА, ЯКІ БУДУТЬ СПОРУДЖЕНІ В МАЙБУТНЬОМУ

Глущенко А. О.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

В епоху бурхливого розвитку інноваційних технологій, тотальної діджиталізації суспільства, активного використання інформаційних ресурсів, питання можливості укладання договорів в електронному вигляді набуває особливо актуального значення.

Проблеми правового регулювання укладання електронних договорів, зокрема розуміння такої форми договорів, їх підписання були предметом досліджень О. А. Беляневич, В. В. Луця, В. С. Мілаш, Н. О. Кучаковської, С. М. Жутова, Н. Ю. Філатова, О. О. Логойко, М. М. Дутова, А. В. Чучковської, В. М. Желіховського, І. Б. Белік, та інших вчених.

Станом на 2024 рік прийнято достатньо правових норм, що регулюють порядок та основні аспекти укладання договорів в електронному вигляді. Достатньо сталою також є судова практика щодо «підтвердження» дійсності договорів, укладених в електронній формі. Зокрема, в постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 16 грудня 2020 року у справі № 561/77/19 [1], зазначається, що, якщо сторони домовилися укласти договір за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем, він вважається укладеним у письмовій формі. Отже, будь-який договір, який укладається на підставі Цивільного або Господарського кодексів України може мати електронну форму. Договір, укладений в електронній формі, є таким, що укладений у письмовому вигляді.

У постанові Верховного Суду від 12.01.2021 у справі № 524/5556/19 суд звернув увагу на те, що електронний договір може бути укладеним не тільки у формі єдиного документа, підписаного кваліфікованим

електронним підписом (КЕП), але й шляхом обміну повідомленнями за допомогою засобів електронної комунікації [2].

Проте, у правовій доктрині непоодинокими є думки про необхідність удосконалення законодавства щодо визнання електронної форми договору окремою формою.

Так, наприклад, у статті В. І. Мелікової «Актуальні проблеми укладання електронних договорів між суб'єктами підприємництва» [3] автор робить висновки, що законодавство України не визнає електронну форму угоди окремим різновидом форми правочину, а лише прирівнює її до письмової форми. Серед іншого вченим пропонується визнати електронну форму договору окремою формою правочину; розподілити електронні угоди на угоди, укладені за допомогою мережі Інтернет з використанням будь-яких доступних технічних засобів (заповнення форми в браузері/листування електронною поштою/ використання месенджерів або мобільних додатків) та укладені за допомогою мережі Інтернет з обов'язковим використанням електронного підпису.

Восени 2022 року було прийнято Законом України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» [4], який визначає особливості цивільного обороту об'єктів незавершеного будівництва і майбутніх об'єктів нерухомості та спрямований на гарантування речових прав на такі об'єкти. Статтею 6 цього Закону встановлені особливості залучення коштів для будівництва об'єкта нерухомого майна. Серед таких особливостей визначені як способи укладення договорів купівлі-продажу неподільних об'єктів незавершеного будівництва/майбутніх об'єктів нерухомості (частки неподільного об'єкта незавершеного будівництва), так і способи укладення договорів про участь в фонді фінансування будівництва управителем фонду фінансування будівництва через фонди фінансування будівництва відповідно до цього Закону з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [5].

Статтею 13 Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» встановлені вимоги та визначені істотні умови до договору купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва/майбутнього об'єкта нерухомості (перший продаж).

Частиною 3 статті 178 Цивільного кодексу України [6] встановлено, що особливості оборотоздатності об'єктів незавершеного будівництва, майбутніх об'єктів нерухомості встановлюються законом.

Проте, ні Закон України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому», ні Законом України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» не встановлюють вимоги до форми договору купівлі-продажу неподільних об'єктів незавершеного будівництва/майбутніх об'єктів нерухомості (частки неподільного об'єкта незавершеного будівництва) та договору про участь в фонді фінансування будівництва управителем фонду фінансування будівництва через фонди фінансування будівництва.

З одного боку, оскільки Цивільним кодексом України [6] визначено, а судовою практикою підтверджено, що в разі досягнення сторонами домовленостей укласти договір за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем, він вважається укладеним у письмовій формі, не має необхідності законом додатково визначати право сторін укласти договір за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем. З іншого боку, спеціальним Законом, який визначає особливості оборотоздатності об'єктів незавершеного будівництва, майбутніх об'єктів нерухомості не визначено механізм подальшої реєстрації обтяжень на підставі договорів, укладених за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем.

Видається, що для уникнення подвійного трактування норм чинного законодавства та досягнення дійсної мети Закон України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» щодо гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому, доцільно чітко визначити форми укладання вищезазначених договорів.

Задля створення додаткових гарантій реалізації речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому, доречним також є визначення механізму укладання договорів за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем. Такий підхід буде «підтримувати інноваційний рух», скоротить час укладання договорів, розширить межі укладання договорів (можливе укладання договору з будь-якої точки) та загалом сприятиме розвитку договірних відносин у цій сфері.

Література:

1. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду від 16 грудня 2020 р. у справі № 561/77/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93708877> (дата звернення: 09.05.2024).

2. Постанова Верховного Суду від 12 січня 2021 р. у справі № 524/5556/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94102130> (дата звернення: 09.05.2024).

3. Мелікова В. І. Актуальні проблеми укладання електронних договорів між суб'єктами підприємництва. URL: <http://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/view/1080> (дата звернення: 09.05.2024).

4. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: Закон України від 15 серпня 2022 р. № 2518-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text> (дата звернення: 09.05.2024).

5. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю: Закон України від 19 червня 2003 р. № 978-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15#Text> (дата звернення: 09.05.2024).

6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.05.2024).

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЛІДАРНИХ ТА ЧАСТКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Гнідан Ю. І.

*аспірантка Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

У цивільному праві існує низка зобов'язальних конструкцій, які передбачають множинність осіб на стороні боржника або кредитора. Серед них особливе місце посідає солідарне зобов'язання, яке характеризується неподільністю предмета та вузьким переліком підстав виникнення, а також наявністю права кредитора вимагати виконання обов'язку в повному обсязі від будь-кого з боржників або права кожного з кредиторів вимагати виконання обов'язку в повному обсязі від боржника.

Поряд із солідарним зобов'язанням у цивільному праві існують й інші конструкції, які також передбачають множинність осіб у зобов'язанні, зокрема, часткове зобов'язання, субсидіарне зобов'язання тощо. Ці конструкції мають певні спільні риси із солідарним зобов'язанням, проте відрізняються від нього за своєю правовою природою, змістом прав та обов'язків учасників, а також правовими наслідками.

Якщо говорити про співвідношення солідарного зобов'язання і часткового, то перш за все необхідно виділити спільні риси. Зокрема, Д. В. Трут, розглядаючи це питання, підтримує позицію щодо віднесення часткового зобов'язання до зобов'язань із множинністю осіб і наводить ряд його ознак:

- 1) на стороні боржника/кредитора є декілька суб'єктів, які вступають у зобов'язання, за загальним правилом, одночасно;
- 2) такі суб'єкти діють спільно, адже через спільні дії вони набувають прав та обов'язків за зобов'язаннями;
- 3) суб'єкти пов'язані між собою одним і тим самим подільним предметом.

Крім того Д. В. Трут виділяє ще й факультативну ознаку – зобов'язання виникає на підставі єдиного договору або спільного юридичного факту [5, с. 40–41]. Аналізуючи даний перелік, можна зробити висновок що і для солідарного зобов'язання характерні перші дві риси.

Слід мати на увазі, що цивільне законодавство України встановлює презумпцію на користь часткових зобов'язань. Такий висновок можна зробити виходячи з положень ст. 540 ЦК України, згідно з якою в зобов'язаннях з множинністю осіб на стороні кредитора та/або боржника кожен із кредиторів має право вимагати виконання, а кожен із боржників зобов'язаний виконати свою частину обов'язку порівну, крім випадків, коли договором або актами цивільного законодавства передбачено інше [7].

Виходячи з цього, першим критерієм для розмежування вищевказаних зобов'язань є обсяг вимог кредитора. Зокрема, солідарне зобов'язання – це зобов'язання, в якому на боці боржника або кредитора виступає не одна, а кілька осіб і кредитор має право вимагати виконання, а боржник зобов'язаний виконати зобов'язання повністю кожному із кредиторів або кожен із боржників [6, с. 105]. При цьому неподільність предмета виконання є конститутивною ознакою солідарного зобов'язання, яка відрізняє його від часткового зобов'язання. Адже у частковому зобов'язанні кожен із боржників повинен виконати свою частину обов'язку, тоді як у солідарному – весь обов'язок повністю. Цієї ж думки дотримується і О. І. Чернілевська, яка наголошує, що у частковому зобов'язанні обсяг прав кредиторів та обов'язків боржників обмежується їхніми відповідними частками. Натомість, солідарне зобов'язання наділяє кожного з кредиторів правом вимагати від боржника виконання зобов'язання в повному обсязі, так само як і покладає на кожного з боржників обов'язок повністю виконати зобов'язання [8, с. 297].

Наступним критерієм для розмежування є порядок виконання зобов'язання. При активному солідарному зобов'язанні виконання

обов'язку боржником у повному обсязі звільняє боржника від виконання решті солідарних кредиторів (ч. 3 ст. 542 ЦК України). При пасивному солідарному зобов'язанні виконання солідарного обов'язку у повному обсязі одним із боржників припиняє обов'язок решти солідарних боржників перед кредитором (ч. 4 ст. 543 ЦК України). В той час як у частковому зобов'язанні виконання одним із боржників своєї частини боргу не припиняє зобов'язання інших боржників (ст. 540 ЦК України) [7]. При цьому В. М. Слома вказує на те, що з аналізу норми 541 ЦК України, рівність часток не може бути змінена одностороннім правочином, таким як заповіт. Однак, зважаючи на диспозитивний (гнучкий) метод правового регулювання, цілком можливо, що часткові зобов'язання можуть виникати на підставі односторонніх правочинів [4, с. 123].

Відмінним є і порядок застосування відповідальності. У разі порушення солідарного зобов'язання кредитор має право притягнути до відповідальності одного, кількох чи всіх боржників одночасно. У частковому ж зобов'язанні кожен боржник відповідає лише у межах своєї частки, а відповідальність одного боржника не зумовлює відповідальності інших, тобто існує певна незалежність у відносинах боржників. Таку ж позицію підтримує Г. Г. Гриценко, яка стверджує, що у відносинах часткового зобов'язання регулювання здійснюється за принципом самостійності кожного кредитора (боржника) [1, с. 14]. При цьому у випадку часткових зобов'язань, боржник не зобов'язаний повністю виконувати свої зобов'язання перед одним із кредиторів. Якщо один з кредиторів отримує від боржника виконання зобов'язання в більшому обсязі, ніж належить, то такий кредитор зобов'язаний повернути боржнику надлишково отримане майно. Підставою для повернення є статті 1212–1215 ЦК України, які регулюють питання набуття майна без достатніх правових підстав [4, с.151].

Наступним критерієм для розмежування є право регресу. Боржник, який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього (ч. 1 ст. 544 ЦК України) [7]. Після виконання солідарного зобов'язання правовідносини між кредитором та солідарними боржниками припиняються. Однак, це не означає, що припиняються правові зв'язки між самими солідарними боржниками. У такому випадку боржник, який виконав зобов'язання, набуває статусу кредитора по відношенню до інших боржників. Як наслідок, виникає нове зобов'язання – регресне, а попереднє зобов'язання вважається припиненим у зв'язку з його виконанням [3, с. 93]. В той час як у частковому зобов'язанні в боржника, який виконав свою

частину обов'язку, право регресу до інших боржників відсутнє, оскільки внутрішні зв'язки, які наявні у зобов'язанні, не впливають на розрахунки між співборжниками.

Щодо припинення зобов'язання, то солідарне зобов'язання припиняється в разі виконання обов'язку одним із солідарних боржників. Часткове зобов'язання припиняється лише в частині виконаного обов'язку одним із боржників, а щодо решти боржників продовжує існувати. Тобто основна відмінність полягає в тому, що солідарне зобов'язання передбачає більш тісний правовий зв'язок між боржниками, і дії одного з них можуть призвести до припинення обов'язків усіх боржників, на відміну від часткового зобов'язання. Наприклад, у випадку прощення боргу у солідарному зобов'язанні кредитором одному з солідарних боржників звільняє від обов'язку всіх солідарних боржників, а у частковому зобов'язанні прощення боргу одному з боржників не звільняє від обов'язку інших.

Окрім того слід мати на увазі, що в практичній площині існує ймовірність переходу солідарного зобов'язання в часткове, зокрема відповідно до ст. 1190 ЦК України особи, спільними діями яких було завдано шкоди, несуть солідарну відповідальність; але за заявою потерпілого суд може визначити відповідальність таких осіб у частці відповідно до ступеня їхньої вини [7]. Досить часто вищевказана норма застосовується судами при розгляді спорів – Верховний суд у постанові від 19 листопада 2019 року у справі № 396/1802/17 наголосив, що за змістом законодавчих положень суд не позбавлений права змінити солідарний порядок стягнення коштів на дольовий, і така зміна залежить від позиції потерпілого [2].

Таким чином, солідарне та часткове зобов'язання характеризуються множинністю осіб і єдністю предмета виконання, проте відрізняються за обсягом вимог кредитора, порядком виконання та припинення зобов'язання, особливостями застосування відповідальності до боржників та наявністю права регресу. Солідарний обов'язок забезпечує більш повний захист інтересів кредитора, тоді як частковий – враховує інтереси боржників. Врахування цих відмінностей є необхідним для правильного застосування норм цивільного законодавства та ефективного захисту прав учасників зобов'язальних відносин.

Література:

1. Гриценко Г. Г. Множинність осіб у цивільно-правовому зобов'язанні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. юрид. унів. ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 21 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/AVTOREF_2016/Hrytsenko_H_H_2016.pdf (дата звернення: 30.04.2024).

2. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 19 листопада 2019 року, судова справа № 396/1802/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85743670> (дата звернення: 28.04.2024).

3. Слома В. М. Право на регрес внаслідок виконання солідарного зобов'язання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Вип. 33. С. 93–95 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2018_33_26 (дата звернення: 30.04.2024).

4. Слома В. М. Цивільно-правові зобов'язання з множинністю суб'єктів: монографія. Тернопіль: THEU, 2020. 384 с.

5. Трут Д.В. Солідарні зобов'язання у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 218 с.

6. Цивільне право України: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2002. 720 с.

7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV (зі змінами і доповненнями) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.04.2024).

8. Чернілевська О. І. Поняття та ознаки множинності осіб у цивільних зобов'язаннях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 21. Частина II. Том 1. 2013. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/931/15.pdf> (дата звернення: 28.04.2024).

ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ РІШЕННЯМИ, ДІЯМИ АБО БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

Деркач І. М.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Актуальність дослідження питання про визначення суб'єктів, які мають право на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів прокуратури, обумовлена тим, що в правозастосовній діяльності непоодинокими є спори, які виникають з відшкодування такої шкоди не тільки громадянину,

а й іншим учасникам цивільних правовідносин, зокрема, фізичним особам-підприємцям, юридичним особам, територіальним громадам. Тлумачення положень чинного цивільного законодавства, що регулює відносини з відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів прокуратури, свідчить, що вони не враховують ті зміни, які були внесені до кримінального та кримінального процесуального законодавства України щодо притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб, що обумовлює потребу подальшого удосконалення цивільного законодавства України з метою забезпечення принципу рівності прав учасників цивільних правовідносин.

У сучасній національній правничій літературі питанню визначення суб'єктів, які мають право на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів прокуратури, приділено недостатньо уваги, оскільки в більшості своїй досліджується порядок відшкодування такої шкоди [1; 2]. Деякі проблемні питання відшкодування шкоди, заподіяної юридичним особам незаконними діями (бездіяльністю) правоохоронних органів, зокрема з позиції історії розвитку правового регулювання таких відносин, було розкрито в науковій статті С. І. Сприндиса [3]. Саме зазначені вище чинники й обумовлюють потребу аналізу чинного цивільного законодавства, правозастосовної практики, наукових джерел через призму визначення суб'єктів, які мають право на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів прокуратури.

Стаття 56 Конституції України від 28 червня 1996 року проголошує, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [4].

Згідно з ч.ч. 1-4 ст. 1176 ЦК України шкода, завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, відшкодується державою у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Право на відшкодування шкоди, завданої фізичній особі незаконними діями органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, виникає у випадках, передбачених законом. Якщо кримінальне провадження закрито на підставі закону про

амністію або акта про помилування, право на відшкодування шкоди не виникає. Фізична особа, яка у процесі досудового розслідування або судового провадження шляхом самообмови перешкоджала з'ясуванню істини і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню запобіжного заходу, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, не має права на відшкодування шкоди [5].

Застосовуючи такий спосіб тлумачення норм права, як граматичне тлумачення, що є первинним, і «розпочинається з аналізу мовної форми виразу норми права, яку відображено в тексті нормативно-правового акта» [6, с. 424], можна зробити висновок, що право на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органу прокуратури, у порядку, встановленому ч.ч. 1–4 ст. 1176 ЦК України, виникає виключно у фізичної особи.

Грамматичний та системний спосіб тлумачення норм права, що «полягає у використанні системного підходу під час аналізу норм права, окремих статей та в цілому законів» [6, с. 427] застосуємо до аналізу положень Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури та суду» від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР (далі – Закон № 266/94-ВР) [7]. Системний підхід тлумачення правових норм надає підстави для висновку, що положення Закону № 266/94-ВР також розповсюджуються виключно на громадянина.

Шкода, завдана фізичній або юридичній особі внаслідок іншої незаконної дії або бездіяльності чи незаконного рішення органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, органу досудового розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується на загальних підставах (ч. 6 ст. 1176 ЦК України) [5]. Отже, юридична особа має право на відшкодування завданої шкоди виключно на загальних підставах, визначених ст. ст. 1166, 1167 ЦК України.

Аналогічні висновки є усталеними і в правозастосовній практиці. У постанові Великої Палати Верховного Суду від 03 вересня 2019 року у судовій справі № 916/1423/17 зазначається, що «Українсько-болгарське спільне підприємство з іноземними інвестиціями «Вітінформ» (далі – СП «Вітінформ») звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до Одеської місцевої прокуратури № 2, слідчого управління ГУНП в Одеській області, Малиновського відділу поліції у місті Одесі ГУНП в Одеській області, Державної казначейської служби України, Прокуратури Одеської області про відшкодування шкоди у сумі 60 500 доларів США (що в еквіваленті

складало 1 582 027,447 грн), заподіяної бездіяльністю посадових осіб відповідачів при проведенні досудового розслідування у кримінальному провадженні № 12012170470000484, шляхом стягнення цих коштів з єдиного казначейського рахунку Державного бюджету України. На думку позивача, відповідачі більше 6 років розшукують викрадене майно СП «Вітінформ» і своєю бездіяльністю – не проведенням досудового розслідування у цьому кримінальному провадженні завдали йому матеріальної шкоди.... Оскільки у цій справі йдеться про шкоду, спричинену юридичній особі бездіяльністю посадових осіб органів, що здійснюють досудове розслідування, та прокуратури, то відповідно до положень частини шостої статті 1176 ЦК України така шкода відшкодовується на загальних підставах... Велика Палата Верховного Суду відхиляє аргумент скаржника про помилкове незастосування судами попередніх інстанцій норм Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду». Суди попередніх інстанцій правильно спростували посилення позивача на норми цього Закону як на підставу відшкодування шкоди. Закон врегульовує правовідносини відшкодування шкоди, завданої виключно громадянину внаслідок незаконного притягнення його до відповідальності, його дія не розповсюджується на потерпілих осіб, зокрема юридичних, яким завдано шкоди внаслідок бездіяльності органу досудового розслідування та прокуратури під час розслідування за заявою таких осіб» [8].

Стаття 284 Кримінального процесуального кодексу України визначає закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи, пункти 1–3 якої передбачають, що кримінальне провадження закривається в разі, якщо: 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення; 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати.

Отже, можна констатувати, що визначення кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством України положень щодо притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб свідчить про наявність прогалин в правовому регулюванні відносин з відшкодування шкоди, завданої юридичній особі незаконними діями органів прокуратури, оскільки чинним цивільним законодавством не передбачено покладення обов'язку з відшкодування шкоди в такому випадку на державу не на загальних підставах, а на підставах, визначених ст. 1176 ЦК України, Законом № 266/94-ВР. Вбачається за доцільне

такі законодавчі положення розповсюдити й на інших учасників цивільних правовідносин (фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб, територіальні громади) у випадку завдання їм шкоди незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів прокуратури.

Література:

1. Ананченко В. В., Мироненко В. П. Порядок відшкодування майнової шкоди, завданої громадянину незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду. *Юридична наука*. 2012. № 4. С. 44–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2012_4_6 (дата звернення: 28.03.2024).

2. Мазур М. Р. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»: правовий аналіз окремих положень. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2016. Вип. 6(3). С. 122–125. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2016_6\(3\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2016_6(3)_31) (дата звернення: 28.03.2024).

3. Сприндис С. І. Проблеми відшкодування шкоди, заподіяної юридичним особам незаконними діями (бездіяльністю) правоохоронних органів. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2015. Вип. 23. С. 133–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphkhnpu_pravo_2015_23_20 (дата звернення: 30.03.2024).

4. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.03.2024).

5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.03.2024).

6. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

7. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури та суду: Закон України від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.03.2024).

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 вересня 2019 року в судовій справі № 916/1423/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87527961> (дата звернення: 30.03.2024).

9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.03.2024).

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ОБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНОЇ ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ

Дектярьов В. В.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Забезпечувальні довірчі правовідносини, які виникають на підставі укладення договору про встановлення довірчої власності, опосередковують юридичний зв'язок між довірчим засновником та довірчим власником, спрямований на забезпечення виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором, а також створення додаткових механізмів захисту майнових прав та інтересів кредитодавця у випадку порушення забезпеченого зобов'язання. Водночас задля досягнення зазначених цілей необхідною є наявність у довірчого засновника майна (забезпечувального джерела), звернення стягнення на яке б у повному обсязі задовольнило забезпечені майнові вимоги довірчого власника-кредитодавця. У цьому контексті йдеться про певне майнове благо, з приводу якого власне й виникають забезпечувальні довірчі правовідносини. У цивілістичній доктрині таке благо традиційно іменується об'єктом цивільних правовідносин, який поряд із суб'єктами та змістом формує його структуру.

Категорія об'єкта цивільних правовідносин, будучи однією із базових та центральних у цивільному праві, не знаходить свого закріплення у площині вітчизняного законодавства, на відміну від категорії об'єктів цивільних прав, якими згідно зі ст. 177 ЦК України є речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага [1]. При встановленні співвідношення між категоріями об'єкта права та об'єкта правовідношення слід виходити із семантичного значення слова «об'єкт», яким є явище, предмет, на які спрямована певна діяльність, увага [2]. З огляду на це об'єктом

цивільного права є матеріальне чи нематеріальне благо, яке, будучи наділеним відповідним правовим режимом, піддається впливу з боку суб'єкта (носія) права в рамках реалізації ним правомочностей, що входять до змісту останнього. Ця категорія є більш узагальненою та може розглядатися безвідносно до конкретних юридичних зв'язків, що виникають між суб'єктами права. Своєю чергою, об'єктом цивільного правовідношення є те, на що спрямована поведінка його суб'єктів в рамках реалізації суб'єктивних прав та обов'язків, що складають зміст цього правовідношення. Категорія об'єкта як елемента складу правовідношення є завжди конкретизованою, оскільки розглядається крізь призму особливостей конкретного правового зв'язку та відображає те матеріальне чи нематеріальне благо, що спонукало суб'єктів до опосередкування цивільного правовідношення.

Об'єкт цивільного права, маючи здатність до задоволення інтересів суб'єктів, спонукає останніх до започаткування правового зв'язку, внаслідок чого має місце трансформація категорії «об'єкт права» в категорію «об'єкт правовідношення». Тобто об'єктом правовідношення є об'єкт права в рамках конкретного правового зв'язку між суб'єктами, в силу чого слід підтримати позицію щодо тотожності досліджуваних категорій та зазначити, що доцільність їх застосування залежить від контексту, зумовленого рівнем конкретизації. У досліджуваних забезпечувальних правовідносинах це проявляється наступним чином: майно, передане довірчим засновником довірчому власнику з метою забезпечення виконання кредитних зобов'язань, є об'єктом права довірчої власності, який у процесі реалізації останнього піддається впливу з боку довірчого власника, в той час, як інші повинні утримуватися від його порушення. Водночас, якщо розглядати об'єкт права довірчої власності в рамках забезпечувального довірчого правовідношення, зміст останнього не вичерпується лише правом довірчого власника на об'єкт: він включає також цілу низку прав та обов'язків довірчого засновника та користувача щодо цього об'єкта. У цьому контексті останній слід сприймати як об'єкт забезпечувальних довірчих правовідносин.

У цивілістичній науці немає єдності серед дослідників щодо розуміння поняття «об'єкт правовідносин», що віддзеркалюється в існуванні різноманітних теорій. Так, наприклад, сутність моністичної теорії зводиться до обмеження об'єкта цивільних правовідносин одним явищем – або дією (поведінкою), або річчю. У цьому контексті доцільно навести думку В. М. Сломи, на переконання якої «об'єктом зобов'язання є певна поведінка боржника. Це можуть бути дії, пов'язані з передачею майна, виконанням робіт тощо, або, навпаки, утримання від здійснення дій, у той час як об'єктами речових правовідносин

є речі» [3, с. 126]. Квінтесенцією ж плюралістичної теорії є сприйняття множинності об'єктів цивільних правовідносин, яка проявляється у їх диференціації в залежності від специфіки того чи іншого цивільного правовідношення. Представники цієї теорії, з-поміж іншого, розглядають об'єкт правовідносин як дворівневе явище, яке складається з поведінки суб'єктів (об'єкт першого роду) та речі (об'єкт другого роду) [4, с. 79]. Зауважимо, що саме цю теорію чимало сучасних цивілістів кладуть в основу доктринального розуміння об'єкта зобов'язальних правовідносин.

Натомість протилежною є позиція Ю. Є. Ходико, який категорично заперечує вищезазначений підхід: «В будь-якому правовідношенні, в тому числі і зобов'язальному дії боржника не є об'єктом, вони складають зміст обов'язку останнього. Об'єктом зобов'язання є певні матеріальні та нематеріальні блага, що мають економічну форму товару, на які направлені дії зобов'язаної особи, які здійснюються ним в процесі реалізації свого юридичного обов'язку у зобов'язанні, з метою задоволення інтересу кредитора забезпеченого відповідним суб'єктивним правом» [5, с. 120].

Виходячи із зазначеного, вбачаємо за доцільне підтримати позицію щодо уніфікованого сприйняття об'єкта досліджуваного забезпечувального правовідношення як блага, щодо якого вони виникають, уникаючи при цьому диференціації його на матеріальний та юридичний об'єкти. На наш погляд, включення до об'єкта правовідносин дій, що складають обов'язок зобов'язаної сторони, не є доцільним в силу того, що цей обов'язок разом з іншими обов'язками та правами сторін забезпечувальних довірчих правовідносин охоплюються категорією змісту останніх. Натомість сприйняття об'єкта правовідносин як дій (поведінки) зобов'язаної сторони розмиває межі між самостійними елементами складу правовідносин.

Завдяки своїй універсальності категорія блага здатна акумулювати у собі особливості широкого спектру матеріальних та нематеріальних об'єктів цивільних прав, як тих, що існують сьогодні, так і тих, що в силу актуальної тенденції до зростання динаміки розвитку цивільних правовідносин виникнуть в майбутньому, незалежно від того, чи є вони предметами матеріального світу, чи існують у вигляді специфічної діяльності (роботи, послуги тощо) або майнових прав. Відповідно, з урахуванням зазначеного, вважаємо, що є достатні підстави для розуміння об'єкта забезпечувальних довірчих правовідносин як матеріального блага, яке в силу своєї забезпечувальної здатності, що формується під впливом його якісних характеристик, слугує джерелом забезпечення виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором та гарантує повноцінне задоволення майнових

вимог кредитодавця у випадку їх порушення. Натомість здійснення боржником дій щодо об'єкта цивільних правовідносин лежить у площині змісту останніх та, на наш погляд, повинно бути виведене за межі розуміння їх об'єкта.

Література:

1. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Словник української мови: в 11 томах. Том 5, 1974. С. 495. URL: <https://sum.in.ua/s/ob.jekt> (дата звернення: 10.05.2024).
3. Слома В. М. Поняття зобов'язання у цивільному праві. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 1. С. 123–128.
4. Моргунова К. А. Теоретико-правові питання щодо об'єкта лізингу. *Право та економіка*. 2019. С. 76–83. URL: <https://jpch.donnu.edu.ua/article/view/7851/7851> (дата звернення: 11.05.2024).
5. Ходико Ю. Є. Проблема визначення об'єкта зобов'язального правовідношення. *Вісник прокуратури*. 2008. № 9. С. 113–121.

ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ АРБІТРАЖУ У СПОРІ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Івашина Т. І.

*студентка III курсу юридичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Використання міжнародного комерційного арбітражу як альтернативного методу вирішення зовнішньоекономічних спорів набуло великого поширення в сучасній діловій практиці. На сьогоднішній день засновано велику кількість арбітражних органів в Україні.

Однією з особливих ознак даного інституту є забезпечення вирішення спору неупередженим арбітром (арбітрами), що не повинні бути представниками сторін та особами, пов'язаними із судовими органами держави.

Призначення арбітрів є важливою складовою початкового етапу арбітражного провадження. Арбітраж складається з одного арбітра або більшої кількості на розсуд сторін. Це положення відображає загальний принцип формування складу арбітражу, а також відповідає його договірній природі.

Як зазначає В. В. Комаров, згідно з регламентами окремих арбітражних органів і національним законодавством існує загалом однотипна процедура призначення арбітрів. Механізм формування арбітражного суду передбачений Європейською конвенцією про міжнародний комерційний арбітраж 1961 року. За загальним правилом процедура призначення арбітрів відбувається за згодою сторонами спору (ст. IV Конвенції) [5]. Якщо сторони не дійшли згоди щодо призначення одноосібного арбітра або не змогли домовитися про заходи, які необхідно вжити для обрання арбітра, позивач звертається з проханням про прийняття даних заходів або до Голови компетентної торгової палати місця арбітражу, узгодженого сторонами, або до Голови компетентної торговою палати країни відповідача, в якій на момент подання запиту про передачу справи в арбітраж останній зареєстрований. Проте за будь-яких умов арбітражний орган може розглядати справи лише в непарній (будь-якій) кількості арбітрів. Більшість регламентів арбітражних установ передбачають, що кожна зі сторін обирає по одному арбітру, а третій призначається чи обирається ними.

За змістом ст. 7 Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ якщо сторони попередньо не домовилися про кількість арбітрів, і якщо протягом 30 днів після отримання відповідачем повідомлення про арбітраж сторони не домовилися про те, що арбітр буде тільки один, призначаються три арбітри [3]. Відповідно до ст. 10 Типового закону ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж сторони вільні у визначенні кількості арбітрів. У випадку неприйняття такого рішення кількість арбітрів становить три [4].

У відповідності з загально визнаним принципом міжнародного комерційного арбітражу, арбітром може бути призначена будь-яка особа за умови, якщо її призначення здійснюється стороною спору. Арбітром може бути фізична особа, яка володіє повною дієздатністю. Наприклад, відповідно до ст. 1451 ГПК Франції місця арбітра може бути покладена лише на фізичну особу; остання має володіти повною дієздатністю. Якщо в арбітражній угоді призначено юридичну особу, вона має право лише організувати арбітраж [5].

Згідно з ч. 1 ст. 11 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» жодна особа не може бути позбавлена права виступати арбітром через її громадянство, якщо сторони не домовились про інше [6]. Дана норма українського законодавства повністю відповідає Типовому закону ЮНСІТРАЛ.

Основними принципами, якими мають керуватись арбітри у здійсненні своєї діяльності, є незалежність та неупередженість. Саме ці два принципи закріплені в багатьох регламентах міжнародних комерційних арбітражів як одна з умов правильного вирішення спору. Наприклад,

відповідно до п. 3 ст. 5 Регламенту Лондонського міжнародного третейського суду усі арбітри завжди мають бути неупередженими та незалежними від сторін; і ніхто не повинен виступати в арбітражі як адвокат або уповноважений представник будь-якої сторони. Жоден арбітр не повинен давати поради будь-якій стороні щодо спору сторін або поведінки чи результатів арбітражу. Більш детально ця норма розкривається в п. 4 вже згаданої статті – перед призначенням Судом LCIA кожен кандидат на посаду арбітра повинен надати Секретарю (на вимогу останнього) коротке письмове резюме своєї кваліфікації та професійних посад (минулих і теперішніх); кандидат також повинен письмово узгодити ставки гонорару відповідно до Графіка витрат; кандидат підписує письмову заяву, в якій зазначає:

– чи є будь-які відомі кандидату обставини, які можуть викликати у будь-якої зі сторін будь-які обґрунтовані сумніви щодо його неупередженості чи незалежності, і якщо так, то повністю вказуючи такі обставини в декларації;

– чи готовий, бажає та здатний кандидат приділити достатньо часу, старанності та працьовитості для забезпечення швидкого та ефективного проведення арбітражу. Кандидат зобов'язаний невідкладно надати таку згоду та декларацію Реєстратору.

Даною заявою арбітр зобов'язується також негайно розкрити в письмовій формі обставини, що стали відомими йому вже після подання письмової заяви, і які можуть викликати у сторін обґрунтовані сумніви щодо неупередженості та незалежності арбітра [2].

Незважаючи на велику кількість арбітражних процедур, більшість міжнародних регламентів, регламентів окремих арбітражів і національне законодавство містять спеціальні процесуальні положення, спрямовані на випадки, коли сторони процесу можуть вважати, що арбітри є упередженими, залежними від іншої сторони або недостатньо компетентними, щоб прийняти справедливе рішення. Мова йде про процедуру відводу арбітрів, яка передбачає усунення арбітра від процесу, якщо аргументи щодо його упередженості будуть обґрунтованими. Як визначається пунктом 2 ст. 12 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», сторона може завити відвід арбітру, якого вона призначила або у призначенні якого вона брала участь, лише з причин, які стали відомі їй після його призначення [6].

Процедура відводу арбітрів може бути встановлена за домовленістю сторін. Якщо ж така домовленість відсутня, то застосовується законодавство держави – місця проведення арбітражу або міжнародний регламент, або регламент відповідного постійно діючого арбітражу. Як законодавство, так і арбітражні регламенти передбачають терміновість процедури відводу й дотримання інших формальностей. Так,

відповідно до ст. 14 Регламенту Міжнародної торговельної палати відвід арбітра здійснюється шляхом подання до Секретаріату письмової заяви із зазначенням фактів та обставин, на яких ґрунтується відвід. Для того, щоб відвід був прийнятим, він повинен бути поданий стороною або протягом 30 днів з моменту отримання цією стороною повідомлення про призначення чи підтвердження арбітра, або протягом 30 днів з дати, коли сторона, яка подає відвід, була проінформована про факти та обставини, на яких ґрунтується оскарження, якщо така дата настає після отримання такого повідомлення [1].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що процедура призначення арбітра (арбітрів) в міжнародному комерційному судочинстві є достатньо деталізованою і закріплена в переважній більшості регламентів. Ефективна процедура формування складу арбітражу забезпечує захист прав учасників зовнішньоекономічної діяльності і сприяє підвищенню авторитету арбітражних органів.

Література:

1. ICC Rules of Arbitration. 2021. URL: <https://iccwbo.org/dispute-resolution/dispute-resolution-services/arbitration/rules-procedure/2021-arbitration-rules/>

2. LCIA ARBITRATION RULES. 2023. URL: https://lcia.org/Dispute_Resolution_Services/lcia-arbitration-rules-2020.aspx

3. United Nations Commission on International Trade Law. UNCITRAL Arbitration Rules. 2021. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/21-07996_expedited-arbitration-e-book.pdf

4. United Nations Commission on International Trade Law. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985. 2008. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09955_e_ebook.pdf

5. Комаров В. В., Погорецький В. Н. Міжнародний комерційний арбітраж : наук. вид. Харків : Право, 2009.

6. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 р. № 4002-XII: станом на 15 груд. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення: 28.03.2024).

НАПРЯМИ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Йосипенко М. С.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Формування ринкової економіки потребує докорінної трансформації кредитних відносин. В Україні цей процес ускладнюється відсутністю в радянські часи власної кредитної системи, формування якої відбулося за дуже короткий термін із здобуттям Україною незалежності. При цьому лише Національний банк України і кілька великих банків були реорганізовані на основі структур, що існували в соціалістичний період, а решта комерційних банків створювалася без юридичного попередника. Нова організаційна структура комерційних банків – основних суб'єктів кредитної діяльності, нові умови кредитної діяльності вимагали нового правового регулювання кредитних відносин. За короткий час, в основному, завдяки нормативним актам Національного банку України, було створено величезний правовий масив, який регулює весь комплекс відносин щодо надання кредитів.

Для його формування завчасно не була підготовлена належна наукова база, оскільки це питання не розроблялося в юридичній науці до дня незалежності України. Наукові дослідження з проблем регулювання кредитних відносин не отримали значного розвитку в процесі активізації правотворчої діяльності Національного банку України. Увагу вчених привернули лише окремі аспекти правового регулювання відносин, що склалися в процесі кредитування. Втім, вони здебільшого досліджувалися не предметно, а у зв'язку з вивченням більш широких питань фінансового, банківського та цивільного права. Зокрема, це відстежується у наукових працях Н. Ю. Єрпильової, Л. К. Воронової, М. В. Карасьової, Є. В. Карманова, Л. Г. Єфімової, О. А. Костюченка, В. Л. Кротюка, П. С. Пацурківського, А. О. Селіванова, Г. А. Тосуняна, В. С. Щербини та інших науковців. Питання кредитування в цивільно-правовому аспекті були предметом спеціального дослідження Д. Д. Лилак, Є. В. Першикова, Г. Л. Короткої.

Ситуація, за якої основні нормативно-правові акти, що регулюють кредитну діяльність комерційних банків, затверджуються на рівні відомчих актів Національного банку України та інколи змінюються швидше, ніж оприлюднюються, не може мати позитивного ефекту. Система нормативно-правових актів, що регулюють кредитну діяльність комерційних банків, потребує докорінної зміни з метою

вдосконалення. Завдання розробки та прийняття низки законів, які б регулювали кредитну діяльність комерційних банків, можна успішно вирішити лише за умови, що ці проблеми стануть предметом спеціального та детального дослідження.

Так, наприклад, обов'язкові резерви використовуються для регулювання обсягу грошової маси та підтримання ліквідності комерційних банків. Як перспективним напрямком розвитку правового регулювання резервних вимог до комерційних банків видається встановлення законом максимальних норм обов'язкових резервів. У встановлених законом межах залежно від економічної ситуації Національному банку України має надаватись право визначати конкретні норми резервування. Такий досвід існує в розвинутих країнах, його варто використати і в Україні. Формування резервів за позичками спрямоване на зниження кредитного ризику в діяльності комерційних банків. Вони встановлюються та повинні виконуватись стосовно кожної кредитної операції, отже, безпосередньо регулюють кредитну діяльність комерційних банків. При виконанні кредитних договорів їх сторони виконують не тільки дії, що регулюються цивільним правом. Комерційний банк при цьому знаходиться в фінансово-правових відносинах з Національним банком України і має виконувати свої обов'язки, що утворюють зміст цих правовідносин. Багато з цих обов'язків визначають дії комерційного банку при укладанні кредитних договорів. В загальному вигляді на це вже зверталася увага науковців, як і на те, що таким чином в підсумку здійснюється вплив і на поведінку позичальника – іншої сторони кредитної угоди [4].

Самостійність банку при виборі позичальника в жодному разі не може означати необмеженої свободи кредитування будь-яких юридичних та фізичних осіб. Відповідно до чинного законодавства комерційний банк має право надавати кредит тільки за наявності у позичальника реальної можливості своєчасного повернення кредиту та сплати відсотків. Тому до прийняття рішення про кредитування банк зобов'язаний вивчити та проаналізувати діяльність потенційного позичальника, в результаті чого не тільки приймається рішення про надання кредиту, а і дається оцінка кредитного ризику. Така оцінка, в свою чергу, є підставою для класифікації кредитної операції за рівнем кредитного ризику та визначення розміру резерву за позичками, що формується після видачі кредиту. Прийняття рішення про надання кредиту при відсутності у позичальника можливості своєчасно повернути суму кредиту та сплатити відсотки є правопорушенням та тягне за собою юридичну відповідальність комерційного банку. Він також несе відповідальність за неправильну оцінку кредитного ризику. Чинне законодавство не містить норм, які б зобов'язували комерційні

банки надавати кредити, крім випадків, коли через них здійснюється державне кредитування, іноземне кредитування під гарантію Уряду України та кредитування за рахунок цільових фондів [2].

Тому банк має право відмовити в наданні кредиту без зазначення мотивів на будь-якій стадії переддоговірних контактів з потенційним позичальником. Інколи Національний банк України зобов'язував комерційні банки розглядати заявки на видачу кредитів підприємствам окремих галузей народного господарства та давати мотивовані відповіді у разі відмови в наданні кредиту. Але такі вказівки не мають правового підґрунтя і повинні кваліфікуватись як дії, що суперечать закону.

Публічний інтерес до підприємницької діяльності комерційних банків, обумовлений використанням суспільних кредитних ресурсів, виправдовує втручання Національного банку України у внутрішню діяльність банків з приводу надання кредитів, яке здійснюється шляхом видання нормативно-правових актів і не може кваліфікуватись як втручання в оперативну діяльність комерційних банків. У зв'язку з цим доречною видається ідея про необхідність подальшого розвитку правового регулювання внутрішньої організації кредитної діяльності комерційних банків. Відповідні норми законодавства визнаються цивільно-правовими, та за їх допомогою здійснюється в підсумку вплив на трудові відносини між комерційним банком та його працівниками. Конкретні умови кредитного договору розробляються його сторонами самостійно, але цивільно-правові обов'язки, які впливають із принципів кредитування, регламентують імперативні правила проведення кредитних операцій та встановлюють межі договірного регулювання ними своїх відносин. Принципи кредитування, як керівні положення, визначають загальні правила побудови системи правового регулювання банківського кредитування [3].

Тому всі цивільно-правові обов'язки банків в тій чи іншій мірі спрямовані на їх реалізацію. Оскільки принципи кредитування пов'язані з конкретними умовами кредитної операції, то вони також мають властивості цивільно-правових норм прямої дії. Таким чином, комерційні банки можуть здійснювати кредитні операції тільки шляхом надання грошових коштів на платній основі, з визначенням та наступним контролем їх цільового використання, а також за умов прийняття всіх необхідних заходів щодо забезпечення повернення кредиту і виплати відсотків по ньому в чітко встановлені строки. [1]

Ці загальні обов'язки комерційних банків впливають із п. 9 Положення Національного банку України «Про кредитування», в якому сформульовано принципи строкості, платності, повернення, цільової направленості та забезпеченості. Подальший розвиток законодавства

потребує також всебічної конкретизації принципів кредитування в спеціальних нормах і диференціації відповідних вимог стосовно різних видів кредитних операцій.

Механізм правового впливу на діяльність комерційного банку в процесі здійснення кредитних операцій подібний до регулювання компетенції державного органу: реалізація більшості прав комерційного банку відносно позичальника одночасно є його обов'язком перед державою. У результаті, в одній і тій же фактичній поведінці поєднуються різногалузеві права і обов'язки.

Такий висновок базується на чинному законодавстві, яке дозволяє виділити основні напрями контролю, що має здійснювати комерційний банк, і містить вимоги по реагуванню ним на порушення, які допускаються позичальниками. Розглядаються також й інші цивільно-правові норми, що регулюють правила проведення кредитних операцій, основні з яких пов'язані зі способами надання та погашення кредиту, періодичною класифікацією кредитної операції за ступенем ризику, правилами нарахування відсотків та списання безнадійної заборгованості по кредитах. Проведений аналіз дає можливість зробити висновок про те, що цивільно-правове регулювання порядку здійснення кредитних операцій об'єктивно обумовлено та необхідно для забезпечення інтересів суспільства і держави. Одночасно в чинному законодавстві, що встановлює правила здійснення кредитної діяльності, залишається багато недоліків і протиріч. З багатьох ключових питань кредитного регулювання воно містить лише загальні формулювання.

Література:

1. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 7 грудня 2000 року. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2000. № 5–6. Ст. 30.
2. Ісмаїлов В. Б. Банківське кредитування суб'єктів господарювання в умовах ринкової трансформації економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит». Київ, 2006. 18 с.
3. Венгер В. В. Фінанси: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. К. : Центр учбової літератури, 2009. 432 с.
4. Гриньова В. М., Коюда В. О. Фінанси підприємств : навч. посіб. 4-те вид., перероб. і доп. Київ : Знання-Прес, 2014. 424 с.

ПРАКТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ковшар А. В.

*студентка 4 курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

Севастьяненко О. В.

*старший викладач кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету,
м. Київ, Україна*

Одна з основних потреб людини – це її безпека, яка безпосередньо лежить в основі формування суспільства. І саме договір страхування є правовим засобом, який опосередковує відносини, що виникають у разі зацікавленості та бажання у страхуванні свого життя, майна, відповідальності та інших майнових інтересів, що не суперечать закону (страхувальниками), з однієї сторони, та особами, які здійснюють страхування, тобто страховиками. Варто зазначити, що дана тема є актуальною для багатьох галузей права.

Договір страхування є важливою гарантією страхувальників та їх стабільного економічного становища. У сучасних умовах розвитку суспільства актуальність дослідження правових аспектів договору страхування зростає, адже страхова діяльність є фундаментом економічно успішної та соціально орієнтованої держави. Україна поступово проклала шлях до такої моделі держави, про це свідчить низка факторів: розширення спектра страхових послуг, посилення конкуренції на страховому ринку, зростання ролі держави у регулюванні страхового ринку. На жаль, усі плани перекреслило повномасштабне вторгнення РФ на територію України.

Указом Президента України «Про введення воєнного стану» № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [1] в Україні було введено воєнний стан. Це стало початком пошуку відповіді на питання, як у такій ситуації реалізувати та врегулювати правовідносини, що виникають у полі страхової діяльності, як в теоретичному, так і практичному аспекті.

Варто почати з того, що страхове законодавство України є базою для побудови страхового ринку. Дослідження говорять про те, що правовий фундамент у сфері страхування складають Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про

страхування», а також інші закони та підзаконні нормативно-правові акти, які в свою чергу конкретизують та регламентують порядок здійснення страхової діяльності [2]. Страхування виступає ефективним способом для самозахисту людини, яка має можливість обирати від яких ризиків себе захистити, а які є прийнятними та допустимими. Гарно розвинений ринок страхування надає вигоди та переваги домогосподарствам, фінансовому сектору та державі, а також суб'єктам господарювання [3].

До 24 лютого 2022 року спостерігався стабільний прогрес національного страхового ринку, завдяки розвитку українського страхового законодавства, що в свою чергу приваблювало інвестиції та представленням на ринку провідних страхових груп з Америки та Європи. При цьому всьому український страховий ринок ще не був чинником стабільності національної економіки [4].

Аналізуючи багато досліджень, можна сказати, що на сьогодні модель державного регулювання страхової діяльності є моделлю, за якої рішення з боку уповноважених органів приймаються вже після настання певних подій на страховому ринку. За такої моделі можливі виникнення криз на фінансовому ринку, адже вона містить достатньо малу кількість методів регулювання страхової діяльності. Також враховуючи воєнний стан на території України, дана модель потребує перегляду та вдосконалення.

Якщо говорити про особливості правового регулювання страхової діяльності в Україні під час воєнного стану, то можна окреслити дві найголовніші проблеми з якими ми стикнулися після 24 лютого 2022 року – це наслідки війни безпосередньо для страхових компаній та наслідки відповідно для клієнтів таких страхових компаній. Для того, щоб оцінити вищезазначені проблеми та можливо віднайти способи вирішення, необхідно детально проаналізувати ту ситуацію у якій опинилася Україна.

У першу чергу варто звернутися до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», згідно якої: воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних

інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5]. Детально проаналізувавши даний закон, можна дійти висновку, що воєнний стан не є підставою для звільнення від виконання своїх зобов'язань страховою компанією, але дає можливість застосування інституту форс-мажору.

Звертаючись до листа Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 року [6], військова збройна агресія РФ про Україну є форс-мажорною обставиною, тобто починаючи з 24 лютого 2022 року і до їх офіційного закінчення, визначається як невідворотні, надзвичайні та об'єктивні, тобто є обставинами непереборної сили. Відповідно до статті 617 Цивільного кодексу України [7], наявність форс-мажору звільняє від відповідальності за порушення виконання зобов'язань, якщо порушення сталось внаслідок обставин непереборної сили, але при цьому страхові компанії не звільнюються від виплати відшкодування. З вище викладеного можна дійти висновку, що страхова компанія не може відмовити у виплаті, посилаючись тільки на введення воєнного стану на території України.

Провівши даний аналіз, можна стверджувати, що наявна система страхових відносин України у ситуації воєнного стану, попри все забезпечує права та законні інтереси клієнтів страхових компаній та дає можливість страховим компаніям здійснювати страхову діяльність. Тобто за всіх врахованих обставин страхова діяльність в Україні має певні можливості та перспективи у сприянні та відновленні української економіки і держави в цілому, яка зазнала значних втрат та руйнувань під час збройної агресії російської федерації.

Також варто наголосити на тому, що страхування виступає ефективним засобом інвестування. У даному випадку, мається на увазі не лише можливість застрахованої особи отримувати виплати страхових компаній, а і створення спеціалізованого фонду грошових коштів. Законодавством України передбачена можливість створення фондів страхових гарантій.

Попри це, міжнародна практика доводить те, що страхові фонди можуть виступати потужним джерелом інвестицій в економіку. Розвинені країни світу мають такі страхові компанії, які за обсягами інвестиційних вкладень перевищують загальнонаціональних інвесторів – це банки та інвестиційні фонди. Прибуток від інвестицій у зарубіжних страхових компаніях становить у середньому 20–30% від сукупного доходу [8]. Такі показники вказують на перспективу розвитку інвестиційної діяльності у сфері страхування для України. Враховуючи результати досліджень, то впродовж минулих 10 років зацікавленість щодо інвестування в українських страхових компаніях то зростала, то зменшувалась, тобто мала досить хвилюватий характер.

Виходячи з вищезазначеного, існує необхідність у потребі зміни ситуації з інвестиційною діяльністю. Адже після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, стан справ у сфері медичних послуг мотивує до таких змін. Зокрема, станом на січень 2024 р. в Україні російські війська пошкодили понад 1468 медичних закладів, 193 зруйнували вщент. Тому знайти та мобілізувати кошти для відновлення важко, враховуючи, що, на жаль, війна триває і руйнування, знищення та пошкодження продовжуються. Досить перспективним виглядає залучення інвестицій страхових компаній через розвиток та впровадження загальнообов'язкового медичного страхування.

Підсумовуючи та беручи до уваги усі актуальні матеріали та дослідження, які у свою чергу стосуються проблематики страхової діяльності в Україні, зокрема в період з 24 лютого 2022 року до сьогодні, тобто з початку оголошення воєнного стану на всій території України, можна дійти до таких висновків.

Станом на 24 лютого 2022 року в Україні було створено розвинену систему страхового ринку, яка функціонувала на основі бази нормативно – правових актів, які в свою чергу створювали національне страхове право. Аналіз страхового права України, а також спеціальних нормативно-правих актів, які були ухвалені у зв'язку зі збройною агресією РФ, дає підстави стверджувати, що попри досить складний та специфічний характер режиму воєнного стану, не дає підстави для звільнення від виконання зобов'язань страховими компаніями. Але все ж таки реалізація всіх необхідних процедур обтяжується наявними обставинами.

У наш час страхове законодавство України, незважаючи на воєнний стан, створює достатні підстави та можливості для розвитку страхування, зокрема як інвестиційного засобу.

Звісно, існує необхідність правового оформлення вище запропонованих ініціатив, а також необхідне безумовне покращення наявних інструментів регулювання ринку страхових послуг, що в майбутньому призведе до розвитку потенціалу страхових компаній та страхового ринку України в цілому.

Такий законодавчий фундамент для формування стійкого, платоспроможного та конкурентного страхового ринку України закладає Національний банк. Саме така новостворена модель, враховуватиме положення директив Європейського Союзу, світові практики, які поступово реалізовуватимуться. Так як страхові компанії належать до високо ризикових фінансових установ. Національний Банк України переглядає вже існуючі механізми регуляції на ринку страхування та в свою чергу плідно працює на створення нових проєктів законів та інших нормативно-правових актів. Успішними кроками в задоволенні

потреб та запитів учасників та споживачів ринку страхових послуг, а також налагодження відповідності старого законодавства до європейських підходів стала розробка нового Закону України «Про страхування». Крім того, в парламенті триває фіналізація тексту нового Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», який планується прийняти у 2024 році.

Література:

1. Про введення воєнного стану: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 27.03.2024).

2. Уралова Ю. П. Господарсько-правове регулювання посередницької діяльності у сфері страхування. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 164 с.

3. Малікова І. П. Оцінка концентрації страхового ринку України, її зв'язок з процесами монополізації та конкуренції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 23. Частина 3. С. 76–79.

4. Руда О. Л. Розвиток страхового ринку в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7634> (дата звернення: 27.03.2024).

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.03.2024).

6. Щодо засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): повідомлення від 28 лютого 2022 р. № 2024/02.0-7.1. Торгово-промислова палата України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS36779?an=1> (дата звернення: 28.03.2024).

7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n3112> (дата звернення 01.04.2024 р.).

8. Bratiuk V.P., Boshynda I.M. Investytsiina diialnist strakhovykh kompanii. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment*. 2016. Vyp. 17. S. 69–71.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЗАСУДОВОГО ТА СУДОВОГО СПОСОБУ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ІПОТЕКОДЕРЖАТЕЛЯ

Крижовий Д. В.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Проблематика захисту цивільних прав іпотекодержателя є надзвичайно актуальною в силу становлення та розвитку іпотечних правовідносин у суспільстві. Інститут іпотеки як правове явище є одним із важливих інструментів забезпечення права на житло людини і громадянина. У зв'язку з цим, актуальні питання особливостей механізму захисту цивільних прав суб'єктів іпотечних правовідносин як в позасудовому, так і в судовому порядку мають надзвичайно важливе значення для його ефективного функціонування.

Відповідно до статті 36 Закону України «Про іпотеку», позасудове врегулювання здійснюється згідно із застереженням про задоволення вимог іпотекодержателя, що міститься в іпотечному договорі, або згідно з окремим договором між іпотекодавцем і іпотекодержателем про задоволення вимог іпотекодержателя, що підлягає нотаріальному посвідченню, який може бути укладений одночасно з іпотечним договором або в будь-який час до набрання законної сили рішенням суду про звернення стягнення на предмет іпотеки [1].

Вважаємо, що законодавчі гарантії, які стосуються можливості обрання іпотекодержателем альтернативних способів вирішення спору, відіграють вагомий роль для забезпечення належного захисту даних порушених, невизнаних або оспорюваних прав. Тому, позасудове врегулювання іпотечних спорів є в першу чергу інструментом оперативного вирішення відповідної категорії спорів, а також сприяє розвантаженню системи судів у випадку, коли сторони іпотечних правовідносин можуть домовитися про вирішення конфліктних питань на підставі договору або шляхом залучення нотаріуса.

Однак, варто акцентувати увагу, що наявність законодавчих положень щодо здійснення врегулювання такої категорії спорів у позасудовому порядку не виключає можливості застосування судового захисту. Тобто, вказані види способів захисту не є взаємовиключними, а утворюють гармонійний механізм захисту цивільних прав та інтересів іпотекодержателя.

Як слушно зазначає І. М. Цвігун, незалежно від факту включення застереження щодо задоволення вимог іпотекодержателя в іпотечний

договір чи опосередкування його окремою договірною конструкцією з посиланням на іпотечний договір, останній може задовольнити власні вимоги в судовому порядку шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки, так і позасудовому порядку, набуваючи право власності на предмет іпотеки [2, с. 242].

Враховуючи вказане, можна зробити висновок, що позасудовий спосіб захисту цивільних прав іпотекодержателя є незалежним, однак має субсидіарний статус по відношенню до судового захисту та не може обмежувати його реалізацію іпотекодержателем.

Зауважимо, що позасудовий та судовий захист цивільних прав іпотекодержателя перебувають у тісному взаємозв'язку. Так, наприклад, у випадку закріплення певного способу захисту у договорі, останній може визначатися судом неналежним. У Постанові Верховного Суду від 29 травня 2019 року у справі № 310/11024/15-ц (провадження № 14-112цс19) зазначено, що якщо сторони договору іпотеки передбачили такий спосіб задоволення вимог іпотекодержателя у договорі або в іпотечному застереженні, позовна вимога про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом встановлення у рішенні суду права іпотекодержателя від свого імені продати предмет іпотеки будь-якій особі на підставі договору купівлі-продажу у порядку, визначеному статтею 38 Закону, є неналежним способом захисту [3]. Вищезазначений правовий висновок зумовлений необхідністю забезпечення ефективного функціонування правосуддя з метою своєчасного та справедливого вирішення справи по суті. Наявність відповідних особливостей обрання способу захисту не означає порушення або обмеження гарантій реалізації іпотекодержателем права на судових захист своїх порушених цивільних прав.

Отже, пропонуємо виокремити наступні елементи співвідношення позасудового та судового способу захисту цивільних прав іпотекодержателя:

1. Позасудовий та судовий спосіб захисту не є взаємовиключними правовими категоріями та являються складовими механізми захисту цивільних прав іпотекодержателя;
2. Судовий спосіб захисту є основоположним та забезпечується системою гарантій, закріплених у законодавстві;
3. Позасудовий спосіб захисту є самостійним інститутом, направленим на надання іпотекодержателю передбачених законодавцем інструментів щодо використання альтернативних способів вирішення спору. Однак, не може обмежувати або виключати доступ іпотекодержателя до судового способу та є субсидіарним по відношенню до нього.

4. Особливості реалізації позасудового захисту суб'єктами іпотечних правовідносин можуть впливати в подальшому на визначення способу захисту порушених прав в судовому порядку.

5. Належне функціонування позасудового способу захисту порушених, невизнаних та оспорюваних прав іпотекодержателя сприяє оптимізації діяльності судів шляхом їх розвантаження.

Позасудовий та судовий способи захисту цивільних прав іпотекодержателя утворюють єдину систему, покликану забезпечувати право на захист цивільних прав іпотекодержателя, незалежно від обрання останнім юрисдикційного або неюрисдикційного порядку реалізації даного права. Вказана система характеризується чітким законодавчим закріпленням, що є позитивним моментом та забезпечує ефективність вирішення даних категорій спорів.

Література:

1. Про іпотеку: Закон України від 05 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 38. Ст. 313.

2. Цвігун І. М. Цивільно-правове регулювання іпотеки земельної ділянки : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2019. 242 с.

3. Постанова Верховного Суду від 29 травня 2019 року у справі № 310/11024/15-ц (провадження № 14-112цс19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82703516>

МАЙНОВІ ПРАВА ВЛАСНИКІВ АКЦІЙ КОРПОРАТИВНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ФОНДУ

Криштак І. В.

*аспірант Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
м. Київ, Україна*

Акції корпоративного інвестиційного фонду (надалі – КІФ) є різновидом цінних паперів, які слід відрізняти від акцій. Як слушно звертає увагу Т. М. Бороденко, виділення акцій КІФ в окрему групу цінних паперів відбулося тільки у 2012 році, тоді як у період до 2012 року такі цінні папери відносилися до ряду акцій [1, с. 38]. При цьому на сьогодні законодавець прямо відмежував акції КІФ від акцій не тільки виділивши їх в іншу групу, а й закріпивши пряму вказівку

щодо незастосування законодавства про акціонерні товариства до регулювання діяльності КІФ в статті третій Закону України «Про інститути спільного інвестування» [2].

Аналіз чинного законодавства України у сфері правового регулювання інститутів спільного інвестування (надалі – ІСІ) та цінних паперів дозволяє виділити наступні групи майнових прав учасників КІФ як власників акцій: універсальні та спеціальні. Універсальні майнові права учасників КІФ характерні абсолютно для всіх видів КІФ, спеціальні ж – лише для деяких видів.

До універсальних майнових прав учасників КІФ як власників акцій КІФ необхідно відносити такі.

1. Право на управління КІФ. Після набуття у власність акцій КІФ особа стає учасником КІФ та набуває право приймати участь у загальних зборах учасників КІФ як вищого органу КІФ. Приналежність особи до учасників КІФ підтверджується виключно переліком учасників КІФ, який складається депозитарієм цінних паперів на кінець операційного дня за три робочих дні до дня проведення загальних зборів. При цьому обмеження права на участь у загальних зборах не допускається.

2. Право на участь в розподілі коштів та активів КІФ у разі його ліквідації. Вказане право реалізується учасниками КІФ в два етапи: участь в розподілі коштів КІФ, що залишилися після викупу акцій учасників КІФ, які подали заявки до КІФ про їх викуп до моменту прийняття рішення про ліквідацію КІФ, внесення обов'язкових платежів до Державного бюджету України та задоволення вимог кредиторів, пропорційно кількості акцій КІФ, що їм належать; участь в розподілі інших активів КІФ після виконання попереднього етапу пропорційно кількості акцій КІФ, що їм належать.

Розподіл інших, ніж кошти, активів між учасниками КІФ відбувається двома можливими шляхами: шляхом продажу активів із подальшим розподілом отриманих грошових коштів; шляхом розподілу активів без їх продажу в результаті переоформлення права власності на такі активи. Із змісту Закону України «Про інститути спільного інвестування» [2] та Положення про порядок припинення корпоративного інвестиційного фонду, затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 19 листопада 2013 року № 2606 [3] можна зробити наступні висновки щодо особливостей реалізації учасниками КІФ свого майнового права на участь в розподілі інших активів КІФ: розподіл інших, ніж кошти, активів між учасниками КІФ може здійснюватися виключно у разі приватного розміщення акцій КІФ; можливість розподілу інших, ніж кошти, активів між учасниками КІФ має бути передбачена регламентом та підкріплена згодою всіх учасників КІФ; у КІФ на момент ліквідації наявні грошові

кошти для здійснення викупу акцій учасників КІФ, які подали заявки до КІФ про їх викуп до моменту прийняття рішення про ліквідацію КІФ, внесення обов'язкових платежів до Державного бюджету України та задоволення вимог кредиторів; розподіл інших, ніж кошти, активів КІФ оформлюється договором, що укладається між ліквідаційною комісією та всіма учасниками КІФ, істотними умовами якого є найменування емітентів, кількість, ціна, загальна вартість цінних паперів, коштів, майнових та немайнових прав, іншого майна, належного кожному учаснику КІФ; витрати, пов'язані з переходом прав власності на активи, покладаються на набувачів таких активів; у тому випадку, коли приймається рішення про реалізацію інших, ніж кошти, активів КІФ з метою подальшого розподілу між учасника КІФ отриманих грошових коштів, реалізація активів КІФ здійснюється ліквідаційною комісією; спеціального порядку проведення такої реалізації на момент проведення цього дослідження не затверджено.

3. Право на викуп акцій КІФ емітентом. Відповідно до Закону України «Про інститути спільного інвестування» передбачається можливість викупу акцій КІФ, тобто сплата КІФ учаснику вартості частини чистих активів пропорційно кількості акцій КІФ, що належать учаснику, з припиненням права власності учасника КІФ на такі акції. Право на викуп акцій КІФ не є безумовним та залежить від типу КІФ, хоча все ж таки може вважатися універсальним, оскільки притаманне учасникам КІФ всіх типів.

Зокрема, КІФ відкритого типу зобов'язаний здійснювати викуп акцій КІФ у будь-який час на вимогу учасника, КІФ інтервального типу бере на себе зобов'язання здійснювати викуп акцій КІФ на вимогу учасника протягом обумовленого у проспекті емісії строку (інтервалу), а КІФ закритого типу – на момент його припинення.

Варто відзначити, що питання викупу акцій КІФ є достатньо нерегульованим, що створює приводи для можливих зловживань зі сторони КУА з цього приводу. Так, в Законі України «Про інститути спільного інвестування» зазначається лише право учасника КІФ на подання заяви про викуп акцій у випадках та в порядку, встановленому в цьому нормативно-правовому акті. Мотивація вимоги викупу акцій КІФ значення не має. Водночас, правових наслідків не проведення такого викупу Закон України «Про інститути спільного інвестування» не передбачає.

Із змісту Положення про порядок розміщення, обігу та викупу цінних паперів інституту спільного інвестування, затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 30 липня 2013 року № 1338, вбачається, що викуп акцій КІФ здійснюється КУА та/або через торговців цінними паперами, з якими КУА уклала

відповідні договори, відповідно до регламенту КІФ. Викуп акцій КІФ відкритого типу здійснюється кожного робочого дня, інтервального – у строки, встановлені проспектом емісії акцій КІФ [4].

При цьому ані Положенням, ані Законом України «Про інститути спільного інвестування» не зазначається алгоритм дій учасника КІФ, заява якого щодо викупу акцій КІФ не задовольняється, не зважаючи на наявність всіх необхідних підстав та умов для проведення такого викупу.

На нашу думку, відсутність відповідальності конкретних осіб за такі порушення нівелює права учасників КІФ на викуп у них акцій, що потребує відповідних законодавчих змін.

До спеціальних майнових прав учасників КІФ як власників акцій КІФ необхідно відносити наступні права:

- право на отримання дивідендів, яке належить тільки учасникам КІФ закритого типу;
- право на конвертацію акцій КІФ в цінні папери іншого ІСІ (право є спеціальним, оскільки конвертація цінних паперів венчурних ІСІ у цінні папери будь-яких ІСІ, а також конвертація цінних паперів ІСІ у цінні папери венчурних ІСІ забороняється);
- право на продаж акцій КІФ на вторинному ринку (вказане право відноситься до спеціальних майнових прав учасника КІФ як власника акцій КІФ, оскільки Законом України «Про інститути спільного інвестування» вільний обіг акцій КІФ дозволяється лише для КІФ закритого типу; у КІФ інтервального типу вільний обіг, тобто продаж акцій КІФ дозволяється лише в період між інтервалами та виключно на організованому ринку капіталу; акції КІФ відкритого типу також підлягають вільному обігу на організованому ринку капіталу).

Література:

1. Бороденко Т. М. Особливості акцій корпоративних інвестиційних фондів: вітчизняний досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 24. С. 37–40.
2. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI; зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text> (дата звернення: 09.02.2024).
3. Про затвердження Положення про порядок припинення корпоративного інвестиційного фонду: рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 19.11.2013 р. № 2606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2133-13#Text> (дата звернення: 15.01.2024).
4. Про затвердження Положення про порядок розміщення, обігу та викупу цінних паперів інституту спільного інвестування: рішення

Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 30.07.2013 р. № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1475-13#Text> (дата звернення: 15.01.2024).

СТРОК ДІЇ ДОГОВОРУ ПРО ПЕРЕДАЧУ ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА КУПІВЛІ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Кушнір П. М.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Відповідно до статті 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується [1].

Більше прав і свобод, гарантованих Конституцією України, громадяни та юридичні особи України отримали починаючи з 01.07.2021, коли набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» [5].

Вказаним законом було внесено зміни до ЗК України та низки інших нормативно-правових актів в частині набуття громадянами України та юридичними особами права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення. У такий спосіб було сформовано законодавче поле для запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення.

Особливу увагу законодавець приділив переважному праву купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення (далі – переважне право купівлі), детально визначивши його правовий режим та суб'єктний склад.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 130-1 ЗК України переважне право купівлі земельних ділянок сільськогосподарського (далі – переважне право купівлі земельної ділянки) призначення мають такі суб'єкти: особа, яка має спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин загальнодержавного значення (суб'єкт переважного права першої черги) та орендар земельної ділянки (суб'єкт переважного права другої черги) [3].

Суб'єкт переважного права купівлі земельної ділянки другої черги може реалізувати таке право у разі відсутності суб'єкта переважного

права першої черги або відмови суб'єкта першої черги від реалізації такого права [3].

Якщо відповідно до закону суб'єкт переважного права, не може набувати у власність земельну ділянку, він може передати своє переважне право купівлі такої земельної ділянки іншій особі, яка відповідно до закону може набувати її у власність. Передача переважного права купівлі земельної ділянки здійснюється на підставі відповідного правочину між суб'єктом переважного права та особою, якій передається таке право. Переважне право купівлі земельної ділянки, передане іншій особі, підлягає державній реєстрації в порядку, передбаченому для державної реєстрації обтяжень речових прав на земельні ділянки.

У редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» суб'єкт переважного права міг передати таке право лише один раз [5].

Поширеною практикою серед суб'єктів переважного права стала реалізації такого права шляхом його передачі іншій особі на підставі безоплатного договору про передачу переважного права.

Вказане пов'язане з тим, що до 01.01.2024 р. юридичні особи не мали можливості набувати у власність земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Юридичні особи (суб'єкти переважного права) укладали такі договори з фізичними особами/громадянами України, які з 01.07.2021 р. отримали право набувати такі земельні ділянки у власність, відповідно до законодавчо визначених обмежень щодо площі земельних ділянок у власності.

Після укладення договору про передачу переважного права суб'єкт, який передав таке право зобов'язаний зареєструвати такий договір у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (далі – Державний реєстр прав).

Реєстрація пов'язана з тим, що відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» переважне право купівлі земельної ділянки, передане іншій особі на підставі відповідного правочину вважається обтяженням, яке підлягає обов'язковій реєстрації в Державному реєстрі прав [4].

У договорах про передачу переважного права сторони додатково визначали строк, на який передається таке переважне право. Однак, це не мало практичного значення, оскільки закінчення строку, на який було передано переважне право купівлі земельної ділянки не було підставою для виключення обтяження з Державного реєстру прав.

Відповідно, суб'єкт, якому було передано переважне право купівлі, після спливу строку, на який його було передано надалі залишався

в реєстрі суб'єктом переважного права, проте він не міг скористатися таким правом через закінчення строку, на який його було передано. У той же час, суб'єкт, який передав переважне право купівлі земельної ділянки теж не міг скористатися переважним правом в силу недосконалості законодавчого регулювання та відсутності відповідної підстави для припинення переданого переважного права у зв'язку із закінченням строку, на який його було передано.

Крім того, у Порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень визначено лише два випадки припинення переданого на підставі правочину переважного права, це: припинення обтяження одночасно з державною реєстрацією набуття права власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення за суб'єктом переважного права, чи з державною реєстрацією припинення права оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення. Відповідно, закінчення строку, на який було передано переважне право не належить до підстав для виключення запису про обтяження з Державного реєстру прав.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання вчинення нотаріальних та реєстраційних дій при набутті прав на земельні ділянки» було скасовано кількісне обмеження на передачу переважного права, і замінено частиною про те, що переважне право купівлі земельної ділянки може бути передано його суб'єктом іншій особі на певний строк або на період дії спеціального дозволу на видобування корисних копалин (щодо суб'єктів переважного права першої черги) чи строку дії договору оренди землі (щодо суб'єктів переважного права другої черги) [6].

У такий спосіб було законодавчо врегульовано можливість суб'єкта переважного права передавати своє переважне право необмежену кількість разів (на відміну від попередньої редакції), а також визначено необхідність зазначати у договорі про строк, на який передається таке переважне право купівлі.

Відповідно до ч. 1 ст. 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (далі – Закон про державну реєстрацію) відомості про переважне право купівлі земельної ділянки містяться в Державному реєстрі прав з дня державної реєстрації такого обтяження до дня закінчення строку, на який передано таке переважне право [4]. Після закінчення зазначеного строку державна реєстрація переважного права купівлі земельної ділянки припиняється за допомогою програмних засобів ведення Державного реєстру прав.

Подібний крок законодавця мав би спростити вказані правовідносини в частині припинення переважного права після спливу строку, на який його було передано. Однак, це мало інший ефект, ефект більшої невизначеності.

До прикладу, поширеними стали такі випадки. Орендар земельної ділянки (суб'єкт переважного права другої черги) передає своє переважне право іншій особі строком на один місяць. Далі орендар реєструє договір про передачу переважного права в Державному реєстрі прав, після чого там з'являється запис про обтяження у вигляді переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення, що передане іншій особі на підставі відповідного правочину. Після спливу такого строку орендар земельної ділянки звертається до державного реєстратора/нотаріуса, щодо виключення з Державного реєстру прав запису про дане обтяження. Однак, отримує відмову.

Державні реєстратори/нотаріуси мотивують таку відмову тим, що у Законі про державну реєстрацію відсутня норма, яка б дозволила припинити, передане переважне право на підставі заяви суб'єкта, який передав переважне право (обтяжувача) у зв'язку із закінченням строку, на який було передано таке переважне право купівлі земельної ділянки.

Крім того, державні реєстратори/нотаріуси не поспішають брати на себе відповідальність і припиняти таке переважне право виходячи із загальних правил, які застосовуються для припинення обтяжень. Оскільки Порядок державної реєстрації речових прав на нерухомість майно та їх обтяжень містить окремий розділ, присвячений особливостям державної реєстрації прав на земельні ділянки. Тобто, для таких обтяжень існує спеціальна процедура, яка не дозволяє застосувати до цього обтяження загальні правила припинення обтяжень.

Також наразі відсутня процедура автоматичного виключення запису про дане обтяження з Державного реєстру прав. Наявність в Державному реєстрі прав активного запису про передане переважне право, строк якого закінчився, є перешкодою для вчинення реєстраційних дій, пов'язаних з відчуженням земельної ділянки. Відповідно, склалася ситуація, за якої суб'єкт переважного права, який передав таке право іншій особі не може ним скористатися у зв'язку з наявним в державному реєстрі обтяженням, а інша особа, якій було передано таке переважне право теж не може реалізувати своє переважне право, оскільки сплинув строк, на який воно було передано.

Враховуючи вищезазначене можна зробити висновок про те, що законодавець допустив низку правотворчих помилок в частині планування правотворчої діяльності та розроблення проєктів нормативно-правових актів, які виникли, зокрема, у зв'язку з постійним і стрімким

розвитком суспільних відносин, за якими не встигає законодавець та інші органи й установи.

Тому, враховуючи вищевикладене, було б доцільно внести зміни до Закону про державну реєстрацію в частині врегулювання питання зняття обтяження у вигляді переданого переважного права на підставі відповідного правочину, шляхом подання суб'єктом, який зареєстрував переважне право в Державному реєстрі прав заяви про припинення такого обтяження у зв'язку із закінчення строку, на який його було передано.

Література:

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 8 березня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

3. Земельний кодекс України: Кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III: станом на 26 січня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV: станом на 15 квітня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання вчинення нотаріальних та реєстраційних дій при набутті прав на земельні ділянки: Закон України від 02.05.2023 р. № 3065-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3065-20#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1127: станом на 12 березня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-п#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

ПОДІЛ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ: ВТІЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Лісовий С. А.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

В Європейському Союзі передбачено, що в рамках спільноти має відбуватися зближення національного законодавства у тому числі у сфері розгляду цивільних транскордонних судових справ, впровадження принципу взаємності щодо визнання як судових, так і позасудових рішень (п. 1 ст. 81 Договору про функціонування Європейського Союзу) [1]. Європейські дослідники вказують, що особливо багато проблем виникають у транскордонних шлюбах (подружжя є громадянами різних держав-членів ЄС чи зарубіжних країн) у випадку поділу спільного майна, коли шлюб завершується розлученням або особи перебували не шлюбі, а у зареєстрованому партнерстві, а також випадки коли під час судового розгляду помирає одна із сторін. Вказане обумовлено тим, що на території ЄС тільки шлюбів понад 16 млн., які укладені особами із різним громадянством і існують відмінності у різних національних юрисдикціях держав-членів ЄС. З огляду на це Європейської комісія неодноразово розглядала питання щодо доцільності врегулювання питання права власності на майно подружжя та партнерств, що мають транскордонний характер, і в результаті було прийнято спеціальні Регламенти.

На рівні Європейського Союзу становлення спільних підходів до регулювання майнових відносин тривало не одне десятиліття. Прийняттю перших публічних актів передували ряд наукових досліджень та публікацій. Про прийняття європейського законодавства щодо регулювання майнових відносин подружжя як пріоритету було визначено у Віденському плані дій 1998 року. Через три роки було закликано Комісію подати Зелену книгу про «колізію законів у питаннях, що стосуються режимів власності подружжя, включаючи питання юрисдикції та взаємного визнання», із планом прийняти перші акти до 2011 року. У «Звіті про громадянство ЄС 2010: усунення перешкод для громадян ЄС», прийнятому 27 жовтня 2010 року, Комісія виявила невизначеність у питанні майнових відносин міжнародних пар, що була однією із ключових перешкод у житті та свободі пересування громадян ЄС. У результаті було сформовано групу експертів, що мали розробити чіткі пропозиції. У 2011 році були розроблені і внесені до парламенту «Пропозиції щодо Регламенту Ради щодо юрисдикції,

застосовного права та визнання та виконання рішень у справах режиму майна подружжя» (2011/0059 (CNS) [2]). У 2017 році вказані пропозиції були відкликані [3].

Гармонізація сімейно-правових норм буде більш ефективна на основі уніфікованих принципів, які і розробляє Комісія із європейського сімейного права (CEFL), створена першого вересня 2001 року. Після створення Комісії експерти здійснили ґрунтовний аналіз, який дозволив розробити та опублікувати перші принципи європейського сімейного права у грудні 2004 року, всього вже опубліковано 4-ри документи із принципами сімейного права та рекомендаціями до гармонізації сімейного права в рамках ЄС, зокрема щодо поділу майна подружжя значення мають «Принципи європейського сімейного права щодо розірвання шлюбу та аліментів між колишнім подружжям» [4] та «Принципи європейського сімейного права щодо майнових відносин подружжя» [5].

Щодо поділу майна то, тут є певні відмінності з українським правом. Відповідно до ч. 4 ст. 61 СК України речі для професійних занять віднесенні до спільної власності, а Комісія з європейського сімейного права відносить їх до особистої власності (п. 4.36). Крім того, ми виявили певну неузгодженість із підходом до визначення спільних боргів, бо борг через професійну діяльність одного із подружжя вважається спільним сімейним боргом (п. 4.40). Позитивним і таким що потребує імплементації до українського законодавства є рекомендації щодо оцінки вартості майна, яке підлягає розподілу у випадку розлучення.

Література:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями: Міжнародні договори від 07.02.1992, 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 25 січня 2024 р.).

2. Proposal for a Council Regulation on jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of matrimonial property regimes, 16.3.2011. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0126:FIN:en:PDF> (дата звернення: 26 січня 2024 р.).

3. Withdrawal of Commission proposals. Document 52017XC0520(01). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52017XC0520%2801%29> (дата звернення: 27 січня 2024 р.).

4. Principles of European family law regarding divorce and maintenance between former spouses. URL:<http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-English.pdf> (дата звернення: 28 січня 2024 р.).

5. Principles of european family law regarding property relations between spouses. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PRS-English1.pdf>. (дата звернення: 29 січня 2024 р.).

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН РЕНТИ

Максимук Є. М.

*студентка 2 курсу юридичного факультету
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Договір ренти не є новим договором для цивільного права. Він має досить давню історію. У сучасних цивілістичних дослідженнях відзначається, що витоки сучасної конструкції договірних відносин ренти були закладені із виникненням за Римського права такої конструкції як емпфітевзис [1, с. 11]. У подальшому рентні відносини отримали найбільше поширення у сфері земельного, а згодом у цілому природо-ресурсного господарювання, яка і стала основою цариною застосування відповідної конструкції правовідносини. Вчені-економісти, при цьому, відзначають, що рентні відносини виникли у період між I та III ст. н.е., своєю чергою вже у V ст. н.е. рента набула основної форми експлуатації феодално залежного селянства [2, с. 19, 26].

Така давня історія розвитку конструкції рентних правовідносин, здавалося б, визначила логічне її закріплення у положеннях чинного цивільного законодавства України. Проте, як показала практика правореалізації та правозастосування, ця конструкція набула досить неоднозначного характеру в умовах вітчизняної правової системи. Причини тому, слід припустити, полягають у зміні економічної парадигми суспільства.

У середні віки слово «рента» означало повернення частинами того, що було передано раніше, а її встановленню завжди передувала передача майна платникові ренти – спочатку землі та інших об'єктів нерухомості, пізніше – рухомого майна, у тому числі грошей. Рентні відносини мали довгостроковий, часто безстроковий характер, і ні за яких обставин рентою не вважалася сплата разової суми. Чинне цивільне законодавство України присвячує цьому договору главу 56

Цивільним кодексом України (далі – ЦК України), в якій врегульовано порядок відчуження майна під виплату колишньому власнику грошового або іншого утримання – ренти [3, с. 257].

Положення про договори ренти отримали закріплення в цивільному законодавстві різних правових систем світу. Більш конкретної та повної формалізації вони набули в кодифікованих нормативно-правових актах Німеччини, Франції та інших країн Європи. Цивільні кодекси держав пострадянського простору, а також Квебеку та Японії є яскравими прикладами рецепції європейського права у тому числі в часині правового регулювання рентних відносин, про що свідчить схожість їхніх положень [1, с. 15].

Статтею 731 ЦК України визначено, що за договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або в іншій формі. Договором ренти може бути встановлений обов'язок виплачувати ренту безстрокове (безстрокова рента) або протягом певного строку [4].

За своїми телеологічними ознаками договір ренти має багато схожих рис з іншими договорами про передання майна у власність, зокрема з купівлею-продажем, договором довічного утримання (догляду), що, однак, не перетворює рентний договір на їх різновид. Якщо передача права власності є кінцевою метою договорів купівлі-продажу, то за договором ренти – це лише умова виникнення рентних відносин. Договори купівлі-продажу завершуються переходом права власності, а договір ренти тільки починається з передачею майна у власність платникові ренти [3, с. 257].

Договір ренти та договір довічного утримання мають відмінності в предметі, суб'єктному складі, правах і обов'язках, строках чинності та правових наслідках розірвання договорів, що істотно відрізняють їх один від одного. Договір ренти має більш широкий за сферою предмет рентного зобов'язання, тобто рентний капітал і ренту. Предметом договору довічного утримання може бути лише нерухоме майно, його відчужувана частина або рухоме майно, яке має значну цінність, і при цьому вони можуть передаватися лише в обмін на надання довічного утримання (матеріальне забезпечення у вигляді житла, харчування) та догляду у вигляді необхідної допомоги, послуг [5, с. 246].

Своєю чергою предметом якого можуть бути речі (в тому числі гроші, окрім іноземної валюти, та цінні папери), сукупність речей, а також майнові права. Договір ренти, виходячи з конструкції відповідних статей глави про ренту, є реальним. Відповідно до ст. 733 ЦК України сторонами договору ренти є юридичні та фізичні особи.

Фізичні та юридичні особи виступають як платником, так і одержувачем ренти за договором ренти. Також аналізуючи норми ЗК України сторонами договору ренти можуть виступати держава та територіальні громади [6].

Щодо недоліків договору ренти, то, як зазначає В. Шерстюк, право власності передбачає, що власник самостійно володіє, користується та розпоряджається належним йому майном. Проаналізувавши положення Цивільного кодексу ренти, визначаємо, що платник рентних платежів має право володіти та користуватися майном, яке передано під виплату ренти, а розпоряджатись ним може лише з дозволу власника, що суттєво порушує права власника [7].

Науковці розглядають договір ренти, як самостійний інститут цивільного права, проте договір ренти на практиці майже не застосовується. Про це свідчить і судова практика. В Єдиному державному реєстрі судових рішень України немає жодного судового рішення зі спору, який виник з договору ренти, і є лише три рішення, у яких договір ренти побічно згадано [8].

Варто зазначити, що неефективність договору ренти на практиці зумовлена у тому числі низьким рівнем обізнаності населення з приводу нього, тому більшість людей не знайомі з поняттям договору ренти та його можливостями. Водночас з іншого боку, настільки масштабне ігнорування цієї договірної конструкції в умовах практики суб'єктами цивільного права може свідчити про її незатребуваність.

Отже, договір ренти є поіменованим і офіційно закріпленим договором, а також самостійним інститутом цивільного права. В умовах сьогодення договір ренти на практиці майже не застосовується, люди надають перевагу поширеним договорам таким, як договір купівлі-продажу, міни та довічного утримання. Частково причини неефективності договору ренти можна усунути шляхом проведення комплексного удосконалення правового регулювання відповідних відносин, проте постає питання «чи варто?». Якщо люди надають перевагу звичним поширеним договорам, то можливо слід подумати над виключенням положень про договір ренти з ЦК України у ході актуального процесу рекодифікації цивільного законодавства України із зосередженням уваги на розвитку положень про договори, які справді поширені, адже в процесі еволюції і розвитку щодо них також сформувалися нові суспільні запити, не кажучи вже про дисертаційні дослідження, що у разі розширили сутнісний зміст окремих нормативних положень.

Література:

1. Озернюк Г. В. Рентні договори в системі цивільно-правових договорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 25 с.

2. Стадник Г. В., Решетило В. П., Штефан С. І. Тексти лекцій з «Історії економіки та економічної думки» (для студентів напрямку підготовки: 6.030509 – «Облік і аудит»). Харків : ХНАМГ, 2008. 200 с.

3. Цивільне право: підруч. у 2 т. / Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Бегова Т. І. [та ін.]; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т. 2. 816 с.

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356 (із змінами).

5. Балюк В. М. Відмежування договору ренти від договору довічного утримання. *Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права* : мат. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 91 річниці з дня народження В. П. Маслова (Харків, 15 лют. 2013 р.). Харків: Право, 2013. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2747/1/Baluk_246-249.pdf (дата звернення: 11.05.2024).

6. Посполітак В. В., Ханік-Посполітак Р. Ю. Актуальні питання договору ренти. *Наукові записки НаУКМА*. 2010. Т. 103 : Юридичні науки. С. 85–90.

7. Шерстюк В. Договір ренти: помилка законодавця чи рівноправний інститут договірних відносин? *Бізнес-консультант*. 2006. № 5(37). С. 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0009697-06#Text> (дата звернення: 11.05.2024).

8. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 10.05.2024).

СТРАХОВІ РИЗИКИ У ДОГОВОРІ СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЯДЕРНУ ШКОДУ

Марченко М. В.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Договір страхування безпосередньо оснований на страховому ризику, адже предметом договору страхування є передача страхувальником за плату ризику, пов'язаного з об'єктом страхування, страховику на умовах, визначених договором страхування або законодавством України [1]. Отже, ризик є передумовою існування страхових

відносин, без ризику не існує страхового інтересу, а без останнього – договору страхування.

Окрім визначення страхового ризику можна знайти в профільних нормативних актах.

Закон України «Про страхування» надає таке визначення страхового ризику: страховий ризик – це подія, на випадок виникнення якої проводиться страхування, яка має ознаки ймовірності та випадковості настання [2].

У свою чергу, Закон України «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення» не містить дефініції страхового ризику [3], в той же час, Постанова Кабінету Міністрів України «Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду», що була чинною більше двадцяти років і втратила чинність лише 29.03.2024, містила таке визначення страхового ризику: страховий ризик – це подія, у разі настання якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання цивільної відповідальності страхувальника за ядерну шкоду [4].

Слід зазначити, що визначення, викладене в Постанові Кабінету Міністрів України, побудоване з порушенням правил юридичної техніки, а саме логічності та структурованості матеріалу.

Порушення правил логічності призводить до викривлення всього змісту терміну. Якщо дослівно тлумачити це визначення, ми мали би дійти висновку, що настання страхового ризику є передумовою для укладення договору страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду, що, по суті, є абсурдним, адже це суперечить природі договору страхування як такої, інтересам страховика тощо, який, зазвичай, несе збитки коли страховий ризик перетворюється на страховий випадок.

Порушення правил структурованості полягає в тому, що термін «страховий ризик» розкривається через інші категорії, такі як «цивільна відповідальність страхувальника за ядерну шкоду» та «ядерна шкода», що не знайшли свого визначення в документі. Це призводить до того, що думка авторів зазначеної постанови була незрозумілою для читача документу, не виконувалися вимоги чіткості, ясності та доступності викладення інформації.

Натомість, на нашу думку, визначення страхового ризику у договорі страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду слід було б побудувати наступним чином: страховий ризик – це подія, що спричиняє ядерну шкоду, на випадок настання якої проводиться обов'язкове страхування цивільної відповідальності, та яка має ознаки ймовірності та випадковості настання.

Але визначення страхового ризику без визначення ядерної шкоди буде неповним. Так, у відповідності до Віденської конвенції про

цивільну відповідальність за ядерну шкоду від 21 травня 1963 року, до якої Україна приєдналася 12 липня 1996 року:

к) "Ядерна шкода" означає:

i) смерть, будь-яке тілесне ушкодження або будь-яку втрату майна, або будь-яку шкоду майну, що виникають або є результатом радіоактивних властивостей або комбінації радіоактивних властивостей з токсичними, вибуховими або іншими небезпечними властивостями ядерного палива, або радіоактивних продуктів, або відходів на ядерній установці, або ядерного матеріалу, який надходить із ядерної установи, виробляється в ній або спрямовується на ядерну установку;

ii) будь-яку іншу втрату або шкоду, що виникають у такий спосіб або є результатом цього, якщо це передбачено законом компетентного суду, і в межах, встановлених таким законом; і

iii) якщо це передбачено законодавством держави, що відповідає за установку, смерть, будь-яке тілесне ушкодження або будь-яку втрату майна, або будь-яку шкоду майну, що виникають або є результатом іншого іонізуючого випромінювання, яке випускається будь-яким іншим джерелом випромінювання всередині ядерної установи [5].

Тлумачення дефініції, що наведена у Законі України «Про страхування», з врахуванням позиції, що є консенсусом у правовій доктрині, дозволяє визначити, що страхові ризики мають відповідати таким ознакам:

1) ймовірність настання, тобто не гарантованість, але можливість сценарію, що така подія відбудеться;

2) випадковість настання, тобто неможливість перебачити конкретний час та місце, обставини настання події;

3) настання події спричинить негативні наслідки для страхового інтересу страхувальника або третіх осіб;

4) настання події не пов'язано з навмисними діями сторін договору страхування.

Страховим ризикам договору страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду, з огляду на природу ядерної шкоди, притаманні наступні специфічні властивості:

1) колосальний розмір ядерної шкоди в результаті ядерного інциденту;

2) велика кількість видів шкоди, що може бути спричинена;

3) латентність шкоди, що може бути виявлена лише через великий проміжок часу;

4) труднощі в кваліфікації ядерної шкоди в контексті розмежування з неядерною шкодою;

5) труднощі в оцінюванні розміру ядерної шкоди;

б) загальноприйняте правило не покриття ризиків, пов'язаних з війною, договором страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду.

Вважаємо за необхідне підкреслити, що за умовами Віденської конвенції, жодна відповідальність не покладається на оператора за ядерну шкоду, заподіяну ядерним інцидентом, що виник безпосередньо в результаті збройного конфлікту, військових дій, громадянської війни або повстання [5]. Відповідна норма була перенесена і в типовий договір обов'язкового страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду, що додавався до Порядку і правил, затверджених згаданою вище постановою Кабінету Міністрів України [4]. Це, в свою чергу, збільшує складності в кваліфікації настання можливого страхового випадку, в разі проведення диверсій та/або терористичних актів з боку країни-агресора без застосування очевидних засобів ураження на кшталт ракет або керованих авіаційних бомб.

Таким чином, можна констатувати, що страхові ризики за обов'язковим договором страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду мають низку специфічних властивостей, що обґрунтовує необхідність їхнього закріплення на нормативному рівні (або принаймні дефініції на їхній основі).

Юридичний підхід до дефініції, що була чинною протягом понад двадцяти років, виявився некоректним через порушення базових правил юридичної техніки. Припинення чинності Постанови Кабінету Міністрів України залишає за собою нормативно-процедурний вакуум, що потребує заповнення – це гарна можливість виправити помилки, що були допущені роками раніше, та дати визначення, що буде найкращим чином враховувати особливості таких правовідносин.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Закон України «Про страхування» від 18 листопада 2021 р. № 1909-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 12–13. Ст. 28.
3. Закон України «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення» від 13 грудня 2001 р. № 2893-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 14. Ст. 96.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду» від 23 червня 2003 р. № 953. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2003-p#Text (дата звернення: 10.05.2024).
5. Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду від 21 травня 1963 р. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/infcirc500_rus.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

ПРИНЦИП СВОБОДИ ДОГОВОРУ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО КОНТРАКТУ

Марчук Д. П.

*студент 2 курсу факультету міжнародне право
Київського університету права Національної академії наук України
м. Київ Україна*

Принцип свободи договору традиційно вважається однією з фундаментальних підвалин класичного цивільного права, невід'ємним атрибутом громадянського суспільства. Ще в XVIII столітті європейські мислителі обґрунтували фундаментальне значення для соціально-політичного та економічного буття суспільства концепції свободи особи. Саме ця концепція (у поєднанні з традиціями Римського права) і породила сучасні уявлення про вільність кожного суб'єкта, його свободу здійснювати свої інтереси на власний розсуд. Саме тоді й було сформульовано думку про те, що право має своїм завданням визнання волі сторін, як вона висловлена в їх угоді, та що повинно бути якнайменше обмежень «свободи договору».

Принцип свободи договору має настільки принципове значення, що виступає базисом не лише для національного права України, а й для Європейського договірної права [1] та міжнародного договірної права в цілому [2]. Зокрема, свобода договору закріплена у Принципах міжнародних комерційних договорів [3, п. 11], а його значимість додатково підтверджується широким застосуванням у загальному праві. Яскравим свідченням цього є справа *Printing and Numerical Registration Co v Sampson* [4]. Свобода договору отримала відображення навіть у Принципах міжнародних комерційних контрактів OHADAC (Організація з гармонізації комерційного права в Карибському басейні) [5, ст. 1.1].

Принцип свободи договору є яскравою демонстрацією приватно-правового характеру цивільного права, ставши втіленням диспозитивності. Зазначене обґрунтовується тим, що принцип свободи договору наділяє учасників правовідносин правом самостійно узгоджувати зміст договору. У поєднанні з принципами обов'язкового та належного виконання договору, учасники правовідносин можуть створювати власні норми, які набувають силу закону для сторін договору. Тобто, учасники правовідносин отримують певну нормотворчу суб'єктність, розширюючи державну монополію у сфері розробки правових норм.

Принцип свободи договору підкреслює важливе правове значення автономії особистої волі, доводячи, що саме свобода волі сторін регламентує договірні правовідносини, поряд із законом. Проте, норми

законодавства також є проявом свободи волі окремих людей (законодавця), що дозволяє твердити про абсолютний характер свободи волі в зобов'язальному праві.

Аналіз наукових позицій дослідників дає можливість стверджувати, що автори по-різному тлумачать поняття свободи договору. Зокрема, Р. Ю. Ханік-Посполітак зазначає, що «свобода договору є центральним принципом у системі договірних принципів» [8, с. 128]. А. В. Луць під свободою договору розуміє «свободу по укладенню договору, свободу у виборі контрагента, свободу визначення умов і форми договорів, право укласти і такі договори, що не передбаченні законом, але йому не суперечні, свободу по встановленню способу забезпечення зобов'язання, свободу волевиявлення по зміні, розірванню, продовженню дії договору, визначенні видів відповідальності сторін договору» [7, с. 54]. В. О. Горєв говорить про те, що «свобода договору існує як на етапі укладення договору (під час переговорів щодо укладення договорів, виборі контрагентів, виду та форми договору, встановлення його умов), так і на етапі виконання договору (свобода дій по зміні та розірванню договору)» [6, с. 37]. Таким чином можна сказати, що за своєю суттю принцип свободи договору означає, що особи мають право погоджуватися на умови своїх угод, якщо ці угоди не є незаконними або суперечать державній політиці.

Тобто сторони можуть домовитися про умови своїх контрактів і самі вирішити, на що вони готові погодитися, без зовнішнього втручання.

Активізація міжнародної торгівлі із країнами Європейського Союзу зумовила певні особливості у застосуванні положень національного законодавства та нормативних актів, що регулюють договірні відносини в країнах ЄС, а саме Принципів договірного права ЄС. Однак, в практиці застосування різних видів договорів, особливо в частині їх укладання, при застосуванні Принципів договірного права ЄС виникають певні суперечки щодо порядку реалізації принципів свободи договору і рівності сторін.

Виділяють три основні аспекти принципу свободи договору, які включають в себе: свободу вибору партнера за договором; свободу погодитися чи відмовитися від укладення договору; свободу визначати його зміст. [9] Разом з тим, хоч свобода договору і надає можливість суб'єктам права вирішувати, чи укласти договір із конкретною особою, і за умови його укладення визначати зміст такого договору, не можна говорити про те, що у договірному праві України та ЄС визначається, що приймаючи рішення про укладення договору, сторони зобов'язані дотримуватись положень законів та звичаїв ділового обігу. Отже можна говорити про існування певних обмежень.

Закріплення в законодавстві України та визнання принципу свободи договору в наведеному векторі відповідає «Принципам, Дефініціям і Модельним Правилам Європейського приватного права» (Draft Common Frame of Reference, – DCFR) [10], Принципам європейського договірної права [11] та Принципам міжнародних комерційних договорів (УНІДРУА, UPICC) [12], за змістом яких свобода договору є центральним аспектом договірних правовідносин.

Водночас DCFR визначають межі дії принципу свободи договору, серед яких, зокрема недопустимість укладення договору щодо прав третіх осіб, за деякими винятками; неприпустимість нанесення шкоди третім особам або суспільству; недопустимість неповної згоди при укладенні договору (через відсутність волі, дезінформацію і т.п.); неприпустимість дискримінації; недопустимість приховування інформації на переддоговірному етапі, у тому числі щодо умов договору; обмеження свободи договору для гарантування безпеки, захисту «вразливих» учасників (споживачів) та сприяння економічному добробуту [10].

У статтях 1.7, 1.8 УНІДРУА також фактично закладено межі свободи договору, а саме визначено, що кожна сторона зобов'язана діяти у відповідності до принципу добросовісності та чесно вести справи в міжнародній торгівлі (частина перша статті 1.7 «Добросовісність і чесне ведення справ»); сторона не може діяти несумісно з тим розумінням, яке вона викликала в іншій стороні, якщо остання, розсудливо покладаючись на нього, своїми діями завдасть собі шкоди (статті 1.8 «Несумісна поведінка») [12].

Наведене вище підтверджує значимість принципу свободи договору для цивільних правовідносин. З урахуванням євроінтеграційних процесів та необхідності гармонізації національного права України, вбачається доцільним проведення всебічного дослідження практики закріплення та реалізації принципу свободи договору в праві ЄС та України.

Література:

1. Drobniг U. General principles of European contract law. International sale of goods: Dubrovnik lectures / ed. by P. Volken, P. Šarčević. New York, London, Rome, 1986. P. 305 et seq.

2. Schroeter U. Freedom of Contract: Comparison Between Provisions of the CISG (Article 6) and Counterpart Provisions of the PECL. *Vindobona Journal of International Commercial Law and Arbitration*. 2002. No. 6. P. 257–266. URL: <https://doi.org/10.31228/osf.io/2877p> (date of access: 02.03.2023).

3. Principles of International Commercial Contracts and the Principles. UNIDROIT. URL: <https://www.unidroit.org/english/documents/2004/study50/s-50-98-e.pdf> (date of access: 28.02.2023).

4. Printing and Numerical Registering Co v Sampson (1875) 19 Eq 462.

5. OHADAC Principles on International Commercial Contracts. OHADAC. URL: <https://www.ohadac.com/textes/2/ohadac-principles-oninternational-commercial-contracts.html?lang=en> (date of access: 28.02.2023).

6. Горєв В. О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х., 2007. 203 с.

7. Луць А. В. Свобода договору в цивільному праві України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Л., 2001. 166 с.

8. Ханік-Посполітак Р. Ю. Принцип свободи договору в європейському праві. *Наукові записки НаУКМА*. 2006. Т. 53. С. 128–130.

9. Принципи європейського договірного права. Коментарі та рекомендації». Пер. з англ. ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД». К. : ЗЕД, 2013. 304 с. URL: https://www.zed.ua/images/files/PECL_short.pdf (дата звернення: 13.05.2024).

10. Draft Common Frame of Reference. European Law Publishers. 2009. URL: <https://sakig.pl/wp-content/uploads/2019/01/dfcr.pdf> (дата звернення: 13.05.2024).

11. Принципи європейського договірного права. Коментарі та рекомендації / [пер. з англійської ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД»]. К. : Асоціація «ЗЕД», 2013. 304 с.

12. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА 2010. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Ukrainian-bl.pdf> (дата звернення: 13.05.2024).

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОЦЕНТІВ ЗА ПРОСТРОЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ГРОШОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА НЕУСТОЙКИ

Отцевич Є. Ю.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Одним із правових наслідків прострочення виконання грошового зобов'язання є виникнення права на стягнення з боржника різних додаткових нарахувань, таких як проценти, неустойка (штраф, пеня), інфляційні втрати. Як правило, кредитори застосовують ці нарахування у сукупності, що призводить до суттєвого збільшення заборгованості та ставить боржників у ще більш скрутне становище. У зв'язку з наведеним, видається доцільним проаналізувати співвідношення процентів та неустойки як окремих заходів цивільно-правової відповідальності за прострочення виконання грошового зобов'язання.

За своєю правовою природою проценти, передбачені нормами ЦК України, поділяються на дві групи: проценти, які є платою (винагородою) за правомірне користування грошима (ч. 1 ст. 1048, ч. 1 ст. 1054, ст. 1056¹, ч. 1 ст. 1058, ст. 1061, ч. 1 ст. 1070 ЦК України), та проценти, які є мірою відповідальності за порушення грошових та інших окремих зобов'язань (ч. 2 ст. 625, ч. 3 ст. 692, ч. 5 ст. 694, ч. 3 ст. 693, ч. 1 ст. 736, ст. 1073, ч. 1 ст. 1106, ч. 2 ст. 1214 ЦК України).

Розміщення норми про сплату процентів за прострочення виконання грошового зобов'язання у ч. 2 ст. 625 ЦК України, яка має назву «Відповідальність за порушення грошового зобов'язання», дозволило сформулювати в судовій практиці сталий підхід, що *проценти річних* входять до складу грошового зобов'язання і є *особливою мірою відповідальності боржника* (спеціальним заходом цивільно-правової відповідальності) за прострочення грошового зобов'язання, становлять спосіб захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат (збитків) кредитора від знецінення грошових коштів та отримання компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредитором (постанови ВП ВС від 19.06.2019 у справі № 703/2718/16-ц, від 23.10.2019 у справі № 723/304/16-ц, постанови КГС ВС від 04.10.2019 у справі № 915/880/18, від 26.09.2019 у справі № 912/48/19, від 18.09.2019 у справі № 908/1379/17 тощо) [1, с. 223].

Як зауважує Я. М. Романюк, щодо правової природи процентів, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК України, в доктрині триває одвічна дискусія: одні вчені вважають, що ці проценти є санкцією за

порушення грошового зобов'язання, інші – платою за неправомірне користування чужими грошовими коштами [2, с. 37].

Відсутність у чинному цивільному законодавстві України обмежень щодо одночасного стягнення з боржника процентів річних, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК України, та неустойки, визначеної договором, сприяла утвердженню у судовій практиці позиції, що відповідальність за ст. 625 ЦК України може застосовуватися незалежно від застосування кредитором інших мір відповідальності або інших забезпечувальних заходів, зокрема неустойки (постанови ВП ВС від 08.11.2019 у справі №127/15672/16-ц, від 27.11.2019 у справі №340/385/17, від 16.01.2019 у справі №373/2054/16-ц) [1, с. 224].

У листі Верховного Суду України «Аналіз практики застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві» від 01.07.2014 робиться висновок, що «попри подібність правової природи ч. 3 ст. 549 ЦК (щодо сплати пені) та ст. 625 цього Кодексу (щодо сплати трьох процентів річних), які в обох випадках застосовуються як відповідальність за порушення грошового зобов'язання, ці правові норми є різними за своєю правовою природою. ...більшість судів обґрунтовано виходять із того, що передбачені ч. 2 ст. 625 ЦК наслідки порушення боржником грошового зобов'язання не є неустойкою» [3].

Водночас, доктринальні погляди на таке співвідношення процентів та неустойки не можна визнати однастайними. Так, одна група науковців чітко розмежує неустойку та проценти, називаючи останні самостійною та специфічною мірою цивільно-правової відповідальності, та не виключає у разі встановлення неустойки стягнення процентів без заліку з нею (О. Отраднава [4, с. 112], А. Л. Ткачук [5, с. 443]). Інша група науковців дотримується підходу, що передбачені законодавством проценти річних за своєю природою фактично є законною неустойкою, а тому наполягають на альтернативності сплати процентів або неустойки (Ю. Хілінський [6, с. 26], Л. В. Тарасенко [7, с. 18], М. Гусак [8, с. 27]).

І. О. Дзера, розрізняючи проценти річних і неустойку, виділяє такі відмінності між ними: 1) різний склад цивільного правопорушення: для 3% річних – це повний склад, а для неустойки – усічений склад; 2) різний предмет: предметом неустойки може бути грошова сума, рухоме і нерухоме майно, а предметом 3% річних – лише грошові кошти; 3) різна правова природа: неустойка є видом забезпечення виконання зобов'язання і формою цивільно-правової відповідальності водночас; 3% річних є лише формою цивільно-правової відповідальності; 4) різні підстави виникнення: для неустойки – це договір для договірної неустойки і закон для законної; 3% річних сплачуються незалежно від домовленості сторін, які можуть врегулювати договором

лише інший розмір процентів, а не відмовитись від неї взагалі [9, с. 118–119].

А. О. Згама, аналізуючи правову природу процентів за прострочення платежу (т.зв. річних або законних процентів), відзначила, що такі проценти у багатьох країнах розглядаються як особливий спосіб компенсації збитків (ст. 1153 ЦК Франції, § 288 Німецького цивільного уложення, ст. 7.4.9. Принципів УНІДРУА) [10, с. 149].

Отже, незважаючи на дійсну схожість правової природи процентів та неустойки в охоронних правовідносинах, можна дійти висновку, що у цих правових категорій є все ж таки свої відмінності, які не дозволяють їх повністю отожднювати. Зокрема, проценти мають свій, відмінний від неустойки, спосіб обчислення (у формі процентів річних, а не відсотків від суми несвоєчасно виконаного зобов'язання), спеціальну підставу нарахування (в силу прямої вказівки закону, а не лише за договором), більший строк позовної давності (три роки замість одного року), а також відсутність законодавчих обмежень щодо розміру та терміну нарахування.

На таку ознаку розрізнення процентів та неустойки, як відмінність способу їх обчислення (механізму підрахунку), звернув увагу Верховний Суд у постанові від 05.06.2020 у справі №922/3578/18, дійшовши висновку, що встановлена сторонами договору плата за користування чужими коштами у розмірі *2% від суми боргу* за кожен день прострочки, виходячи із закріпленого способу обчислення, є саме пенєю, а не процентами за ч. 2 ст. 625 ЦК України, а тому мають застосовуватись відповідні законодавчі обмеження на її нарахування (шестимісячний термін нарахування, обмеження граничного розміру подвійною обліковою ставкою НБУ) [11].

Аналогічний підхід до співвідношення процентів та неустойки висловлено О. А. Беяневич, на переконання якої диспозитивною нормою ч. 2 ст. 625 ЦК України не передбачено можливості зміни сторонами договору способу нарахування процентів річних, а тому зміна способу нарахування процентів річних перетворює їх на неустойку (пеню), яка також обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання [12].

Як відзначає О. І. Шаповалова, особливість процентів річних, що виділяє їх у самостійну форму цивільно-правової відповідальності, у специфічному предметі саме грошового зобов'язання, оскільки гроші є особливим об'єктом цивільних прав, зокрема, у тому, що їм властиве приростання. На її погляд, якщо проценти застосовуються як міра відповідальності у разі порушення грошових зобов'язань, то при цьому

вони не втрачають своєї правової природи як проценти, та не перетворюються на неустойку [13, с. 7, 17, 18].

В цілому погоджуючись із підходом, за яким проценти за прострочення виконання грошового зобов'язання та неустойка визнаються різними заходами цивільно-правової відповідальності, вважаємо, що при цьому в силу схожості наслідків такої юридичної відповідальності (приростання до боргу його певної частки за кожен день прострочення) слід нормативно обмежити можливість одночасного застосування процентів та неустойки за порушення грошового зобов'язання, що на даний час нормама ЦК України не передбачено.

З метою унеможливлення кумулятивного нарахування і процентів, і неустойки на одне грошове зобов'язання, видається доцільним закріпити в ЦК України положення про альтернативний характер неустойки по відношенню до процентів, а саме надати кредитору право вибору: або вимагати стягнення з боржника за прострочення виконання грошового зобов'язання процентів, розмір яких встановлений законом чи договором, або неустойки, визначеної договором.

Вбачається, що запропонована заборона одночасного нарахування процентів та неустойки сприятиме утвердженню однакових правових наслідків при порушенні грошових та негрошових зобов'язань, а також запобігатиме створенню умов для безпідставного збагачення кредиторів при простроченні виконання грошових зобов'язань.

Література:

1. Отцевич Є. Ю. Правова природа процентів за неправомірне користування грошовими коштами. *Стан і засади реформування цивільного та житлового законодавства України* : матеріали ХХІІ наук.-практ. конф., присвяч. 102-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харківського юридичного інституту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 9 лют. 2024 р.). Харків : ЕКУС, 2024. С. 222–227.

2. Романюк Я. М. Проценти за користування чужими грошовими коштами: європейський досвід та українська реальність в прикладному аспекті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія: Право. Випуск 54. Том 2. С. 36–40.

3. Аналіз практики застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві: Лист Верховного Суду України від 01.07.2014. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 7.

4. Отраднова О. Поняття та функції неустойки: історія та сучасність. *Право України*. 2001. № 8. С. 110–113.

5. Ткачук А. Л. Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання. *Цивільний кодекс України. Коментар*. Х. : ТОВ «Одіссей», 2003. С. 442–444.

6. Хілінський Ю. Неустойка: відображення в договорі та стягнення. *Все про бухгалтерський облік*. 2003. № 27 (815). С. 25–26.

7. Тарасенко Л. В. Цивільно-правова відповідальність за порушення грошових зобов'язань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України. Київ, 2006. 24 с.

8. Гусак М. Правова природа відповідальності за протермінування виконання грошового зобов'язання. *Юридичний журнал*. 2011. № 9(111). С. 22–32.

9. Дзера І. О. Правова природа 3% річних за статтею 625 ЦК України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2016. № 181. С. 116–120.

10. Згама А. О. Законні проценти та інфляційні втрати у сфері господарювання: практика застосування ст. 625 Цивільного кодексу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 148–151. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/40.pdf (дата звернення: 13.05.2024).

11. Постанова Верховного Суду від 05 червня 2020 р. у справі № 922/3578/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89910829> (дата звернення: 13.05.2024).

12. Беляневич О. А. Науковий висновок щодо застосування статей 217 Господарського кодексу України та 625 Цивільного кодексу України. URL: <https://coordynata.com.ua/naukovij-visnovok-sodo-zastosuvanna-statej-217-gospodarskogo-kodeksu-ukraini-ta-625-civilnogo-kodeksu-ukraini> (дата звернення: 13.05.2024).

13. Шаповалова О. І. Проценти у грошових зобов'язаннях (цивільні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Одеська нац. юрид. академія. Одеса, 2005. 22 с.

СПІВСТРАХУВАННЯ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ОСОБИСТОГО СТРАХУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Панченко Є. В.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Важливим інструментом забезпечення реалізації прав та інтересів військовослужбовців у випадку понесення ними непередбачуваних втрат внаслідок настання несприятливих подій, пов'язаних із їх життям, здоров'ям та працездатністю, виступає особисте страхування. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ [1], військовослужбовці – це громадяни України, які проходять службу на території України, беруть участь у всеукраїнському і місцевих референдумах, обирають і можуть бути обраними до відповідних місцевих рад та інших виборних державних органів згідно з Конституцією України. До цієї категорії осіб, у відповідності до п. 11 Постанови Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» від 28 лютого 2022 року № 168 [2], належать військовослужбовці Збройних Сил, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Головного управління розвідки Міністерства оборони, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, Управління державної охорони, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Державної спеціальної служби транспорту, особи рядового і начальницького складу Державної служби з надзвичайних ситуацій, особи начальницького складу управління спеціальних операцій Національного антикорупційного бюро та поліцейські.

Виконання договірних зобов'язань, в тому числі й усфері особистого страхування військовослужбовців, підпорядковується певним загальним вимогам (засадам), відповідно до яких будується правове регулювання процесу здійснення суб'єктивних прав та виконання обов'язків сторін у зобов'язальних правовідносинах. Загальні умови (засади) виконання зобов'язання, встановлені ст. 526 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [3], передбачають для учасників страхових правовідносин наявність п'яти видів стандартів поведінки, з якими повинні узгоджуватись їх дії. До них законодавець відніс: а) умови договору; б) вимоги ЦК України; в) вимоги інших актів

цивільного законодавства; г) звичаї ділового обороту; г) інші вимоги, що зазвичай ставляться. При цьому принцип належного виконання є загальною засадою, якій підпорядковується виконання зобов'язань за всіма видами договорів, включаючи й договір особистого страхування військовослужбовців. Відповідність поведінки боржника умовам договору, в якому зафіксовані такі елементи виконання зобов'язання, як предмет, суб'єкт, місце, строк, спосіб, дає підстави оцінювати її як виконання зобов'язання належним чином. І навпаки, невідповідність поведінки боржника одному з положень, встановлених умовами договору, є доказом неналежного виконання.

Проблема дотримання взаємних інтересів сторін страхових правовідносин знаходить законодавче врегулювання через встановлення системи страхових тарифів, обов'язкових страхових резервів і гарантій платоспроможності страховика. Так, з метою підвищення правових гарантій захисту фінансового стану страхових організацій та забезпечення виконання страховиками взятих на себе зобов'язань може виникнути потреба в укладенні договорів співстрахування. Співстрахування виступає одним із способів розподілу ризиків у зв'язку з неможливістю для одного страховика прийняти певний об'єкт на страхування за умови, що кілька страхових організацій здійснюють один і той самий вид страхування [4, с. 342]. На відміну від перестраховування, де страхувальник укладає договір з одним страховиком, у співстрахуванні страхувальник укладає договір одразу з кількома страховиками, які виступають рівноправними партнерами і відповідають перед страхувальником за свою частину ризику [4, с. 343].

Відповідно до ч. 1 ст. 111 Закону України «Про страхування» [5], об'єкт договору страхування може бути застрахований двома або більше страховиками, кожен із яких є співстраховиком. У такому разі в договорі визначається пропорція (частка) та сума участі кожного страховика (співстраховика) за одним договором страхування (договір співстрахування).

Договір співстрахування є договором з множинністю осіб на боці страховика (ст. 540 ЦК України), що означає встановлення між співстраховиками спільного дольового зобов'язання, за яким кожен із співстраховиків бере на себе певну визначену частину обов'язку здійснити страхову виплату страхувальнику. Тобто в разі настання страхового випадку страхувальник має звертатися до кожного із співстраховиків із вимогою про виплату страхового відшкодування у відповідній частині. Відповідно, кожному із співстраховиків належить частина страхового платежу.

Якщо це прямо визначено договором співстрахування, один із страховиків може визначати умови страхування за договором

співстрахування для решти страховиків (страховик-лідер) та брати участь у врегулюванні страхових випадків від імені інших страховиків з урахуванням того, що кожний співстраховик несе відповідальність виключно в межах своєї пропорції (частки), якщо інше не зазначено у договорі (ч. 4 ст. 111 Закону України «Про страхування»). У разі настання страхового випадку відповідальним перед страхувальником залишається кожний із співстраховиків особисто в межах своєї частки. Тобто незалежно від наявності представництва виплачувати страхову виплату страхувальнику буде кожний із співстраховиків безпосередньо. Так, згідно з ч. 3 ст. 111 Закону України «Про страхування», відповідальність страховиків за договором страхування (співстрахування), є окремою та не є спільною і обмежується виключно індивідуальною пропорцією (часткою) участі страховика. Кожен із зазначених у договорі страховиків не несе відповідальності за пропорції (частки) участі інших страховиків, які з будь-яких причин не виконують повністю або частково своїх зобов'язань.

Таким чином, у договорі має бути чітко визначений обсяг прав та обов'язків кожного зі страховиків. У свою чергу, у разі ліквідації страховика, що є стороною договору співстрахування, дія такого договору припиняється щодо пропорції (частки) участі такого страховика у порядку, встановленому законодавством України.

Важливо зазначити, що не зважаючи на те, що ризик настання страхового випадку в результаті військових дій є зазвичай стандартним винятком у договорах страхування, сьогодні деякі страхові організації страхують в добровільному порядку військовослужбовців. Дія страхових ризиків у сфері особистого страхування військовослужбовців, як визначається сьогодні окремими страховими організаціями, залежить від того, чи перебуває військовий в зоні підвищеної небезпеки на момент настання страхового випадку, чи ні. Так, страховою організацією «ТАС» для військовослужбовців пропонуються декілька програм страхування [6]: якщо зона перебування – це вся Україна, за винятком територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих рф: договором страхування покриваються всі страхові ризики, в тому числі ті, які сталися внаслідок нещасного випадку в межах страхової суми 100 000 гривень. У свою чергу, якщо зона перебування військового – це території, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих рф: покривається страховий ризик дожиття до певного віку, а за ризиком втрати життя здійснюється повернення сплачених внесків. При цьому страховик розглядає кожен страховий випадок в індивідуальному порядку, а рішення про виплату приймається в межах страхової суми, визначеної у договорі страхування.

У свою чергу, програма накопичувального пенсійного страхування життя для військовослужбовців, що пропонується, зокрема, ПрАТ «МетЛайф», дає можливість накопичити грошові кошти на пенсію, а також отримати виплату у разі травми, поранення чи втрати життя військовослужбовця [7].

Отже, співстрахування як один із способів розподілу ризиків у зв'язку з неможливістю для одного страховика прийняти певний об'єкт на страхування за умови, що кілька страхових організацій здійснюють один і той самий вид страхування, може ефективно застосовуватися у сфері особистого страхування військовослужбовців з метою підвищення правових гарантій захисту фінансового стану страхових організацій та забезпечення виконання страховиками взятих на себе зобов'язань за відповідними договорами страхування.

Література:

1. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» від 28 лютого 2022 року № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-p#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

4. Міловська Н. В. Договірні зобов'язання зі страхування у цивільному праві України: проблеми теорії та практики: монографія. К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 488 с.

5. Закон України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

6. Страхування військових від TAS Life. URL: <https://taslife.com.ua/blog/strahuvannya-vijskovyh-vid-tas-life> (дата звернення: 10.05.2024).

7. Правила страхування життя ПрАТ «МетЛайф» у редакції від 01 січня 2023 року. URL: <https://www.metlife.ua/about-us/pravila-strakhovaniya/rules-2023-FTF/> (дата звернення: 01.06.2023).

ЦІНА ПОЗОВУ ЯК КРИТЕРІЙ МАЛОЗНАЧНОСТІ СПРАВИ

Радочинський О. Д.

*студент II курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ Україна*

З набранням чинності 15 грудня 2017 року новою редакцією Цивільного процесуального кодексу України [1] (надалі – ЦПК України), позовне провадження було диференційовано на загальне і спрощене, а також запроваджено категорію «малозначні справи».

Згодом, критерії віднесення певної справи до малозначної було розширено [2]. Окрім цього, рішенням Конституційного Суду України № 10-р(П)/2023 від 22.11.2023р. визнано неконституційними п.п. 1 і 5 ч. 6 ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України [3], які втрачають чинність через півроку з дня ухвалення вказаного рішення.

Відтак, згідно із п. п. 2, 3, 4 ч. 6 ст. 19 ЦПК України, малозначними справами залишаються:

1) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства);

3) справи про розірвання шлюбу [1].

Означені пункти є своєрідними обмежувачами і враховуються також при вирішенні питання проходження «процесуальних фільтрів», саме через які справи цих категорій підлягають касаційному оскарженню у випадках, визначених п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України.

Слід погодитись з думкою К. Білоуса, що більшість спеціальних підстав допуску малозначних справ до перегляду в суді касаційної інстанції є максимально абстрактними і оціночними категоріями, універсальну формулу застосування яких, на рівні строкатого суддівського тлумачення, сформулювати складно [4, с. 197].

Однією з головних проблем малозначних справ, що стосуються справ незначної складності, є те що, справа є важливою для особи, яка звертається з касаційною скаргою, оскільки стосується її прав та законних інтересів, але через низьку ціну позову суд може відмовити у відкритті касаційного провадження. Вказане може призводити до

того, що скаржник вважає, що його конституційні права були порушені або не одержали належного захисту. Проте важливо розуміти, що суд послуговується багатьма критеріями (ціна позову, складність справи тощо) при віднесенні справи до категорії малозначних.

Конституційний Суд України визначив, що ціна позову як критерій для посилання справи до категорії малозначних має ґрунтуватись на принципі домірності [3]. Це свідчить про те що, ціна позову не повинна бути єдиним критерієм для визначення значимості справи. Інші фактори, такі як соціальна значимість справи, її вплив на сторони та інші обставини, також будуть враховані. Слушно зауважують Є. Романенко, Л. Літвін, О. Сальнікова, що «зادля додержання вимог Конституції України приписи процесуального закону мають забезпечити рівні юридичні можливості процесуального характеру для всіх учасників судового процесу, а у разі встановлення приписами права процесуальних відмінностей застосовані в процесуальному законі юридичні засоби мають бути спрямованими на досягнення правомірної мети, ґрунтуватись на конституційних принципах правовладдя (верховенства права), юридичної рівності та домірності» [5, с. 123].

Отже, визнання Конституційним Судом України, неконституційними деяких положень ЦПК України підкреслило важливість принципу домірності при визначенні малозначних справ, позаяк це є важливим для закріплення підходу, що ціна позову не є визначальним критерієм значущості справи, оскільки необхідно також враховувати соціальну значущість справи та інші обставини.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України № 1618-IV від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6169> (дата звернення: 08.05.2024).

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України № 460-IX від 15.01.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#Text> (дата звернення: 08.05.2024).

3. Рішення Конституційного Суду України № 10-р(П)/2023 від 22.11.2023 р. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynyy-sud-ukrayiny-uhvalyv-rishennya-u-spravi-shchodo-garantuvannya-prava-na-sudovu> (дата звернення: 08.05.2024).

4. Білоус К. В. Малозначні справи у цивільному судочинстві : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Харків, 2023. 235 с.

5. Романенко Є., Літвін Л., Сальнікова О. Нові межі для визначення малозначних справ. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 1(1). С. 118–126.

ПОВАГА ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ БАТЬКІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Тихоненко А. А.

*курсантка II курсу Військового юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Поняття сімейного життя та захисту прав батьків у міжнародному приватному праві стає все більш актуальним у сучасному світі, оскільки глобалізація та зростаюча мобільність населення призводять до збільшення кількості міжнародних сімейних відносин. У цьому контексті виникають різноманітні правові проблеми, пов'язані з розлученням, вихованням дітей та іншими аспектами сімейного життя, які мають міжнародний аспект.

Дослідження в області міжнародного приватного права щодо сімейних відносин відображають різні підходи до захисту прав батьків та дітей. Деякі дослідники акцентують увагу на важливості узгодження міжнародних стандартів щодо визнання та виконання рішень судів у справах сімейного права. Інші зосереджуються на необхідності захисту прав дітей як найбільш вразливих учасників міжнародних сімейних відносин.

Зокрема, окремим аспектам забезпечення прав людини та невтручання в її сімейне життя приділено значну увагу у працях Бубрика А. В., Нестерко В. Б., Нечая О. В., Бережного К. П.

На мою думку, для ефективного захисту прав батьків та дітей у міжнародному приватному праві необхідно встановлення чітких міжнародних стандартів та механізмів взаємного визнання та виконання рішень судів у справах сімейного права. Також важливо розробити механізми для вирішення конфліктів міжнародного характеру, що виникають у сімейних відносинах.

Повага до сімейного життя та захист прав батьків у міжнародному приватному праві є суттєвим аспектом правової системи, який визначається не лише національними законами, але й міжнародними конвенціями.

Згідно з тлумаченням Європейського суду з прав людини, «сімейне життя» включає не лише стосунки між учасниками шлюбу, але й різноманітні сімейні та родинні зв'язки. У міжнародному контексті існують різні види сімей, які підпадають під захист прав людини. Це біологічні сім'ї, які складаються з учасників шлюбу або партнерів, позашлюбні сім'ї, адюльтерні сім'ї та соціологічні сім'ї. Однак, основний акцент Конвенції про захист прав людини зазвичай робиться на захисті біологічних сімей, які створені відповідно до національних законів.

Європейський суд з прав людини, розглядаючи справи, пов'язані з захистом прав батьків, враховує гарантії, що визначає стаття 8 Конвенції. Це право охоплює не лише стосунки між батьками та дітьми, а й інші аспекти сімейного життя, включаючи реєстрацію дитини та її інтеграцію в сім'ю.

Наприклад, у справі «Маркс проти Бельгії» (1979) Європейський суд зазначив, що держава повинна забезпечувати правові гарантії, які робили б можливою інтеграцію дитини в сім'ю з моменту народження [1]. Суд визнав, що дискримінація на підставі статусу народження порушує право на повагу до сімейного життя, яке гарантується статтею 8 Конвенції.

Захист прав батьків з транссексуальністю та гомосексуальністю в контексті батьківства є не менш важливою проблемою.

Одним з прикладів, що відображає цю проблематику, є справа «X, Y, Z проти Сполученого королівства» [2]. У даному випадку транссексуал (за природою – жінка) звернувся до суду з проханням бути визнаним батьком дитини, що була народжена партнером та зачата шляхом штучного запліднення. Проте, органи реєстрації відмовили у цьому проханні, стверджуючи, що тільки біологічний батько може бути зареєстрованим як батько дитини. У своєму рішенні Європейський суд зазначив, що держава повинна бути обережною у внесенні змін до правових норм, оскільки це може мати непередбачувані наслідки для дітей, що перебувають у подібних сімейних становищах. Суд також відзначив, що право не вимагає офіційного визнання особи, яка не є біологічним батьком, як батька дитини. Такий підхід не порушує статтю 8 Конвенції, навіть якщо національне право не дозволяє визнання сімейних стосунків між транссексуалом та дитиною. Ця справа відкриває дискусії про роль та права транссексуальних та гомосексуальних осіб у сімейних відносинах, а також про необхідність адаптації правових норм до сучасних суспільних реалій.

Поряд з проблематикою права на батьківство в аспекті права «стати батьками» виникає питання про можливість особи відмовитися

від реалізації цього права і чи можна змусити її до відтворення. Ця проблема стає особливо актуальною у контексті обговорення абортів. Зокрема, цікавим з правової точки зору є питання пропорційності інтересів батька та матері під час прийняття рішення про штучне переривання вагітності. Репрезентативним прикладом в цьому аспекті є справа «Босо проти Італії» (2000) [3]. За фактами справи, дружина заявника вирішила здійснити аборт, незважаючи на заперечення чоловіка. Заявник скаржиться на порушення своїх прав як потенційного батька та прав ненародженої дитини на життя. Він вважає, що дозвіл на аборт, наданий матері без врахування його думки, порушує його права. Також заявник стверджує, що таке рішення перешкоджає йому заснувати сім'ю. У своєму рішенні Суд зазначив, що право на приватне життя батька не включає в себе право брати участь у прийнятті рішення про аборт. Він також відмітив, що аборт у даному випадку був проведений відповідно до законодавства Італії і спрямовувався на захист здоров'я матері. Таке втручання в права батька вважається виправданим відповідно до статті 8 Конвенції, оскільки було необхідне для захисту прав іншої особи.

Отже, повага до сімейного життя та захист прав батьків є ключовими принципами у правовій системі, які визначаються як національними законами, так і міжнародними конвенціями. Для ефективного захисту прав батьків та дітей у міжнародному приватному праві необхідне встановлення чітких міжнародних стандартів та механізмів взаємного визнання та виконання рішень судів у справах сімейного права. Також важливо розробити механізми для вирішення конфліктів міжнародного характеру, що виникають у сімейних відносинах. Право на сімейне життя, включаючи різноманітні сімейні та родинні зв'язки, має бути захищене як основний аспект прав людини, і його реалізація повинна бути забезпечена як національними, так і міжнародними законами та конвенціями.

Література:

1. Case of Marckx v. Belgium. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=echr&id=001-104012&filename=case%20of%20marckx%20v.%20belgium%20-%205brussian%20translation%5d.pdf> (дата звернення: 05.05.2024).

2. Справа «X., Y., Z. Проти Сполученого Королівства. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=echr&id=001-125314&filename=case%20of%20x%2c%20y%20and%20z%20v.%20the%20united%20kingdom%20-%205bukrainian%20translation%5d%20summary%20by%20the%20lviv%20laboratory%20of%20human%20rights.pdf&logevent=false> (дата звернення: 05.05.2024).

3. Справа «Босо проти Італії». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183404> (дата звернення: 05.05.2024).

ТРИВАЛІСТЬ ВИКОНАННЯ ФІДУЦІАРНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ В АНГЛІЙСЬКОМУ КОРПОРАТИВНОМУ ПРАВІ

Ткачук І. О.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Особливе значення в англійській правовій системі набувають фідучіарні обов'язки, які є вирішальними для забезпечення прозорості та справедливості в управлінні корпораціями. Ці обов'язки, що покладені на директорів та інших ключових керівників корпорацій, вимагають від них діяти виключно в інтересах компанії та її акціонерів, при цьому дотримуючись лояльності та добросовісності (англ. *good faith*). Тривалість виконання таких обов'язків може варіюватись і має значний вплив на юридичну практику та корпоративне управління в цілому.

У контексті аналізу фідучіарних обов'язків в англійському корпоративному праві, критично важливим є детальне вивчення тривалості виконання таких обов'язків. Це включає дослідження юридичних норм, судових рішень та стандартів корпоративного управління, які формують взаємодії між високопоставленими посадовими особами та компаніями. Аспект тривалості цих обов'язків є ключовим, оскільки він безпосередньо впливає на ефективність корпоративного управління та відносини довіри між компанією та її інвесторами.

Таким чином, предметом дослідження у даних тезах є тривалість виконання фідучіарних обов'язків у контексті англійського корпоративного права.

З огляду на це, для цілей здійснення дослідження було проаналізовано відповідні праці таких зарубіжних науковців: Р. ван дер Берг, Я. Едельман, Я. Каган, П. Міллер, М. Хендрікс, які у своїх роботах вивчали питання фідучіарних обов'язків загалом.

Розпочімо з того, що за загальним правилом фідучіарні обов'язки починаються з моменту, коли особа призначається або обирається на позицію, що має фідучіарний характер, наприклад, директора корпорації. Ці обов'язки тривають до моменту, коли особа офіційно

складає свої повноваження, які можуть бути припинені через відставку, звільнення чи завершення строку дії контракту.

На відміну від зобов'язань щодо конфіденційності, які залишаються чинними доти, доки інформація залишається конфіденційною, фідучіарні обов'язки тривають лише доти, доки тривають відносини, які їх породжують.

Як було зазначено вище, враховуючи тему дослідження, звернімося до положень англійського Закону про компанії від 2006 року (англ. Companies Act 2006; далі – Закон про компанії), який встановлює певні винятки з цього загального правила тривалості фідучіарних обов'язків.

Зокрема, щодо директорів компаній, Закон про компанії передбачає, що певні аспекти фідучіарних обов'язків щодо уникнення конфлікту інтересів (розділ 175) та неприйняття вигоди від третіх осіб (розділ 176) продовжують застосовуватися і після того, як особа перестає бути директором. Зокрема:

– обов'язок уникати конфлікту інтересів продовжує застосовуватися щодо використання будь-якого майна, інформації або можливостей, про які їм стало відомо в той час, коли вони обіймали посаду директора (розділ 170(2)(а)); та

– обов'язок не приймати вигоди від третіх осіб продовжуватиме застосовуватися щодо дій, вчинених або упущених ними до того, як вони перестали бути директором (розділ 170(2)(b)).

Закон про компанії встановлює також інший окремий виняток – ситуація, за якої директор був виключений з усіх процесів прийняття рішень в компанії, і може виявитися, що фідучіарні відносини між директором і компанією фактично припинилися.

Як відомо, правила, що регулюють конфлікт інтересів та отримання прибутку, накладають суворі зобов'язання на фідучіарів. Ця суворість вважається необхідною для запобігання будь-якому ризику того, що особистий інтерес переважатиме над їхнім обов'язком захищати інтереси іншої особи у фідучіарних відносинах, оскільки можливість зловживання становищем є дуже великою.

Однак суворість цього правила може бути послаблена у таких випадках:

– якщо інша особа у фідучіарних відносинах надає згоду; та
– зокрема, щодо директорів компаній, коли директор виключений з усіх процесів прийняття рішень у компанії.

Таким чином, аналіз тривалості фідучіарних обов'язків у контексті англійського корпоративного права підкреслює їхнє значення для загального розуміння фідучіарних відносин. Цей аспект має вирішальний вплив на інші елементи таких відносин та сприяє

глибшому осмисленню обов'язків та прав директорів і акціонерів у корпораціях.

Ретельне вивчення цих обов'язків в рамках англійської правової системи відкриває перспективи для адаптації українського корпоративного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Особливо це актуально в контексті рекодифікації цивільного права України, де глибоке засвоєння принципів фідучіарних обов'язків може сприяти вдосконаленню вітчизняних правових інститутів, зокрема, аспекти корпоративної прозорості та відповідальності.

Література:

1. Black v Davies, England and Wales High Court, 2005. URL: <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff71c60d03e7f57ea7aa0> (дата звернення: 10.05.2024).

2. Burden Holdings (UK) Ltd v Fielding, Supreme Court of the United Kingdom, 2018. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2016-0150.html> (дата звернення: 10.05.2024).

3. Henry Williams Ltd v Cotton, England and Wales High Court, 2022. URL: <https://www.casemine.com/judgement/uk/62ab7974b50db9b9d68ec19c> (дата звернення: 10.05.2024).

4. Lexi Holdings Plc (In Administration) v Luqman, England and Wales High Court, 2009. URL: <https://vlex.co.uk/vid/lexi-holdings-plc-in-793983861> (дата звернення: 10.05.2024).

5. The Companies Act, 2006. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents> (дата звернення: 10.05.2024).

СПРАВЕДЛИВА РІВНОВАГА ПРАВ ДИТИНИ НА БЕЗПЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА НЕ РОЗЛУЧАТИСЯ З БАТЬКАМИ

Черняк О. О.

*адвокат, аспірантка кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна*

Станом на 2024 рік багато українських сімей залишають розділеними кордоном і питання співвідношення права дитини на безпеку і права на спілкування з рідними залишається актуальним. Принцип забезпечення якнайкращих інтересів дитини, закріплений у статті 3

Конвенції про права дитини, вимагає, щоб в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділялась якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [1]. У частині 1 статті 9 Конвенції про права дитини вказано: Держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поведуться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини [1]. Частина 3 цієї статті також регулює, що Держави-учасниці поважають право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини [1]. У рішенні Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 11 липня 2017 року у справі «М. С. проти України», заява № 2091/13, суд зауважив, що при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним [2]. Як відомо, між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага, і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків (рішення Європейського Суду з прав людини від 07 грудня 2006 року у справі «Хант проти України» [3]).

Так, у справі №127/12587/22 Верховний Суд, відмовляючи у визначенні місця проживання дитини з батьком в Україні, виходив з того, що сімейні спори, які стосуються інтересів дітей та їхніх батьків, необхідно розглядати з урахуванням принципів правового статусу дитини, які закріплені у Конвенції про права дитини, зокрема, при ухваленні всіх рішень, що стосуються дітей, їх найкращі інтереси мають першорядне значення і повинні повністю й ефективно дотримуватися, держава має позитивні зобов'язання щодо дітей, щоб будь-які вжиті заходи ніколи

не шкодили їхньому здоров'ю та розвитку (забезпечує у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини) (статті 3, 6) [4].

У справі № 295/15287/21 Верховний Суд вказав: при розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах [5]. Вважаємо, що питання сталості соціальних зв'язків залишається дискусійним – враховуючи вік дитини іноді складно визначити чи достатньо двох років для набуття сталості новими соціальними зв'язками та втрати колишніми. Аналізуючи справу № 295/15287/21 О. Сібірцева слушно зауважила: при цьому Верховний Суд зробив висновок, що тимчасове проживання дітей за кордоном з огляду на воєнний стан в Україні не суперечить інтересам дітей, а сприятиме розширенню їхнього світогляду, добре позначиться на духовному та інтелектуальному розвитку. Зважаючи на вікові зміни дітей, їхній розвиток і потреби, кожен із батьків не позбавлений права порушувати в майбутньому питання щодо зміни місця проживання дітей з урахуванням обставин, що матимуть істотне значення [6]. Доповнимо, що розширення світогляду, духовний та інтелектуальний розвиток дитини, на нашу думку, можуть бути реалізовані будь-де, однак, лише за умови забезпечення безпеки її фізичного існування.

Зрозуміло, що рішення в кожній справі приймається з урахуванням багатьох інших обставин, наприклад у вказаних справах також враховано думку самої дитини, однак, загальна тенденція залишається чітко окресленою – безпека дитини не може бути піддана загрозі навіть задля забезпечення не розлучення з батьками. Погоджуємося із М. Бурлак та Д. Свояком, що, як зазначено у висновку Верховного Суду, зробленому у постанові від 23 грудня 2020 року у справі № 712/11527/17, рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання; похідний характер означає відсутність пріоритету інтересів батьків над інтересами дитини та переважність права захисту прав дитини, а тому у першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин кожної конкретної справи, а вже тільки потім – права батьків [7].

Отже, станом на сьогодні, визначаючи питання проживання дитини в Україні чи за її межами, національні суди визначили, що право на безпечне середовище превалює над правом безпосереднього спілкування з рідними. На нашу думку, це пов'язано з тим, що потенційна відповідальність держави за недотримання принципу забезпечення

якнайкращих інтересів дитини переважила необхідність дотримання статті 9 Конвенції про права дитини. Фактично, з часів прийняття Соломоном рішення про те, що дитина має бути віддана жінці, що ставить її життя вище ніж своє право бути матір'ю, нічого не змінилося. На наш погляд, національні суди розуміють, що забезпечити те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню та одночасно виконати зобов'язання щодо забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, в умовах повномасштабного вторгнення, в Україні не видається можливим.

Література:

1. Конвенція про права дитини. Верховна Рада України. 2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 11.05.2024).
2. Рішення Європейського суду з прав людини. Справа «М. С. проти України» (Заява N 2091/13). URL: <https://www.familylawstudies.org.ua/uk/espl/209113ua/> (дата звернення: 11.05.2024).
3. Європейський суд з прав людини. Справа «Хант проти України» (Заява № 31111/04) Страсбург, 7 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text (дата звернення: 11.05.2024).
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 04 липня 2023 р., справа №127/12587/22, провадження № 61-6753св23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112030241> (дата звернення: 11.05.2024).
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 вересня 2023 р., справа №295/15287/21, провадження № 61-6482св23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967280> (дата звернення: 11.05.2024).
6. Сібірцева О. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: реальні та штучні спори. *Юридична газета* online. №3 (781). 19.04.2024 р. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zahist-prav-ditey-v-umovah-voennogo-stanu-realni-ta-shtuchni-spori.html> (дата звернення: 11.05.2024).
7. Бурлак М., Свояк Д. Актуальність визначення місця проживання дитини в умовах воєнного стану. 20.02.2024. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/aktualnist-viznacennia-miscia-prozivannia-ditini-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 11.05.2024).

ПРАВОВА ПРИРОДА ТАЙМШЕРУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Фатхутдінова І. В.

*аспірантка Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Таймшер може стати оптимальним інструментом розвитку туристичної галузі в умовах післявоєнної відбудови, що обумовлює актуальність досліджень вказаного правового інституту.

Необхідно звернутися до розуміння самого терміну «таймшер», який включає два слова «time» та «share», які з англійської мови у перекладі буквально означають «час» та «частка», а сам таймшер передбачає спільне володіння об'єктом та його почергове використання протягом певного часу. При аналізі цього терміну у науковій літературі наводиться і німецький варіант – «*teilvermietet*», що при дослівному перекладі означає «право проживання на частку часу» [1, с. 90]. Всесвітня туристична організація (UNWTO) під таймшером розглядає колективний засіб розміщення, тобто «житло, яке орендують по черзі», щодо правомочностей споживачів, то конкретизується, що в них є право «володіти відпочинком, тобто почергово відпочивати щороку у апартаментах чи іншому житлі, яка є частиною туристичного комплексу, що надає різні послуги» [2, с. 18]. Враховуючи вказані визначення, можна погодитися із підходом до розуміння таймшеру авторів української енциклопедії туризму, на думку яких вказаний термін найчастіше застосовують в бізнесі із нерухомості, а також він позначає «міжнародну систему обміну відпочинком серед співвласників клубних курортних готелів» [3, с. 497].

Виникає питання і щодо розуміння поняття таймшеру із врахуванням його першої форми. Так, Елвіс Пікардо вважає, що таймшер можна розглядати у двох аспектах: «1) як модель спільного володіння нерухомістю для відпочинку (відпустки), за якої кілька покупців володіють та користуються почергово (як правило, один тиждень) часткою у одній нерухомості (можливі різні типи – курорти, кондомініуми, квартири та кемпінги); 2) як форму часткової власності, коли покупці купують право займати одиницю нерухомості протягом визначених періодів (наприклад, купівля одного тижня таймшеру означає, що покупець володіє однією п'ятдесятою частиною однією одиницею, купівля одного місяця прирівнюється до однієї дванадцятої власності) [4]. Подібний підхід до розуміння таймшеру зустрічається у науковій статті Рендалла С. Апчерча та Курта Грюбера, які під таймшером розуміють «купівлю

розкішного будинку для відпочинку кількома покупцями, кожен з яких купує лише той час, який він використовуватиме щороку (тиждень або більше), а також спільний розподіл витрат по володінню ним та його експлуатації». Вчені також зауважують, що така модель дозволяє мати право користуватися будинком за таку вартість «для кожного власника, яка становить лише невелику частину його повної вартості». Водночас вказане визначення не є універсальним, оскільки не враховує всі можливі різновиди таймшеру [5]. Більше того, на існування таймшеру, заснованому не тільки на праві власності, але і на праві користування вказує у своєму дослідженні Рендалл С. Апчерч [6].

Рональд Горвітц та Арджун Сінг поряд із терміном «таймшер» пропонують використовувати термін «інтервальне володіння», що на їх думку означає спільне використання права власності на курортну забудову, де покупець (власник) купує право користування житлом протягом певного періоду часу (зазвичай один тиждень) щороку [7, с. 186]. На нашу думку, вказані терміни не є синонімами, «інтервальне володіння» є тією ознакою, що характеризує таймшер, який може бути заснований на праві власності чи на праві користування.

Розкрити поняття таймшеру через «інтервальне володіння» намагаються Джеффри Т. Вайнланд, Емі М. Грегори та Джейн Аллен Петрік. Зокрема, вчені зауважують, що «купуючи інтервал володіння відпусткою, покупці набувають або правовий інтерес, або право користування інтересом щодо нерухомого майна, що призводить до інтервалу володіння відпусткою, який складається з елементів як забудови нерухомості, так і традиційного житла» [8]. Водночас у цьому визначенні вчені не дають чіткої відповіді, що ж буде предметом договору таймшеру «правовий інтерес» чи «право користування інтересом щодо нерухомого майна».

На нашу думку, все ж за договором таймшеру виникати буде або обмежене право власності, або обмежене право користування майном, а по своїй правовій природі таймшер є правовим інститутом, що передбачає спільне володіння об'єктом та його почергове використання протягом певного часу співвласниками (або декількома користувачами).

Література:

1. Майданик Р. А. Таймшер як складноструктурна модель права власності. *Актуальні проблеми приватного права: матеріали XVII наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова* (Харків, 22 лют. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 89–95.

2. Recommendation of Tourism Statistics. WTO Publication, Madrid. Spain, 1994. 84 p.
3. Українська енциклопедія туризму / за заг. ред. В. К. Федорченка. Київ : Юрнеом Інтер, 2023. 660 с.
4. Elvis Picardo. Timeshare: What It Is, How It Works, Types of Ownership. URL: <https://www.investopedia.com/terms/t/timeshare.asp> (дата звернення: 25 січня 2024 р.).
5. Randall S. Upchurch, Kurt Gruber. The evolution of a sleeping giant: resort timesharing. *International Journal of Hospitality Management*. Volume 21, Issue 3, September 2002, Pages 211–225. URL: [https://doi.org/10.1016/S0278-4319\(02\)00018-X](https://doi.org/10.1016/S0278-4319(02)00018-X) (дата звернення: 25 січня 2024 р.).
6. Randall S. Upchurch. A glimpse at US consumers' interest in timesharing. *International Journal of Hospitality Management* Volume 19, Issue 4, December 2000, Pages 433–443. URL: [https://doi.org/10.1016/S0278-4319\(00\)00017-7](https://doi.org/10.1016/S0278-4319(00)00017-7) (дата звернення: 25 січня 2024 р.).
7. Arjun Singh, Ronald Horwitz. The Board of Directors in timeshare governance: Owner – management relations in timeshare resort operations. *Journal of Retail and Leisure Property*. 2006. VOL.5 No. 3, 185–196. URL: [doi: 10.1057/palgrave.rlp.5100022](https://doi.org/10.1057/palgrave.rlp.5100022) (дата звернення: 25 січня 2024 р.).
8. Jeffrey T. Weinland, Amy M. Gregory, Jane Allen Petrick. Cultivating the aptitudes of vacation ownership management: A competency domain cluster analysis. *International Journal of Hospitality Management*. Volume 55, May 2016, Pages 88–95. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2016.02.006> (дата звернення: 25 січня 2024 р.).

НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

ОБРОБЛЯННЯ ПРАВОВИХ РИЗИКІВ З УРАХУВАННЯМ ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТУ ISO 31022:2020 ПРИ ПОГОДЖЕННІ ПРОЄКТУ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

Боровенська Т. В.

*провідний юрисконсульт проєктів та програм
БО «Фонд Ріната Ахметова»*

Редько В. В.

*кандидат технічних наук, головний експерт,
Національний банк України
м. Київ, Україна*

Постановка проблеми. Погодження юристом організації проєкту договору про надання послуг¹ передбачає здійснення перевірки проєкту договору на предмет відповідності законодавству України та наявності в проєкті договору умов, що забезпечують захист інтересів організації, а також перевірку установчих документів контрагента та документів, що підтверджують повноваження осіб, які підписують договір. Водночас, невід’ємною складовою роботи юриста організації є здійснення ідентифікування, аналізування, оцінювання та обробляння правових ризиків, що можуть вплинути на досягнення тих цілей, заради яких організація укладає договір про надання послуг.

Відповідно, на етапі погодження проєкту договору про надання послуг юристу організації необхідні знання не тільки у сфері права, але й у сфері управління правовими ризиками. Здобуття таких знань являє собою серйозну проблему, оскільки більшість публікацій, що стосуються договорів про надання послуг, мають теоретичне [2–4], а не практичне [5] спрямування.

¹ За договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов’язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов’язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором [1].

Метою даної наукової роботи є ознайомлення юристів-практиків та представників вченої спільноти з результатами дослідження можливості використання положень міжнародного стандарту ISO 31022:2020 [6] для оброблення правових ризиків при підготовці проєкту договору про надання послуг.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ISO 31022:2020 [6] під “правовим ризиком” розуміється ризик, що пов’язаний з правовими, регуляторними та договірними питаннями² та з недоговірними правами і обов’язками. Оброблення ризиків здійснюється за результатами ідентифікування, аналізування та оцінювання ризиків і полягає в обранні та впровадженні рішень у відповідь на ризики.

Розглянемо деякі способи оброблення окремих правових ризиків при опрацюванні проєкту договору про надання послуг, виходячи з наведеного в додатку Е до ISO 31022:2020 [6] переліку проблемних питань, які слід враховувати при розгляді проєкту договору з метою мінімізації правових ризиків.

1. Ризик, пов’язаний з перевищенням особою, яка уклала договір, повноважень щодо укладення договору або відсутністю у особи, яка уклала договір, повноважень на укладання договору. З метою мінімізації ризику необхідно пересвідчитись у тому, що в преамбулі проєкту договору зазначено реквізити документа, який уповноважує особу на його підписання, та перевірити повноваження особи, зазначені в цьому документі.

2. Ризик, пов’язаний з призупиненням або припиненням надання послуги. З метою мінімізації ризику необхідно перевірити проєкт договору на предмет наявності в ньому умов, які дають виконавцю право призупинити або взагалі припинити надання послуг за певних подій чи умов. Якщо такі умови наявні в проєкті договору, то необхідно пересвідчитися, що в проєкті договору передбачено:

– вичерпний перелік подій чи умов, які дають право призупинити або припинити надання послуг;

– обов’язок виконавця завчасно у визначений строк повідомити замовника про призупинення або припинення надання послуг;

– детальний порядок взаємодії замовника та виконавця після сповіщення замовника про призупинення або припинення надання послуг;

² Під “договірними питаннями” маються на увазі питання, що пов’язані з ситуаціями, коли організація не виконує свої зобов’язання за договором або не спроможна захистити свої права за договором, або укладає договори на умовах, які є обтяжливими, неналежними, несправедливими та/чи невиконуваними [6].

– відповідальність виконавця за призупинення або припинення надання послуг та умови, за яких ця відповідальність настає.

3. *Ризик, пов'язаний з несвоєчасною оплатою послуг.* З метою мінімізації ризику необхідно пересвідчитись у тому, що в проєкті договору однозначно визначено до якої дати прив'язано здійснення оплати за послуги³.

4. *Ризик, пов'язаний із завданням збитків.* З метою мінімізації ризику необхідно пересвідчитись у тому, що в проєкті договору визначено, в яких випадках, в якому розмірі та в який строк відбуватиметься відшкодування збитків.

5. *Ризик, пов'язаний з незабезпеченням захисту, конфіденційності, схоронності інформації контрагента, несанкціонованого використання інформації або привласненням даних.* З метою мінімізації ризику необхідно пересвідчитись у тому, що в проєкті договору:

– передбачено вимогу щодо забезпечення замовником та підрядником захисту, конфіденційності інформації, обмін якою здійснюється в межах договірних відносин, вимогу щодо забезпечення зберігання такої інформації та вимогу щодо знищення такої інформації після приймання-передавання послуг;

– застереження щодо неприпустимості несанкціонованого використання отриманої від іншої сторони інформації;

– однозначно визначено на яку саме інформацію поширюватимуться вимоги щодо захисту/конфіденційності/зберігання/знищення інформації, а також випадки, в яких дозволяється поширення/розкриття такої інформації;

– передбачено відповідальність за незабезпечення захисту, конфіденційності, схоронності інформації або за її несанкціоноване використання;

– визначено кому належить право власності на дані, які передаються чи створюються відповідно до умов договору.

6. *Ризик, пов'язаний з неплатоспроможністю однієї зі сторін договору.* З метою мінімізації ризику в проєкті договору можна передбачити наявність гаранта виконання зобов'язань.

7. *Ризик, пов'язаний з неспроможністю належним чином захистити свої інтереси з огляду на норми того законодавства, яке регулює договірні відносини.* З метою мінімізації ризику в проєкті договору необхідно визначити законодавство якої держави регулює договірні

³ Такою датою може бути, наприклад, дата укладання договору, дата підписання акта приймання-передавання послуг або дата отримання організацією-замовником рахунка-фактури.

відносини та до юрисдикції судів якої держави належатимуть судові спори стосовно договірних відносин.

8. *Ризик, пов'язаний з наданням неякісних послуг.* З метою мінімізації ризику в проєкті договору необхідно визначити:

– вимоги, які висуваються замовником до якості послуг, та спосіб, в який виконавець буде підтверджувати, а замовник перевіряти якість послуг;

– гарантійний строк на надані послуги, гарантійні зобов'язання виконавця;

– детальний порядок взаємодії замовника та виконавця послуг у разі виникнення у замовника претензії до якості наданих послуг на етапі їх прийняття або протягом гарантійного строку;

– відповідальність виконавця за надання неякісних послуг.

9. *Ризик, пов'язаний із залученням до надання послуг третіх сторін.* З метою мінімізації ризику в проєкті договору має бути визначено:

– детальний порядок взаємодії замовника та виконавця послуг у разі залучення до надання послуг третіх сторін;

– обов'язки виконавця щодо здійснення контролю за діями третіх сторін, залучених виконавцем до надання послуг та відповідальність виконавця за збитки, завдані внаслідок дій третіх сторін, а також права, обов'язки та відповідальність третіх осіб, залучених виконавцем до надання послуг.

10. *Ризик, пов'язаний з порушенням етичних норм.* З метою мінімізації ризику в проєкті договорі має бути застереження щодо неприпустимості експлуатації людей (зокрема, дітей), погіршення умов праці тощо.

11. *Ризик, пов'язаний з порушенням умов політик контрагента.* За наявності в проєкті договору умови щодо дотримання однією зі сторін договору умов політик⁴ іншої сторони, то з метою мінімізації ризику в проєкті договору слід передбачити:

– вимогу щодо надання копій політик іншій стороні договору для перегляду умов цих політик;

– умову, згідно з якою у разі виявлення неузгодженості між умовами політик та умовами договору умови договору мають перевагу над умовами політик;

– умову, згідно з якою сторона, яка вимагає дотримання своїх політик, зобов'язана завчасно повідомляти контрагента про внесення будь-яких змін до політик для того, щоб контрагент міг прийняти

⁴ Наприклад, політики щодо запобігання корупції чи політики щодо захисту інформації.

рішення щодо продовження договірних відносин після до того, як такі зміни набудуть чинності;

– право контрагента на припинення договірних відносин у разі не згоди з умовами політик іншої сторони або зі змінами до цих політик.

12. *Ризик, пов'язаний з порушенням прав інтелектуальної власності третіх сторін.* З метою мінімізації ризику в проєкті договору необхідно передбачити застереження про неприпустимість порушення прав інтелектуальної власності третіх сторін під час надання послуг.

Висновки. Проблема оброблення правових ризиків під час погодження проєкта договору про надання послуг вимагає комплексного підходу, який може бути забезпечений завдяки використанню міжнародного стандарту ISO 31022:2020 [1].

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 901.
2. Голіна О. В. Договори про надання послуг у сфері господарювання : монографія. Харків : Право, 2019. 200 с.
3. Договори у сфері надання послуг : навч.-метод. посібник. / М. М. Гудима-Підвербецька, Ю. П. Пацурківський, В. М. Никифорак, М. М. Гудима. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 204 с.
4. Федорченко Н. В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики : монографія. К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2015. 328 с.
5. The Secretary Department of Treasury and Finance (2001), *Partnerships Victoria guidance material: risk allocation and contractual issues: a guide*, Department of Treasury and Finance, Melbourne.
6. ISO 31022:2020 Risk management – Guidelines for the management of legal risk.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПОВНЕННЯ ТА ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО МИТНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНОЇ БРОКЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Іванченко Е. П.

*кандидат юридичних наук, професор,
Докторант Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
радник Асоціації митних брокерів України
м. Київ, Україна*

Митна брокерська діяльність – багатовекторний процес, який передбачає здійснення належного декларування товару з заповненням митної декларації (МД). Введення правового режиму воєнного стану в Україні вплинуло на зміну пріоритетності напрямів реалізації завдань державної митної політики, спрямувавши її на посилення існуючих безпекових аспектів та спрощення митних процедур і формальностей [1, с. 26]. Тому, на наш погляд, питання пов'язані з спрощенням процедури митного декларування товарів вимагають окремої уваги з боку правознавців та потребують детального правового аналізу нормативних актів, які регламентують порядок заповнення та внесення змін до МД з метою з'ясування досконалості діючого законодавства та нормативних документів у цьому напрямку.

Питання внесення змін до МД та її відкликання регулюються статтею 269 Митного кодексу України (МКУ) [2], Положенням про митні декларації, яке затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 450 від 21.05.2012 «Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій» (Положення № 450) [3] і Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 631 «Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації на бланку єдиного адміністративного документу» (Порядок № 631) [4]. Отже, відповідно до статті 269 МКУ за письмовим зверненням декларанта або уповноваженої ним особи та з дозволу митного органу відомості, зазначені в МД, можуть бути змінені або МД може бути відкликана. Згідно з пунктом 33 Положення № 450 за письмовим зверненням декларанта або уповноваженої ним особи та з дозволу митного органу відомості, зазначені в поданій митному органу МД, можуть бути змінені, зокрема шляхом доповнення, або митна МД може бути відкликана. У заяві, підписаній декларантом або уповноваженою ним особою, зазначаються причини зміни або відкликання МД. Якщо відповідні нові відомості або причини відкликання МД

підтверджуються документами, що не подавались під час декларування, до заяви додаються завірені в установленому порядку копії таких документів. Внесення змін до МД, поданої відповідно до Конвенції про процедуру спільного транзиту 1987 року [5], здійснюється з урахуванням положень статті 31 доповнення I до зазначеної Конвенції. Згідно частини другої ст. 269 МКУ внесення змін до МД, прийнятої митним органом, допускається до моменту завершення митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення відповідно до заявленого митного режиму, а також впродовж трьох років з дня завершення їх митного оформлення. При цьому зміни повинні торкатися тільки товарів і транспортних засобів комерційного призначення, зазначених у МД.

Рішення про коригування заявленої митної вартості товарів, які ввозяться на митну територію України з поміщенням у митний режим імпорту, приймається митним органом у письмовій формі під час здійснення контролю правильності визначення митної вартості цих товарів як до, так і після їх випуску, якщо митним органом у випадках, передбачених частиною шостою ст. 54 МКУ, виявлено, що заявлено неповні та/або недостовірні відомості про митну вартість товарів, у тому числі невірно визначено митну вартість товарів (п. 1 ст. 55 МКУ). Крім того, згідно зі ст. 24 глави четвертої МКУ кожна особа має право оскаржити рішення, дії або бездіяльність митних органів, їх посадових осіб та інших працівників, якщо вважає, що цими рішеннями, діями або бездіяльністю порушено її права, свободи чи інтереси. Тобто зменшення митної вартості може відбутися за рішенням суду.

Судова практика доводить, що тлумачення нормативно-правової бази з приводу внесення змін з причини перерахунку митних платежів, є однозначною і може застосовуватись у практично-правовій площині при вирішенні спорів та розбіжностей між митним органом та митним брокером або декларантом. Як приклад, 23 листопада 2020 року (справа №809/984/18) [6] Верховний Суд у складі колегії суддів судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суду розглянув у касаційному порядку адміністративну справу за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Скорзонера» до Івано-Франківської митниці ДФС України про визнання протиправними дій митного органу та зобов'язання до прийняття заяви і надання дозволу на внесення змін до митної декларації. На підставі системного тлумачення ст. 46 Податкового кодексу України, ст.ст. 257, 267, 269 Митного кодексу України, а також з урахуванням приписів підзаконних нормативно-правових актів, колегія суддів судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суду

у складі Верховного Суду дійшла такого правового висновку: до моменту завершення митного оформлення товарів, а також протягом трьох років з дня завершення їх митного оформлення декларант має право вносити зміни до митної декларації, а відмова митного органу у їх внесенні з тих підстав, що це стосується перерахунку митних платежів є протиправною. Вирішення питання перерахунку митних платежів є наслідком наявності або відсутності підстав для внесення таких змін. Відтак, при отриманні звернення декларанта або уповноваженої ним особи про внесення змін до митної декларації, митний орган може відмовити у внесенні таких змін лише у разі відсутності законних підстав для їх внесення. Приписи пункту 37 Положення № 450 не суперечать нормам статті 269 МК України, а визначають лише порядок внесення таких змін, в тому числі у разі необхідності повернення декларанту митних платежів.

Таким чином, проведений нами господарсько-правовий аналіз процесу заповнення, внесення змін до МД та її відкриття, який регулюється статтею 269 МКУ, Положенням № 450 і Порядком № 631 дозволяє нам прийти до висновку, що МД є важливим документом в системі митного контролю та оформлення товарів що переміщуються через митний кордон України, в свою чергу відповідно для кожного митного брокера та декларанта, які безпосередньо задіяні у процесі митного декларування цього товару та несуть пряму відповідальність за достовірність заявлених відомостей у МД. Крім того, відповідно до ст. 268 МКУ декларанти або уповноважені ними особи з дозволу митного органу мають можливість виправляти помилки, допущені в МД у відповідності до вищезгаданих нами встановлених вимог, що спрощує здійснення митних процедур і формальностей при здійсненні митного контролю та оформлення товарів. А це в свою чергу зменшує корупційну складову, сприяє здійсненню зовнішньоекономічної діяльності в цілому та має дуже велике значення для підтримки економіки України як під час введення правового режиму воєнного стану так у період повоєнного відновлення України.

Література:

1. Іванченко Е. Особливості діяльності митних брокерів в умовах правового режиму воєнного стану: сучасний стан та перспективи правового регулювання. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 26–36.

2. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

3. Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2012 р. № 450. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2012-п#Text

4. Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій за формою єдиного адміністративного документа: Наказ Міністерства фінансів України від 30 травня 2012 року N 651. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-12#Text.

5. Про процедуру спільного транзиту: Конвенція Європейської асоціації вільної торгівлі, Європейського економічного співтовариства від 20 травня 1987 року № 994_001-87. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-87#Text

6. Єдиний державний реєстр судових рішень: Постанова Верховного Суду від 23 листопада 2020 року, справа № 809/984/18, адміністративне провадження № К/9901/373/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93149559#>

ЩОДО «ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ» ТА «ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ» У ТЕРМІНОЛОГІЇ СТИМУЛЮЮЧОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Курепіна О. Ю.

кандидат юридичних наук, докторант

*Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

Можливості стимулюючого правового режиму господарювання зумовлюються, з одного боку, ступенем узгодженості правових норм, що складають його змістовну складову, у межах національної правової системи, маючи на меті запобігання правовим колізіям та сприяння їх своєчасному усуненню, а з іншого – повнотою адаптації законодавства України до права ЄС, коректністю сприйняття як конкретної норми чи групи норм, так і правової думки та ідеї, які було покладено в основу формування відповідного нормативного положення [1; 2].

Визнаючи норми про державну допомогу суб'єктам господарювання одним із вагомих складових «правового ядра» стимулюючого правового режиму господарювання, вважаємо за доцільне зупинитися на деяких дискусійних аспектах розвитку національного законодавства у зазначеній сфері із оцінкою ступеня відповідності окремим нормам права ЄС.

Насамперед, слід відзначити, що до предметної сфери наукових досліджень у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання часто включаються питання, пов'язані із категоріальним апаратом,

співвідношенням державної допомоги та державної підтримки, встановленням ознак державної допомоги, в цілому, та допустимої допомоги, зокрема, та інші не менш важливі та актуальні аспекти загальної наукової проблеми.

Звісно, вбачаємо за можливе висловити певні власні міркування з деяких наведених питань, що становлять науковий інтерес та предмет плідних дискусій.

Насамперед, з приводу одночасного вживання у законодавстві України термінів «державна підтримка» та «державна допомога», коли отримувачем ресурсів держави та/чи місцевих ресурсів виступає суб'єкт господарювання, висловлено у наукових джерелах різні думки з приводу їх співвідношення. При цьому обґрунтовано робиться наголос окремими дослідниками на відсутності чіткої правової межі між цими категоріями, що значно ускладнює праворозуміння та правозастосування.

Так, за підсумками детального аналізу законодавчого визначення поняття «державна допомога», Я. В. Петруненко доходить висновку про те, що законодавець фактично ототожнює його з поняттям «підтримка». Спираючись на легальне визначення поняття «державна допомога суб'єктам господарювання», наведеному у Законі України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», дослідник зауважує, що зазначене поняття розкривається через поняття «підтримка». Зазначене, на думку Я. В. Петруненка, особливо із урахуванням того, що державною допомогою визнається не якась особлива форма підтримки, а «підтримка у будь-якій формі», свідчить про ототожнення досліджуваних понять [3, с. 258]. Виходячи із семантики слів «допомога» та «підтримка», науковець констатує, що вони збігаються в одному зі своїх значень (окремі елементи змісту) та різняться в інших. Хоч в той же час, на переконання вченого, коли йдеться про державну допомогу та підтримку, слід визнати їх змістовну подібність [3, с. 259].

Своєю чергою, О. Е. Ліллемяе наголошує на необхідності більш чіткого відмежування державної допомоги суб'єктам господарювання від заходів державної підтримки. Зокрема, вчена з урахуванням положень європейського права пропонує відносити до державної підтримки всі заходи державного регулювання, які не відповідають критеріям, що встановлені ст. 107(1) Договору про функціонування ЄС [4, с. 60–61].

Визнаючи обґрунтованими наукові підходи щодо доцільності розмежування понять «державна підтримка» та «державна допомога», що вживаються у господарському законодавстві та предметно охоплюють відносини з надання ресурсів держави та/чи місцевих

ресурсів суб'єктам господарювання, додатково можна навести наступну аргументацію різної правової мети, яка переслідується державою, коли застосовуються заходи державної підтримки або державної допомоги.

Крізь призму різної правової мети, досягнення якої переслідується у межах державної підтримки та державної допомоги, можна стверджувати про те, що це нетотожні правові явища та засоби впливу на економіку. Слід звернути увагу, що Договір про функціонування ЄС та Угода про асоціацію між Україною та ЄС жодним чином не оперують терміном «підтримка» з метою визначення сутності поняття «державна допомога». Навпаки, використовується узагальнююча категорія «надання ресурсів держави», яку вбачається за доцільне вживати як родове поняття у формулі визначення понять державної підтримки та допомоги. Це дозволить стверджувати про суміжність понять державної підтримки та допомоги, але не про тотожність. В той же час у законодавстві України знаходять закріплення випадки так би мовити перехідних, «гібридних» форм державної допомоги, які за своєю метою тяжіють до державної підтримки, оскільки набувають ознак сумісності з економічною конкуренцією. По суті мова йде про категорії допустимої державної допомоги, якій присвячено окремий розділ 2 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Додатково слід звернути увагу на розміщення норм про державну підтримку та допомогу у структурі Господарського кодексу України від 16.01.2003 (далі – ГК України), що також може свідчити про різну правову спрямованість зазначених заходів державного впливу на економіку. Так, норма ст. 16 ГК України «Дотації та інші засоби державної підтримки суб'єктів господарювання» розміщена законодавцем у главі 2 «Основні напрями та форми участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання», а норма ст. 26 ГК України «Державна допомога суб'єктам господарювання» – у главі 3 «Обмеження монополізму та захист суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції».

Відповідно, можна запропонувати державною підтримкою суб'єктів господарювання визнавати надання ресурсів держави та/чи місцевих ресурсів задля створення компенсаторних механізмів для суб'єктів господарювання, які від незалежних від останніх причин (політико-правового, економічного, екологічного, військового тощо походження), перебувають у нерівному конкурентному стані порівняно із іншими суб'єктами господарювання, які здійснюють свою діяльність у межах однієї галузі економіки. Зазначені ознаки запропонованого визначення поняття «державна підтримка суб'єктів господарювання» у певній мірі

знаходять підтвердження у ч. 1 ст. 16 ГК України, згідно з якою держава може надавати дотації суб'єктам господарювання: на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, на виробництво життєво важливих лікарських препаратів та засобів реабілітації осіб з інвалідністю, на імпорتنі закупівлі окремих товарів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, а також в інших випадках, передбачених законом.

Додатково державна підтримка суб'єктів господарювання відзначається подвійною правовою природою, оскільки відзначається якістю, яка характеризує державну підтримку, з одного боку, як звичайний економічний інструмент, оперування яким не має владного підґрунтя і який істотно не відрізняється від фінансових інструментів, доступних на ринку фінансових послуг та які надаються учасниками цього ринку на приватноправових засадах, а з іншого – як засіб реалізації державою економічної політики за основними напрямками, забезпечення дотримання конституційних засад правового господарського порядку, сприяючи тим самим забезпеченню балансу публічних та приватних інтересів. Невипадково, надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій віднесено до основних засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання (ч. 2 ст. 12 ГК України).

Відтак, правовідносини з надання державної допомоги, ознакою якої є спотворення або загроза спотворення конкуренції, можна вважати, що виникають у випадках, коли суб'єкт господарювання здатен до економічної діяльності на конкурентних засадах і, як результат, державна допомога створює для такого суб'єкта необґрунтовані переваги.

Література:

1. Курепіна О. Ю. Стимулюючий правовий режим господарювання у системі господарського права: поняття та співвідношення зі спеціальним режимом господарювання. *Економіка та право*. 2023. № 3. С. 18–40. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.03.018>.

2. Курепіна О. Ю. Право ЄС та особливості його впливу на формування засад стимулюючого правового режиму господарювання в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 4. С. 151–177. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-4-151>.

3. Петруненко Я. В. Концептуальні засади господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України». Київ, 2021. 489 с.

4. Ліллемяе О. Е. Господарсько-правове забезпечення державної допомоги суб'єктам господарювання : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право ; господарсько-процесуальне право». Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Київ, 2016. 201 с.

**ДОСЛІДЖЕННЯ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ISO 31000:2018
ТА ISO 31022:2020 В ДОГОВІРНІЙ РОБОТІ
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ
РІШЕНЬ З УРАХУВАННЯМ ПРАВОВИХ РИЗИКІВ**

Редько В. В.

*кандидат технічних наук, головний експерт,
Національний банк України,
м. Київ, Україна*

Постановка проблеми. Здійснення договірної роботи часто вимагає прийняття колегіальними органами та/або посадовими особами організації певних управлінських рішень в умовах невизначеності, тобто в умовах дефіциту інформації, яка є важливою з огляду на цілі, задля досягнення яких організація укладає договори з контрагентами. Оскільки ризик – це вплив невизначеності на цілі [1, 2], то фактично проблема прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності зводиться до іншої проблеми – прийняття управлінських рішень з урахуванням ризиків.

Проблема прийняття управлінських/господарських рішень з урахуванням ризиків досить добре висвітлена у вітчизняній науковій літературі [3, 4]. Також, існує література, присвячена організації договірної роботи в організації та окремим аспектам управління ризиками під час укладання договорів з контрагентами [5, 6]. Однак, наразі спостерігається брак наукових робіт, в яких би комплексно розкривалося питання інтегрування управління ризиками в процес договірної роботи.

Метою даної наукової роботи є ознайомлення юристів-практиків та представників вченої спільноти з результатами дослідження

можливості використання положень міжнародних стандартів ISO 31022:2020 [1] та ISO 31000:2018 [2] при організації договірної роботи для забезпечення прийняття управлінських рішень з урахуванням правових ризиків.

Виклад основного матеріалу. Під правовим ризиком в ISO 31022:2020 [1] розуміється ризик, що пов'язаний з правовими, регуляторними та договірними питаннями та з недоговірними правами і обов'язками. Для забезпечення інтегрування управління правовими ризиками в процес договірної роботи може бути використана структура управління ризиками, яка викладена в міжнародному стандарті ISO 31000:2018 [2], є застосовною до всіх видів ризиків і складається з таких компонентів, як «лідерство та відповідальність», «інтеграція», «розроблення», «впровадження», «оцінювання», «поліпшення».

З метою забезпечення послідовного інтегрування кожного з вищезазначених компонентів в процес договірної роботи може бути розроблений та затверджений розпорядчим актом організації план заходів з інтегрування управління правовими ризиками в процес договірної роботи⁵ (далі – план), що містить:

- конкретні заходи, які необхідно виконати, їх послідовність, головних виконавців, співвиконавців та строки виконання⁶;

- обсяги фінансових ресурсів, необхідних для реалізації кожного заходу;

- процедуру моніторингу виконання заходів, періодичність її здійснення та особу, відповідальну за її здійснення;

- процедуру оцінки виконання заходів, періодичність її здійснення, особу, відповідальну за її здійснення, та критерії, за якими буде оцінюватися повнота виконання заходів;

⁵ Прийнятий найвищим керівництвом організації розпорядчий акт про затвердження плану заходів з інтегрування управління правовими ризиками в процес договірної роботи може слугувати одним з документальних підтверджень підтримки ініціативи з інтегрування управління правовими ризиками в процес договірної роботи.

⁶ З метою забезпечення якісної комунікації, взаємодії, швидкого вирішення спірних/проблемних питань, а також підвищення виконавської дисципліни під час виконання плану заходів з інтегрування управління правовими ризиками в процес договірної роботи доцільно головних виконавців та співвиконавців об'єднати у робочу групу. Очоловати робочу групу має посадова особа, яка з одного боку має підтримку з боку найвищого керівництва організації і наділена достатніми адміністративними повноваженнями, а з іншого боку володіє знаннями у сфері організації договірної роботи та пройшла навчання та перевірку знань з питань управління правовими ризиками.

– процедуру звітування про прогрес у виконанні заходів, завершення виконання заходів, проблеми, що виникли під час виконання заходів;

– осіб/колегіальні органи, які мають право ініціювати перегляд плану, підстави для перегляду плану та процедуру перегляду плану.

План може передбачати зокрема такі заходи:

1) здійснення комунікацій з внутрішніми та зовнішніми зацікавленими сторонами з метою з'ясування їх потреб та очікувань від інтегрування управління правовими ризиками в процес договірної роботи;

2) здійснення аналізу, спрямованого на з'ясування:

– який розпорядчий акт (інструкція, положення, правила, порядок, регламент), виданий організацією регламентує процес договірної роботи;

– які саме вимоги і яких саме актів нормативно-правового та організаційно-розпорядчого характеру, прийнятих іншими установами (зокрема, органами державної влади) або самою організацією, необхідно враховувати під час організації договірної роботи;

– які стратегічні цілі визначено організацією у сфері договірної роботи;

– яким чином організований процес договірної роботи⁷;

3) визначення осіб/колегіальних органів, уповноважених приймати управлінські рішення з урахуванням правових ризиків в межах процесу договірної роботи, учасників процесу договірної роботи, які будуть залучатися до управління правовими ризиками⁸, та розподілення між

⁷ В межах аналізу необхідно з'ясувати: хто є власником та учасниками процесу; ким, коли, в який спосіб приймаються управлінські рішення під час виконання процесу; які документи надаються посадовим особам/колегіальним органам для прийняття управлінських рішень під час виконання процесу, ким і на основі якої інформації ці документи розробляються, ким ці документи перевіряються та погоджуються і в якій частині; чи є процес централізованим/децентралізованим; чи виконується процес всередині однієї організації або охоплює кілька організацій; чи виконується процес в умовах однієї або кількох юрисдикцій; ким, коли і яким чином здійснюється обмін інформацією під час виконання процесу; ким, коли і яким чином оцінюється результативність та ефективність процесу; яке програмне забезпечення використовується в процесі договірної роботи.

⁸ Зокрема необхідно визначити осіб, відповідальних за здійснення дослідження зовнішнього та внутрішнього середовища правових ризиків, ідентифікування, аналізування, оцінювання та оброблення правових ризиків в межах процесу договірної роботи.

ними прав, обов'язків, повноважень та відповідальності щодо управління правовими ризиками⁹;

4) організацію навчання та перевірку знань осіб/членів колегіальних органів, уповноважених приймати управлінські рішення з урахуванням правових ризиків в межах процесу договірної роботи, а також учасників процесу договірної роботи, які будуть залучатися до управління правовими ризиками¹⁰;

5) визначення сфери застосування управління правовими ризиками в межах процесу договірної роботи¹¹;

6) визначення критеріїв, які братимуться до уваги під час прийняття управлінського рішення в межах процесу договірної роботи¹²;

7) визначення методів¹³, які будуть використовуватися для дослідження зовнішнього та внутрішнього середовища правових ризиків, ідентифікування, аналізування, оцінювання та обробляння правових ризиків в межах процесу договірної роботи, а також програмного забезпечення, яке необхідне для використання цих методів;

8) закупівлю програмного забезпечення, яке буде використовуватися для управління правовими ризиками в процесі договірної роботи;

9) впровадження процедур комунікації та консультації із зацікавленими сторонами в межах процесу договірної роботи для того, щоб вони повністю розуміли правові ризики та їх вплив на організацію. Зацікавлені сторони повинні знати свої ролі у процесі договірної роботи (зокрема в частині управління правовими ризиками) та повинні

⁹ Права, обов'язки, повноваження та відповідальність щодо управління правовими ризиками необхідно зафіксувати в організаційних документах (положеннях про колегіальні органи, посадових інструкціях, положеннях про структурні підрозділи)

¹⁰ Метою навчання є оволодіння методами, що можуть використовуватися для управління правовими ризиками, отримання знань щодо когнітивних викривлень, які можуть перешкоджати прийняттю якісних рішень, здобуття навичок роботи з програмним забезпеченням, яке буде використовуватися для управління правовими ризиками.

¹¹ Зокрема, необхідно визначити чи на всі договори, що укладаються організацією, будуть поширюватися вимоги щодо управління правовими ризиками.

¹² Критерії для прийняття управлінського рішення про прийнятність правового ризику; критерії для оцінювання значущості правового ризику; критерії для вибору між можливостями/варіантами/опціями.

¹³ Перелік методів, які можуть використовуватися для дослідження зовнішнього та внутрішнього середовища ризиків, ідентифікування, аналізування, оцінювання та обробляння ризиків, наведено на рисунку А.1 додатку А до міжнародного стандарту ІЕС 31010:2019 [7].

мати можливість приймати якісні управлінські рішення на основі управлінської інформації¹⁴;

10) впровадження процедур моніторингу змін у середовищі правових ризиків (зокрема, зміни тих припущень, на яких ґрунтувалися управлінські рішення, прийняті в межах процесу договірної роботи, та управлінські рішення щодо визначення стратегічних цілей організації у сфері договірної роботи) та у середовищі організації (зокрема, зміни тих чинників, які впливають на організацію процесу договірної роботи);

11) впровадження процедури критичного аналізування (перегляду) управлінських рішень, прийнятих з урахуванням правових ризиків в межах процесу договірної роботи, а також процедури критичного моніторингу (аналізування) процесу договірної роботи в частині управління правовими ризиками;

12) актуалізацію існуючого розпорядчого акту організації з питань договірної роботи¹⁵ з урахуванням пунктів 1–11;

13) впровадження процедури внутрішнього та зовнішнього навчання персоналу організації, спрямованого на підвищення обізнаності з питань, пов'язаних з управлінням правовими ризиками в процесі договірної роботи.

Висновки. Проблема забезпечення прийняття якісних управлінських рішень (з урахуванням правових ризиків) в межах процесу договірної роботи вимагає розроблення та впровадження комплексного плану заходів. При розробленні такого комплексного плану заходів може бути використаний міжнародний стандарт ISO 31022:2020 [1].

¹⁴ Доцільно інтегрувати інформацію щодо правових ризиків в ті управлінські документи, які надаються уповноваженим особам/колегіальним органам для прийняття управлінських рішень згідно з розпорядчим актом з питань договірної роботи. У розпорядчих актах організації важливо передбачити необхідність розгляду та обговорення уповноваженими особами/колегіальними органами управлінської інформації (зокрема щодо правових ризиків) перед прийняттям управлінських рішень в межах процесу договірної роботи. Перед прийняттям управлінських рішень з урахуванням правових ризиків важливо розглянути ті припущення, на яких ґрунтуються результати ідентифікування, аналізування, оцінювання та оброблення правових ризиків, і на яких, відповідно, будуть ґрунтуватися управлінські рішення.

¹⁵ Якщо ж процес договірної роботи в організації ще незадокументований, то його варто задокументувати, наприклад у формі інструкції, положення, правил, порядку, регламенту.

Література:

1. ISO 31022:2020 Risk management – Guidelines for the management of legal risk.
2. ISO 31000:2018 Risk management – Guidelines.
3. Петруня Ю. Є., Говоруха В. Б., Літовченко Б. В. та ін. Прийняття управлінських рішень : навч. посіб. / за ред. Ю. Є. Петруні. 2-ге вид. К. : Центр учбової літератури, 2021. 216 с.
4. Теорія прийняття рішень : підручник / за заг. ред. М. П. Бутка [М. П. Бутко, І. М. Бутко, В. П. Мащенко та ін.]. К. : Центр учбової літератури, 2022. 360 с.
5. Великанова М. М. Ризики в цивільному праві: монографія. К. : Алерта, 2019. 378 с.
6. Федорченко Н. В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики : монографія. К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2015. 328 с.
7. ІЕС 31010:2019 Risk management – Risk assessment techniques.

ДОДАТКОВА ГРОШОВА ВІНАГОРОДА АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО У ПРОЦЕДУРІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОМ

Зайка К. П.

*аспірантка кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки ННІ права
Сумського державного університету,
головний спеціаліст Центрального відділу Управління банкрутства
Східного міжрегіонального управління міністерства юстиції
м. Суми, Україна*

Нормами частини першої статті 30 Кодексу України з процедур банкрутства визначено, що арбітражний керуючий виконує повноваження за грошову винагороду, яка складається з основної та додаткової грошових винагород [1].

Цією ж статтею визначено, що додаткова грошова винагорода арбітражного керуючого визначається в розмірі п'яти відсотків вартості стягнутого на користь боржника майна, яке на день відкриття провадження у справі перебувало у третіх осіб та три відсотки від суми погашених вимог кредиторів. Право вимоги додаткової грошової винагороди у арбітражного керуючого виникає з дня фактичного надходження до боржника стягнутого на його користь майна, яке на день відкриття провадження у справі перебувало у третіх осіб, або з дня

фактичного надходження коштів на рахунок боржника, які спрямовуються на погашення вимог кредиторів [1].

При цьому, Кодексом України з процедур банкрутства не передбачено повноважень окремого кредитора або комітету кредиторів зменшувати розмір додаткової грошової винагороди, або відмовляти у схваленні звіту, а також відмовляти у виплаті додаткової винагороди, як і не передбачено, з яких джерел та за рахунок кого буде здійснено виплату такої винагороди, зокрема, у процедурі розпорядження майном. Отже, така норма є імперативною.

З аналізу норм Кодексу України з процедур банкрутства вбачається, що можливими джерелами виплати основної грошової винагороди арбітражного керуючого є кошти кредиторів, внесені в рахунок авансування, через створений відповідний фонд, а у разі його відсутності – шляхом пропорційного розподілу коштів від розміру визнаних судом вимог або за рахунок коштів боржника, отриманих від господарської діяльності чи від продажу майна боржника, що одночасно є також джерелом задоволення вимог кредиторів.

А. А. Бутирський зазначає, що Верховним Судом сформовано правову позицію, яка викладена в декількох постановках, зокрема, у постанові від 01.08.2018 у справі № 912/1783/16 Верховний Суд вказує на те, що у випадку, коли оплата послуг арбітражного керуючого здійснюється не за рахунок коштів, одержаних від продажу майна боржника, чи коштів, одержаних у результаті виробничої діяльності боржника, то така оплата повинна здійснюватися за рахунок коштів кредиторів, виходячи із принципу пропорційності їх грошовим вимогам [4].

Цікавою видається практика з цього питання викладена в ухвалі Господарського суду Сумської області від 07.05.2024 у справі № 920/24/23, в якій суд зазначив, що додаткова грошова винагорода є додатковою стимулюючою виплатою арбітражному керуючому виключно за його ефективну роботу у відповідній процедурі банкрутства. При цьому мають існувати достатні фактичного і документально підтвержені підстави для виплати додаткової грошової винагороди [5].

Варто звернути увагу на ст. 2 Закону України «Про оплату праці», якою визначено структуру заробітної плати, яка поділяється на основну та додаткову заробітну плати, інші заохочувальні та компенсаційні виплати. Під основною заробітною платою розуміється винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Додатковою заробітною платою є винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці [2].

Повноваження арбітражного керуючого на стадії розпорядження майна банкрута визначено ст. 44 Кодексу України з процедур банкрутства. На мою думку, саме цією нормою наведено посадові обов'язки арбітражного керуючого – розпорядника майна боржника, за яку статтею 30 Кодексу України з процедур банкрутства передбачено виплату основної грошової винагороди.

З аналізу судової практики вбачається, що незважаючи на імперативність норм частини третьої статті 30 Кодексу України з процедур банкрутства щодо умов, розміру та підстав виникнення в арбітражного керуючого права на отримання додаткової грошової винагороди, таке заохочення арбітражного керуючого, який виконував повноваження у процедурі банкрутства, має здійснюватися із додержанням принципів судового розсуду, оскільки положення наведеної статті не виключають можливості того, що право на отримання законодавчо передбаченої винагороди може виникнути і в арбітражного керуючого, під час здійснення повноважень якого виконані визначені даною нормою умови (фактичне надходження до боржника стягнутого на його користь майна, яке на день відкриття провадження у справі перебувало у третіх осіб; фактичне надходження коштів на рахунок боржника, які спрямовуються на погашення вимог кредиторів), і в інших арбітражних керуючих, які виконували відповідні повноваження у справі про банкрутство у періоди як до, так і після настання встановлених цією статтею умов. Відповідне рішення остаточно має ухвалити господарський суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, з урахуванням позиції ключових учасників провадження у справі, передусім зборів/комітету кредиторів і арбітражного керуючого, якщо такий стверджує про наявність у нього права на отримання додаткової грошової винагороди [3].

Враховуючи викладене, саме вжиття активних дій арбітражного керуючого стосовно повернення майна, від реалізації якого можливо отримання коштів для погашення вимог конкурсних кредиторів, або організації торгів з продажу майна боржника (банкрута) з подальшим направленням коштів на задоволення вимог кредиторів, є підставою для його преміювання у вигляді додаткової грошової винагороди від суми задоволених вимог кредиторів, при цьому, арбітражний керуючий зобов'язаний довести, що саме його активні дії сприяли відновленню платоспроможності боржника та погашенню кредиторських вимог.

Тому, на мою думку, при розгляді питання щодо нарахування та виплати додаткової винагороди арбітражному керуючому в процедурі розпорядження майном, судам та органам державного контролю за діяльністю арбітражних керуючих слід відступати від імперативного принципу суб'єктивного права арбітражного керуючого на грошову

винагороду, та зосередитися на якості та належності виконання арбітражними керуючими повноважень, передбачених нормами чинного законодавства, з урахуванням конкретних обставин справи та позиції ключових учасників по цій справі. При цьому, варто звертати увагу на спів розмірність винагороди арбітражного керуючого до його дій, з урахуванням того, що законодавчо визначеною метою проведення процедури банкрутства боржника є погашення вимог його кредиторів та відновлення платоспроможності банкрута.

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII: станом на 8 березня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

2. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР: станом на 27 квітня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 31.05.2022 р. у справі № 904/7678/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104710964> (дата звернення: 10.05.2024).

4. Бутирський А., Ніколенко Л. Виплата винагороди арбітражному керуючому у справі про банкрутство: теоретичні і практичні проблеми. *Економіка та право*. 2021. № 2. С. 25–32. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.02.025> (дата звернення: 10.05.2024).

5. Ухвала Господарського суду Сумської області від 07.05.2024 р. у справі № 920/24/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118891089> (дата звернення: 10.05.2024).

НАПРЯМ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ПРАВО ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ЖИТЛО

Самойленко С. О.

*студент 4 курсу юридичного факультету
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо-переміщених осіб», внутрішньо-переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

В умовах триваючої повномасштабної агресії росії проти України, питання захисту прав внутрішньо-переміщених осіб (далі ВПО), яке вперше для України постало у 2014 році, знову стає неймовірно актуальним. За даними від 2023 року [2], в Україні налічується близько 5 млн. ВПО, із яких 3.6 млн. стали такими уже після 24 лютого 2022 року. Враховуючи постійні терористичні атаки росії проти населення України, природньо очікувати подальше збільшення кількості ВПО із областей що знаходяться у зоні бойових дій.

У цих умовах гостро постає питання про надання ВПО більш-менш постійного житла, враховуючи що дата закінчення війни є невідомою, а власне житло ВПО на території на якій вони проживали може бути зруйнованим ворогом або знаходитися уже під окупацією.

Конституція України, у статті 47 гарантує кожному громадянину право на житло, держава створює умови за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, а громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається безоплатно або за доступну для них плату.

Відповідно до статті 48 Конституції України, кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо-переміщених осіб» визначає за ВПО права на створення належних умов для їх постійного проживання, оплату вартості комунальних послуг за особливими тарифами та забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання. Відповідні вищезазначеним правам ВПО обов'язки, відповідно до цього ж закону закріплені за органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Загалом, саме Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо-переміщених осіб», є основним законом, який прямо визначає житлові права ВПО. У відповідності до цього закону, Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні.

Стаття 9 Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо-переміщених осіб» серед переліку прав ВПО визначає права ВПО на безпечні умови життя і здоров'я, створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання, оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення.

Надання житла для ВПО відбувається в Україні відповідно до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення»

Законом України «Про житловий фонд соціального призначення», громадянам України, які відповідно до закону потребують соціального захисту, соціальне житло надається безоплатно. До осіб, які потребують соціального захисту відносяться і ВПО, відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 10 цього ж закону.

Отримання доступного житла громадянами також регламентується постановою Кабінету Міністрів України.

У відповідності до пункту 4 частини 9 затвердженого постановою порядку, такими, що мають право на державну підтримку при отриманні доступного житла, визнаються внутрішньо переміщені особи, що за останні три роки не мали у власності іншої житлової нерухомості.

В основному, підтримка передбачена цією постановою полягає у наданні ВПО низьковідсоткових або навіть безвідсоткових кредитів на побудову або придбання житла у власність.

Реалізація цього права відбувається шляхом подання заяви про надання державної підтримки та пакету документів передбачених вищевказаним порядком до Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву.

Загалом, не дивлячись на гостроту проблеми забезпечення внутрішньо-переміщених осіб житлом, та подекуди неможливість його забезпечення через величезну кількість бажаючих його отримати, право внутрішньо-переміщених осіб на житло залишається реалізованим не повністю. Це зумовлено передусім гострим дефіцитом державного бюджету [6] та частково недостатньою врегульованістю процесу, враховуючи що основу законодавчої бази з цього питання складають лише Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» та деякі підзаконні акти.

Наразі рішення проблеми забезпечення реалізації внутрішньо-переміщеними особами права на житло в умовах повномасштабної війни росії проти України проглядається лише у залученні до вирішення цієї проблеми міжнародних партнерів та союзників із метою побудови та фінансування купівель житла внутрішньо-переміщеними особами.

Література:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII: станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 13.05.2024).

2. Верещук розповіла, скільки українців стали внутрішніми переселенцями. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/12/povyna/suspilstvo/vereshhuk-rozpovila-skilky-ukrayincziv-staly-vnutrishnimy-pereselencyamy> (дата звернення: 13.05.2024).

3. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 13.05.2024).

4. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України від 12.01.2006 р. № 3334-IV: станом на 2 квітня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15#Text> (дата звернення: 13.05.2024).

5. Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 р. № 819: станом на 8 червня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2018-p#Text> (дата звернення: 13.05.2024).

6. Держбюджет-2024: скільки на оборону та соцсферу і що не будуть фінансувати. Суспільне | Новини. URL: <https://suspilne.media/598555-derzbudzet-2024-akij-deficit-skilki-grosej-na-oboronu-ta-socsferu-i-so-ne-budut-finansuvati/> (дата звернення: 13.05.2024).

СПОРИ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Яницький В. В.

*студент I курсу магістратури Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Наразі актуальним питанням трудового права є відшкодування моральної шкоди, адже воно є надважливою гарантією захисту прав і свобод громадян. Натомість, у нормах чинного законодавства про працю України належним чином не врегульовано означене питання, відтак на сьогодні відшкодування моральної шкоди за трудовим законодавством залишається невирішеною проблемою.

Відповідно до п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. № 4 під моральною шкодою необхідно розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями чи бездіяльністю інших осіб. Моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживань у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків [1].

Кодексом законів про працю України передбачена одна стаття, що торкається відшкодування моральної шкоди, а саме ст. 237-1 КЗпП відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди працівнику провадиться у разі, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків чи вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя [2].

Отже, ст. 237-1 КЗпП визначає моральну шкоду як:

- моральні страждання;
- втрата нормальних життєвих зв'язків, які вимагають від потерпілого додаткових зусиль для організації свого життя.

Натомість, відшкодування моральної шкоди, як вид відповідальності роботодавця за заподіяну працівникові моральну шкоду, передбачає наявність умов і підстав її настання, яких на практиці налічується чотири. Першою умовою настання такої відповідальності необхідно виокремити вину, адже вина роботодавця є не тільки обов'язковою суб'єктивною ознакою, а й важливою соціальною категорією, зміст якої визначають характер і тяжкість протиправного діяння роботодавця. Другою умовою, за якої настає така відповідальність і, відповідно, обов'язок роботодавця відшкодувати моральну шкоду, є факт порушення роботодавцем законних трудових прав особи. Третьою умовою, з якою пов'язане настання відповідальності у вигляді відшкодування моральної шкоди, є протиправність дій роботодавця. Останньою, четвертою й обов'язковою, умовою настання відповідальності за заподіяну працівникові моральну шкоду є причинний зв'язок протиправної поведінки роботодавця і моральної шкоди, що настала, де протиправність виступає причиною, а моральна шкода – наслідком [3, с. 44].

Таким чином, лише наявність усіх чотирьох вищезазначених умов є підставою для задоволення позову про відшкодування моральної шкоди. Тоді як відсутність хоча б однієї з них свідчить про необґрунтованість та недоведеність відповідних позовних вимог.

Ще одна особливість відшкодування моральної шкоди працівнику, завданої з вини роботодавця, полягає в тому, що законодавець не встановлює переліку випадків, які зумовлюють настання цієї шкоди і становлять підстави її відшкодування. Як зазначає Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, у Листі «Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм трудового права» (№ 10-1389/0/4-12 від 27 вересня 2012 р.), КЗпП не містить будь-яких обмежень чи виключень для компенсації моральної шкоди у разі порушення трудових прав працівників [4, с. 244].

Якщо ж звернутися до судової практики, то наприклад Верховний Суд постановою від 15 червня 2020 року у справі № 212/3137/17-ц відзначав, що відшкодування моральної шкоди провадиться власником, якщо небезпечні або шкідливі умови праці призвели до моральних втрат потерпілого, порушення його нормальних життєвих зв'язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя. Під моральними втратами потерпілого розуміються страждання, заподіяні працівникові внаслідок фізичного або психічного впливу, що

спричинило погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інші негативні наслідки морального характеру [5].

Досить часто трапляються випадки, коли суд призначає розмір за відшкодування моральної шкоди значно нижчий, ніж зазначає в своєму позові позивач. Так, наприклад у Солом'янському районному суді м. Києва у відкритому судовому засіданні розглядалася справа за позовом Особа 1 до Державного підприємства з питань поведження з відходами як вторинною сировиною про стягнення моральної шкоди встановив:

Позивач звернувся до суду з позовом та просив стягнути з відповідача моральну шкоду в розмірі 5000,00 грн. В обґрунтування своїх вимог позивач посилається на те, що працював на різних посадах в Державному підприємстві з питань поведження з відходами як вторинною сировиною. Позивач зазначає, що він був звільнений з посади завідувача господарства адміністративного департаменту Державного підприємства з питань поведження з відходами як вторинною сировиною, згідно з п. 1 ст. 40 КЗпП України.

Борг підприємства перед позивачем на день звільнення з роботи складав 13279,44 грн., проте всупереч вимогам ст. 116 КЗпП України, відповідач так і не розрахувався з позивачем. Враховуючи те, що відповідачем не було проведено повний розрахунок при звільнення, позивач зазначає, що йому було завдано моральних страждань, які полягають в негативному впливі на нервову систему позивача, порушені сну та яку він оцінює в 5000,00 грн.

Представник відповідача в судовому засіданні проти позову заперечувала, оскільки вважає, що з боку відповідача моральна шкода позивачу завдана не була.

Суд після розгляду справи Особа 1 до Державного підприємства з питань поведження з відходами як вторинною сировиною про стягнення моральної шкоди, задовольнив частково та визначив стягнути на користь позивача моральної шкоди в розмірі 1000,00 грн., а в іншій частині позову відмовити [6].

Тобто в даному випадку суб'єктом правопорушення виступає Державне підприємство з питань поведження з відходами як вторинною сировиною. Хоча і частково, але суд задовольнив позовні вимоги та стягнув з підприємства моральну шкоду в п'ять разів меншу, ніж ту, яка зазначена в позові.

Отже, у спорах про відшкодування моральної шкоди, кожна сторона в суді повинна довести ті обставини, на які вона посилається при обґрунтуванні своїх вимог і заперечень.

Також, додаю, що наприклад Касаційний цивільний суд у складі ВС у справі № 757/8304/22 висунув правову позицію щодо відшкодування моральної шкоди, спричиненої незаконним звільненням працівника, суд вказав, що підставою для відшкодування моральної шкоди згідно зі статтею 237-1 КЗпП України є факт порушення прав працівника у сфері трудових відносин, яке призвело до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагало від нього додаткових зусиль для організації свого життя. Захист порушеного права у сфері трудових відносин забезпечується як відновленням становища, яке існувало до порушення цього права (наприклад, поновлення на роботі), так і механізмом компенсації моральної шкоди, як негативних наслідків (втрат) немайнового характеру, що виникли в результаті душевних страждань, яких особа зазнала у зв'язку з посяганням на її трудові права та інтереси [7].

В іншій постанові від 19.12.2018 р. у справі № 640/14909/16-ц Верховний Суд зазначив, що компенсація за завдану моральну шкоду не поглинається самим фактом поновлення на роботі, а має самостійне юридичне значення [8].

Література:

1. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму ВСУ від 31.03.1995 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>

2. Кодекс законів про працю України: затв. Законом УРСР від 10.12.1971 р., № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

3. Гончарук В. В. Відшкодування роботодавцем моральної шкоди працівникові. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2018. С. 43–44.

4. Виприцький А. О. Особливості відшкодування моральної шкоди. Пріоритети нової економіки знань в XXI сторіччі : матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. (Ялта, 12–14 травня 2010 р.). Ялта : Дніпроп. нац. ун-т. ім. О. Гончара та Придвськ. держ. Академія будівництва та архітектури, 2010. С. 242–246.

5. Постанова ВС України 15 червня 2020 року, справа № 212/3137/17-ц провадження № 61-37529сво18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/90021305>

6. Справа № 760/18157/15-ц 27 листопада 2015 р. Солом'янський районний суд м. Києва, провадження № 2/760/7653/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53969304>

7. Справа № 757/8304/22-ц, Постанова, від 20.09.2023 про визнання протиправним і скасування наказу про звільнення, поновлення на

роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=113815830&red=1000034d5c5a3479447f588608e48350c3341d&d=5>

8. Справа № 640/14909/16-ц, Постанова від 19.12.2018 р. про відшкодування моральної шкоди. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=78977790&red=1000035a834d34f62f86222f1f06d7a2f2e402&d=5>

НАПРЯМ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО, ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН НА ПРОДОВОЛЬСТВО

Григор'єва Х. А.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Вітчизняне законодавство про ціни на продовольчі продукти має нелінійну історію свого становлення. Воно знало і періоди посиленого державного втручання, і періоди повної відмови від такого втручання. Якщо проаналізувати всю історію становлення та еволюції законодавства про ціни на продовольчі товари у розрізі задоволення продовольчої безпеки, то можна простежити деякі тенденції.

По-перше, виражена консервативність законодавчих положень щодо соціальних гарантій. Основна формула соціальних гарантій вітчизняного законодавства про ціни була закладена ще у першій редакції нечинного зараз Закону України «Про ціни і ціноутворення» від 03.12.1990 року: а) органи державної влади вживають заходів шляхом запровадження системи компенсаційних виплат у зв'язку зі зростанням цін; б) здійснення індексації грошових доходів; в) право громадян оскаржувати неправомірні дії та вимагати відшкодування збитків у разі реалізації їм товарів з порушенням вимог законодавства про ціни. Ці положення у відредагованому, але змістовно аналогічному вигляді перекочували до діючого Закону України «Про ціни і ціноутворення» від 21.06.2012 року. Виникає питання: чому відповідні норми були перенесені та збережені протягом більше тридцяти років? На жаль, не тому, що вони були дієвими – передусім, такий крок відображає небажання нормотворця приділяти увагу соціальному виміру законодавства про ціни та удосконалювати ці правові механізми по суті.

Ідейною основою законодавства про ціни також є конструкція «товари істотної соціальної значущості». Держава регулює ціни на ті товари, які є важливими та основоположними для нормального функціонування суспільства. З одного боку, такий перелік не встановлений та є абсолютно варіативним. З іншого боку, ця характеристика

забезпечує його адаптивність. На нашу думку, такий перелік має складатися із двох частин: статичної та динамічної. До першої мають входити продовольчі товари, які відіграють важливе значення для суспільства за будь-яких умов та обставин. Це надасть стабільності ціновим відносинам. До другої групи можуть відноситися продукти, які певний період часу вимагають державного регулювання ціни.

По-друге, відмова від державного регулювання цін на продовольство. Відстеження нормотворчих дій протягом більше трьох десятиріч дозволяє виявити ліберальний ухил законодавця. Зокрема, він проявляється у спробах відмовитися або мінімізувати державне регулювання цін на продовольство. При цьому буде не зовсім правильно стверджувати про те, що такий намір законодавця з'явився у 2016–2017 роках, коли було «увімкнено режим нульового втручання» шляхом позбавлення облдержадміністрацій прав встановлювати державне регулювання цін на окремі продовольчі продукти [1]. Насправді аналіз розвитку законодавства показав, що задовго до цього – протягом 1996–2003 років уже існували подібні правові умови. Однак в обох випадках спроби держави усунути регулювання продовольчих цін були перервані кризовими соціально-економічними процесами в державі. Проаналізований досвід реакції України на пандемічну та воєнну кризи вказує на вкрай неохочу вимушену відмову держави від обраної пасивності під впливом вагомих зовнішніх обставин. Аналітичний огляд актуальної судової практики вказує на додатковий побічний прояв загальної байдужості держави до втримування продовольчих цін на безпечному рівні. Мова йде про слабку увагу контролюючих органів до перевірки суб'єктів господарювання у цій сфері. Для порівняння, наприклад, сформовано досить об'ємну судову практику на основі проведених численних перевірок інших суб'єктів, дотримання якими законодавства по ціни ретельно контролюється (зокрема, автозаправних станцій).

По-третє, централізація державного впливу на продовольчі ціни. Після рішучої відмови від державного регулювання продовольчих цін у 2017 році обласні державні адміністрації були позбавлені повноважень щодо впливу на такі ціни. Необхідність тимчасового відновлення державного регулювання, зумовлена пандемічними та воєнними викликами, не потягла за собою реставрації попередньої розгалуженої децентралізованої системи, коли уряд надавав певне коло повноважень регіональним органам, а вони мали право реалізовувати або не реалізовувати їх залежно від конкретних локальних умов. Натомість Кабінет Міністрів України залишив за собою право обмеженого державного регулювання цін на продовольство на території усієї країни. Так, уряд встановив єдині для усієї країни правила щодо цін на визначені

продовольчі продукти. У своїй постанові «Про регулювання цін на окремі види продовольчих товарів та забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану» від 19.06.2023 року № 650 уряд напряму застосував власні повноваження щодо регулювання цін, закріплені Законом України «Про ціни і ціноутворення». Зокрема, встановлено граничний рівень торговельної надбавки (не більше 10%) на визначені цим актом продовольчі товари.

Додатковим проявом такої централізації можна виділити відмову від спеціалізованої інституційної системи. Найкраще це проявляється на прикладі еволюції контролюючих органів. Спочатку Держцінінспекція була створена як самостійний контролюючий орган (1991); потім була включена до складу Мінекономіки (1993); згодом ліквідована (2011); через рік створена заново (2012); остаточно ліквідована (2014). Виконання функцій державного контролю за цінами було покладено на Держпродспоживслужбу, для якої це одна з багатьох десятків інших функцій. Розмиття спеціалізації посилилося внаслідок рішення законодавця щодо залучення податкових органів до здійснення контролю за цінами.

Справді, потрібно визнати, що така діяльність не є абсолютно чужорідною для фіскальної служби – навпаки аналіз цін у багатьох випадках є органічною складовою податкових правовідносин. Однак слід наголосити на тому, що такий аналіз здійснюється податковими органами все ж під іншим кутом зору. Це добре проявляється на прикладі судової справи, в якій Полтавська птахофабрика оскаржувала податкові рішення-повідомлення, прийняті в результаті проведених перевірок. Так, за матеріалами справи податковий орган встановив неправомірне зниження бази оподаткування ПДВ при реалізації курячих яєць за ціною нижчою від рівня звичайних цін. Податковий орган дійшов такого висновку, взявши за основу затверджений економічно обґрунтований рівень оптово-відпускних цін на курячі яйця, які на той період часу були серед переліку товарів, щодо яких здійснюється державне регулювання цін. Фіскальний орган прирівняв таку ціну до звичайної, що означало правопорушення з боку птахофабрики. Однак за результатами довгих судових розглядів все ж було зроблено висновок про те, що положення Закону України «Про ціни і ціноутворення», постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку декларування змін оптово-відпускних цін на продовольчі товари» від 17.20.2007 року № 1222, постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» від 25.12.1996 №1548 покликані насамперед забезпечити соціальний захист населення шляхом унеможливлення необґрунтованого підвищення цін на основні продовольчі

товари. При цьому зафіксоване податковими органами зниження ціни реалізації такого товару було визнано судом правомірним [2].

В цілому аналіз матеріалів практики 2022–2024 років продемонстрував, що незважаючи на неспеціалізований характер повноважень, податкові органи в умовах воєнного стану досить активно виконують покладені на них функції тимчасового контролю за цінами.

Таким чином, можна підсумувати, що вітчизняне законодавство про державне регулювання цін на продовольство розвивається в цілому консервативно, зі стійким ухилом у бік повної лібералізації та централізації. В умовах війни ці тенденції лише підкреслюються обмеженими діями уряду в сфері підтримки фінансової доступності продовольства.

Література:

1. Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 394. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 106.

2. Постанова Верховного Суду від 17 вересня 2020 року у справі № 816/937/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91643412> (дата звернення: 01.04.2024 року).

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА УКРАЇНІ

Білан О. В.

*аспірант кафедри теорії держави і права,
конституційного права та державного управління
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Екологічна політика є однією з найбільш важливих і далекосяжних областей законодавства Європейського Союзу.

ЄС є провідним авторитетом в екологічній сфері. Європейський Союз компетентний діяти у всіх областях екологічної політики, таких як забруднення повітря і води, управління відходами та зміна клімату. Його сфера дії обмежена принципом субсидіарності і вимогою однастайності в Раді в області фіскальних питань, міського і сільського планування, землекористування, кількісного управління водними ресурсами, вибору джерел енергії та структури енергопостачання.

Громадяни ЄС користуються найвищими в світі екологічними стандартами. Європейський Союз і національні уряди визначили чіткі цілі для спрямування європейської екологічної політики до 2020 року та подальше бачення того, що необхідно досягнути до 2050 року за підтримки спеціалізованих дослідницьких програм, законодавства і фінансування.

Цілі екологічної політики ЄС: охороняти, зберігати та посилювати природний капітал ЄС; перетворити ЄС на ресурсоефективну, екологічну та конкурентноздатну низьковуглецеву економіку; захистити громадян ЄС від тиску та ризиків для здоров'я та благополуччя, пов'язаних з навколишнім середовищем [2].

Переосмислення проведення екологічної політики та гарантування екологічних прав громадян стали невід'ємною частиною зобов'язань України, які вона прийняла в рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Як для українського населення, так і для громадян ЄС, екологічні проблеми мають значний вплив на їхнє повсякденне життя. Високий рівень екологічного впливу є актуальною проблемою як для України, так і для країн ЄС, оскільки екологічні фактори прямо впливають на якість життя громадян обох сторін

Згідно з науковими розглядами, екологічна свідомість має тісний зв'язок зі світоглядною концепцією взаємозв'язку свідомості і буття, а також ґносеологічною парадигмою принципового пізнання світу. Екологічна свідомість може бути визначена як глибоке бажання особи жити та функціонувати в чистому та збалансованому природному середовищі.

Зросла самосвідомість українських громадян породила необхідність проживання та відтворення нащадків у невідшкодованому стані природного середовища, яке не зазнає забруднення від відходів та шкідливих викидів.

Одним із основних пріоритетів міжнародної спільноти у сфері екології є становлення та розвиток екологічних прав громадян. Цей аспект активно підтримується через впровадження міжнародних інструментів, зокрема Конвенції Європейської Економічної Комісії Організації Об'єднаних Націй (ЄЕК ООН) "Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля", яка була укладена 25 червня 1998 року у м. Оргусі, Данія [1].

Україна виявила інтерес та приєдналася до цієї Конвенції серед перших країн. Оргуська конвенція визначила три основні екологічні права, які розглядаються як суттєві складові формування демократичного суспільства: доступ громадськості до екологічної інформації;

участь громадськості у процесі прийняття рішень з питань, пов'язаних з довкіллям; доступ громадськості до правосуддя у справах, що стосуються довкілля.

Українське законодавство гарантує громадянам ряд екологічних прав, включаючи право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище, можливість внесення пропозицій до нормативно-правових актів, що регулюють стан природного середовища, участь у розробленні та здійсненні заходів з охорони природи та раціонального використання природних ресурсів, а також доступ до інформації про стан навколишнього середовища та можливість оскарження рішень органів влади, що порушують екологічні права громадян [5].

Проте, на фоні існуючого законодавства спостерігаються випадки системних порушень екологічних прав і свобод громадян. Недостатня ефективність контролю за використанням природних ресурсів, видача дозволів на забруднення довкілля, а також безкарне порушення законодавства щодо вирубування лісів, незаконний видобуток бурштину та інші фактори сприяють загостренню екологічних проблем в Україні.

Серед цих проблем варто відзначити негативні екологічні наслідки війни на Донбасі, аномальне маловоддя у річках, лісові пожежі, порушення права на виключну власність українського народу на бурштин, а також вимирання видів тварин і рослин. Деякі з цих проблем мають антропогенну природу, що спричинена діями або бездіяльністю державних органів.

Стратегія державної екологічної політики України на до 2020 року містила в собі цілі, спрямовані на покращення екологічної ситуації та зменшення антропогенного впливу на довкілля. Однак, практична реалізація цих цілей залишається низькою.

Отже, для подолання екологічних проблем в Україні необхідне реформування законодавства, посилення контролю за використанням природних ресурсів та забезпечення прав громадян на життя в здоровому середовищі.

З розглянутих даних випливає, що екологічна політика в Європейському Союзі є однією з найважливіших і далекосяжних областей законодавства. ЄС визначає чіткі цілі для спрямування своєї екологічної політики, такі як охорона природного капіталу, перехід до ресурсоефективної і низьковуглецевої економіки, а також захист громадян від негативного впливу на здоров'я та благополуччя, пов'язаного з навколишнім середовищем.

Україна, у відповідь на угоду про асоціацію з ЄС, також зобов'язалася переглянути та переосмислити свою екологічну політику, забезпечуючи гарантії екологічних прав громадян. Однак, наявність системних порушень екологічних прав та проблем в реалізації стратегії

державної екологічної політики свідчать про необхідність реформування законодавства та посилення контролю за використанням природних ресурсів.

Негативні екологічні наслідки конфлікту на Донбасі, а також інші проблеми, такі як аномальне маловоддя у річках, лісові пожежі та незаконний видобуток бурштину, показують необхідність комплексного підходу до вирішення екологічних проблем.

Отже, для успішного подолання екологічних проблем в Україні потрібно посилити заходи з реформування законодавства, забезпечити ефективний контроль за використанням природних ресурсів та зробити акцент на забезпечення прав громадян на здорове та безпечне середовище проживання.

Література:

1. Качурінер В. Л. Стратегічні та планові інструменти регулювання екологічних питань у сфері виробництва в праві Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія : Право*. 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 176–179.

2. 2009/335/EC: Commission Decision of 20 April 2009 on technical guidelines for the establishment of the financial guarantee in accordance with Directive 2006/21/EC of the European Parliament and of the Council concerning the management of waste from extractive industries (notified under document number C(2009) 2798), Official Journal of the European Union L 101, 21.4.2009, p. 25–25 3. 2009/337/EC: Commission Decisi.

3. Рациональное природокористування та заходи по охороні навколишнього середовища. URL: http://studme.com.ua/115105134175/ekologiya/ratsionalnoe_prirodopolzovanie_mery_ohrane_okruzhayushey_s_redu.htm

4. Офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та захисту довкілля. URL: <https://menr.gov.ua/timeline/Nacionalna-ekologichna-politika.html>

5. Ладиченко В. В. Державна політика в сфері забезпечення права людини на питну воду. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 3. 39–43.

ПРАВОВА ПРИРОДА ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЛІСОВОМУ ФОНДУ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Ковтун Д. С.

*аспірант відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
м. Київ, Україна*

Наслідком збройної агресії російської федерації проти України є заподіяння значної шкоди довкіллю, розмір якої становить 3 трлн грн., Пошкоджено близько 3 млн га лісу. Це майже третина лісових територій України, 500 тис. га зараз перебувають під окупацією або в зоні військових дій [1].

Ліс розуміється законодавцем як екосистема. Саме таке розуміння лісу закріплене Лісовим кодексом України.

Шкода, заподіяна лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, є різновидом екологічної шкоди. У національному екологічному законодавстві не міститься поняття «екологічна шкода», проте її правова природа досліджувалась у юридичній науці. Так, під екологічною шкодою розуміється шкода, завдана навколишньому природному середовищу та його природним ресурсам, має суто екологічні наслідки та негативно позначається на здоров'ї людей та стані економіки [2]. Така шкода класифікується: а) за типами правовідносин – на правомірну та протиправну; б) за підставами виникнення – еколого-договірну та еколого-позадоговірну; в) за існуванням у часі – минулу, теперішню та майбутню; г) за територіальним рівнем – об'єктну (місцеву), регіональну, національну та транснаціональну; ґ) за обсягами заподіяних збитків – економічну та суто екологічну; д) за характером посягання на відповідні екологічні блага – майнову (матеріальну) та моральну [3, с. 13].

Екологічна шкода може проявлятися у таких формах: забруднення природного середовища; знищення, пошкодження, виснаження природного середовища та окремих його комплексів і об'єктів; порушення екологічних зв'язків; заподіяння шкоди здоров'ю громадян. Шкода визначається також як негативні вимірні зміни природного ресурсу або порушення пов'язаної з природними ресурсами послуги, що можуть відбутися безпосереднім або не безпосереднім чином [3, с. 56]. Відповідно до концепції «безвартісних природних ресурсів», визначити фактичні обсяги шкоди, заподіяної природі, неможливо, оскільки не

можна визначити вартість природних об'єктів, на створення яких суспільство не виробило ніяких затрат [3, с. 71].

Особливість екологічної шкоди полягає в тому, що в більшості випадків вона є непоправною або відносно відновлювальною, оскільки відтворення компонентів природи пов'язано з довготривалим періодом.

Шкода, заподіяна лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, є різновидом екологічної шкоди і відповідає наведеним вище сутнісним характеристикам. Процедура визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, починаючи з 19 лютого 2014 року, визначається Порядком визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 [4]. Одним із напрямів визначення шкоди та збитків Порядок визначає втрати лісового фонду – напрям, що включає втрати і пошкодження лісів і лісових ділянок, та пов'язані із ними витрати. Визначення шкоди та збитків здійснюється відповідно до Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії російської федерації, затвердженої наказом Міндовкілля від 5 жовтня 2022 року № 414 [5]. Зазначена Методика враховує лише суто економічну складову екологічної шкоди. Але ж, відповідно до ч. 2 ст. 1 Лісового кодексу України, ліси виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Отже, господарські функції лісу не є першочерговими, пріоритетними та визначальними відповідно до концепції лісового законодавства. Зі знищенням, захопленням або пошкодженням рашистами значних площ лісового фонду України, ліси припинили надавати Українському народові екосистемні послуги (або стали надавати їх в меншому обсязі). Так, наприклад, через небезпеку, викликану замінуванням лісів, ми не можемо відпочити у лісі, позбирати гриби, ягоди, квіти, лікарські трави тощо. Обчислення такої шкоди, заподіяної лісовому фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації, зазначена вище Методика не передбачає, фактично зводячи цей різновид екологічної шкоди переважно до економічної (природо-ресурсної) складової. Між тим, ліси здатні підтримувати гідрологічний режим річок, запобігати ерозії та забрудненню ґрунтів, боротися з суховіями, регулювати кислотний баланс в атмосфері, забезпечувати поглинання парникових газів та створювати необхідні умови життя на Землі. Це і є так звані екосистемні послуги, недоотримання яких є важливою складовою шкоди, завданої лісовому фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації. Це має враховувати

зазначена вище Методика. Але першочерговим завданням є розробка та прийняття Закону України «Про екосистемні послуги» та розроблення відповідних методичних підходів щодо їхньої класифікації та обчислення.

16 липня 2021 року Європейською комісією була прийнята нова Лісова стратегія ЄС, яка пропонує заходи захисту лісів ЄС, передбачає збільшення площі, біорізноманіття, а також поліпшення екологічної ситуації. 27 липня 2023 року Європейська Комісія опублікувала два нових керівні принципи, спрямовані на сталу лісову практику: керівні принципи «Ближче до природи» та керівні принципи щодо схем оплати лісових екосистемних послуг. Ці два керівні принципи є ключовими досягненнями Лісової стратегії ЄС [6].

В умовах збройної агресії російської федерації пріоритетним завданням державної лісової політики має бути визначено відновлення та збереження лісів, фіксація та обчислення розмірів шкоди, заподіяної лісовому фонду України внаслідок збройної агресії з урахуванням недоотриманих Українським народом екосистемних послуг, що надаються лісами. В основу компенсаційного механізму має бути покладено «підхід екосистемних послуг», що дозволить значно збільшити суму репарацій, що сплачуватиме держава-агресорка Україні. Зазначена вище Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії російської федерації, концепцію екосистемних послуг не враховує. Отже, нагальною необхідністю сьогодні є закріплення у національному екологічному законодавстві (зокрема, у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища») поняття «екологічна шкода», розробка та прийняття Закону України «Про екосистемні послуги» та підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на його реалізацію.

Література:

1. Екологічна шкода від військової агресії росії складає 3 трильйони. URL: https://biz.censor.net/news/3403800/ekologichna_shkoda_vid_viyiskovoyi_agresiyi_rosiyi_skladaye_3_trylyiony_minpryrody (дата звернення – 11.05.2024).

2. Юридична енциклопедія : в 6 Т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1999. Т. 2. 744 с.

3. Краснова М. В. Проблеми компенсації шкоди за екологічним законодавством України : дис. ... докт. юрид. Наук: 12.00.06. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2009. 440 с.

4. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації. Затверджено постановою

Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF/print> (дата звернення – 11.05.2024).

5. Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії російської федерації. Затверджено наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 5 жовтня 2022 року № 414. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-22#Text> (дата звернення – 11.05.2024).

6. Нові керівні принципи ЄС щодо управління лісами та екосистемних послуг. URL: <https://greentransform.org.ua/novi-kerivni-pryntsypy-yes-shhodo-upravlinnya-lisamy-ta-ekosystemnyh-poslug/> (дата звернення – 11.05.2024).

НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО

ПІЛЬГОВЕ ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З ВВЕЗЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ОСІБ ЗАЛУЧЕНИХ ДО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ: ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ

Агаманчук Н. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

13 лютого 2024 року до Верховної Ради України розроблено та подано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо мотивації військової служби» № 11012 [1], яким передбачається різноманітні пільги для військово-службовців, в тому числі і пільгове розмитнення транспортних засобів.

Варто зазначити, що ще у 2023 році на розгляд до Парламенту України було подано чотири законопроекти щодо надання пільг учасникам бойових дій при ввезенні на територію України транспортних засобів, а саме: «Про внесення зміни до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо спрощення ввезення транспортних засобів для ветеранів війни» від 22.08.2023 р. № 9639 [2], «Про внесення зміни до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо спрощення ввезення транспортних засобів для ветеранів війни» від 22.08.2023 р. № 9640 [3], «Про внесення зміни до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування операцій з ввезення транспортних засобів учасниками бойових дій, волонтерами та іншими категоріями осіб» від 23.02.2023 р. № 9058 [4], «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування операцій з ввезення транспортних засобів учасниками бойових дій» від 15.09.2023 р. № 10056 [5], які так і не були схвалені, що може свідчити про недосконалість окремих положень та необхідність їх подальшого доопрацювання [6].

13 березня 2024 р. у Парламенті зареєстровано новий законопроект «Про внесення зміни до підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо встановлення податкових

пільг на операції з ввезення транспортних засобів для осіб залучених до захисту України» № 11081 [7], яким передбачено: для осіб, які належать або належали до складу сил безпеки і сил оборони України та під час дії воєнного стану починаючи з 24 лютого 2022 року проходили службу не менше 36 місяців, – оподаткування у половинному розмірі ставок, встановлених на такі операції згідно з ПК України; для осіб, які належать або належали до складу сил безпеки і сил оборони України та під час дії воєнного стану починаючи з 24 лютого 2022 року проходили службу не менше 24 місяців, з яких не менше 12 місяців виконуючи бойові накази (розпорядження), та/або особами, які належать до складу сил безпеки і сил оборони України, які звільнені з полону (крім осіб, які здалися в полон добровільно), – звільнення від оподаткування податком на додану вартість та акцизним податком; передбачені податкові пільги застосовуються один раз на п'ять років виключно щодо одного транспортного засобу на одну таку особу; передбачені податкові пільги не застосовуються до операцій з ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту транспортних засобів, які мають походження з країни, визнаної державою-окупантом згідно із законом та/або визнаною державою-агресором щодо України згідно із законодавством, або ввозяться з території держави-окупанта (агресора) та/або з окупованої території України, визначеної такою згідно із законом; податкові пільги не застосовується до операцій з ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту транспортних засобів, середньоринкова вартість яких становить понад 2 000 000,00 гривень.

Окрім того, 13 березня 2024 р. зареєстровано пов'язаний із попереднім законопроект «Про внесення зміни до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо особливостей оподаткування ввізним митом транспортних засобів для осіб залучених до захисту України» № 11080 [8], яким передбачається: особам, які належать або належали до складу сил безпеки і сил оборони України та під час дії воєнного стану починаючи з 24 лютого 2022 року проходили службу не менше 36 місяців – застосовується ставка ввізного мита у половинному розмірі встановленої ставки на такий товар; особами, які належать або належали до складу сил безпеки і сил оборони України та під час дії воєнного стану починаючи з 24 лютого 2022 року проходили службу не менше 24 місяців, з яких не менше 12 місяців виконуючи бойові накази (розпорядження), та/або особами, які належать до складу сил безпеки і сил оборони України які звільнені з полону (крім осіб, які здалися в полон добровільно), – звільнення від оподаткування ввізним митом; передбачені пільги застосовуються один раз на п'ять років виключно щодо одного транспортного засобу на одну

таку особу; передбачені пільги не застосовуються до транспортних засобів, які мають походження з країни, визнаної державою-окупантом згідно із законом та/або визнаною державою-агресором щодо України згідно із законодавством, або ввозяться з території держави окупанта (агресора) та/або з окупованої території України, визначеної такою згідно із законом; пільги також не будуть застосовуватися до транспортних засобів, середньоринкова вартість яких становить понад 2 000 000,00 гривень.

Не заперечуючи доцільності та актуальності прийняття законопроектів № 11080 та № 11081, зауважимо, що деякі положення потребують доопрацювання. Зокрема, утрудненим у правозастосуванні є визначення осіб, «які належать або належали до складу сил безпеки і сил оборони України» через досить широке коло державних органів, які входять до складу безпеки і оборони. Ускладненим також може стати і встановлення фактичного періоду виконання бойових наказів (розпоряджень) відповідними особами.

Необхідним вважаємо формулювання «особи, що здійснювали безпосередню участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України», як це передбачено Додатком 6 Порядку Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2023 року № 887 [9].

Доцільним вважаємо і зменшення у законопроектах терміну щодо виконання бойових наказів (розпоряджень) з 12 місяців до 6 місяців через високу інтенсивність та надзвичайно складний характер сучасних бойових дій на напрямках фронту. Пропозиція щодо проходження служби не менше 36 місяців також викликає дискусії, оскільки можливості скористатися відповідними пільгами настануть лише після 24 лютого 2025 року.

Необхідним вважаємо звільнення від оподаткування операцій з ввезення транспортних засобів для осіб, якими отримано поранення (контузію, травму, каліцтво) під час безпосередньої участі у бойових діях та виконанні бойових завдань, у відповідності до Додатку 5 Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних силах України [10].

Мотивація, державна підтримка, запровадження додаткових пільг та гарантій для військовослужбовців є надзвичайно важливим завданням нашої держави, що зумовлює потребу удосконалення чинного законодавства. В той же час, аналіз зареєстрованих у Верховній Раді України законопроектів щодо пільгового оподаткування транспортних засобів підтверджує недосконалість окремих їх положень та необхідність доопрацювання змін до ПК України та МК України.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо мотивації військової служби: Проект Закону України від 13 лютого 2024 р. № 11012. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43693>

2. Про внесення зміни до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо спрощення ввезення транспортних засобів для ветеранів війни: проект Закону України від 22 серпня 2023 р. № 9639. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42574>

3. Про внесення зміни до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо спрощення ввезення транспортних засобів для ветеранів війни: проект Закону України від 22 серпня 2023 р. № 9640. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42575>

4. Про внесення зміни до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування операцій з ввезення транспортних засобів учасниками бойових дій, волонтерами та іншими категоріями осіб: проект Закону України від 23 лютого 2023 р. № 9058. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41430>

5. Проект Закону про внесення змін до Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування операцій з ввезення транспортних засобів учасниками бойових дій від 15 вересня 2023 р. № 10056. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42752>

6. Атаманчук Н. І. Аналіз законодавчих ініціатив щодо спрощення ввезення транспортних засобів для військовослужбовців, учасників бойових дій або осіб з інвалідністю внаслідок війни. *Проблеми реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права в Україні* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (9 листопада 2023 р., м. Київ, КНУТД) / відп. ред. А. Ю. Олійник, Ю. В. Оніщик. К.: КНУТД, 2023. С. 137–142.

7. Проект Закону про внесення зміни до підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо встановлення податкових пільг на операції з ввезення транспортних засобів для осіб залучених до захисту України від 13 березня 2024 р. № 11081. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43790>

8. Проект Закону про внесення зміни до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо особливостей оподаткування ввізним митом транспортних засобів для осіб залучених до захисту України від 13 березня 2024 р. № 11080. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43793>

9. Про внесення змін до Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь

в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України: постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2023 р. № 887. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-2023-%D0%BF#Text>

10. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 14 серпня 2008 р. № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text>

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

Волік В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права Маріупольського державного університету
м. Київ, Україна*

Піцков Д. А.

*студент IV курсу економіко-правового факультету
Маріупольського державного університету
м. Київ, Україна*

Зростання міжнародних відносин та глобальна інтерконектованість створюють потребу в аналізі та порівнянні правових систем різних країн, щоб виявити найкращі практики та здійснити обмін досвідом.

Система адміністративних судів у Німеччині представлена трьома інстанціями, до яких входять: адміністративний суд землі (перша інстанція), Вищий адміністративний суд землі (апеляційна інстанція) та Федеральний адміністративний суд (касаційна інстанція) [5, с. 255]. Ця система схожа на українську тим, що вона також має три інстанції. Але в Україні ці інстанції відображені наступними судами: місцеві адміністративні суди (місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди) (перша інстанція), апеляційні адміністративні суди (апеляційна інстанція) та Верховний Суд (касаційна

інстанція). Цікавим є те, що в Україні апеляційні адміністративні суди та Верховний Суд можуть бути у певних справах судом першої інстанції. Також касаційна інстанція представлена не окремим адміністративним судом як у Німеччині, а Верховним Судом у складі якого діє Касаційний адміністративний суд.

Адміністративні суди у Німеччині у своїй діяльності керуються положеннями Конституції Федеративної Республіки Німеччина (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland) [2] та Регламентом адміністративного судочинства (Verwaltungsgerichtsordnung (VwGO)). У свою чергу в Україні порядок здійснення адміністративного судочинства встановлюється Конституцією України, Кодексом про адміністративного судочинства України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Як в Україні, так і в Німеччині до компетенції адміністративних судів належить розгляд усіх публічно-правових спорів неконституційно-правового характеру. У ФРН до компетенції адміністративних судів також належать спори щодо яких німецький федеральний закон не встановив іншого порядку судового розгляду [8, с. 175], а в українському законодавстві такої норми не прописано. Але є норма, яка встановлює більший перелік спорів, які не належать до компетенції адміністративних судів. До цих спорів відносяться:

- спори, що мають вирішуватися в порядку кримінального судочинства;

- спори про накладення адміністративних стягнень, крім випадків, визначених Кодексом про адміністративне судочинство України;

- спори щодо відносин, які відповідно до закону, статуту (положення) громадського об'єднання, саморегулювальної організації віднесені до його (її) внутрішньої діяльності або виключної компетенції, крім справ у спорах [4].

Але, наприклад, відповідно до § 40 Регламенту адміністративного судочинства у Німеччині деякі публічно-правові спори в галузі права штату також можуть бути передані на розгляд іншого суду згідно із законом штату. Тому що поряд із загальними адміністративними судами у судоустрою ФРН функціонують ще три вертикалі спеціалізованих судів, які вирішують спори публічно-правового характеру: суди з розгляду соціальних спорів, фінансові суди і Федеральний патентний суд. Проте адміністративне судочинство у власному розумінні цього поняття вони не здійснюють [6, с. 57].

Суттєві відмінності наявні при класифікації суддів. Бо відповідно до Регламенту адміністративного судочинства ФРН – судді поділяться на шість категорій: 1) штатні судді (призначаються довічно); 2) судді за сумісництвом (штатні судді інших судів та штатні професори права);

3) судді з випробувальним строком (призначаються на визначений термін); 4) судді, які виконують судове доручення (чиновники юстиції, які призначаються терміном не більше двох років і згодом мають вступити на посаду судді); 5) тимчасові судді (обираються на певний строк) 6) почесні судді (обираються терміном на п'ять років комісією з обрання почесних суддів, яка створюється у кожному адміністративному суді) [3]. Відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» такого поділу в Україні не існує [7].

Якщо особа виявляє бажання обійняти посаду судді в Німеччині, вона повинна обов'язково мати німецьке громадянство, вищу юридичну освіту та дати гарантію того, що у будь-який час особа виступить за «вільний демократичний лад», а також скласти два державні іспити з юриспруденції.

Відповідно до § 5 Німецького закону про суддів (Deutsches Richtergesetz) – складання першого іспиту відбувається по закінченню навчання в університеті. Він складається з університетського іспиту зі спеціальності та державного обов'язкового предметного іспиту.

Після першого іспиту кандидат на посаду судді повинен обов'язково пройти підготовчу службу, яка триває 2 роки, а після цього скласти другий екзамен. У ці два роки особі необхідно пропрацювати у наступних чотирьох органах: 1) звичайний суд у цивільних справах; 2) прокуратура або суд у кримінальних справах; 3) адміністративний орган; 4) у адвоката чи адвокатом. Обов'язкове стажування у кожній з цих установ триває не менше трьох місяців, обов'язкове стажування у адвоката – дев'ять місяців відповідно до § 5b Німецького закону про суддів (Deutsches Richtergesetz). Також можна пройти підготовчу службу і в інших установах, де гарантується відповідна підготовка [7].

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» – в Україні на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови [1].

Порівняльний аналіз адміністративного судочинства України та Німеччини продемонстрував як спільні риси, так і суттєві відмінності між двома системами.

Спільними рисами є: 1) структура судів, яка складається з трьох інстанцій: перша, апеляційна та касаційна; 2) адміністративні суди розглядають усі публічно-правові спори неконституційно-правового характеру.

Відмінностями є те, що в Україні апеляційні адміністративні суди та Верховний Суд можуть бути судами першої інстанції у певних справах, а у Німеччині поряд з адміністративними судами діють три вертикалі спеціалізованих судів (фінансові, соціальні, патентні). А також відмінності у суддівському корпусі: у Німеччині судді поділяються на шість категорій, в Україні такого поділу немає. Для обійняття посади судді в Німеччині, окрім юридичної освіти, необхідна лояльність до державного ладу та складання двох державних іспитів, а в Україні для призначення на посаду судді достатньо вищої юридичної освіти, стажу роботи у сфері права та володіння державною мовою.

Отже, висновок з даного порівняльного аналізу вказує на те, що дослідження систем адміністративного судочинства України та Німеччини є важливим для зрозуміння їхніх особливостей, виявлення найкращих практик та можливості обміну досвідом. Такий аналіз сприятиме подальшій модернізації та вдосконаленню судової системи в Україні, а також сприятиме зміцненню демократії та правової держави в цілому.

Література:

1. Deutsches Richtergesetz (DRiG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/drig/BJNR016650961.html> (дата звернення: 10.05.2024).
2. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (дата звернення: 10.05.2024).
3. Verwaltungsgerichtsordnung (VwGO). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/vwgo/BJNR000170960.html> (дата звернення: 10.05.2024).
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9706> (дата звернення: 10.05.2024).
5. Неугодніков А. Адміністративне судочинство Німеччини. *Актуальні проблеми держави і права*, 2003. № 4. С. 255–258.
6. Поляков І. С. Моделі адміністративного судочинства в державах континентального типу правової системи. *Правова позиція*, 2020. № 3(28). С. 55–59.
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 10.05.2024).
8. Чумак В. В., Цебинога В. Ю. Захист прав людини в адміністративному судочинстві Німеччини: досвід для України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. № 4(84). С. 173–178.

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ У СФЕРІ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ ТА КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Кравченко О. М.

*кандидат юридичних наук, докторант
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
м. Київ, Україна*

Для вдосконалення понятійно-категоріального апарату у сфері правової охорони комерційної таємниці (КТ) та конфіденційної інформації бізнесу (КІБ) в Україні, запропоновані нові поняття, а також пропозиції щодо вдосконалення наявних термінів та інші аспекти, як-от:

1. Наукова розвідка (НР) – це наукова діяльність людини або групи людей, спрямована на пошук нового (матеріального, нематеріального), проведення наукових досліджень у певній галузі науки, аналіз і систематизацію результатів розвідки у вигляді теорій, гіпотез, наукових доробків тощо. Результати НР підлягають опублікуванню та захисту у складі дисертацій, монографій, наукових статей, тез доповідей, інших наукових доробків.

2. Самохист – це втілення та реалізація своїх здібностей або талантів. Самохист свого права інтелектуальної власності, а саме комерційної таємниці (КТ) як об'єкта права інтелектуальної власності.

3. Бенчмаркінг в забезпеченні охорони КТ та/або КІБ – це мистецтво застосування найкращих новітніх заходів/методів в забезпеченні охорони й захисту КТ та/або КІБ, від сучасних загроз.

4. Конфіденційна інформація (КІ) – це інформація, в тому числі сімейні секрети, доступ до якої обмежено фізичною (та/або юридичною) особою та яка може поширюватися у визначеному порядку за її бажанням відповідно до передбачених нею умов.

5. Враховуючи присутність в законодавчому визначенні КІ згадки про юридичну особу, певний бізнес може секретити свою комерційно цінну інформацію під грифом «КІ» та/або «КТ». Саме тому, потрібно розмежувати поняття «КІ про фізичну особу» та «КІ бізнесу», для удосконалення понятійно-категоріального апарату законодавчої бази України та сформулювати так:

а) конфіденційна інформація про фізичну особу (КІ) – це інформація, в тому числі сімейні секрети, доступ до якої обмежено фізичною особою та яка може поширюватися у визначеному порядку за її бажанням відповідно до передбачених нею умов (персональні дані,

місце робот, склад сім'ї, ділова репутація, та інша інформація про фізичну особу);

б) конфіденційна інформація бізнесу (КІБ) – це комерційно цінна інформація для бізнесу (суб'єкта господарювання, підприємства, установи або організації), яка у разі її витоку, втрати, чи інших незаконних дій щодо КІБ може негативно вплинути на прибуток бізнесу.

6. Комерційна інформація бізнесу – це комерційно цінна інформація для бізнесу, яка у найближчий перспективі може стати комерційним секретом, комерційною таємницею та/або конфіденційною інформацією бізнесу (при втраті, витоку або інших незаконних діях щодо такої інформації, може негативно вплинути на прибуток бізнесу).

7. Комерційні секрети (КС) – це інформація, яка має комерційну цінність в сфері бізнесу (суб'єкта господарювання, підприємства, установи або організації), та стосується конкретного секрету (технічного, виробничого, організаційного або іншого) підприємства. Сукупність КС – це комерційна таємниця (КТ).

8. Комерційна таємниця (КТ) – це комерційно цінна інформація; суб'єкт господарювання є власником технічної, організаційної інформації або інших КС, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона не відома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів для її захисту.

9. На думку автора, поняття охорона та захист потребують розмежування, а саме:

1) охорона – це більш ширше поняття аніж термін захист (візьмемо, до прикладу, Міністерство охорони здоров'я України), який включає в себе різні види захисту, такі як технічний захист, юридичний захист, та ін. До прикладу, охорона КТ та/або КІБ на підприємстві включає в себе: юридичний захист, фізичний захист на підприємстві, технічний захист;

2) захист – має вузьку направленість й стосується конкретного виду захисту, як-от до прикладу: технічний захист; фізичний захист; захист своїх прав у суді; захист прав, свобод та законних інтересів громадян й юридичних осіб державою; захист інформації з обмеженим доступом; та ін.

10. Бізнес-шпиунство (БШ) – це отримання інформації, яка має комерційну цінність для бізнес-діяльності фірми або іншого суб'єкта господарювання та надає переваги у сфері бізнесу над конкурентами, шляхом використання заборонених законом методів.

11. Технічне бізнес-шпиунство (ТБШ) – це незаконний збір комерційно цінної інформації для бізнесу, шляхом зняття цієї інформації ТБШ за допомогою спеціальних технічних засобів.

У попередніх наукових розвідках автора, були дослідженні найкращі новітні приклади, а також заходи/методи в тому числі бенчмаркінг в забезпеченні правової охорони КТ та/або КІБ в Україні (та інші аспекти у сфері охорони інформації з обмеженим доступом) [1–14].

Література:

1. Кравченко О. М. Адміністративно-правова охорона комерційних секретів бізнесу. Права людини та публічне врядування в сучасних умовах: колект. моногр. м. Рига, Латвія : європейське видавництво “Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2023. С. 449–464. DOI: 10.30525/978-9934-26-320-0-22.

2. Кравченко О. М. Бізнес-шпигунство. Сучасна парадигма публічного та приватного права в умовах сталого розвитку: колект. моногр. м. Рига, Латвія : європейське видавництво “Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2023. С. 353–376. DOI: 10.30525/978-9934-26-331-6-16.

3. Кравченко О. М. Заходи забезпечення безпеки комерційної таємниці та конфіденційної інформації бізнесу в Україні. *Наука, технології та інновації в сучасному світі* : колект. моногр. м. Рига, Латвія : європейське видавництво “Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2023. С. 421–442. DOI: 10.30525/978-9934-26-364-4-18.

4. Кравченко О. М. Роль адміністративно-правової охорони комерційної таємниці та конфіденційної інформації бізнесу в забезпеченні сталого розвитку промисловості. *Трудове право ЄС: гідна праця та розбудова інституційної спроможності для сталого розвитку* : колект. моногр. м. Рига, Латвія : європейське видавництво “Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2023. С. 150–172. DOI: 10.30525/978-9934-26-396-5-8.

5. Кравченко О. М. Особливості відповідальності за неправомірні дії щодо комерційної таємниці та конфіденційної інформації бізнесу в Україні. *Проблеми реалізації норм права в умовах сучасних викликів* : колект. моногр. м. Рига, Латвія : європейське видавництво “Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2024. С. 107–130. DOI: 10.30525/978-9934-26-400-9-5.

6. Кравченко О. М. Дивергенція між конфіденційною інформацією та комерційною таємницею в Україні. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. С. 110–116. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-2-18.

7. Кравченко О. М. Confidential information and trade secret as restricted information in Ukraine. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 3. С. 45–52. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-3-6.

8. Кравченко О. М. Розмежування понять «конфіденційна інформація» та «комерційна таємниця» у стратегії інформаційної доктрини України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4(81). С. 98–104. DOI: 10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-98-104.

9. Кравченко О. М. Організаційно-правові заходи забезпечення охорони конфіденційної інформації та комерційної таємниці бізнесу в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2023. № 3. Том 34(73). 2023. С. 48–53. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2023.3/09.

10. Кравченко О. М. Конфіденційна інформація та комерційна таємниця в Україні. *Екологічне право*. 2023. № 1–2. С. 24–29. DOI: 10.37687/2413-7189.2023.1-2.4.

11. Кравченко О. М. Інтеграція стандартів охорони конфіденційної інформації та комерційної таємниці України до стандартів Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Том 2. С. 189–195. DOI: 10.32850/sulj.2022.4.2.2.9

12. Кравченко О. М. Розмежування понять «конфіденційна інформація бізнесу» та «конфіденційна інформація про фізичну особу». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. Спецвипуск № 2(127). С. 22–29. DOI: 10.31733/2078-3566/2023-6-22-29.

13. Кравченко О. М. Охорона конфіденційної інформації та комерційної таємниці в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спецвипуск. № 1. С. 471–475. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-471-475.

14. Кравченко О. М. Особливості адміністративно-правової охорони конфіденційної інформації та комерційної таємниці в Україні. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених* : зб. Матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. до Дня науки та 30-річчя Нац. академії правових наук України (Київ, 18.05.2023). Київ : Науково-дослідний інститут правотворчості та науковоправових експертиз НАПРН України, 2023. С. 608–612.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Кропивницький М. О.

кандидат юридичних наук (PhD), докторант

Як слушно зазначає І. Бойко, призначення держави як володарючої політичної організації – правовими засобами спрямовувати і регулювати суспільні відносини. Основним способом такого регулювання є визначення поведінки суб'єктів різноманітних суспільних відносин [1, с. 157]. Держава як форма соціального управління з наявністю владної енергії є способом організації суспільного життя, що має той ступінь строкатості інтересів, гармонізація яких можлива, зокрема, за допомогою права як владного явища [3, с. 16].

У пострадянський період відповідно до розширення сфери державних функцій відбувається і реформування правовідносин: якщо запровадження певного гарантованого мінімального життєзабезпечення громадянина з боку держави призвело до виникнення політики соціального забезпечення, то законодавче обмеження приватновласницького свавілля ознаменувало собою зародження т.зв. «соціального законодавства». Політика соціального забезпечення призводить до того, що держава починає опікуватися наданням послуг; радикальний вияв цієї тенденції мав місце в соціалістичних державах, де під диктатом ідеологічних догм про скасування приватної власності на засоби виробництва вони перетворилися на монопольних надавачів послуг. У соціальній державі акцент робиться не на суспільному багатстві, а на способі його розподілу, сама ж держава здійснює поряд із законодавчою також розподільчо-забезпечувальні функції та безпосередньо адмініструє суб'єктів фінансування соціального забезпечення, виконуючи такі притаманні соціальній державі функції, як надання послуг, доти полишених на приватну ініціативу, здійснення впливу на приватне виробництво (шляхом державних замовлень і регулювання бюджетних витрат) і приватне споживання (шляхом субсидування). Держава задля «соціального гарантування» розширює поле власного адміністративного втручання в перебіг процесів виробництва, обміну та споживання суспільного продукту й сама виступає безпосереднім надавачем соціальних послуг. Знакової трансформації зазнає центральний феномен соціальної держави – соціальне забезпечення, ідея якого мала на меті забезпечення державою вільних від фактичної залежності людини від людини статусних гарантій.

Виокремлення держави серед суб'єктів соціального забезпечення не є безспірним, оскільки, незважаючи на вагому кількість прихильників концепції держави як правосуб'єктної соціально зобов'язаної особи публічного права, які наголошують на її майновій відповідальності перед особою, зважаючи на державний обов'язковий характер соціального страхування й покладання державою на громадян і юридичних осіб податкового тягаря фінансування соціального страхування як фактору стабільності її фінансової системи, низка вчених заперечувала соціально-зобов'язувальний статус за державою з огляду на те, що вона є лише акумулятором коштів і держателем фондів, який передоручив фінансування (розподіл коштів) органам матеріального забезпечення, і хоча вона є особливим суб'єктом, однак юридичний зв'язок особи з державою відбувається в особі її органів [7, с. 9]. Соціальне зобов'язання держави проявляється у: 1) виконанні публічно-правових зобов'язань з державного соціального забезпечення, державної соціальної допомоги й соціального обслуговування; 2) участі як страховика (страхувальника) з обов'язкового державного соціального страхування; 3) участі в системі соціального партнерства та координація діяльності інститутів «третього сектору» з вирішення завдань соціального захисту населення.

За ринкових відносин роль держави в системі соціального страхування зростає за рахунок правотворчості й створення організаційних структур для реалізації права на соціальне забезпечення. Держава як суб'єкт конституційного соціального зобов'язання (ст. 46 Конституції України) бере на себе зобов'язання зробити доступними для усіх своїх громадян конституційно закріплену сукупність соціальних благ із одночасною гарантією безоплатності, тобто надання із суспільних, як правило, бюджетних, ресурсів (в певних випадках). Україна як соціальна держава відповідає за створення умов для реалізації права на соціальне забезпечення та надає соціальну допомогу тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе й своєї сім'ї.

Виконання соціального обов'язку в системі соціальної допомоги, зокрема фінансування реалізації права особи на соціальне забезпечення, покладається саме на уповноважені державою органи. Тобто держава може бути носієм обов'язків щодо надання різних видів соціального забезпечення через органи державної влади та місцевого самоврядування; спеціально створених для виконання функцій щодо надання окремих видів соціального забезпечення суб'єктів (державні позабюджетні фонди, медичні установи, установи соціального обслуговування); інших суб'єктів, уповноважених державою на участь у соціально-забезпечувальних правовідносинах.

Термін «забезпечення» означає «задоволення когось, чогось у якихось потребах, створення надійних умов для здійснення чогось, гарантування чогось» [2, с. 375]. Правовим забезпеченням О. Є. Костюченко називає безперервну діяльність суб'єктів права, в межах їх компетенції, зі створення правових умов, усіма правовими засобами щодо закріплення, реалізації, гарантування, охорони та захисту прав і свобод осіб та їх груп [5, с. 15].

«Адміністративно-правове забезпечення» як галузеве поняття загалом не має достатнього висвітлення у науковій літературі; відповідні дослідження обмежуються переважно розкриттям змісту однієї або декількох ознак адміністративно-правового забезпечення. У загальному вигляді адміністративно-правове забезпечення являє собою систему правових приписів, що визначає і характеризує систему організаційних засад певного роду діяльності [6, с. 76].

На думку О. М. Гуміна, Є. В. Пряхіна, адміністративно-правове забезпечення варто розглядати у широкому та вузькому розуміннях. У широкому розумінні адміністративно-правове забезпечення – це упорядкування суспільних відносин уповноваженими на те державою органами, їх юридичне закріплення за допомогою правових норм, охорона, реалізація і розвиток. Вузьке визначення адміністративно-правового забезпечення буде змінюватися залежно від того, про які суспільні відносини буде вестися мова. До основних елементів адміністративно-правового забезпечення слід віднести: 1) об'єкт адміністративно-правового забезпечення; 2) суб'єкт адміністративно-правового забезпечення; 3) норми права (норми адміністративного права); 4) адміністративно-правові відносини та їх зміст; 5) гарантії, заходи, засоби, форми та методи адміністративно-правового забезпечення [4, с. 46].

Відштовхуючись від розуміння В. Б. Авер'яновим адміністративного права як «права забезпечення і захисту прав людини» за своїм глибинним призначенням, пропонуємо під адміністративно-правовим забезпеченням соціального захисту населення України розглядати систему адміністративно-правових засобів та способів, процедур їх легалізації, що здійснюються з метою створення умов для всебічної реалізації прав, свобод та інтересів людини й громадянина органами виконавчої влади й іншими суб'єктами владних повноважень у сфері соціального захисту населення України.

Література:

1. Бойко І. Роль адміністративного права у формуванні правового статусу людини і громадянина. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2(73). С. 157–164.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

3. Гаєвська О. Б. Держава – основний інструмент самоуправління суспільства (до питання про українські реалії). *Історико-політичні студії*. 2015. № 2. С.15–24.

4. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 4. С. 46–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_4_9 (дата звернення: 12.05.2024).

5. Костюченко О. Є. Визначення поняття “правове забезпечення”. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України*. 2015. № 1(68). С. 11–16.

6. Мамчур Л. О. Адміністративно-правові засади взаємодії правоохоронних органів України з публічними інституціями : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. 2019. 220 с.

7. Стаховська Н. М. Відносини в праві соціального забезпечення : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. К., 2000. 21 с.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ЯК ОБ’ЄКТ КОНТРОЛЮ

Заїка І. В.

*аспірант кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

Сучасний стан використання землі в нашій державі має низку викликів, які пов’язані з ефективним використанням та охороною земельних ресурсів. Земля, як важливий об’єкт господарювання та екосистем, вимагає ретельного контролю та правового регулювання її використання.

Зважаючи на це адміністративно-правові відносини у сфері використання та охорони земель, захисту земельних відносин в умовах ринкової економіки є невід’ємною складовою суспільного управління та економічного розвитку.

Актуальність досліджень цієї сфери полягає в тому, що вона відображає нагальність проблеми забезпечення ефективного управління

земельними ресурсами в умовах зростаючої потреби у землі для різноманітних потреб, включаючи сільське господарство, промисловість, житлово-комунальне господарство та інфраструктурні потреби. Більше того, на тлі зміни кліматичних умов та збільшення антропогенного тиску на природні екосистеми, важливість ефективного контролю та збереження земель стає ще більшою.

З огляду на це, запропоновано проаналізувати адміністративно-правові відносини у сфері використання та охорони земель як об'єкт контролю, визначити форми контролю за дотриманням вимог законодавства України про охорону земель і моніторинг ґрунтів, окреслити характерні риси і ознаки контролю.

Аналіз відповідних теоретичних праць та чинного законодавства з питань, пов'язаних з адміністративно-правовою охороною земельних відносин знайшло відображення у відповідних теоретичних розробках В.І. Андрейцева, В.М. Бевзенко, С.О. Боголюбова, М.М. Бринчука, М.І. Гарилука, І.І. Каракаша, П.Ф. Кулинич, В.В. Носіка, О.О. Погрібного, В.І. Семчика, Є.Ю. Соболя, В.З. Янчука та інших науковців.

Після отримання незалежності в 1991 році, Україна розпочала процес створення власної системи нормативного правового регулювання земельних відносин. Були прийняті перші законодавчі акти щодо власності, використання та охорони земель. Зокрема, у 2001 році Україна розпочала реформу земельних відносин, спрямовану на створення ринкових відносин у сфері використання землі, був прийнятий Закон України «Про землеустрій», який врегулював порядок володіння, використання та обміну земельними ділянками [1, с. 142].

Протягом останніх років уряд України працював над модернізацією системи контролю за використанням та охороною земель. Це включало впровадження нових технологій, створення баз даних та підвищення ефективності державного нагляду.

З метою наближення до європейських стандартів управління земельними ресурсами, Україна активно працює над гармонізацією свого законодавства з вимогами Європейського Союзу щодо земельних відносин.

Але погоджуємось з Є. Ю. Собоєм, що у сфері контролю за використанням та охороною земель на законодавчому рівні все ще відсутнє закріплення поняття «земля» як об'єкт контролю, а також відсутнє чітке розмежування функцій між органами публічної адміністрації, не з'ясовані результати яких досягли контрольні та наглядові органи у сфері контролю та охорони земель, навантаження на такі органи публічної адміністрації, оптимізації та уникнення дублювання їх функцій та інші проблемні питання які потребують вирішення [2, с. 47].

Наприклад, в юридичній літературі В. В. Носік в юридичному значенні під «землею» пропонує розуміти розташований над надрами, територіально обмежений кордонами, цілісний, нерухомий поверхневий шар земної кори [3, с. 9].

Проте, в законодавчих актах залишається звужене розуміння під об'єктом контролю окремої земельної ділянки, яка набуває статусу об'єкта права власності виключно з моменту її формування, відповідно до норм статті 79-1 Земельного кодексу України [4].

На сьогодні державний контроль за використанням та охороною земель, дотриманням вимог законодавства України про охорону земель і моніторинг ґрунтів здійснюються у формах визначених Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», а саме: здійснення моніторингу ґрунтів та агрохімічна паспортизація земель сільськогосподарського призначення; розгляд землевпорядної документації з питань використання та охорони земель; прийняття в експлуатацію меліоративних систем і рекультивованих земель, захисних лісонасаджень, протиерозійних гідротехнічних споруд та інших об'єктів, які споруджуються з метою підвищення родючості ґрунтів та забезпечення охорони земель; а також шляхом проведення перевірок [5].

На сьогодні систему органів контролю за використанням та охороною земель утворюють Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, інші органи виконавчої влади уповноважені відповідно до закону та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень у випадках встановлених законом [5].

Розподіл між повноваженнями залежить від характеру адміністративно-правових відносин між учасниками та на думку В. М. Бевзенко може мати вигляд набуття прав на землю, процедур державної реєстрації, процедур реалізації прав на землю або процедур надання адміністративних послуг [6, с. 165–167].

Адміністративно-правові відносини які виникають навколо об'єкта контролю в контексті використання та охорони земель мають характерні риси і ознаки, які визначаються специфікою цієї сфери і вони стосуються:

1) фізичних параметрів земельних ділянок, такі як їх розмір, форма, ґрунтовий покрив, рельєф тощо. Ці параметри визначають придатність земель для різноманітних цілей використання та впливають на можливість їх охорони;

2) природних умов об'єкту контролю, що включає кліматичні умови, гідрологічний режим, наявність природних екосистем. Ці умови впливають на можливості використання та охорони земель, а також на їх природний потенціал;

3) видів використання, у тому числі цільового та функціонального призначення відповідно до категорії земель, що охоплює різноманітні види використання земель, наприклад сільське господарство, промисловість, туризм, рекреація, природоохоронні заходи, містобудівні потреби тощо;

4) екологічні особливості земельних ділянок, зокрема, наявність унікальних екосистем, важливих для збереження біорізноманіття;

5) соціально-економічні аспекти використання та охорони земель, такі як власність, користування, стале землекористування, рентний дохід. Ці аспекти впливають на ефективність контролю та можливості впровадження ініціатив з планування землекористування та охорони земель.

Вдосконалення адміністративно-правових відносин як об'єкта контролю у сфері землекористування відіграє ключову роль у забезпеченні сталого та ефективного використання земельних ресурсів, що в свою чергу сприятиме забезпеченню економічного розвитку, соціальної стабільності та збереженню навколишнього середовища.

Література:

1. Третяк А. М. Історія земельних відносин і землеустрою в Україні : навчальний посібник. Київ : Аграрна наука, 2002. 280 с.

2. Соболев С. Ю., Чорна М. В. Правові засади контрольнонаглядової діяльності органів публічної адміністрації у сфері охорони земель. *Форум Права*. 2019. № 5. С. 46–53. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3568271> (дата звернення: 30.04.2024).

3. Гаврилюк М. І. Захист права власності на земельну ділянку в цивільному праві України : монографія. Київ : Алерта, 2014. 224 с.

4. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III: станом на 26 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

5. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV: станом на 19 листопада 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

6. Бевзенко В. М. Адміністративно-земельне право України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2015. 180 с.

7. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV: станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ

Коваль А. І.

*курсант II курсу Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Як і в кожній демократичній та правовій державі світу, права й свободи людини, її життя, здоров'я, честь, гідність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Такі положення закріплені в Україні на конституційному рівні, що свідчить про їх вирішальний вплив на регулювання суспільних відносин в Україні [1]. Варто зауважити, що в цьому контексті в Конституції вживається поняття саме людини, а не лише громадянина України. Відтак можна говорити про те, що життя, здоров'я, честь, гідність і безпека будь-якої людини стоять на першому місці, в тому числі і біженців, які мають особливий статус і є тією категорією осіб, котра справді потребує захисту. У зв'язку з сьогоdnішніми реаліями виникає низка актуальних питань з приводу адміністративно-правового статусу біженців на території України.

Актуальність питання адміністративно-правового статусу біженців вимагає вивчення ряду питань. Серед них наявні такі, як сутність поняття адміністративно-правового статусу біженця, здійснення характеристики процедури надання статусу біженця в Україні, визначення прав та обов'язків біженців, аналіз діяльності органів публічної влади у цій сфері, дослідження норм національного та міжнародного законодавства у цій сфері тощо.

Питання біженців доволі поширене у міжнародному дискурсі, у зв'язку з чим прийнято низку актів міжнародного законодавства. Так, сьогодні функціонує Конвенція про статус біженців 1951 року, Протокол до неї 1967 р., а також Статут Управління Верховного комісара ООН у справах біженців тощо.

Для розуміння того, ким же є біженець за змістом цього поняття, варто звернутися до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Згідно з цим актом біженцем є особа, котра не має громадянства України і в результаті реальних і об'єктивних побоювань, стати жертвою переслідувань за ознаками релігії, статі, національності, політичних переконань, раси перебуває за межами країни свого громадянства і перебуваючи за межами країни свого постійного проживання, не має змоги чи бажання повернутися до неї в наслідок зазначених побоювань чи інших

об'єктивних причин [2]. Правовий статус біженця, своєю чергою, можна охарактеризувати як сукупність фундаментальних суб'єктивних прав та обов'язків, які має суб'єкт об'єктивного права і які будують його взаємовідносини з державою в їх найбільш загальному вигляді. Такі взаємовідносини базуються на положеннях конкретних правових норм [3, с. 80].

Біженці мають спеціальний правовий статус, що відображається в особливому переліку їх прав та обов'язків. Вони мають різний перелік прав, таких як право на житло, охорону здоров'я, працю, соціальне забезпечення, безоплатну правову допомогу тощо. Наведені права є конституційними, більш загальними для всіх. Є також і певні спеціальні права, які мають лише біженці, наприклад, право на конфіденційне листування УВКБ ООН. У більшості біженці користуються такими самими правами й свободами, як і громадяни України, за винятком певних випадків.

Щодо обов'язків, то біженець має такі зобов'язання як: подавати Державній міграційній службі України відомості про набуття статусу біженця; відбувати до визначеного місця тимчасового проживання; проходити медичне обстеження; з'являтися до Державної міграційної служби України у конкретний строк і повідомляти про свої пересування за межі адміністративно-територіальної одиниці, на території якої вона переживає, та виконувати інші обов'язки [2].

Окрім прав та обов'язків, адміністративно-правовим статусом біженців передбачаються й гарантії – умови, засоби й способи фактичної реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини й громадянина. Вони можуть бути як загальні (економічні, політичні, соціальні, ідеологічні) та спеціальні (юридичні або нормативно-правові) [4, с. 106–107].

Особа отримує статус біженця, а відтак і набуває певних прав та обов'язків, які наявні лише в біженців, тоді, коли вона проходить процедуру надання їй такого статусу. Порядок набуття такого статусу врегульований Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2011 року № 649. Відповідно до нього можна виділити такі стадії набуття статусу біженця: розв'язання питання про прийняття заяви про визнання біженцем, оформлення відповідних документів про розв'язання питання про надання особі відповідного статусу, попередній розгляд заяв, розгляд заяви після прийняття рішення про оформлення документів про визнання статусу біженця, прийняття рішення по заяві. На період розгляду заяви біженець має залишатися в країні, де вона була подана [5].

Однак варто пам'ятати про головні елементи, які достатні для визнання особи біженцем в Україні, а саме це: переслідування або

побоювання переслідування; переслідування відбувається за соціальною належністю, расою, національністю чи віросповіданням; перебування за межами країни походження в результаті втечі або небажання повертатися на батьківщину; відсутність захисту з боку держави від переслідувань [6, с. 215].

Основними органами державного управління, які регулюють питання біженців в Україні, є :

- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Він здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав та свобод людини, може розглядати звернення біженців, проводити моніторинг за станом дотримання їх прав і свобод [7];

- Президент України. Він є гарантом прав та свобод людини, приймає рішення про надання притулку особі в Україні тощо [1];

- Рада національної безпеки і оборони України. Вона розв'язує питання про вислання біженців, якщо вони вчинили тяжкий злочин, забороняє в'їжджати в Україну окремим іноземцем, обмежує пересування й вибір місця проживання окремих іноземних осіб тощо;

- Кабінет Міністрів України. Він вирішує низку питань про надання, втрату і позбавлення статусу біженця. Відповідні повноваження визначені в ст. 26 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [2];

- Державна міграційна служба України. Вона є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері міграції;

- міністерства: Міністерство закордонних справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України;

- Державна прикордонна служба України. Вона забезпечує недоторканність державного кордону;

- Служба безпеки України. Вона є правоохоронним органом спеціального призначення, завданням якого є гарантування національної безпеки;

- Державний комітет України у справах національностей та міграції. Це спеціальний центральний орган виконавчої влади, який координується урядом і займається питаннями забезпечення прав нацменшин, адаптації біженців тощо;

- місцеві державні адміністрації. Вони регулюють питання біженців по місцях.

Також можна згадати і про суди, котрі вирішують спори між біженцями та органами державного управління в порядку адміністративного судочинства.

Питання міграції, зокрема біженців, останнім часом постає особливо актуальним, у зв'язку з чим кожна країна застосовує власне регулювання цього питання. У цьому аспекті вільно можна розглядати досвід США, Канади, Великобританії як ефективні політики міграції населення. Також на території Африки існує міждержавна організація – Африканська комісія прав людини і народів, що є органом Організації африканської єдності. Важлива роль і неурядових організацій, які співпрацюють з УВКБ ООН: Міжнародний комітет Червоного Хреста, організація «Лікарі без кордонів» (MSF), «Комітет США у справах біженців» тощо [8, с. 155–162].

Україна активно бере участь у міжнародному співробітництві з приводу міграційних процесів. Вона є частиною низки міжнародних актів у сфері захисту біженців, однак поки що законодавство з питання інтеграції біженців у суспільство все ще залишається недостатньо розробленим. Основними проблемними питаннями при забезпеченні прав та свобод біженців є обмежені інфраструктурні спроможності та фінансові ресурси для підтримки шукачів притулку і біженців [9, с. 19]. Крім того, залишаються певні недоліки у процедурах надання й позбавлення статусу біженця. Так, при набутті цього статусу особа не може скористатися якісними послугами перекладу, а шукачам притулку не повідомляється причина відмови і на практиці не надаються соціальні пільги на кшталт мовних курсів, соціального житла тощо. У процедурі позбавлення статусу все ще залишається нечіткий порядок перевірки особи Службою безпеки України [10, с. 264].

Отже, можна підбити підсумок про те, що адміністративно-правовий статус біженців є гарантом їх прав та обов'язків та має ряд особливостей. Він визначає біженця як повноцінного суб'єкта адміністративного права та надає йому перелік прав та обов'язків. Адміністративно-правовий статус біженця отримується особою після проходження передбаченої законом процедури, в результаті якої особа або отримує, або не отримує такий статус. Існують також випадки, коли особа може втратити статус біженця.

Питання політики щодо біженців «лягають на плечі» відповідних органів державного управління, а також органів виконавчої влади. Наразі Україна слідує міжнародним тенденціям та намагається адаптувати законодавство до європейського зразка, що вже певною мірою дає свої позитивні результати. З усім тим, існує низка проблемних аспектів, які ще потребують дослідження, а відтак і формування підходів до їх розв'язання.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року №254к/96-ВР. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 року №3671-VI. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#doc_info

3. Харитонова О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) : монографія. Одеса : Юридична література, 2004. 328 с.

4. Калюжний Р. А., Тимчик Г. С. Адміністративно-правовий статус осіб, визнаних біженцями в Україні : монографія. Київ: «МП Леся». 2015 рік. 200 с.

5. Про затвердження Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2011 року № 649. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1146-11#Text>

6. Козинець І. Г. Про співвідношення понять «біженці» та «особи, переміщені всередині країни». *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 213–219.

7. Про Уповноваженого Верховної ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 року № 776/97-ВР. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#doc_info

8. Новік В. Неурядові організації, які надають допомогу біженцям. *Управління сучасним містом*. 2002. № 4–6. С. 155–162.

9. Політика з питань біженців та надання притулку : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 142 с.

10. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина. Київ : Фенікс, 2013. 272 с.

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ТОЧКИ ЗОРУ ЇХ ПОДІЛУ НА КОНФЛІКТНІ ТА НЕКОНФЛІКТНІ

Міхесв М. В.

*адвокат, аспірант відділу проблем державного управління
та адміністративного права*

*Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
м. Київ, Україна*

Питання адміністративних проваджень в системі права в Україні на даному етапі доцільно прискіпливо вивчати в правовій науці у зв'язку із Євроінтеграційними процесами в Україні та початком переговорів з Європейським Союзом. У загальному розумінні адміністративне право безпосередньо пов'язане з регулюванням владної управлінської діяльності держави, яка з'явилася одночасно з виникненням публічної влади. Інтеграція України в європейський правовий простір вимагає повномасштабного реформування правової системи на основі принципів та стандартів країн ЄС. Бажано враховувати міжнародні та європейські стандарти, проводячи реформи в державному управлінні, а також позитивний практичний досвід зарубіжних держав у сфері адміністративного права.

Основним об'єктом нашого дослідження є така категорія, як адміністративне провадження, і їх класифікація з точки зору конфлікту між громадянином та встановленими нормами поведінки. Автор долучається до спроби детально вивчити класифікування адміністративних проваджень і розглянути їх правову природу.

Для аналізу адміністративних проваджень перш за все треба звернутися до історії виникнення і розвитку власне адміністративного права, визначити його предмет та особливості. З іншого боку треба проаналізувати як виникало адміністративно-процесуальне право та адміністративно-процесуальні провадження.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення належать до юрисдикційних адміністративних проваджень (їх класифікують як конфліктні адміністративні провадження). Під адміністративним провадженням дослідники розуміють врегульований нормативно певний порядок вчинення процесуальних дій, які забезпечують законний і об'єктивний розгляд і вирішення індивідуальних адміністративних справ, об'єднаних спільністю предмета [1].

Автор пропонує проаналізувати відмінність адміністративних проваджень від цивільних та кримінальних проваджень для того, щоб більш чітко визначити конфліктні адміністративні провадження. Автор

припускає тезу що неконфліктні адміністративні провадження мають спільні риси та ми можемо їх порівнювати з цивільно-процесуальними провадженнями або господарськими провадженнями.

Адміністративні провадження як елемент адміністративного процесу дослідники поділяють на неюрисдикційні та юрисдикційні. Також проведений попередній аналіз автора дослідження показав, що адміністративні провадження поділяються чітко на конфліктні та неконфліктні. При цьому конфліктні провадження у своїй основі мають конфлікт між суб'єктами суспільства, тобто фізичними та юридичними особами і встановленими правовими нормами. Неконфліктні адміністративні провадження завжди спрямовані на задоволення потреб громадян у сфері їх відносин з державою. Зазначимо, що конфліктні та неконфліктні адміністративні провадження мають ряд загальних ознак, які притаманні їм усім [2]. Провадження у справах про адміністративні правопорушення належать до юрисдикційних адміністративних проваджень (їх класифікують як конфліктні адміністративні провадження).

На думку автора нам під силу зробити висновки стосовно того, що конфліктні провадження належать до судового процесу, а неконфліктні – до адміністративної процедури.

Так у конфліктному адміністративному процесі, як і кримінальному процесі головним є конфлікт між громадянином та встановленими нормами поведінки, але порушення адміністративних норм є не таким суспільно-небезпечним як у кримінальному процесі і тому провадження є досить спрощеним. Провадження у кримінальному процесі мають досить чіткий порядок їх здійснення і порушення цього порядку може тягти за собою чи зміну рішення по справі чи навіть його скасування.

Адміністративні конфліктні провадження можуть здійснюватися не тільки судом, але можуть здійснюватися і посадовими особами державних адміністративних органів.

Автор відносить до ознак неконфліктних проваджень те що однією зі сторін в такому провадженні завжди виступає орган держави, який є розпорядчим органом і має певні повноваження щодо зміни статусу громадян або юридичних осіб, а також те, що результатом таких проваджень є певний нормативний акт, який може бути як індивідуальним.

Науковці дослідили що адміністративні провадження є найпоширенішими серед юридичних проваджень.

Неконфліктні адміністративні провадження завжди спрямовані на задоволення потреб громадян у сфері їх відносин з державою.

Адміністративне провадження є основним елементом адміністративного процесу і є системним утворенням, своєрідним комплексом

взаємопов'язаних та взаємообумовлених дій, які характеризуються тим, що складають сукупність адміністративних процесуальних правовідносин; вони вказують на необхідність встановлення та обґрунтування обставин і фактичних даних певної індивідуальної справи (в нашому випадку у справах про адміністративні правопорушення); процесуальні результати мають бути обов'язково закріплені та оформлені у відповідних спеціальних актах-документах (протокол про адміністративне правопорушення).

У адміністративному процесі провадження мають чітку послідовність [3]. Натомість автор дослідивши адміністративні провадження доходить думки що на сьогодні в Україні визначені наступні види адміністративних проваджень.

Перший і найбільший вид проваджень – це неконфліктні провадження, які здійснюються державними органами та посадовими особами, а також недержавними органами, які уповноважені державою з метою виконання різних нормативних актів щодо користування громадян їхніми правами та виконання ними своїх обов'язків.

Другий вид – це конфліктні провадження, які здійснюються окремими посадовими особами і державними органами, в тому числі і судами загальної юрисдикції. Ці провадження стосуються порушень, які вчинено фізичними та юридичними особами встановлених норм і правил і які тягнуть за собою адміністративну відповідальність.

Література:

1. Кузьменко О. В., Гуржій Т. О Адміністративно-процесуальне право України : підручник / за заг. ред. О. В. Кузьменко. К. : Атіка, 2008. 416 с.
2. Міхеєв М. В. Конфліктні та неконфліктні провадження в адміністративному процесі : монографія. Одеса : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 248 с.
3. Шильник В. Ю. Адміністративні юрисдикційні провадження та їх здійснення органами внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, НУВС, 2004. 233 с.

СУТЬ ЗМІСТ ТА РОЗВИТОК УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ЮСТИЦІЇ

Циганій О. В.

*студент 4-го курсу юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, Україна*

Управління в галузі юстиції є невід'ємною складовою сучасного правового простору, що має вирішальне значення для забезпечення ефективності та справедливості правової системи. Сутність та зміст управління в галузі юстиції визначаються комплексом стратегічних, організаційних та адміністративних заходів, спрямованих на покращення дії правового механізму та забезпечення доступності правосуддя для всіх членів суспільства. В умовах стрімкої соціальної та технологічної трансформації, глобалізації та зростаючих вимог до правової держави, ефективне управління в галузі юстиції стає ключовим елементом забезпечення верховенства права, захисту прав та свобод громадян, а також забезпечення рівного доступу до правосуддя. Справедливість, прозорість та відповідність сучасним викликам є необхідними характеристиками сучасного управління правосуддям.

Наукова та спеціалізована література розглядає юстицію як багатоаспектне поняття, що включає в себе елементи відповідальності, рівності перед законом, справедливості та захисту прав. Однак, незважаючи на те, що ідеалізоване розуміння юстиції може варіюватися в різних контекстах та культурах, її важливість як складової справедливого суспільства є невідомою. Термін "юстиція", корінь якого має латинське походження та перекладається як "справедливість", "законність" та "неупередженість", знаходить своє визначення в основі сучасного правового порядку. Слово "justitia" впливає із латинського терміну "jus", що означає "право", визначаючи тим самим суть його сучасного тлумачення [1].

Зазначаючи корінь та походження терміну, слід враховувати, що "юстиція" не лише є абстрактним поняттям, але й визначає конкретні інституції та процедури, спрямовані на забезпечення справедливості, дотримання законності та вирішення правових питань. Визначаючи його як систему судових установ, можна розглядати юстицію як ключовий елемент правової системи, відповідальний за врегулювання правових відносин у суспільстві та гарантування справедливості перед законом. Також, враховуючи діяльність цих установ та форми судової державної діяльності, можна поглибити розуміння важливості ролі органів юстиції у створенні та збереженні правового порядку в суспільстві [2, с. 100].

Реформи в галузі юстиції спрямовані на покращення ефективності та прозорості роботи органів юстиції, забезпечення незалежності судової системи та забезпечення рівноправ'я перед законом. Це важливий етап у вдосконаленні правової системи країни, спрямований на забезпечення справедливості та дотримання прав громадян [3].

Так, на практиці в Україні існує розмежування між двома основними категоріями: органами юстиції та органами Міністерства юстиції України. Органи Міністерства юстиції України є складовою першої категорії, але є значно ширшими за структурою та колом повноважень.

Міністерство юстиції України, яке є центральним органом державної виконавчої влади, має під собою різноманітні структурні підрозділи та органи, включаючи відділи реєстрації актів громадянського стану, нотаріат, судово-експертні установи, а також здійснює координацію та управління системою юстиції в цілому. Цитата І. Онопчука вказує на важливе положення Міністерства юстиції в системі центральних органів виконавчої влади та підтверджує його фундаментальну роль в державному управлінні. Він стверджує, що разом із іншими ключовими міністерствами, Міністерство юстиції становить основу та фундамент системи [3, с 106]. Така позиція визначається тим, що конституційні норми, які мають велику стабільність, вищий рівень охорони та юридичну силу, надають Міністерству юстиції певні повноваження. Важливо зазначити, що високий ступінь юридичної сили конституційних норм робить ці повноваження особливо важливими та визначальними для функціонування держави.

Автор також вказує на тісні зв'язки між Міністерством юстиції та іншими важливими міністерствами, що об'єднуються в "базову" групу міністерств [4, с 107]. Це свідчить про необхідність спільної діяльності цих відомств для забезпечення стійкості та ефективності системи виконавчої влади в Україні. Діяльність Міністерства юстиції України включає ряд ключових напрямів, серед яких важливим є організація виконання рішень судів та інших органів. Згідно із Законом України «Про державну виконавчу службу», Міністерство юстиції відіграє ключову роль у цьому процесі. Воно здійснює підбір кадрів для державних виконавців, надає методичне керівництво їхньою діяльністю, забезпечує підвищення їхнього професійного рівня та відповідає за фінансове та матеріально-технічне забезпечення органів державної виконавчої служби.

Визначення юстиції як об'єкта державного управління передбачає специфічну діяльність органів у трьох ключових напрямках: реєстрації, обліку та виконання. Ці напрямки мають важливе юридичне значення та визначають роль державних органів у здійсненні правосуддя та забезпеченні прав та обов'язків громадян. Реєстрація передбачає

визнання державою певних фактів, що мають юридичне значення [5]. Це включає визнання набуття, зміни чи припинення прав та обов'язків через відповідне офіційне засвідчення та внесення даних до реєстрів. Такий підхід є важливим для забезпечення правової чистоти та перевіреності інформації. Реєстраційна функція в сфері юстиції передбачає державно-правову діяльність органів, спрямовану на реєстрацію різних юридичних подій та фактів. У певний період часу цю функцію в Україні виконували Державна реєстраційна служба та органи реєстрації актів цивільного стану. Облік пов'язаний із зберіганням та використанням даних, документів, інформації, які мають юридичне значення.

Подальше реформування системи нотаріату є одним із пріоритетів Міністерства юстиції України на поточний рік. Основна мета цієї ініціативи полягає в створенні єдиного нотаріату, спрямованого на забезпечення позасудової охорони і захисту прав та законних інтересів суб'єктів права. Це передбачає уніфікацію принципів, форм і методів організації та здійснення нотаріальної діяльності, а також державного регулювання цієї сфери.

З метою досягнення цієї мети, Міністерство юстиції пропонує прийняття законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» (нова редакція). Цей законопроект передбачає створення єдиного нотаріату в Україні, уведення органів професійного самоврядування нотаріусів та передачу їм певних функцій, а також упорядкування плати за надання нотаріальних послуг та посилення контролю над їх наданням.

Управління в галузі юстиції визнається ключовим елементом для забезпечення ефективності та справедливості правової системи в умовах сучасного соціального та технологічного розвитку. Аналізуючи суть та зміст управління в галузі юстиції, можна визначити кілька важливих висновків.

Впровадження стратегічних та інноваційних підходів до управління юстицією визначається необхідністю адаптації правової системи до викликів сучасності. Створення ефективних стратегій розвитку правосуддя, впровадження сучасних інформаційних технологій, а також забезпечення прозорості та відкритості у діяльності юридичних органів є важливими аспектами сучасного управління в даній галузі.

Література:

1. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: Українська енциклопедія / за ред. М. П. Бажана. 2004. С. 499.

2. Онопчук І. Ю. Юстиція: до визначення поняття. *Правове регулювання економіки* : зб. наук. пр. № 8. Міністерство освіти і науки України, 2008. С. 99–107.

3. Тюрін С. Є. Поняття й ознаки взаємодії органів юстиції України. *Право і безпека*. 2013. № 2. С. 100–105.

4. Онопчук І. Ю. Конституційно-правові засади статусу Міністерства юстиції України в системі виконавчої влади. *Правове регулювання економіки* : зб. наук. пр. 2009. № 9. С. 101–110.

5. Бондаренко К.В. До визначення змісту юстиції як об'єкта державного управління. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 207–209.

НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛІСТИКА

ОКУПАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДО ВЧИНЕННЯ ПРЕДСТАВНИКАМИ КРАЇНИ – АГРЕСОРА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

Сиводєд І. С.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної
та антикорупційної діяльності
Інституту права ім. Князя Володимира Великого МАУП
м. Київ, Україна*

Вторгнення російської федерації (далі – рф) в Україну стало наслідком окупації ворогом території у Київській, Чернігівській, Сумській, Херсонській, Запорізькій, Миколаївській, Донецькій, Луганській областях, АР Крим. Свавільля та беззаконня на окупованій території сприяли вчиненню її військовими, найманцями приватних військових компаній з числа раніше засуджених росіян, комбатантами та іншими осами кримінальних правопорушень проти громадян України, такі як вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, катування, зґвалтування, розбої, грабежі, незаконні заволодіння транспортними засобами, примусова депортація, викрадення дітей тощо.

За інформацією верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини Фолькера Тюрка станом на 19.12.2023 виявлено грубі порушення міжнародного права та ознаки вчинення військами рф воєнних злочинів в Україні. Це страти цивільних, катування, сексуальне насильство. Крім цього, є ознаки того, що російські війська вчиняли воєнні злочини в Україні [1].

Військова агресія рф проти України, невідомі бомбардування, ракетні обстріли, геноцид, екоцид та етноцид призводять до загибелі цивільного населення. Згідно відомостей Управління Верховного комісара ООН з прав людини, станом на 8 жовтня 2023 р. в результаті агресії рф на території України загинули 9 806 осіб цивільного населення, поранено 17 962 громадян [2]. І це лише офіційно підтвержені дані серед цивільного населення. Ця статистика неточна, оскільки не встановлено кількість загиблих українців у м. Маріуполь, Волноваха, Попасна, Северодонецьк, Лисичанськ і Рубіжне, інших

окупованих територіях. Основною причиною загибелі мирного населення є вибухова зброя з великим радіусом ураження, міни та вибухонебезпечні предмети.

Станом на 26 серпня 2023 р. Офісом Генерального прокурора України оприлюднено такі дані про правопорушення, вчинені в період широкомасштабної агресії РФ проти України: зареєстровано 104 988 воєнних злочинів та 16 730 злочинів проти національної безпеки України [3].

Міністерством реінтеграції України підраховано, що у 2,5 млн українців зруйновано житло. Це без урахування людей на окупованих територіях, де здійснити підрахунок неможливо. 66 % українців, яким довелося залишити свій будинок через війну, досі державою не працевлаштовані та не мають роботи.

На Київщині з лютого 2022 р. правоохоронні органи виявили 1332 тіл мирних жителів, яких вбили російські окупанти, після звільнення Херсонської області встановлено 2370 вбитими цивільних осіб, знайдено 23 приміщення, де катували людей, в тому числі 5 катівень, в яких тримали та катували дітей. Останнє поховання виявлене у квітні 2023 р., 7 загиблих. У жертв прострілені коліна та голови. Усі виявлені вбиті особи виявилися цивільними людьми [4].

За інформацією ювенальних прокурорів від збройної агресії РФ станом на 26.08.2023 загинули 503 дитини та понад 1116 отримали поранення різного ступеня тяжкості. Найбільше дітей постраждало у Донецькій – 485, Харківській – 299, Київській – 129, Херсонській – 122, Запорізькій – 99, Миколаївській – 97, Дніпропетровській – 95, Чернігівській – 71 та Луганській областях – 67 [5].

До Росії депортовано понад 16 тис. дітей. Вдалося повернути 307 з них. Росіяни викрадають українських дітей і знімають з ними відео сексуального характеру. На сайтах російських телеграм-каналів за дітей з України для сексуальної експлуатації, які «скоро підуть до школи» пропонують 250 тис. рублів (130 тис. грн) [6]. У листуванні вказано, що діти з України та не мають родичів. Також на російському сайті «Усиновлення в Московській області» опубліковано фотографії 114 дітей, вивезених з Херсонщини.

Палата попереднього провадження Міжнародного кримінального суду 17 березня 2023 р. видала ордери на арешт володимира путіна та російської уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової, яких підозрюють у незаконному примусовому переміщенні українських дітей з 24.02.2022 [7]

Згідно енциклопедії – окупація (військова) – зайняття збройними силами однієї частини держави або всієї території іншої держави без отримання суверенних прав на неї [8], за обставин, коли територія перебуває під «ефективним контролем» армії іноземної держави

в межах, де такий контроль встановлений і може здійснюватися. Це відбувається навіть тоді, коли окупація не зустрічає збройного опору і не ведуться бойові дії [9, с. 16–17].

Важливо, що виправдання окупації державою-окупантом не змінює юридичної класифікації такої ситуації як окупації [10]. Класифікація території як «окупована» не наділяє окупанта суверенітетом, оскільки беззаперечним принципом міжнародного права є те, що одностороння анексія окупованої території державою-окупантом не має юридичного значення і вважається такою, що не має юридичної сили [11], [12]. Згідно ст. 42 Положення про закони і звичаї війни на суходолі, територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника, окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції [13].

Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначено моменти початку окупації різних частин території України [14].

Висновки: воєнні та міжнародні злочини проти людяності, які вчиняються російським військово-політичним керівництвом, військово-службовцями військових формувань рф, найманцями приватних військових компаній тощо проти України не мають строків давності та жоден воєнний злочинець не зможе уникнути покарання. Задача національних правоохоронних органів задокументувати усі факти вчинених злочинів, зібрати належні та допустимі докази винуватості відповідних осіб, надати правильну правову оцінку їх діям та вжити усіх можливих заходів для притягнення винних осіб до відповідальності.

Міжнародна академія Нюрнберзьких принципів 8 травня 2023 року ухвалила Декларацію, яка засуджує воєнні злочини росії проти України. У документі наголошується, що всі винні мають бути притягнуті до відповідальності за агресію проти українського народу [15].

Література:

1. ООН – є ознаки вчинення армією рф воєнних злочинів в Україні. Головна сторінка Інтернет-видання «Deutsche Welle (Німецька хвиля)». URL: <https://www.dw.com/uk/v-oon-zaavili-pro-oznaki-vcinenna-armieu-rf-voennih-zlociniv-v-ukraini/a-67765767>

2. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Офіційна веб-сторінка Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ). URL: <https://www.ohchr.org/en/countries/ukraine>

3. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. Офіційна веб-сторінка Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/>

4. Сиводєд І. С. Зміни у кримінальному законодавстві з початку військової агресії РФ в 2014 та військових дій з лютого 2022 року в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2022. Вип. 27. Ч. 2. С. 93–99. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/11/17-1.pdf>

5. Ювенальні прокурори: 503 дитини загинули в Україні внаслідок збройної агресії РФ. Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-503-ditini-zaginuli-v-ukrayini-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-35692>

6. Омбудсман Лубінець Дмитро. URL: https://t.me/dmytro_lubinetzs/1687

7. Ситуація в Україні: судді МКС видають ордери на арешт Володимира Володимировича Путіна та Марії Олексіївни Львової-Белової. Офіційний вебсайт Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and?fbclid=IwAR0nGUmKFEJFyz1yebHaDKXOBtR3vQjinjCpn_e2GNnN9AdwGmh m2IE8YxU

8. Вікіпедія – окупація (значення). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_\(%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_(%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F))

9. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини, розроблена Верховним Судом та Національною школою суддів України, міжнародними експертами Global Rights Compliance (GRC) за підтримки Програми USAID «Справедливість для всіх», м. Київ, 2023. С. 16–17.

10. Юджин Дінштейн, *Право воєнної окупації*, п. 105; *Рішення щодо збройної діяльності*, п. 173.

11. Я. Арай-Такахасі, *Право окупації: Безперервність і зміна міжнародного гуманітарного права та його взаємодія з міжнародним правом прав людини* (Brill Nijhoff 2009) ('Арай-Такахасі, *Право Окупації*'). С. 42.

12. Ю. Дінштейн, *Право воєнної окупації*, п. 161 (з посиланням на Л. Оппенгейм «Правові відносини між державою-окупантом і населенням» (1917).

13. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року (набрала чинності для України 24 серпня 1991 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

14. Закон України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”

від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

15. Крок до трибуналу над керівництвом рф: у Нюрнберзі ухвалили «Декларацію про злочин російської агресії». Документ. // Автор: Ольга Ліпич. 09.05.2023 01:02. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/krok-do-tribunalu-nad-kerivnitstvom-rf-u-nyurnberzi-uhvalili-deklaratsiyu-pro-zlochyn-rosijskoi-agresii-dokument.htm>

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ЖЕРТВИ У МЕХАНІЗМІ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Церкуник Л. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності*

*ДВНЗ Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна*

Актуальність теми обумовлена тим, що у генезисі вчинення злочину значне місце посідає механізм віктимної поведінки. Розуміння поведінки охоплює не будь-яку активність особи, а обмежується трьома критеріями: її соціальною значущістю; її вираженням назовні у формі конкретних дій та усвідомленістю таких дій. На наш погляд, поведінка особи – вияв цілеспрямованої активності соціального суб'єкта, спрямований на взаємодію з навколишнім середовищем для підтримки свого існування; притаманно людській поведінці вияв усвідомленої активності, що має індивідуалізоване забарвлення. Таким чином, варто визнати, що поведінка – це свідомі вольові дії та вчинки, які включають у себе розуміння їх соціального значення, утворюють відповідну діяльність, що спрямована на досягнення соціально-значущої мети та характеризується настанням певних наслідків.

З метою запобігання віктимізації працівники установи виконання покарань повинні завчасно діагностувати, виявляти віктимних засуджених. У зв'язку з цим співробітники пенітенціарної системи повинні володіти знаннями про те, яка якість або сукупність якостей формують віктимність, знати типові особистісні характеристики, властиві жертвам пенітенціарних злочинів. Маючи дані про типові характеристики всіх цих обставин, можна з більшою ефективністю організувати запобіжну роботу щодо конкретних осіб, що представляють інтерес у віктимологічному відношенні [1].

Віктимні властивості особи жертви набувають практичну і наукову значущість тільки за певної систематизації рис, властивостей і соціальних зв'язків особистості жертви. «Типова» жертва, подібно «типовому» злочинцеві, є наукова абстракція. Проте типологія віктимних властивостей засуджених з точки зору теорії кримінальної віктимології повинна сприяти: а) розумінню місця і ролі жертви в механізмі пенітенціарної злочинної поведінки в УВП; б) вивченню віктимних властивостей та якостей засуджених до позбавлення волі; в) виявленню причин та умов індивідуальної й групової віктимної поведінки. При цьому необхідно дотримуватися таких основних вимог – віктимологічна типологія повинна відображати генезисний зв'язок між особистістю та поведінкою жертви з одного боку, і поведінкою злочинця до і під час вчинення злочину – з іншого.

Виняткова неоднорідність об'єкта створює серйозні ускладнення в розробці віктимологічної типології, так як є величезна кількість типізованих ознак, серед яких важко визначити один, найбільш узагальнений критерій. Ця обставина пояснює множинність класифікацій і типологій, запропонованих в кримінологічній та віктимологічній науці [2, с. 106].

Подолання труднощів полегшується використанням в якості критерію для узагальнення підструктури особистості жертви. Не викликає сумніву те, що всі люди належать до різних соціальних і психологічних типів. Водночас кожна особистість складається з деяких окремих частин – підструктур, які постійно взаємодіють один з одним і беруть різну участь у її поведінці. У місцях позбавлення волі відбувається те ж саме, тому важливим завданням адміністрації установи виконання покарань є знання особливостей підструктур особистості жертви і використання їх при здійсненні запобіжної роботи.

Розглядаючи особливості особистості та віктимної поведінки потерпілих, ми виділяємо такі основні підструктури особистості: соціально-демографічну; культурно-освітню; моральну; психологічну; кримінально-правову [2, с. 107].

Вважаємо, що використання таких підструктур особистості для віктимологічного дослідження у місцях позбавлення волі буде не зовсім правильним, оскільки воно не внесе щось нове в наукове осмислення особистості жертви злочину в УВП. Тому ми пропонуємо іншу структуру особистості, в яку входять:

а) психічні та психофізіологічні особливості і стан (віктимологічні аспекти віку, стану здоров'я засудженого; стану алкогольного, наркотичного та токсичного сп'яніння тощо);

б) соціально-психологічні властивості особистості засуджених, пов'язані з особливостями їх адаптації до місць позбавлення волі;

в) статусна приналежність до певної групи неформальної ієрархії засуджених;

г) кримінально-правові ознаки (наявність судимості, вид вчиненого злочину);

д) кримінально-виконавчі ознаки (відношення засудженого до процесу виконання покарання);

е) властивості особистості, які визначаються матеріальним становищем;

ж) морально-психологічні якості.

Зазначені ознаки, що характеризують особу засудженого-жертви, допомагають вивчати його в різних аспектах. Подібний підхід дозволяє найбільш повно розкривати індивідуальні детермінанти віктимної поведінки.

До психічних та психофізіологічних особливостей і станів жертв злочинів в УВП ми відносимо наступні віктимологічні значимі ознаки: 1) особливості закономірностей функцій організму (віктимологічні аспекти віку); 2) особливості стану організму, пов'язані зі вродженими та набутими особливостями функціонування організму (хворобливі стани жертви, психічні розлади).

Проведене нами дослідження показало, що особливості віку привертають увагу через те, що на кожному етапі свого розвитку соціальний зміст та фізичний стан особистості неоднакові. Найбільш віктимонебезпечними є вік 25–29 років (38,4%), а також вік – 29–39 років (28,7%). Далі за ступенем зменшення показників віктимності слідує вікові категорії з 18 до 24 років (18%), з 40 років і старше (14,9%) [2, с. 108].

Вікова віктимність за видами віктимізації в УВП має деякі відмінності. Так, у віктимізації від насильницьких дій сексуального характеру, найбільш віктимними є вік з 18 до 24 років (34,7%). Засуджені від 18-24 років становлять особливо небезпечну вікову групу, представники якої у більшості випадків вперше засуджені до позбавлення волі, не мають достатнього життєвого досвіду, обережності та фізичної сили, але дуже активні, тому частіше за інших стають жертвами різних злочинів, спрямованих проти особистості. У вчиненні тяжких та особливо-тяжких насильницьких злочинів (вбивство, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю тощо) найбільш віктимонебезпечним є вік 29-39 років (28,8%), а вік 50 років і старше має найнижчий показник – 9,2%. Вікові особливості жертв злочинів проти власності також мають особливості. Так, найбільш віктимонебезпечний вік у осіб, які досягли 30-39 років (40,6%). Найменша вікова віктимність у вчиненні даної категорії злочинів у осіб у віці 18-24 років (8,5%). Низький відсоток

жертв цієї вікової категорії пояснюється тим, що вони мають менше матеріальних благ, ніж інші вікові категорії засуджених.

Проведений аналіз вікових характеристик потерпілих від злочинів в УВП, показав, що частіше до віктимізації схильні люди молодого і середнього віку, що відповідає віку максимальної активності людини.

У момент вчинення злочинів 76,5% жертв були практично здорові, не мали будь-яких видимих відхилень, 10,9% жертв були інвалідами або мали хворобу, яка спричинила за собою розлад здоров'я. У 12,6% випадків на момент заподіяння шкоди жертви страждали різними психічними розладами і перебували на обліку у психіатра [2, с. 109].

Як висновок зауважимо, що віктимна поведінка засудженої особи залежить від її психіки. Психічні розлади відіграють роль умов, що сприяють віктимізації, зумовлюють коло соціальних контактів і уподобань, сприяють формуванню віктимогенних поглядів, звичок та потреб. При розладах психіки для засудженої особи характерні реакції роздратування, тривога, а також агресивність і жорстокість, що призводить до значного погіршення самопочуття, зниження адаптації і контролю за своєю поведінкою, а, отже, ймовірність вчинення віктимних дій.

Література:

1. Автухов К. А., Гель А. П., Колб О. Г. Права і законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування кримінально-виконавчої служби України : монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2015. 246 с.

2. Церкуник Л. В. Віктимізація засуджених в установах виконання покарань та її запобігання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2019. 260 с.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ: DE LEGE FERENDA

Граб А. В.

*аспірант кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Кримінально-правова заборона, присвячена відповідальності за незаконне збагачення, пройшла тривалий шлях розвитку до моменту закріплення її законодавцем у ст. 368-5 «Незаконне збагачення» Кримінального кодексу України (далі – КК України). Однак це не вирішило всі характерні недоліки, що весь час переслідували розглядувану норму. При цьому, п'ятий рік поспіль Робочою групою з питань розвитку кримінального права ведеться робота над проектом нового КК України, від якого очікується усунення численних суперечностей й прогалин, наявних у чинному КК України, в тому числі за допомогою використання сучасних досягнень законодавчої техніки. Саме тому важливо проаналізувати особливості проекту нового кримінального закону, задля пошуку взірцевого варіанту закріплення кримінально-правової норми про незаконне збагачення в національному законодавстві України.

Так, відповідно до ст. 9.5.17. «Незаконне збагачення» проекту нового КК України, особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка набула активи, вартість яких більше ніж на тридцять п'ять тисяч розрахункових одиниць перевищує її законні активи, – вчинила злочин 3 ступеня [1]. Однак на відміну від чинного КК України, де незаконне збагачення відповідно до примітки ст. 45 вважається корупційним кримінальним правопорушенням, в п. 23 ч. 2 ст. 1.4.1 проекту вказаний делікт визнається кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією.

Перше, на що звернемо увагу, це відсутність в ст. 9.5.17. жодного часового орієнтира, на який мали б орієнтуватись органи досудового розслідування при обчисленні набутих активів відповідної особи для встановлення в її діяннях складу незаконного збагачення. Ст. 368-5 КК України не відрізняється у цьому питанні. Тобто не виключені випадки, коли спеціально уповноваженим на те органам доводиться витратити й без того обмежений ресурс, вивчаючи не окремо взятий звітний період, а чи не весь термін перебування посадовця на посаді, що значно ускладнює сам процес доказування невідповідності набутого майна законним активам. Та менше з тим, це не заважає вказаним органам

виявляти випадки незаконного збагачення. Так, нещодавно НАБУ і САП повідомили про підозру у незаконному збагаченні чинному народному депутату України, який за даними слідства у 2020–2021 рр. набув у власність активи загальною вартістю 25 млн грн, хоча офіційний дохід та заощадження його та дружини за цей період становили не більше 14 млн грн. Таким чином була встановлена різниця між вартістю придбаного майна та коштами посадовця у розмірі 11 млн грн [2]. До того ж залучення третіх осіб для оформлення на них права власності на майно, вочевидь з метою уникнення фінансового контролю, не принесло бажаного результату, оскільки органами розслідування було встановлено офіційні доходи залучених осіб за період з 1998 по 2021 рік.

Далі, на відміну від чинної редакції ст. 368-5 КК України, яка не містить кваліфікуючих ознак вчинення злочину, Робочою групою пропонується диференціювати кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, залежно від вартості незаконно набутих нею активів, що є втіленням принципу пропорційності відповідальності за розмір завданої шкоди, зокрема, авторитету органам влади та місцевого самоврядування, національній та економічній безпеці держави, відносинам справедливого розподілу матеріальних благ у суспільстві тощо. Ознаками, що підвищують тяжкість злочину, передбаченого статтею 9.5.17, на один та два ступені відповідно, є:

– вчинення умисного злочину щодо активів, вартість яких більше ніж на сто тисяч розрахункових одиниць перевищує законні активи особи;

– вчинення умисного злочину щодо активів, вартість яких більше ніж на триста тисяч розрахункових одиниць перевищує законні активи особи.

Мінімально необхідний розмір необґрунтованих активів не суттєво відрізняється від встановленого у ст. 368-5 КК України (9 841 000 грн). У ст. 1.4.2. проекту нового Кодексу зазначено, що розрахункова одиниця, яка застосовується для визначення розмірів предмета або засобу кримінального правопорушення, а також спричиненої ним майнової шкоди і розміру штрафу та грошового стягнення, дорівнює 1/30 розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року Законом про Державний бюджет України. Оскільки з 1 квітня 2024 року мінімальна заробітна плата складає 8 000 гривень, тридцять п'ять тисяч розрахункових одиниць дорівнюють 9 333 333,33 грн, сто тисяч розрахункових одиниць – 26 666 666,7 грн, та триста тисяч розрахункових одиниць – 80 000 000 грн.

До слова, визнана у 2019 році неконституційною ст. 368-2 КК України «Незаконне збагачення», у різних своїх редакціях містила

диференціацію відповідальності для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, залежно від займаної посади або розміру незаконно набутих активів. До того ж у пунктах 2 та 3 примітки 368 КК України законодавець роз'яснює, хто є службовими особами, які займають відповідальне становище, та службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у розумінні вже статті 368-5 КК України, втім у самій статті ці терміни не використовуються.

Привертають до себе увагу й санкції за вчинення злочину, передбаченого ст. 9.5.17. проекту нового КК України. Для порівняння, актуальна ст. 368-5 КК України передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [3]. У проекті нового Кодексу міра відповідальності за вчинення особою незаконного збагачення буде слідувати за розміром завданої шкоди, у вигляді різниці між набутими активами особи, та її законними активами.

Так, згідно зі ст. 3.2.5. проекту «Санкції за злочини», за:

- набуття активів, вартість яких більше ніж на тридцять п'ять тисяч розрахункових одиниць перевищує законні активи особи – передбачено покарання у вигляді штрафу у розмірі від 1000 до 2000 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від 3 до 4 років;

- набуття активів, вартість яких більше ніж на сто тисяч розрахункових одиниць перевищує законні активи особи – передбачено покарання у вигляді ув'язнення на строк від 4 до 6 років;

- набуття активів, вартість яких більше ніж на триста тисяч розрахункових одиниць перевищує законні активи особи – передбачено покарання у вигляді ув'язнення на строк від 6 до 8 років.

Окрім цього, відповідно до Розділу 3.6 «Засоби безпеки» проекту, до особи, яка вчинила незаконне збагачення, суд зобов'язаний застосувати такі обмежувальні засоби, як: обіймати певні посади, у тому числі на громадських засадах; брати участь у конкурсі на посади в органах державної влади чи органах місцевого самоврядування. Вказані засоби безпеки застосовуються на строк: за вчинений злочин 1–4 ступенів тяжкості – від 2 до 5 років; за вчинений злочин 5–9 ступенів тяжкості – від 5 до 15 років. Фактично, йде мова про відтворення в проекті такого виду покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, передбаченого в чинному КК України, але вже у вигляді відмінного від покарання. Останнє позитивно оцінили О. Дудоров та Є. Письменський, наголосивши на потребі більш ефективної реалізації такого

складника мети покарання, як запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень [4, с. 80–81].

Разом з тим, відповідно до ст. 3.6.7. «Оприлюднення інформації про засудження особи» проекту, за вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією злочинів на осіб чекає оприлюднення інформації про їх засудження в медіа та Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

Також, в проекті нового Кодексу відсутнє поняття спеціальної конфіскації, яка згідно зі ст. 96-1 КК України, полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, та може застосовуватись як захід кримінально-правового характеру за умови вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК України. Але це не означає, що за проектом нового Кодексу гроші, цінності та інше майно, одержані внаслідок вчинення незаконного збагачення, не будуть вилучені за рішенням суду у власність держави. Оскільки натомість в проекті передбачено такий вид кримінально-правового засобу, як конфіскація майна (аналог існуючої спеціальної конфіскації), яка полягає в примусовому безоплатному відчуженні грошей, майнових прав або іншого майна, яке належить засудженій особі на праві власності, до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим (ст. 3.8.1).

Згідно зі ст. 59 чинного КК України, конфіскація майна (як покарання) встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу. Злочин, передбачений ст. 368-5 КК України, належить до тяжких, однак конфіскація майна як додаткове покарання за його вчинення не передбачене.

Таким чином, кримінально-правова заборона, присвячена відповідальності за незаконне збагачення, в проекті нового КК України, в деяких аспектах є значно прогресивнішою, аніж ст. 368-5 КК України. Зокрема, йде мова про диференціацію відповідальності залежно від розміру незаконно набутих активів та гуманізацію покарання, що полягає у зменшенні строку ув'язнення, та посиленню обмежувальних засобів, як то брати участь у конкурсі на посади в органах державної влади чи органах місцевого самоврядування. Втім, ст. 9.5.17 проекту нового Кодексу все ж потребує подальшого аналізу, щоб стати вірцевим прикладом закріплення норми про незаконне збагачення в кримінальному законодавстві України.

Література:

1. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf> (дата звернення: 13.05.2024).

2. Незаконне збагачення на 11 млн грн: підозрюється чинний нардеп (СХЕМА). Національне антикорупційне бюро України. Офіційний вебсайт. URL: <https://nabu.gov.ua/news/nezakonno-zbagachennia-na-11-mln-grn-pidozriuuet-sia-chynnyui-nardep/> (дата звернення: 13.05.2024).

3. Кримінальний кодекс України. Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20240328#Text> (дата звернення: 13.05.2024).

4. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю особі, яка відповідну посаду не обіймає або відповідною діяльністю не займається (аналіз правових позицій Верховного суду). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 2(20). С. 62–86. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292344>

МІЖНАРОДНЕ ВИКРАДЕННЯ ДІТЕЙ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Гур'янова К. О.

курсантка 2 курсу

Інституту підготовки юридичних кадрів для СБУ

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Дослідження теми міжнародного викрадення дітей є надзвичайно важливим кроком на шляху до кращого розуміння та вирішення цієї гострої проблеми, яка руйнує життя багатьох людей та потребує пильної уваги з боку світового співтовариства. Щороку у світі зникають безвісти 8 мільйонів дітей, з яких понад 250 000 – на території Європейського Союзу (ЄС). В Україні ж щорічно реєструється близько 4 000 випадків зникнення дітей. Причини зникнення дітей є багатогранними та складними. До них належать: внутрішньо-сімейні проблеми: жорстоке поводження з дітьми, домашнє насильство, сімейні конфлікти, розлучення батьків; соціальні ризики: бідність, бездомність, відсутність доступу до освіти та медичного обслуговування, експлуатація дітей; надзвичайні ситуації: війни,

стихийні лиха, терористичні акти. Міжнародне викрадення дітей – це не лише особиста драма, але й серйозна проблема, що має значний вплив на суспільство в цілому. Цей злочин порушує права дітей, руйнує сім'ї, породжує страх та недовіру, а також підриває основи правопорядку. Незважаючи на серйозність проблеми, правові аспекти міжнародного викрадення дітей залишаються недостатньо дослідженими. Існує ряд проблем, пов'язаних з поверненням незаконно вивезених або утримуваних дітей, а також з притягненням до відповідальності викрадачів [5].

Дослідження міжнародного викрадення дітей має значну практичну цінність. Його результати можуть бути використані для вдосконалення законодавства про міжнародне викрадення дітей, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, покращення роботи інших органів, що займаються захистом прав дітей.

Міжнародне викрадення дітей – це злочин, який полягає у проти-правному переміщенні або утриманні дитини за кордоном без згоди особи, яка має право на піклування про неї. Цей злочин не лише спричиняє страждання дитині, але й грубо порушує її права та законні інтереси. Боротьба з міжнародним викраденням дітей здійснюється на трьох основних рівнях: міжнародний рівень(країни світу укладають міжнародні договори, які встановлюють норми та процедури повернення незаконно вивезених або утримуваних дітей); національний рівень(кожна країна приймає власне законодавство, яке визначає кримінальну та цивільно-правову відповідальність за міжнародне викрадення дітей) і судовий рівень (суди різних країн розглядають справи про міжнародне викрадення дітей та виносять рішення про повернення дитини до країни її постійного проживання).

Конвенція ООН про права дитини (далі – Конвенція) є одним із найважливіших міжнародних документів, що гарантує права та свободи дітей у всьому світі. Вона ратифікована 193 країнами, включаючи Україну, і набула чинності 1990 року. Конвенція визнає за кожною дитиною ряд фундаментальних прав, незалежно від її раси, статі, національності, етнічного походження, мови, релігії, майнового стану, інвалідності чи будь-якого іншого статусу.

Однією з ключових сфер, де Конвенція відіграє важливу роль, є справи про міжнародне викрадення дітей. Стаття 3 Конвенції чітко проголошує, що "В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини". Це означає, що при

вирішенні справ про міжнародне викрадення дітей найвищим пріоритетом має бути те, що найкраще для дитини [3].

Конвенція відіграла значну роль у становленні іншого ключового документа в сфері міжнародного права щодо захисту дітей від викрадення – Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. Гаазька конвенція, ратифікована 98 країнами, зокрема Україною, має на меті запобігти негативним наслідкам міжнародного викрадення дітей та сприяти швидкому поверненню викрадених дітей до країни їх постійного проживання.

Поряд з міжнародними договорами, національне законодавство відіграє ключову роль у боротьбі з міжнародним викраденням дітей. Більшість країн світу впровадили закони, що регулюють переміщення дітей через кордони, а деякі з них мають й спеціалізовані закони, які стосуються виключно міжнародного викрадення. Ці закони виконують низку важливих функцій: встановлюють чіткі правила та обставини, за яких дитина може бути вивезена з країни, визначають механізми повернення викрадених дітей, встановлюють відповідальність за міжнародне викрадення дітей, сприяють співпраці між різними органами влади, які займаються питаннями захисту дітей.

Рішення про повернення викраденої дитини або відмову в ньому приймається судом виключно за місцем знаходження дитини. У ході розгляду справи про повернення дитини, якщо буде доведено факт її незаконного переміщення або утримування, негайно застосовується процедура повернення дитини до країни її постійного проживання. Цей принцип ґрунтується на зобов'язаннях, визначених Гаазькою конвенцією [4].

Окрім міжнародних конвенцій, істотну роль у поверненні викрадених дітей відіграють домовленості на регіональному рівні та двосторонні угоди. Регіональні організації, такі як Європейський Союз, розробили спеціальні правила та директиви, спрямовані на боротьбу з транскордонним викраденням дітей на території своїх країн-членів. Ці регіональні домовленості часто базуються на принципах та механізмах, закріплених у міжнародних конвенціях, і надають додаткову підтримку та інструкції щодо вирішення випадків викрадення. Двосторонні угоди, що укладаються між країнами, також сприяють вирішенню проблеми міжнародного викрадення дітей. Ці угоди визначають чіткі процедури та механізми співпраці між залученими країнами, що спрощує процес [6].

Під час повернення викраденої дитини є певні кроки та нюанси, а саме, першим кроком до повернення викраденої дитини є звернення до центрального органу в країні, з якої вона була викрадена. На даному етапі центральний орган координує роботу з відповідними органами

в країні, де перебуває дитина та консультує батьків щодо необхідних кроків і допомагає в поверненні дитини. Співпраця центральних органів відіграє вирішальну роль в сприянні процесу повернення, адже в процесі спілкування і співпраці один з одним вони збирають всю необхідну інформацію для початку судового процесу [2].

Другим кроком на шляху до повернення дитини є судовий процес. Він передбачає подачу заяви або петиції до відповідного суду країни, де знаходиться дитина. Специфіка цього етапу може відрізнятися залежно від правової системи країни та того, чи є вона учасницею Гаазької конвенції про міжнародне викрадення дітей. На цьому етапі можливі виклики, пов'язані з затягуванням процесу. Судовий розгляд у справах про повернення викрадених дітей може бути тривалим і складним, адже він може сповільнюватися через збір доказів, міжнародну співпрацю та юридичні процедури. Важливо зазначити, що суд може постановити не повертати дитину, якщо існують обставини, які загрожують її безпеці або благополуччю. Наприклад, якщо дитина зазнала насильства в країні походження або чітко висловлює бажання залишитися в країні, де вона перебуває наразі [1].

Повернення дитини у випадку міжнародного викрадення – це складний і багатогранний процес, який має свої особливості в кожній країні. На процедуру впливають: участь центральних органів влади, судові процеси, особливості правової системи та внутрішні закони. Батькам, які опинилися в такій ситуації, важливо якомога швидше звернутися за юридичною консультацією та допомогою до фахівців, які знайомі з законами та процедурами країни, де перебуває дитина. Їх досвід та знання допоможуть їм правильно оформити всі документи, захистити свої права та інтереси дитини, а також максимально прискорити процес її повернення. Для успішного вирішення таких складних справ необхідно мати всебічне розуміння всіх правових механізмів та факторів, які впливають на процес. Важливо пам'ятати, що головною метою є забезпечення найкращих інтересів дитини та її швидке повернення до сім'ї.

Література:

1. Гаазька конференція з міжнародного приватного права. URL: <https://www.hcch.net/en/home> (дата звернення: 10.05.2024).

2. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text. (дата звернення: 10.05.2024).

3. Конвенція ООН про права дитини (1989 р.). URL: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text-childrens-version> (дата звернення: 10.05.2024).

4. Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980 р.). URL: <https://www.unicef.org/> (дата звернення: 10.05.2024).

5. Міжнародне викрадення дітей. Особливості застосування конвенції в Україні. *Юридичний журнал*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/mizhnarodne-vikradennya-ditey-osoblivosti-zastosuvannya-gaazkoyi-konvenciyi-v-ukrayini.html> (дата звернення: 10.05.2024).

6. Міжнародний центр з питань зниклих та експлуатованих дітей. URL: <https://www.icmec.org/> (дата звернення: 10.05.2024).

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ КОМП'ЮТЕРНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Котляр А. М.

*аспірант кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

Розширення сфери застосування комп'ютерних технологій розвинуло суспільні відносини у сфері інформатизації.

Поряд з цим, це супроводжується появою та розповсюдженням нових різновидів протиправних діянь, які порушують ці відносини.

Такі кримінально карані діяння отримали у наукових дослідженнях різноманітні назви – «кіберзлочини», «комп'ютерні злочини», «злочини у сфері комп'ютерної інформації» тощо.

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає кіберзлочин (комп'ютерний злочин) як суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України [2].

Особливість понятійного апарату кіберзлочинів полягає у широкому використанні спеціалізованих термінів, тобто термінів, які не є юридичними, а запозичені з різноманітних спеціалізованих сфер.

Так, зі сфери техніки запозичені неправові терміни – комп'ютери, мережі електрозв'язку, електронні комунікаційні мережі, шкідливі програмні засоби тощо.

Оскільки велика кількість суспільних відносин у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та

комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку потребують охорони, тому неможливо обійтись без включення спеціалізованих технічних термінів у кримінальні норми.

При цьому, слід уникати використання вузькоспеціалізованих термінів у термінологічному апараті кримінального закону. Такі терміни зрозумілі лише спеціалістам тієї чи іншої галузі знань.

Слід погодитися, що надання визначень спеціалізованим термінам у особливій частині КК України не виправдано переобтяжить Закон [1, с. 88–89].

Тому використовувати професійну лексику у сфері комп'ютерних злочинів необхідно у тому значенні, яке закріпилося за ними у сфері, з якої вони запозичені.

Термінологічний апарат комп'ютерних злочинів потребує удосконалення, що сприятиме як покращенню мови кримінального закону, так і правильному застосуванню його на практиці.

Існують різні підходи та пропозиції щодо вдосконалення термінів, які використовуються законодавцем у розділі XVI КК України.

Слід погодитись із науковцями, які вважають доцільним змінити назву самого розділу XVI КК України. Оскільки родовим об'єктом аналізованих посягань слід визнавати суспільні відносини у сфері комп'ютерної інформації, пропонується викласти назву розділу XVI Особливої частини КК України у такій редакції: «Злочини у сфері комп'ютерної інформації» [3].

Доведеною є необхідність включення комп'ютерної інформації до категорії об'єктів кримінальних діянь, за які передбачена відповідальність згідно зі статтями 361–363-1 Кримінального кодексу України. У зв'язку із чим, вимагає заміни у вказаних статтях термінів «інформація» та «інформація, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації» на термін «комп'ютерна інформація».

На думку автора, терміни «електронно-обчислювальна машина», «комп'ютер», «автоматизована система», «комп'ютерна мережа», «мережа електрозв'язку», які використовуються законодавцем є синонімічними, оскільки виражають одні й ті самі поняття. Тому вказані терміни слід замінити на «комп'ютерні системи».

У контексті швидкого розвитку комп'ютерних технологій та інформатизації, суспільні відносини переживають нові виклики, пов'язані з появою та поширенням кіберзлочинів. Ці протиправні дії, які порушують нормальне функціонування інформаційних систем та комп'ютерних мереж, вивчені у науковій літературі під різними назвами, такими як «кіберзлочини», «комп'ютерні злочини» та інші.

Важливим аспектом є узгодження термінологічного апарату у цій області, оскільки він впливає на розуміння й застосування законодавства.

Сутність понятійного апарату кіберзлочинів полягає у використанні спеціалізованих термінів, які нерідко запозичені з інших галузей. Такий підхід вимагає удосконалення та стандартизації термінології, щоб уникнути непорозумінь та забезпечити правильне застосування законодавства. Однак, використання вузькоспеціалізованих термінів у кримінальному законі може створювати складнощі для розуміння норм, тому важливо зберегти зрозумілість та доступність мови законодавства.

Отже, вдосконалення термінологічного апарату у сфері кіберзлочинів є важливим етапом у забезпеченні ефективної боротьби з кримінальними діями в цій області та захисту інформаційної безпеки суспільства.

Література:

1. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія. Київ : Атіка, 2003. 144 с.

2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2163-19>

3. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері комп'ютерної інформації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Д. С. Азаров ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2003. 18 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ ЗГВАЛТУВАННІ

Лисюк Р. Р.

*студентка 4 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Серед особливостей, які позначаються на успішному розкритті згвалтувань, важливу роль відіграє призначення та проведення судових експертиз, що дає змогу ефективно розкрити та розслідувати досліджуваній злочин. Згідно ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ

і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Для виявлення даних про статеві зносини, які мали місце, а також встановлення тілесних ушкоджень, що вказують на насильницьке вчинення статевого акту, призначається судово-медична (акушерсько-гінекологічна) експертиза потерпілої. З її допомогою визначають: наявність факту статевих зносин та наслідки зґвалтування (зараження венеричною хворобою, вагітність, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень).

Також при розслідуванні кримінальних правопорушень про зґвалтування призначається судово-медична експертиза речових доказів, де для її вирішення закономірними є такі питання: 1) чи є на досліджуваних предметах сліди крові, слини, сперми, яка їхня група і тип; 2) які інші особливості має кров, що виявлена на досліджуваних предметах або на тілі потерпілої особи, її одязі; 3) як давно утворилися сліди крові на досліджуваних предметах; 4) чи може належати підозрюваному кров, сперма, слина, що виявлені на досліджуваних предметах або на тілі потерпілої особи; 5) чи належить волосся, виявлене на певному предметі або на тілі потерпілої особи, людині; 6) якщо волосся, що виявлене на певному предметі або на тілі потерпілої особи, належить людині, то воно вирвано чи випало; 7) волосся, що виявлене на певному предметі або на тілі потерпілої особи, належить чоловікові чи жінці; 8) чи подібне волосся, що виявлене на певному предметі або на тілі потерпілої особи, її одязі, до волосся підозрюваної особи? [2, с. 153–155].

Останнім часом при розслідуванні кримінальних правопорушень про зґвалтування набувають поширення геноідентифікаційні експертизи, основним завданням яких є ідентифікувати конкретну особу на основі генетичної інформації, що є в біологічних частинках, шматочках шкіри, а також у рідинах – слині, крові, поту.

Наприклад, потерпіла особа – жінка чинила активний опір гвалтівникові й відразу ж після вчиненого щодо неї злочину повідомила про це правоохоронним органам. Опитуючи заявницю Р., слідчий виявив під нігтями потерпілої особи залишки шкіри гвалтівника, які вилучив. Через годину підозрювану особу затримали. У затриманій підозрюваної особи, у встановленому законом порядку, були відібрані зразки шкіри для порівняльного дослідження. Пізніше виявилось, що шкіри, вилученої під нігтями пальців рук потерпілої Р. як біологічного матеріалу, було достатньо і за кількістю, і за якістю для проведення геноідентифікаційної експертизи. Так, особа гвалтівника була ідентифікована. З часом Ю. визнав себе винним у зґвалтуванні Р. Шляхом проведення експертизи можуть бути отримані і прямі, і непрямі докази.

Проте, як правило, за результатами її проведення отримуються непрямі докази. Це пояснюється тим, що в більшості випадків об'єктом експертизи є окремі предмети, ті чи інші властивості, які необхідно встановити, пояснити, порівняти з іншими [3, с. 78–85].

Очевидно, що в такому контексті можна більш повно розкрити окремі деталі справи, які набувають значення лише у взаємодії з іншими фактами. Призначаючи експертизу для дослідження певних аспектів справи, слідчий, прокурор і суд мають оцінити висновок експерта з точки зору наявної класифікації доказів, щоб правильно застосовувати правила використання прямих або непрямих доказів. Важливо уникати помилок, які можуть виникнути через недбале опрацювання непрямих доказів без урахування їх особливостей.

Важливе значення має фіксація результатів використання спеціальних медичних знань. Наприклад, у судовій медицині результати експертизи оформляються у вигляді висновку експерта, а під час судово-медичного освідування складається акт або довідка. Ці документи є джерелом доказів. Для надання доказової ваги діяльності спеціаліста, який брав участь у слідчій дії, важливо включити її в протокол цієї дії. У розслідуванні правопорушень, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень, корисно розглядати можливість широкого використання самостійної пізнавальної діяльності як форми застосування спеціальних знань.

Сутність її полягає в ознайомленні з літературними джерелами медичної науки. Це дозволить слідчому орієнтуватися у медичній термінології, усвідомити для себе умови і методи проведення експертних досліджень, що завжди буде сприяти більш кваліфікованому проведенню оцінки висновку експерта, поліпшить спільну роботу слідчого і спеціаліста при проведенні слідчої дії [3, с. 78–85].

Судово-психіатрична експертиза у справах про статеві злочини призначається органами досудового слідства та суду і проводиться за їх відповідним рішенням для отримання відповіді на запитання, що виникають під час розслідування кримінальних проваджень з приводу психічного стану особи. Експертизу проводять державні спеціалізовані судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України, а також судові експерти [4].

Під час розслідування зґвалтувань досить часто призначається експертиза матеріалів, речовин та виробів з них, які дозволяють отримувати цінні докази для виявлення злочинців. Як правило, це мікрочастки, які залишаються на місці події, на злочинцеві та потерпілій або на їх одязі.

Обсяг досліджень матеріалознавчої експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень про зґвалтування значний. Усе залежить

від того, які саме сліди-предмети, сліди-речовини були виявлені. Так, об'єктом матеріалознавчої експертизи при розслідуванні зґвалтувань можуть бути: наркотичні засоби; харчові продукти; тютюн; полімерні, паливномастильні матеріали; волокна; волокнисті матеріали.

Часто виявляються об'єкти у формі як помітних, так і невидимих мікрослідів, які утворюються в результаті вчинення злочинного діяння через розрив або розпад дрібних частинок від цілого. Наприклад, під час контакту з потерпілою особою зґвалтувальника можуть залишитися на одязі окремі волокна його одягу. Також на місці злочину можуть бути виявлені сліди різних речовин, таких як тютюн, наркотики або паливно-мастильні матеріали від автомобіля. Експерти використовують різноманітні методи біологічних, фізичних, хімічних та інших досліджень під час проведення матеріалознавчих експертиз.

Отже, судові експертизи є важливою складовою судового процесу в справах про зґвалтування. Вони допомагають забезпечити об'єктивне та справедливе розгляд справи, а також надають доказову базу для прийняття рішення судом. Враховуючи особливості цього виду злочину та його наслідки для потерпілих, важливо, щоб судові експерти працювали з високою мірою професіоналізму та чутливості.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
2. Кислюк Р. Л. Особливості проведення освідчування та призначення судової-медичної експертизи при розслідуванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 153–155.
3. Завидняк В. І. Призначення експертиз у провадженнях щодо злочинів, вчинених з особливою жорстокістю. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Випуск 1(2). С. 78–85.
4. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 8 травня 2018 р. № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18>

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗБОЇВ, ПОЄДНАНИХ З ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО, ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ ЧИ СХОВИЩЕ

Паламарчук О. В.

*майор поліції, ад'юнкт докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Поняття тенденцій різних видів злочинів віддзеркалює загальний напрямок або шаблон розвитку різних злочинних проявів протягом певного періоду часу. До структури (внутрішньої будови) тенденцій можуть бути включені такі показники: динаміка вчинення певних злочинів; їх характер; місця вчинення; способи вчинення тощо. Тенденції злочинності вивчаються за допомогою кримінальної статистики, аналізу злочинності та досліджень кримінальних тенденцій. Зокрема, тенденція злочинності вказує на зростання кількості розбоїв у певному районі протягом останніх років, збільшення кількості розбоїв, поєднаних з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, або зміну знарядь та засобів, які використовуються для вчинення злочинів, передбачених ч. 3 ст. 187 Кримінального кодексу України (далі – КК України). В цілому зазначена кваліфікуюча ознака є найбільш поширеною серед усіх інших кваліфікуючих ознак розбою за частотою вчинення.

Розуміння тенденцій сприяє роботі правоохоронних органів, дослідників та громадськості у розробці стратегій запобігання злочинності та ефективної боротьби з останньою.

Зазначеному питанню приділяла увагу велика кількість вчених: В. М. Аتماжитов, О. М. Бандурка, В. Г. Бобров, О. С. Вандишев, Д. В. Гребельський, О. М. Джужа, В. А. Кузнецов, В. Г. Камиш, П. К. Кривошеїн, В. І. Грачов, В. А. Лукашов, О. А. Гапон, О. Ф. Долженков, І. П. Козаченко, С. С. Овчинський, О. П. Снігерьов, Б. І. Бараненко, В. Г. Бобров, Г. М. Бірюков, Я. Ю. Кондратьєв, Д. Й. Никифорчук, В. В. Матвійчук, В. Л. Регульський, О. І. Чулкова, В. В. Шувалов, Г. О. Черний, А. В. Єфремов та інші.

Зважаючи на складну соціально-економічну ситуацію в Україні останніми роками, одним з ключових факторів якої є пандемія COVID-19 та карантин, пов'язаний із нею кількість розбоїв, поєднаних з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище значно зростає. Поряд зі зростанням значно змінився рівень насильства та зухвалості вчинюваних злочинів з початком повномасштабної збройної агресії російської федерації, яка активно розпочалася 24 лютого 2022 р.

Близько 90 % з вчинюваних корисливо-насильницьких злочинів спрямовані на заволодіння чужим майном, поєднаним з проникненням у житло або будь-яке інше приміщення, яке є чужим для суб'єкта злочину (тобто особа не має права знаходитись у зазначеному житлі або приміщенні) [1].

За останні два роки способи вчинення розбоїв, поєднаних з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище в нашій державі дещо змінилися, оскільки злочинці постійно знаходять нові способи для їх вчинення. Значні зміни стосуються використання новітніх технологій для відкриття дверей або примушування жертв відкрити доступ до житла (квартири, будинку та ін.) тощо. Також активно використовуються різноманітні соціальні мережі для вивчення звичок, життєвого ритму та розкладу жертв. З початком збройної агресії значно зросла зухвалість вчинення злочинів, передбачених ч. 3 ст. 187 КК України, збільшується рівень використання насильницьких дій для здійснення проникнення та вчинення розбоїв в цілому. Якщо, наприклад, до 2022 року серед способів вчинення розбоїв, поєднаних з проникнення у житло, інше приміщення чи сховище переважала погроза застосування фізичного насильства, то починаючи з 24 лютого 2022 року, фізичне насильство, яке є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого в момент заподіяння реально застосовується, що значно підвищує суспільну небезпечність зазначеного злочину.

Також зросла кількість злочинів, передбачених ч. 3 ст. 187 КК України, вчинених з застосуванням зброї або погрози застосування зброї чи предметів, які можуть бути використані як зброя, або сприймаються потерпілим як зброя [2].

Однією з важливих тенденцій розбоїв, поєднаних з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище є скоєння розбійних нападів на домоволодіння літніх людей з метою заволодіння майном, у тому числі під загрозою застосування зброї; розбійних нападів на уразливі в криміногенному відношенні об'єкти – аптеки; кредитні спілки, торговельні кіоски тощо. Поряд з цим незмінними залишаються предмети злочинних посягань – грошові кошти, коштовності; високо-технологічні пристрої; ювелірні вироби тощо. Найчастіше жертвами цих злочинів є найменш захищені верстви населення: літні громадяни, хворі самотні громадяни, пенсіонери, підлітки, жінки, а також підприємці [3].

Проаналізувавши статистичні дані про способи, методи, обставини та обстановку вчинення розбоїв, поєднаних з проникненням у житло, інше приміщення та сховище [4], можемо дійти висновку, що аналіз сучасної кримінальної обстановки в Україні та пов'язаних із цим загроз для нормального розвитку нашої країни свідчить про необхідність

комплексного вивчення зазначеного виду злочинів. А особливо тенденцій їх вчинення для проведення ефективної комплексної оперативнорозшукової протидії розбоям, поєднаним з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року (редакція станом на 23.10.2022). URL: zakon.rada.gov.ua (дата звернення 07.05.2024).

2. Постанова Касаційного кримінального суду від 24 травня 2021 року. URL: [https://protocol.ua/ua/dii_osobi_slid_kvalifikuvati_yak_rozbiy_navit_yakshcho_pidozryuvaniy_ne_pogroguvav_poterpiliy_slovesno_\(kks_vs_u_spravi_706_882_19_vid_24_05_2021\)/](https://protocol.ua/ua/dii_osobi_slid_kvalifikuvati_yak_rozbiy_navit_yakshcho_pidozryuvaniy_ne_pogroguvav_poterpiliy_slovesno_(kks_vs_u_spravi_706_882_19_vid_24_05_2021)/) (дата звернення 07.05.2024).

3. Сокуренько В. В. Фактори дестабілізації кримінальної обстановки в Україні. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2017. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/01_12_2017/pdf/1.pdf (дата звернення: 01.05.2024).

4. Статистична інформація. Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 08.05.2024).

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЦИД (СТ. 441 КК УКРАЇНИ)

Полосенко Д. О.

*студентка 3 курсу факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року значно посилюється руйнівний вплив на природу. Зокрема, атаки на українські нафтобази призвели до масштабних розливів нафти та забруднення ґрунту і води, удари по Харківському фізико-технічному інституту створили ризик радіоактивного зараження, а руйнування дамби Каховської ГЕС – не лише екологічна катастрофа, але й порушення принципів гуманітарного права, адже це призвело до затоплення населених пунктів та загрози для життя людей. Враховуючи жакливі руйнування довкілля, спричинені війною в Україні, триває активна робота з удосконалення законодавства у сфері захисту довкілля. Зокрема, ведеться дискусія щодо внесення змін до

статті 441 КК України та імплементації норм про екоцид до міжнародного права.

Варто зазначити, що ст. 441 КК України визначає екоцид як злочин, що карається позбавленням волі на строк від 8 до 15 років [1]. Цей злочин полягає у масовому знищенні рослинного або тваринного світу, отруєнні атмосфери або водних ресурсів, а також у вчиненні інших дій, які можуть призвести до екологічної катастрофи. Саме визначення екоциду в КК України є доволі широким, проте потребує чіткішого формулювання та доповнення. Наразі відсутні чіткі критерії визначення «масовості» шкоди довкіллю, а також чітке юридичне визначення поняття «екологічна катастрофа». Також санкції, передбачені за екоцид, є недостатньо жорсткими. Враховуючи масштаби шкоди, яку може завдати екоцид, покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 8 до 15 років не може бути стримуючим фактором для злочинців.

Об'єктом екоциду є суспільні відносини у сфері забезпечення міжнародної екологічної безпеки. Предметом даного злочину виступає навколишнє середовище. Однак, як зазначає О. Сурілова, до об'єктів екоцидного посягання слід відносити не лише природні компоненти довкілля. Цим поняттям охоплюються також штучні та змінені людиною об'єкти природи, що виникли внаслідок взаємодії людини з довкіллям. До таких об'єктів належать: водосховища та канали, лісові насадження, змінені людиною ландшафти, ботанічні, дендрологічні та зоологічні парки. У сукупності вони формують навколишнє середовище, яке відрізняється від природного та охоплює ширший спектр природних та напівприродних екосистем [2].

Об'єктивна сторона екоциду може проявлятися в трьох основних формах:

1) масове знищення рослинного і тваринного світу, яке може призвести до екологічної катастрофи, що передбачає повне або часткове знищення значної кількості рослин та/або тварин на певній території. Внаслідок таких дій відбуваються стійкі або незворотні негативні зміни в довкіллі, які роблять неможливим проживання людей і ведення господарської діяльності на цій території;

2) отруєння атмосфери або водних ресурсів, що може призвести до екологічної катастрофи. Це забруднення атмосфери або водних ресурсів отруйними або іншими шкідливими для людини речовинами. Внаслідок таких дій відбуваються стійкі або незворотні негативні зміни в довкіллі, які роблять неможливим проживання людей і ведення господарської діяльності на цій території;

3) інші дії, що можуть призвести до екологічної катастрофи. Це будь-які дії, що завдають шкоди рослинному чи тваринному світу,

атмосфері, водним ресурсам, іншим природним об'єктам або довкіллю в цілому. Внаслідок таких дій відбуваються стійкі або незворотні негативні зміни в довкіллі, які роблять неможливим проживання людей і ведення господарської діяльності на цій території.

Екоцид належить до категорії особливо тяжких злочинів. Це пов'язано з тяжкістю наслідків, які може спричинити екоцид, а також з його негативним впливом на довкілля та майбутні покоління.

Вік кримінальної відповідальності за екоцид не знижений. Це означає, що до відповідальності за цей злочин можуть бути притягнуті особи, які досягли 16 років.

Суб'єктивна сторона екоциду характеризується прямим умислом. Це означає, що особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачала їх можливі наслідки у вигляді екологічної катастрофи та бажала їх настання.

Екоцид вважається закінченим злочином з моменту вчинення будь-якої з дій, передбачених статтею 441 КК України, які могли спричинити екологічну катастрофу.

Цей склад злочину має цікаву конструкцію, оскільки особливістю його об'єктивної сторони є не реальне настання наслідку, а лише реальна небезпека настання наслідку у вигляді екологічної катастрофи. Це означає, що навіть якщо внаслідок дій особи екологічна катастрофа не настала, вона все одно може бути притягнута до відповідальності за екоцид, якщо буде доведено, що її дії створили реальну небезпеку настання екологічної катастрофи.

Варто звернути увагу, що у своїй публікації О. Пчеліна та В. Пчелін констатують про відсутність в криміналістиці методики розслідування екоцидів, а також рекомендацій щодо техніко-криміналістичного та тактичного забезпечення окремих процесуальних дій, спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення та дослідження слідів подібних злочинів, що суттєво ускладнює ефективне розслідування та розгляд справ про екоциди, створюючи низку проблем для співробітників органів досудового розслідування. До таких проблем належать: складність з правильною кримінально-правовою кваліфікацією екоцидів, визначення кола та змісту обставин, які підлягають з'ясуванню, обрання напрямів і програм розслідування, збирання та дослідження доказів, тощо. Автори вважають, що основні труднощі у фіксації та розслідуванні екоцидів в умовах воєнного стану пов'язані з помилками, які допускають співробітники органів досудового розслідування під час вищезазначених процесів [3, с. 187–189].

Тому одним із нагальних питань, що потребує ґрунтовного аналізу, залишається недосконалість національного законодавства у сфері протидії екоциду. Хоча стаття 441 КК України й передбачає

кримінальну відповідальність за подібні злочини, проте вона оперує нечіткими, оціночними поняттями, що створює прогалини в законодавстві та зумовлює необхідність у їх додатковому роз'ясненні. Окрім того, притягнення винних осіб до відповідальності за екоцид в умовах воєнного стану стає надзвичайно складним завданням з юридичної точки зору. Фіксація та розслідування подібних злочинів ускладнюється через низку факторів, що робить процес не завжди ефективним.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

2. Сурілова О. О. Злочин екоциду: проблеми міжнародної відповідальності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 388–391.

3. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Проблеми фіксування та розслідування екоциду в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2023. С. 187–189. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0aa14ebe-7800-41b5-a3eb-1dc7b512ce84/content>

КРИМІНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕСТАТУТНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ЯК ОСНОВНИЙ ДЕТЕРМІНАНТ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ: ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Ткаченко П. І.

*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України,
член Асоціації правників України
м. Дніпро, Україна*

Актуальна проблема самовільного залишення військової частини або місця служби досліджується на протязі тривалого часу, як вітчизняними вченими-кримінологами так і закордонними дослідниками-правниками. Кримінологічна теорія надає широкий базис розуміння основних детермінантів самовільного залишення місця служби військовослужбовцями, як строкової так і контрактної військової служби. Доречною є класифікація детермінантів на групи, причин та умови, які цілком охоплюються детермінантами на макро-, мікро- й індивідуальному рівнях, що відповідають діалектичному співвідношенню загального, особливого та одиничного.

Саме так, макрорівень вказаного виду злочину зазвичай пов'язаний із економічними, політичними, соціальними, психологічними, організаційно-управлінськими, культурно-виховними, освітніми та навіть спортивними фоновими явищами. При цьому дослідження показало, що макрорівень в більшості змісту своєї структури наповнений політичними аспектами, який без належної фахової оцінки не можливо дослідити в повній його мірі. Водночас мікрорівень включає в себе психологічні проблеми молодих військовослужбовців; психічні відхилення набуті в процесі безпосереднього проходження військової служби; природну концентрацію, як правило молодих людей, які не змогли себе реалізувати ані професійно ані освітньо; присутність військовослужбовців, які мають приналежність до спецконтингенту, а саме такі, що мали проблеми із законом до призову на військову службу, поведінці яких притаманні зокрема, девіантні нахили, антисоціальні установки, криміногенні навички, тощо. Крім того мікрорівень переповнює детермінант пов'язаний із невисоким інколи навіть низьким рівнем культури як у військовослужбовців рядового складу так і у офіцерського корпусу; десоціалізований, дисфункційний характер військово-соціального середовища; неякісна, некомпетентна

профілактична робота відповідальних офіцерів по роботі з особовим складом. Індивідуальний рівень не можливо дослідити в повній мірі, оскільки такий будувється із особливостей окремо взятого суб'єкта злочину та особливостей, які притаманні останньому. При цьому в більшості до індивідуального рівня відносяться такі фактори, як матеріальні труднощі, психологічні проблеми, алкогольна або наркотична залежність, правовий нігілізм, тощо [1, с. 284].

Серед визначених детермінантів самовільного залишення військової частини або місця служби можливо виявити такі, що пов'язані безпосередньо із замовчуванням та приховуванням фактів нестатутних відносин, що на нашу думку і постає передумовою до вчинення військовослужбовцями злочину, передбаченого ст. 407 Кримінального кодексу України. Нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглих, в народі т. зв. «дідівщина» існують ще за часів радянської армії. Саме так, перша згадка про нестатутні відносини з'явилась ще у 1919 році. Проблематика знаходить своє місце й до тепер в лавах реформованих Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, вищих військових навчальних закладах та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України. Психологи стверджують, що нестатутні взаємовідносини дедалі частіше стають причиною самогубств військовослужбовців. Водночас на нашу думку, нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглих являються основним та подекуди ключовим криміногенним детермінантом самовільного залишення військової частини або місця служби [2, с. 277].

Вказане негативне явище полягає в побудові неофіційних, ієрархічних систем стосунків в яких сторонами найчастіше виступають військовослужбовці першого та останнього року служби але не виключенням є й офіцерський склад, який також знає, а й іноді користується «дідівщиною» задля власного спрощення виконання службових обов'язків, із перекладанням таких на військовослужбовців останнього року службу, переважно сержантський та старшинський склад.

Щодо практичної площини цього негативного явища, то здебільшого останнє проявляється у формі приниження людської гідності, знущання, нанесення тілесних ушкоджень, цькування, тощо. Між тим варто зауважити, що чинне кримінальне законодавство, статтею 406, передбачає відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглих, де основним безпосереднім об'єктом вказаного злочину визначається порядок взаємовідносин між військовослужбовцями, які

не знаходяться у відносинах підлеглості, при цьому додатковим обов'язковим об'єктом є честь і гідність людини, додатковим факультативним його об'єктом можуть бути життя і здоров'я людини або інші суспільні цінності [3, с. 102].

Переважає більшість правознавців та психологів вважають, що саме «дідівщина» постає однією із основних причин самовільних залишень військових частин або місць служби військовослужбовцями строкової служби. Нестатутні відносини – це гостре протистояння закону і беззаконню, обов'язку, честі і безчестя. Тому проблема нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями продовжує залишатися гострою, дискредитуючи статутний порядок і військові формування в очах народу України. З метою якнайшвидшого викорінення і зменшення до мінімуму нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями, профілактична робота офіцерського складу в будь-якому військовому колективі повинна будуватися перш за все на основі ідейного виховання, роз'яснення і впровадження в життя і побут воїнів принципів моралі і вимог статутів Збройних Сил України [4, с. 51].

«Дідівщина», як детермінант самовільного залишення військової частини або місця служби перш за все полягає у «помсті» військовослужбовців, які раніше пережили знущання. Це є проявом стереотипу: «Так чинили зі мною, так і я чинитиму з іншими». Другий підхід полягає у давній «негативній армійській традиції». Адже, за словами Вольтера, «люди ніколи не відчувають мук совісті від вчинків, які стали звичаєм» [5, с. 275]. Серед негативних наслідків, які спричинені фактами порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості є не лише втечі військовослужбовців, які стали жертвами цього прояву, а й самокалічення, самогубства, умисні вбивства вчинені в стані сильного душевного хвилювання, тощо [2, с. 282].

Кримінологічні дослідження злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби надають можливості припускати, що у військовослужбовців, котрі стали жертвами нестатутних взаємовідносин, які не в змозі за певних обставин повідомити офіцерів про фактичні прояви «дідівщини», під впливом психологічного утиску, формуються психічні відхилення, які можуть стати та стають передумовою до вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби.

Отже, зважаючи на вищевикладене можливо зазначити, що проблематика нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями, як детермінант вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем, котрий став жертвою «дідівщини» є гострою з огляду на рівень суспільної небезпеки вчинення

останнього, а отже потребує подальшого вивчення та виокремлення заходів не лише протидії та запобігання, а й профілактики в розташуваннях військових частин, батальйонів та військових колективів взагалі. На разі актуальна проблема кримінологічної теорії дослідження нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями, як основного детермінанту самовільного залишення військової частини або місця служби в контексті віктимологічного аспекту становить підґрунтя для подальших наукових досліджень та розробок.

Література:

1. Ткаченко П. І. Детермінація самовільного залишення військової частини або місця служби. *Актуальні питання теорії та практики правозастосування* : колект. монограф. / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. В. Кириченка. Дніпро : ЛПРА, 2024. С. 266–288.

2. Ткаченко П. І. Нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями як детермінант самовільного залишення військової частини або місця служби. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 277–288.

3. Ткаченко П. І. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглих. *Грааль науки*. 2021. № 8. С. 101–107.

4. Карпенко М. І. Причини і запобігання насильницьких злочинів військовослужбовців. *Юридична наука*. 2012. № 11. С. 42–55.

5. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2009. 288 с.

НАПРЯМ 9. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ДОПОМОГИ

Приполова Л. І.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
начальник науково-дослідного відділу правових проблем
у сфері міжнародного співробітництва науково-дослідного управління
проблем ресурсного забезпечення у воєнній сфері, сфері оборони
та військового будівництва Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
м. Київ, Україна*

Стужук Ю. П.

*науковий співробітник науково-дослідного відділу правових проблем
у сфері міжнародного співробітництва науково-дослідного управління
проблем ресурсного забезпечення у воєнній сфері, сфері оборони
та військового будівництва Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
м. Київ, Україна*

Окупація російською федерацією АР Крим, подальша військова агресія на Сході України у 2014 році, широкомасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, спричинили неабияку потребу у наданні міжнародної військової, в тому числі і гуманітарної. Надання міжнародної допомоги вимагає відповідного нормативно-правового забезпечення. Сфера механізму надання міжнародної допомоги наразі має значний масив нормативно-правових актів, які продовжують адаптуватися до умов воєнного стану.

Станом на 24 лютого 2022 року правова модель забезпечення гуманітарною допомогою військовослужбовців та цивільне населення була законодавчо та нормативно врегульована в основному Законом України «Про гуманітарну допомогу», Порядком взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади та Національного банку щодо реалізації Закону України «Про гуманітарну допомогу», затвердженим постановою КМУ від 25.03.2013 № 241, постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 927 «Деякі питання організації ведення автоматизованої системи реєстрації гуманітарної допомоги». Згодом,

25 лютого 2022 року КМУ прийняв постанову № 155 «Про особливості визнання гуманітарною допомогою товарів, необхідних для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та цивільного захисту населення в умовах введення воєнного стану» [5].

1 березня 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 174 «Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану», що замінила постанову КМУ № 155 [1]. Далі було запроваджено Порядок пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану, затверджений постановою КМУ від 5 вересня 2023 року № 953 [2], яким удосконалено механізм визнання товарів гуманітарною допомогою та контролю за їх використанням за цільовим призначенням.

Важливо зазначити, що Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо ввезення, обліку, розподілу гуманітарної допомоги, особливостей оподаткування відповідних операцій та подання звітності» від 08.11.2023 № 3448-IX [3] відповідно до якого, КМУ надано право на період дії воєнного стану визнавати окремі категорії товарів гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку.

В умовах російсько-української війни, міжнародна допомога відіграє значущу роль у збереженні життів, зменшенні страждань населення, боротьбі з ворогом та відновленні руйнівних наслідків. Серед основних нормативно-правових актів, за допомогою яких забезпечується ефективність та прозорість у використанні міжнародної допомоги, варто виділити наступні:

1. Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 № 1192-XIV;

2. Постанова КМУ «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги» від 15.02.2002 № 153;

3. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20.02.2003 № 549-IV;

4. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI;

5. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку постачання товарів оборонного призначення під час особливого періоду, введення надзвичайного стану, проведення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії та у період проведення антитерористичної операції» від 25.02.2015 № 345;

6. Наказ МО України «Про затвердження Інструкції про організацію залучення, використання, обліку та моніторингу міжнародної технічної допомоги в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України» від 01.02.2018 № 37;

7. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку проведення випробувань та прийняття на озброєння (постачання) зразків озброєння, військової та спеціальної техніки, засобів і обладнання іноземного виробництва» від 17.02.2021 № 160;

8. Розпорядження КМУ «Про організацію електронної взаємодії із державами-партнерами щодо координації військової допомоги» від 22.07.2022 № 627-р;

9. Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку постачання озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів під час особливого періоду, введення надзвичайного стану, проведення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії та у період проведення антитерористичної операції» від 30.09.2022 № 1097.

Виходячи з аналізу ключових нормативно-правових актів щодо використання наданої міжнародної допомоги, варто звернути увагу на прийняту Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації взаємодії центральних органів виконавчої влади, інших державних органів (за згодою) щодо залучення, отримання, передачі, обліку, моніторингу та контролю за використанням міжнародної військової допомоги для забезпечення потреб сил безпеки і оборони України під час дії правового режиму воєнного стану» від 13.02.2024 № 168 [4], відповідно до якої визначено новий порядок залучення міжнародної військової допомоги.

Висновок. Отже, міжнародна допомога є критично важливим елементом в умовах протидії агресії рф. Значний маси нормативно-правових актів зумовлює потребу до вироблення узагальнюючого акту, який повинен відобразити загальну концепцію унормування щодо: координації в силах оборони, ідентифікації потреб, процесу постачання необхідного озброєння, військової техніки, боєприпасів та матеріально-технічних засобів в межах міжнародної допомоги, взаємодії між суб'єктами постачання, супроводження надходження, розподілу, обліку та контролю за використанням під час дії правового режиму воєнного стану, тощо.

Література:

1. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану: Постанова Каб. Міністрів

України від 01.03.2022 р. № 174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-п#Text> (дата звернення: 09.05.2024) – втратила чинність.

2. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану: Постанова Каб. Міністрів України від 05.09.2023 р. № 953. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2023-п#Text> (дата звернення: 09.05.2024).

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо ввезення, обліку, розподілу гуманітарної допомоги, особливостей оподаткування відповідних операцій та подання звітності: Закон України від 08.11.2023 р. № 3448-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3448-20#Text> (дата звернення: 09.05.2024).

4. Про затвердження Порядку організації взаємодії центральних органів виконавчої влади, інших державних органів щодо залучення, отримання, передачі, обліку, моніторингу та контролю за використанням міжнародної військової допомоги для задоволення потреб сил безпеки і сил оборони у період воєнного стану: Постанова Каб. Міністрів України від 13.02.2024 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2024-п#Text> (дата звернення: 09.05.2024).

5. Про особливості визнання гуманітарною допомогою товарів, необхідних для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та цивільного захисту населення в умовах введення воєнного стану: Постанова Каб. Міністрів України від 25.02.2022 р. № 155. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-2022-п#Text> (дата звернення: 09.05.2024) – втратила чинність.

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Гльченко А. С.

*студентка IV курсу юридичний факультет
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, Україна*

Європейський Союз було створено саме як політичне та економічне об'єднання без будь-яких певних повноважень у сфері захисту прав людини, при цьому, права людини все більше стають невід'ємною частиною програм Європейського Союзу, який достатньо швидко розвивається.

Починаючи із листопада 1993 року після ратифікації її державами-членами Європейського співтовариства чинності набула Маастрихтська угода щодо розширення та поглиблення європейської інтеграції (тобто мова йде про Договір про Європейський Союз). І, відтак, починаючи від листопада 1993 року дане Співтовариство отримало назву Європейський Союз.

Основним документом Європейського Союзу у якому представлено правовий механізм регулювання прав та свобод людини – це є саме Лісабонський договір від 2007 року та Хартія, яка, як ми вже знаємо, стала його, безпосередньо, невід’ємною складовою. Юридичної сили Лісабонський договір набув саме 2009 році 1 грудня. Таким чином, саме 2009 році 1 грудня Європейський Союз отримав правовий документ, у якому систематизовано та структуровано найбільший перелік соціальних, громадянських, економічних, політичних та культурних прав людей (тобто резидентів Європейського Союзу), що є напрацьованими світовим співтовариством. Розглянемо детально провідні органи Ради Європи, що функціонують у галузі захисту основоположних свобод та прав людини: це Комітет міністрів, саме він являється керівним органом Ради Європи. Комітет міністрів сформовано із міністрів закордонних справ як держав-членів, так і їх загальних представників, як знаходяться саме у Страсбурзі, та других членів урядів. Основними повноваженнями даного Комітету є утвердження та погодження рекомендацій урядам стосовно питань, які були винесено на обговорення; а також Комітет ухвалює тексти угод та конвенцій; реалізує безпосередній контроль за виконанням рішень Європейського суду із прав людини.

Консультативний орган, який побічно дотичним є до механізму правового захисту прав людини є Парламентська асамблея, яка сформована із представників кожної держави, яка є членом Європейського Союзу. Дані представши можуть бути обрані із складу парламенту держав [2, с. 193].

Національна делегація повинна включати представників політичних об’єднань, які складають парламент. До того ж, Парламентська Асамблея, як було нами відмічено вище, є саме органом суто консультативним, який надає висновки та безпосередні рекомендації Комітету міністрів, а Комітет міністрів наділений такими повноваженнями, що дані рекомендації як враховувати уповноважений, а і може зовсім на них не зважати, в цілому жодним чином [1, с.18]. А також Парламентська Асамблея уповноважена утверджувати резолюції як механізм розвитку своєї політики та своїх поглядів.

Особливості Європейської системи захисту прав вміщує ще і інститут Комісара Ради Європи по правам людини (надалі ми будемо писати

просто Комісару). Так, 07.05.1999 році Комітетом Міністрів Ради Європи у Будапешті на 104 сесії погодив Резолюцію про Комісара, отже, ми маємо що у найбільш авторитетної правозахисної організації, а саме – у Раді Європи з'явився цілком новий інститут, це є незалежна посадова особа, основне завдання якої полягає у сприянні поважати та дотримувати права людини у всіх державах Європейського Союзу. Повноваження Комісара розглядати скарги фізичних осіб могли б посилити можливості оперативного реагування на порушення прав людини, однак автори Резолюції не мали бажання підірвати систему, що склалася, оскільки у разі порушення права або свободи жертва такого порушення має право скористатися механізмом Європейського суду з прав людини. Тим більше, що після набуття чинності Протоколом № 11 до Конвенції фізичні особи отримали прямий доступ в цю правозахисну судову установу [3, с. 97].

Отже, Європейський суд з прав людини являється постійним органом Ради Європи, що є уповноваженим на розгляд як міждержавних справ так і індивідуальних скарг громадян, щодо порушення статей Конвенції про захист прав та свобод зі сторони держав-учасниць даної Конвенції.

Література:

1. Данелія О. С. До питання захисту політичних прав юридичної особи в Європейському суді з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. С. 18–26.
2. Занкевич Н. В. Розхитаний захист прав людини та основоположних свобод в Європейському Союзі. *Молодий вчений*. 2019. С. 193–197.
3. Фалалєєва Л. Г. Судовий захист основоположних прав у Європейському Союзі в аспекті застосування практики Європейського суду з прав людини. *Судова апеляція*. 2017. С. 97–107.

**СТАТУТ ООН З ПИТАНЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ. ПРИЙНЯТІ РЕЗОЛЮЦІЇ ГЕНЕРАЛЬНОЇ
АСАМБЛЕЇ ООН ЩОДО ПРОТИДІЇ АГРЕСІЇ РФ
ПРОТИ УКРАЇНИ 2022–2023 РОКИ**

Лихвар В. В.

*аспірант кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін
Київського університету права
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Організація Об'єднаних Націй (ООН) – універсальна міжнародна організація, створена з метою підтримки миру і міжнародної безпеки і розвитку співробітництва між державами.

Статут ООН обов'язковий для всіх держав і в його преамбулі записано: "Ми, народи об'єднаних націй, сповнені рішучості позбути прийдешні покоління від лиха війни, знову затвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй, створити умови, при яких можуть дотримуватися справедливості і повага до зобов'язань і в цих цілях виявляти толерантність і жити разом, у світі один з одним, як добрі сусіди, об'єднати наші сили для підтримки міжнародного миру і безпеки, забезпечити, щоб збройні сили застосовувалися не інакше, як у загальних інтересах, вирішили об'єднати наші зусилля для досягнення цих цілей" [1, с. 5–6].

Статут ООН складається з преамбули і 19 розділів, що охоплюють 111 статей. Невід'ємною частиною Статуту ООН вважається Статут Міжнародного суду. Цілі і принципи Організації Об'єднаних Націй проголошуються у преамбулі і розділі I Статуту ООН. Цілі Організації сформульовано у статті 1 [1, с. 7–8]. Це підтримання міжнародного миру та безпеки, розвиток дружніх відносин між націями, здійснення міжнародного співробітництва у розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру. У статті 1 також сказано, що ООН має бути центром для узгодження дій націй у досягненні спільних цілей [1, с. 7–8].

Для досягнення викладених цілей Організація Об'єднаних Націй та її члени діють відповідно до принципів, закріплених у статті 2 Статуту [1, с. 8–9]. Питання членства в Організації Об'єднаних Націй регламентуються нормами, що містяться у розділі II Статуту статті 3–6 [1, с. 10–11].

Наступні розділи Статуту визначають структуру, компетенцію і порядок функціонування головних органів ООН: Генеральної Асамблеї (розділ IV), Ради Безпеки (розділ V), механізму мирного розв'язання спорів (розділ VI—VII), ставлення до регіональних угод (розділ VIII). У Статуті ООН значне місце займають розділи, присвячені міжнародному економічному і соціальному співробітництву (розділ IX), Економічній і соці-альній раді (розділ X). Члени ООН закріпили своє ставлення до територій, які не мають самоврядування (розділ XI), і до міжнародної системи опіки (розділи XII, XIII). Основні положення про Міжнародний суд ООН викладено в розділі XIV, а про Секретаріат ООН – у розділі XV. Різні постанови, заходи щодо безпеки у перехідний період, а також положення про ратифікацію і підписання угод містяться відповідно у заключних розділах Статуту ООН (XVI, XVII, XIX). Передбачено можливість зміни Статуту (розділ XVIII).

Членами Організації Об'єднаних Націй є суверенні держави. За процедурою оформлення членства Статут статті 3–4 [1, с. 10] розрізняє найперших членів і пізніше прийнятих членів ООН. При цьому найпершими членами ООН є держави, які, взявши участь у Конференції у Сан-Франціско, підписали і ратифікували Статут ООН. Серед пострадянських республік після розпаду СРСР тільки росія, Україна і білорусія належать до найперших членів ООН. Інші держави – колишні республіки СРСР оформляли своє членство в ООН на підставі статті 4 Статуту шляхом подання заяв про прийом [1, с. 10].

У статтях 39, 41, та 42 Статуту ООН передбачають відповідальність держав за злочини проти міжнародного миру та безпеки [1, с. 28–29].

У статті 7 Статут ООН передбачаються головні та допоміжні органи ООН [1, с. 12]. Останні, якщо є потреба, можуть засновуватися відповідно до Статуту ООН. Головні органи Організації Об'єднаних Націй: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна рада, Рада з опіки, Міжнародний суд і Секретаріат, які в тій чи іншій мірі беруть участь у формуванні і реалізації позиції ООН з питань міжнародно-правової відповідальності. Хоч у тексті Статуту головні органи наведено єдиним списком, за своїм правовим становищем і реальним значенням вони далеко не однозначні. Центральне місце у системі органів ООН посідають, безумовно, Рада Безпеки і Генеральна Асамблея.

На протязі 2022–2023 років Генеральною Асамблеєю ООН були прийняті наступні резолюції надзвичайної спеціальної сесії, щодо протидії агресії РФ проти України:

1. Одинадцята надзвичайна спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН.

Присвячена вторгненню росії в Україну в 2022 році під час російсько-українська війни. Сесія скликана 28 лютого 2022 року і проходила у штаб-квартирі Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку. 27 лютого 2022 року Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію 2623 [2], закликаючи скликати екстрену спеціальну сесію наступного дня. Одинадцять членів Ради Безпеки ООН проголосували за, росія проголосувала проти, а Китай, Індія та Об'єднані Арабські Емірати утрималися. Резолюція була прийнята, незважаючи на голосування проти росії, оскільки постійні члени Ради Безпеки ООН не мають права вето щодо процедурних питань, таких як голосування щодо скликання надзвичайної спеціальної сесії [2].

2. Резолюція «Агресія проти України».

Друга резолюція одинадцятої надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН, прийнята 24 березня 2022 року після резолюції ES-11/1 [3], яка була прийнята 2 березня 2022 року. Резолюція ES-11/2[4] підтвердила колишні зобов'язання та зобов'язання ООН за її Статутом і повторила вимогу російській федерації вийти з визнаної суверенної території України; вона також висловила жаль, висловила серйозну стурбованість і засудила напади на цивільне населення та інфраструктуру.

3. Резолюція «Гуманітарні наслідки агресії проти України».

Резолюція одинадцятої надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, прийнята 24 березня 2022 року. Документ наголошує на необхідності виконання резолюції ГА ООН ES-11/1, ухваленої 2 березня 2022 року [3], закликає російську федерацію негайно припинити атаки цивільних осіб та цивільних об'єктів, а також до мирного врегулювання конфлікту [5].

4. Резолюція про призупинення членства рф у Раді ООН з прав людини.

Третя резолюція одинадцятої надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй ООН ES-11/3, яка була прийнята 7 квітня 2022 року. Резолюція призупинила членство російської федерації в Раді ООН з прав людини через «серйозне занепокоєння триваючою кризою з прав людини та гуманітарною кризою в Україні, включаючи грубі та систематичні порушення та зловживання прав людини», вчинені російської федерацією [6].

5. Резолюція «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН».

Четверта резолюція одинадцятої надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН ES-11/4, що була прийнята 12 жовтня 2022 року і засудила псевдореферендуми на окупованих територіях України, спроби рф анексувати чотири області України, закликала

держави, міжнародні організації та спецустанови ООН не визнавати будь-які зміни статусу областей України та вимагати від РФ негайного та безумовного скасування своїх рішень щодо статусу областей України і виведення всіх своїх військ з території України в межах її міжнародно визнаних кордонів [7].

6. Резолюція «Забезпечення відповідальності та репарацій за агресію проти України».

14 листопада 2022 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Резолюцію A/RES/ES-11/5 «Сприяння здійсненню правового захисту і забезпечення відшкодування шкоди у зв'язку з агресією проти України», в якій визнається, що росія має бути притягнута до відповідальності за порушення міжнародного права в Україні, в тому числі шляхом виплати репарацій [8].

Згідно досліджених матеріалів можна зробити висновок, що Статут ООН – це унікальний універсальний договір, країни підписавши який зобов'язані дотримуватися його статей, крім того, їх зобов'язання за Статутом ООН превалюють над усіма іншими зобов'язаннями, які впливають з інших міжнародних договорів.

З розвитком інституту міжнародної відповідальності в міжнародно-правовій доктрині висловлена думка, що резолюції ООН які виражають спільну позицію держав – членів ООН з питань, що входять до компетенції Генеральної Асамблеї, посідають вагомe місце в сфері матеріальної і політичної відповідальності держав.

Література:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL:https://unic.un.org/aroundworld/unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 13.05.2024).

2.Резолюція Генеральної Асамблеї Resolution 2623. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF99B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2623.pdf (дата звернення: 13.05.2024).

3. Резолюція Генеральної Асамблеї Resolution ES-11/1. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF99B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es-11_1.pdf (дата звернення: 13.05.2024).

4.Резолюція Генеральної Асамблеї Resolution ES-11/2. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF99B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es-11_2.pdf (дата звернення: 13.05.2024).

5.Резолюція Генеральної Асамблеї Resolution A/ES-11/L.2. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF99B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es-11_2.pdf (дата звернення: 13.05.2024).

6.Резолюція Генеральної Асамблеї Resolution ES-11/3. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es-11_3.pdf (дата звернення: 13.05.2024).

7.Резолюція Генеральної Асамблеї Resolution ES-11/4. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es_11_4.pdf (дата звернення: 13.05.2024).

8.Резолюція Генеральної Асамблеї Resolution ES-11/5. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es_11_5.pdf (дата звернення: 13.05.2024).

РОЛЬ ЄСПЛ У ЗАХИСТІ СВОБОДИ СЛОВА У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Олексієнко В. О.

студентка I курсу магістратури

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Стрімкий розвиток соціальних мереж супроводжується не лише безпрецедентними можливостями для самовираження та доступу до інформації, але й новими викликами для захисту свободи слова. Зростання обсягів та поширення дезінформації, мови ворожнечі та інших шкідливих видів контенту ставлять під загрозу свободу вираження думок та переконань, а також інші фундаментальні права людини.

В таких умовах Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) відіграє ключову роль у забезпеченні та захисті свободи слова в онлайн-середовищі. Виносячи низку прецедентних рішень, ЄСПЛ визначив чіткі стандарти для держав у цій сфері, тим самим гарантуючи право людей вільно висловлювати свої думки та переконання.

Свобода слова, як одна з фундаментальних цінностей демократії, гарантується статтею 10 Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ). Ця стаття проголошує, що "Кожна людина має право на свободу вираження думки. Ця свобода включає свободу мати думки, одержувати та поширювати інформацію та ідеї без втручання з боку державних органів і незалежно від кордонів" [1; 12].

Однак, свобода слова не є абсолютною і може бути обмежена згідно з ЄКПЛ, якщо це "визнано необхідним у демократичному суспільстві" для захисту інших законних інтересів, таких як право на повагу

до приватного життя, репутації, честі та гідності, а також для запобігання поширенню мови ворожнечі та насильства.

Інтернет є динамічним простором, де постійно виникають нові тенденції, які не завжди охоплюються національним законодавством. Практика ЄСПЛ, будучи більш гнучкою, здатна швидше реагувати на ці зміни та адаптуватися до нових викликів.

ЄСПЛ відіграє важливу роль у тлумаченні та застосуванні статті 10 ЄКПЛ, яка гарантує свободу слова. Рішення ЄСПЛ стають прецедентними та слугують орієнтиром для судів країн-членів Ради Європи.

ЄСПЛ розглянув низку справ, що стосувалися свободи слова у соціальних мережах, і виніс ряд прецедентних рішень, які визначили стандарти для держав у цій сфері. Ось деякі з них:

1. Технологічні особливості поширення інформації в інтернеті:

Рішення ЄСПЛ у справі «Magyar Jeti Zrt v Hungary»: [2]

У цій справі ЄСПЛ досліджував питання відповідальності за гіперпосилання на контент, що містить мову ненависті.

Суд постановив, що розміщення гіперпосилання на образливий контент не є автоматичним поширенням цього контенту.

Проте, якщо особа, яка розміщує гіперпосилання, знає про образливий характер контенту та має на меті його поширення, це може розглядатися як порушення свободи слова

2. Звільнення за публікації в соцмережах:

Рішення ЄСПЛ у справі "Меліке проти Туреччини": [3]

Звільнення прибиральниці за лайки під публікаціями в Facebook, які критикували органи влади, закликали до протестів, засуджували насильство та висловлювали негативну реакцію на сексистські коментарі релігійних осіб, є порушенням права на свободу вираження поглядів. "Лайк" виражає симпатію до контенту, а не активне бажання його поширювати.

Рішення ЄСПЛ у справі "Горайнова проти України": [4]

Звільнення прокурорки за публікацію в Інтернеті відкритого листа до Генерального прокурора України, в якому вона критикувала органи прокуратури, є порушенням права на свободу вираження поглядів.

Рішення ЄСПЛ у справі «AFFAIRE MELIKE c. TURQUIE» [5]

Звільнення з роботи за лайк у Facebook порушує свободу вираження поглядів

Використання лайків у соціальних мережах, які можна вважати засобом демонстрації інтересу до контенту чи схвалення, як таке є поширеною популярною формою реалізації свободи вираження думок в інтернеті .

3. Мова ворожнечі

Рішення ЄСПЛ у справі «KILIN v. RUSSIA:» [6].

Ця справа стосувалася видалення з соціальної мережі публікації, яка містила мову ненависті.

ЄСПЛ постановив, що видалення публікації було виправданим, оскільки мова ненависті може призвести до насильства та дискримінації, навіть незважаючи на відносно невелику групу однодумців.

Суд зазначив, що в Інтернеті мова ненависті може поширюватися значно швидше та ширше, ніж у друкованих ЗМІ, що робить її більш небезпечною.

Рішення ЄСПЛ у справі «LILLIENDAHL v. ICELAND» [7].

У цій справі заявник залишив коментарі під статтею про посилення висвітлення питань ЛГБТ у школах. Коментарі містили образливі та упереджені висловлювання щодо ЛГБТ-спільноти.

ЄСПЛ визнав, що хоча коментарі були зроблені в рамках публічної дискусії, вони виходили за межі допустимого вираження думок. Суд взяв до уваги, що ЛГБТ-спільнота в Ісландії стикається з маргіналізацією та віктимізацією.

ЄСПЛ дійшов висновку, що намір заявника полягав не в тому, щоб просто висловити свою думку, а в тому, щоб розпалити ворожнечу та ненависть до ЛГБТ-спільноти. Суд постановив, що таке використання свободи слова є зловживанням правами.

Рішення ЄСПЛ у справах "BELKACEM c. BELGIQUE"» [8]

"SMAJIC v. BOSNIA AND HERZEGOVINA" [9] "NIX v. GERMANY" [10].

Ці справи стосувалися публікації матеріалів, що розпалюють ворожнечу та ненависть, або пропагують насильство на релігійному чи їм'єна етнічному підґрунті. ЄСПЛ визначив, що свобода слова може бути обмежена для запобігання розпалюванню ворожнечі та насильства, але оцінював кожну справу окремо, беручи до уваги зміст, контекст та намір заявника.

4. Дифамація, захист честі та гідності

Рішення ЄСПЛ у справі "Редакція газети "Правое дело" та Штекель проти України" (Заява № 33014/05) [11].

Ця справа стосувалася публікації статті в газеті, яка містила образливі висловлювання на адресу судді. ЄСПЛ постановив, що свобода слова не є абсолютною і може бути обмежена для захисту репутації та честі інших осіб. Суд зазначив, що в Інтернеті інформація зберігається та поширюється значно ширше, ніж у друкованих ЗМІ, що може призвести до більш серйозних наслідків для репутації.

Рішення ЄСПЛ у справі Patrício Monteiro Telo de Abreu v Portugal [12].

ЄСПЛ визнав, що публікація карикатур заявником була формою вираження думок, яка захищається статтею 10 ЄКПЛ. Водночас,

свобода слова може бути обмежена для захисту права на повагу до приватного життя, репутації, честі та гідності.

5. Захист національної безпеки та територіальної цілісності, боротьба з тероризмом

Рішення ЄСПЛ у справі *Garonenko v Latvia* [13].

ЄСПЛ визнав, що обмеження свободи слова заявника, який публікував листи, розцінені як загрозу національній безпеці Латвії, було виправданим за певних обставин. Це стосувалося випадків, коли публікації могли призвести до насильства та розколу країни, а також за наявності реальної загрози, як-от країна-сусід з історією вторгнення.

6. Анонімність користувачів

Рішення ЄСПЛ у справі «*Standard Verlagsgesellschaft MBH v Austria* (№ 3)» [14].

ЄСПЛ визнав, що рішення австрійських судів, яке зобов'язало інтернет-портал розкрити особисті дані користувачів, які залишили критичні коментарі про політиків, порушило право порталу та його користувачів на свободу вираження думок. Анонімність користувачів може бути важливою для захисту свободи слова, особливо під час критики влади.

7. Відповідальність

Рішення ЄСПЛ у справах "*Delfi AS v. Estonia*" [15] "*Jeziar v Poland*" [16] "*Sanchez v France*" [17].

Ці справи стосувалися відповідальності онлайн-платформ та користувачів за контент, розміщений в соціальних мережах. ЄСПЛ встановив, що:

Платформи можуть нести певну відповідальність за модерацію контенту, особливо якщо вони не вживають жодних заходів щодо видалення образливих або незаконних матеріалів.

Користувачі несуть відповідальність за власні публікації, але не повинні відповідати за контент, розміщений іншими користувачами, якщо вони про нього не знали або не могли його контролювати.

Ступінь відповідальності може відрізнятись залежно від типу платформи, її розміру та політики модерації.

Отже, рішення ЄСПЛ мають значний вплив на:

Держави: Змушені переглянути своє законодавство щодо свободи слова в Інтернеті, знайти баланс між захистом свободи слова та запобіганням поширенню шкідливого контенту.

Платформи соціальних мереж: Розробляти та впроваджувати чітку та прозору політику модерації контенту, яка поважає свободу слова та права людини.

Користувачів соціальних мереж: Підвищують обізнаність щодо своїх прав та обов'язків щодо свободи слова в Інтернеті, закликають до відповідального та етичного використання онлайн-платформ.

Висновок:

Європейський суд з прав людини відіграє ключову роль у захисті свободи слова в соціальних мережах. Його рішення встановлюють важливі стандарти, які впливають на держави, платформи та користувачів. Завдяки цьому свобода слова в онлайн-середовищі може бути збалансована з необхідністю захищати права та інтереси інших осіб.

Державам слід прийняти законодавство, яке захищає свободу слова в Інтернеті, але й передбачає механізми запобігання поширенню незаконного та шкідливого контенту.

Платформи соціальних мереж повинні розробити та впровадити чітку та прозору політику модерації контенту, яка базується на принципах поваги до свободи слова та прав людини.

Користувачі соціальних мереж повинні підвищувати свою медіа-освіченість, критично оцінювати інформацію та поважати права інших користувачів.

Література:

1. Європейська конвенція з прав людини з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. URL:https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf

2. Рішення ЄСПЛ у справі «Magyar Jeti Zrt v Hungary». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-187930%22%7D>

3. Рішення ЄСПЛ у справі "Меліке проти Туреччини". URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-221332&filename=CASE%20OF%20MELIKE%20v.%20TURKEY%20-%20%205BUkrainian%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Supreme%20Court%20of%20Ukraine.pdf>

4. Рішення ЄСПЛ у справі "Горяйнова проти України". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f66#Text

5. Рішення ЄСПЛ у справі «AFFAIRE MELIKE c. TURQUIE». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-221332&filename=CASE%20OF%20MELIKE%20v.%20TURKEY%20-%20%205BUkrainian%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Supreme%20Court%20of%20Ukraine.pdf>

6. Рішення ЄСПЛ у справі «KILIN v. RUSSIA:». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22002-13249%22%7D%7D>

7. Рішення ЄСПЛ у справі «LILLIENDAHL v. ICELAND». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-203199%22%7D>

8. Рішення ЄСПЛ у справі «BELKACEM c. BELGIQUE». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-203199%22%7D>

9. Рішення ЄСПЛ у справі «SMAJIC v. BOSNIA AND HERZEGOVINA». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:%5B%22003-5999255-7685303%22%7D%7D>

10. Рішення ЄСПЛ у справі «NIX v. GERMANY». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-182241%22%7D%7D>

11. Рішення ЄСПЛ у справі "Редакція газети "Правое дело" та Штекель проти України" (Заява № 33014/05). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_807#Text

12. Рішення ЄСПЛ у справі Patrício Monteiro Telo de Abreu v Portugal. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-179693%22%7D%7D>

13. Рішення ЄСПЛ у справі Gaпоненко v Latvia. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-225555%22%7D%7D>

14. Рішення ЄСПЛ у справі «Standard Verlagsgesellschaft MBH v Austria (No 3)». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-76628%22%7D%7D>

15. Рішення ЄСПЛ у справі "Delfi AS v. Estonia". URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-163044%22%7D%7D>

16. Рішення ЄСПЛ у справі "Jezior v Poland". URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-202935%22%7D%7D>

17. Рішення ЄСПЛ у справі "Sanchez v France". URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-185667%22%7D%7D>

ОРГАНІЗАЦІЯ АФРИКАНСЬКОЇ ЄДНОСТІ: ПЕРШІ КРОКИ НА ШЛЯХУ ДО РОЗБУДОВИ МИРУ ТА СТАБІЛЬНОСТІ В АФРИЦІ

Улиганець В. Є.

*аспірантка відділу міжнародного права та права Європейського Союзу
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Набуття незалежності та становлення держав Африки як суб'єктів міжнародного права не стало запорукою економічного, культурного і освітнього розвитку. Африканський континент ввійшов у нову епоху – епоху, коли спадок імперіалізму та формування новітньої форми підкорення – неоколоніалізму, стали майже такими ж руйнівними, як для африканців так і для самого континенту Африка, як і сам колоніалізм.

25 травня 1963 р. у м. Аддис-Абеба (Ефіопія) за участі глав держав та урядів було підписано установчий документ Організації Африканської Єдності [1; 2, с. 53; 3, с. 500] (далі – ОАЄ). На думку професора К. Дугарда, цей документ став більше, ніж конституцією африканської регіональної організації – це була хартія визволення [4, с. 159].

Мета та цілі об'єднання проголошувалися Преамбулою та частиною першою статті II Статуту Організації Африканської Єдності, зокрема: забезпечувати невід'ємне право усіх людей на контроль своєї власної долі, законних прагнень африканських народів на свободу, рівність, справедливість і гідність, взяти відповідальність за забезпеченням цільового використання природних і людських ресурсів континенту для загального розвитку африканських народів, сприяти взаєморозумінню між африканськими народами і співпраці між ними у відповідь на сподівання, що будуть докладені всі можливі зусилля задля досягнення єдності, яка перевершить етнічні та національні відмінності, зберегти і закріпити насилу завойовану незалежність, а також суверенітет і територіальну цілісність африканських держав, створити і зміцнити загальні інститути для втілення положень цього Статуту, боротися проти неоколоніалізму у всіх його формах та проявах, сприяти міжнародній співпраці, дотримуватись принципів, які закладені в Статуті ООН і Загальній декларації прав людини, створити умови для миру і безпеки, адже тільки за таких умов може бути прогрес та втілення вищезгаданих цілей [1; 5, с. 13, 45, 68].

Хоча Статутом передбачалося широким колом питань, якими займатиметься ОАЄ, все ж два питання були домінували в ОАЄ з самого початку: єдність африканських держав та деколонізація Африки [6, с. 313]. Принагідно варто згадати, що Статут ОАЄ було підписано тридцятьма державами Африки, які на той момент вибороли незалежність, зокрема: Алжир, Бурунді, Камерун, Центральноафриканська Республіка, Чад, Конго-Браззавіль, Конго-Леопольдвіль, Драгомея, Ефіопія, Габон, Гана, Гвінея, Кот-д'Івуар, Ліберія, Лівія, Мадагаскар, Малі, Мавританія, Нігер, Нігерія, Руанда, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Сомалі, Судан, Танганьїка, Туніс, Уганда, Об'єднана Арабська Республіка та Верхня Вольта (Марокко та Того будучи незалежними не прийняли участь в конференції) [7, с. 14]. В деяких інших джерелах зустрічається інформація про тридцять дві держави учасниці конференції [8, с. 6]. Однак, як зазначає К. Метьюз, навіть після п'ятнадцяти років існування ОАЄ основні цілі залишалися далекими від реалізації, а назву «Організація Африканської Єдності» критикує, оскільки, на його думку, єдності не було досягнуто [6, с. 313].

В межах ОАЄ було створено чотири органи: 1) Асамблея глав держав та урядів; 2) Рада міністрів; 3) Генеральний секретаріат та 4) Комісія з посередництва, примирення та арбітражу [1]. Остання засновувалася з метою забезпечити держав органом, який сприятиме мирному вирішенню міжнародних спорів та конфліктів.

В статті 19 Статуту ОАЄ вказується на те, що детальна регламентація діяльності Комісії буде здійснено додатковим протоколом, який стане невід'ємною частиною даного Статуту [1; 9, с. 159]. Після тривалого обговорення та суперечок навколо деяких принципових положень, 21 липня 1964 р. в м. Каїр (Єгипет) Асамблеєю ОАЄ було затверджено Протокол Комісії з посередництва, примирення і арбітражу, який підлягав підписанню державами-членами ОАЄ [10, с. 1116]. Тоді ж даний документ був ратифікований 33 державами-членами ОАЄ [11, с. 172].

Відповідно до статті 20 Статуту ОАЄ Асамблеєю глав держав та урядів ОАЄ повинна була створити ще і спеціалізовані комісії, зокрема, такі як: Економічна та соціальна комісія; Комісія освіти, науки, культури та охорони здоров'я, а також Комісія оборони тощо [1; 5, с. 62; 9, с. 169; 11, с. 173].

Спроможність вирішувати міжнародні спори та конфліктами між державами Африки стало викликом та маркером для ОАЄ, адже новостворена організація повинна була показати чи спроможна вона виконувати ті функції, які передбачено Статутом та справлятися з викликами, що постали перед державами Африки після здобуття незалежності від довготривалого колоніального гніту.

Від здобуття незалежності африканськими державами і до формування Організації Африканської Єдності, континент зіткнувся з численними викликами, пов'язаними з неоколоніалізмом та його наслідками. ОАЄ була створена з метою єднання африканських держав, протидії колоніалізму та його сучасним проявам, а також створення стабільного і безпечного регіону, що сприяє соціально-економічному розвитку.

Основною і першочерговою задачею ОАЄ було формування ефективних механізмів для вирішення міжнародних конфліктів, що було виявлено у створенні спеціалізованих комісій та відповідних органів, таких як Комісія з посередництва, примирення та арбітражу. Однак, незважаючи на амбіційні цілі та широке політичне представництво, реальний вплив ОАЄ на вирішення конфліктів та сприяння єдності між африканськими державами часто зазнавав труднощів через внутрішні розбіжності та зовнішній тиск.

Становлення ОАЄ як частково ефективного інструменту вирішення міжнародних спорів і конфліктів стало важливим моментом у розвитку африканських держав у міжнародному праві, але його реалізація багато в чому була залежна від здатності організації долати внутрішні та зовнішні виклики, зокрема, підвищити політичну волю і координацію серед своїх членів. Отже, розвиток ОАЄ, пріоритети в діяльності стали важливими показниками не тільки політичній волі африканських лідерів, але й здатності континенту визначати власні шляхи розвитку, які базувалися на бажанні утверджувати на континенті положення Загальної декларації прав людини та Статуту ООН, який в значній мірі перегукувався з установчим документом Організації Африканської Єдності.

Література:

1. OAU Charter. 1963. 11p. URL: https://www.au.int/web/sites/default/files/treaties/7759-file-oau_charter_1963.pdf
2. Africa and international organization / ed. by Y. El-Ayouty, H. C. Brooks. The Hague : Martinus Nijhoff. 1974. 262 p.
3. Schalk B., Auriacombe C. J. and Brynard D. J. Successes and failures of the Organisation of African Union: lessons for future of the African Union. *Journal of Public Administration*. 2005. Vol. 40. № 3.2. P. 496–511.
4. Dugard C. J. R. The Organisation of African Unity and Colonialism: An Inquiry into the Plea of Self-Defence as a Justification for the Use of Force in the Eradication of Colonialism. *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 16. № 1. 1967. Published By: Cambridge University Press. P. 157–190.

5. Hamadein E. A. Organization of African Union and conflict management in Africa: 1963–1999: A thesis of the degree of M. Sc. in political science. Khartoum: University of Khartoum. 2005. 188 p. URL: <http://khartoumspace.uofk.edu:8080/bitstream/handle/123456789/12910/Organization%20of%20African%20Unity%20and%20Conflict%20Management%20in%20Africa.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 02.04.2024 р.).
6. Mathews K. The Organization of African Union. *India Quarterly*. Sage Publications, Ltd. Vol. 33. № 3. 1977. P. 308–324.
7. Bakhashab O. A. The Organisation of African Unity and Regional Disputes a Study of African Conflicts. 1984. University of Glasgow. PhD thesis. 774 p.
8. AU ECHO. 2023 Special Edition. 60th AU.INT/AUECHO Anniversary Edition/ Editor in Chief: Leslie Riche. 2023. 169 p.
9. Михайловський М. К. Організація Африканської Єдності: Монографія. Київ: Інститут держави і права АН УРСР. 1972. 288 с.
10. Organization of African Unity: Protocol of the Commission of Mediation, Conciliation and Arbitration. *American Society of International Law*. 1964. Vol. 3. № 6. P. 1116–1124.
11. Yoh J. G. N. The institutional role of the Organisation of African Union (OAU) in conflict resolution in Africa: Thesis for the degree of doctor of literature and philosophy. Pretoria: University of South Africa. 2008. 500 p. URL: <http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/2033/thesis.pdf?sequence=1> (дата звернення: 17.04.2024 р.).

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАХИСТІ ПРАВ ДІТЕЙ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Шелест Н. С.

студентка I курсу

*Міжрегіональної академії управління персоналом
м. Київ, Україна*

Вступ. Починаючи з анексії Криму та вторгнення на Схід України у 2014 році, російська федерація систематично вчиняє на тимчасово окупованих нею територіях воєнні злочини, жертвами яких є в тому числі і діти. З початком повномасштабного вторгнення 2022 року, обсяг воєнних злочинів відносно дітей та інших порушень їх прав зріс в десятки разів. Так, зокрема, систематичними є такі злочини держави-окупанта відносно дітей, як примусова депортація дітей на територію держави-агресора, жертвами якої, за оцінками української сторони,

стали понад 181 тисяча українських дітей, примусова зміна громадянства, розлучення з сім'єю, вербування дітей і використання їх у збройному конфлікті, позбавлення дітей права на отримання якісної освіти, медичної допомоги, соціальних, реабілітаційних та інших послуг, передбачених для дітей тощо [1, с. 11–12].

При цьому більшість міжнародних організацій, уповноважених захищати права дітей, в тому числі тих, які стали жертвами збройних конфліктів, з різних причин виявляються неефективними в захисті прав дітей на тимчасово окупованих територіях України, внаслідок чого, наприклад, випадки повернення депортованих дітей на підконтрольну Україні територію є досить поодинокими, у порівнянні з кількістю депортованих дітей; а саме таке повернення відбувається здебільшого не в рамках діяльності міжнародних організацій, а за посередництва третіх країн, нейтральних відносно сторін збройного конфлікту (ОАЕ, Катар, Саудівська Аравія тощо).

Метою роботи є дослідження існуючої системи міжнародно-правового захисту дітей на тимчасово окупованих внаслідок збройного конфлікту територіях, та виявлення причин недостатньої її дієвості у випадку з захистом прав дітей на територіях України, тимчасово окупованих російською федерацією.

Проблеми захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів досліджувались такими науковцями, як І. П. Васильківська, О. Ю. Задніпровська, О. О. Кочемировська, А. В. Лазоренко, Г. Є. Мазур, І. М. Ничитайло, Н. М. Опольська, Н. О. Філіпська, М. М. Чеховська тощо.

Загалом міжнародно-правовою основою захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів є дві універсальні конвенції – Конвенція ООН про права дитини 1989 року (далі – Конвенція про права дитини), а також Факультативний протокол 2000 р. до неї, з однієї сторони, та Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р. (далі – Женевська конвенція), з іншої. Так, що стосується Конвенції про права дитини, захисту дітей в ході збройного конфлікту присвячена окрема її стаття 38, відповідно до якої держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання, а також утримуватись від призову дітей, які не досягли 15 років, до своїх збройних сил чи інших військових формувань; крім того, важливе значення мають стаття 6 Конвенції, яка передбачає невід'ємне право кожної дитини на життя та здоровий розвиток, та стаття 11, відповідно до якої держави-учасниці вживають заходів для боротьби з незаконним переміщенням і поверненням дітей із-за кордону [2]. В подальшому

Факультативним протоколом до Конвенції про права дитини від 2000 року мінімальний вік обов'язкового призову до збройних сил було збільшено до 18 років, а у випадках, якщо в збройних силах держав-учасниць все ж беруть участь особи, що не досягли 18-річного віку, вони не мають брати прямої участі у військових діях [3].

З інституційної точки зору, забезпечення дотримання Конвенції про права дитини покладено на Комітет ООН з прав дитини (Committee on the Rights of the Child, CRC), який складається з 18 незалежних експертів, які здійснюють моніторинг виконання державами-учасницями Конвенції про права дитини та дотримання Факультативних протоколів до неї щодо участі дітей у збройних конфліктах та торгівлі дітьми [4]. Однак на практиці можливості Комітету є досить обмеженими, і зводяться до «рішучих засуджень» та констатації фактів порушення Конвенції та протоколів до неї державою-агресором.

Що стосується Женевської конвенції, то нею передбачається загальний захист дітей як осіб, які не беруть участі у військових діях – так, діти як частина цивільного населення підпадають під дію всіх положень, що стосуються гуманного поводження з особами, які не беруть активної участі в бойових діях. Крім того, Конвенція містить також спеціальні положення щодо захисту дітей від наслідків бойових дій [5, с. 13–14] – так, відповідно до статті 14 Конвенції діти віком до 15 років і матері дітей віком до 7 років підпадають під категорії цивільного населення, для яких мають створюватися спеціальні санітарні або безпечні зони; а також діти входять до категорії цивільних осіб, які мають бути евакуйовані з обложених або оточених зон, що передбачено статтею 17 Конвенції. Нарешті, на окупованих територіях діти, які не досягли 15 років, вагітні жінки та матері дітей до 7 років повинні продовжувати користуватися будь-якими перевагами щодо харчування, медичного догляду та захисту від наслідків війни, які надавалися їм відповідно до заходів, вжитих до окупації (стаття 50 Конвенції) [6].

Міжнародною організацією, яка в силу норм Женевської конвенції уповноважена захищати жертв збройних конфліктів, є Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), який, серед іншого, сприяє дотриманню прав дітей-жертв збройних конфліктів, надаючи їм допомогу з метою зменшення масштабів наслідків збройних конфліктів. МКЧХ, маючи регіональні відділення практично по всьому світу, намагається вирішувати такі найважливіші в умовах військових і повоєнних періодів питання, як: повернення в сім'ї дітей, розлучених зі своїми рідними в результаті збройного конфлікту; реабілітація дітей, пов'язаних зі Збройними силами або збройними групами, а також дітей, позбавлених волі; психологічна і соціальна допомога тощо [7, с. 80–85].

Однак можливості МКЧХ, яка є неурядовою організацією, чий мандат засновано виключно на нормах Женевських конвенцій та добрій волі держав, вплинути на стан справ з правами дітей на окупованих територіях України, є на практиці ще меншими, ніж можливості «класичних» міжнародних організацій. Непоодинокими є випадки, коли МКЧХ не те що не припиняє, а навіть не фіксує порушення російською федерацією прав військовополонених, або ж цивільних на тимчасово окупованих територіях, включаючи дітей, оскільки російська федерація відмовляє представникам МКЧХ в доступі на такі території.

В контексті захисту дітей на тимчасово окупованих територіях України слід також згадати про ЮНІСЕФ (United Nations International Children's Emergency Fund) – спеціалізованої установи ООН, яка опікується захистом прав дітей, здебільшого шляхом надання їм гуманітарної допомоги – зокрема, сприянням в їх доступі до освіти, психосоціальної допомоги, води і санітарії, навчання з питань мінної небезпеки, охорони здоров'я матері та дитини тощо. Крім того, безпосередньо у відповідь на виклики війни в Україні ЮНІСЕФ розпочав масштабну програму гуманітарної підтримки «Спільно», яка забезпечує дітей та їхні родини соціальними послугами та захистом [8]. Проте, попри дійсно значний обсяг гуманітарної допомоги дітям, можливості ЮНІСЕФ надавати таку допомогу на тимчасово окупованих територіях, знову ж таки, дуже залежать від волі держави-окупанта, яка контролює такі території. Крім того, ЮНІСЕФ як організація гуманітарного напрямку не спрямовує свою діяльність безпосередньо на припинення порушень прав дитини, а лише реагує на вже вчинені порушення і намагається надати матеріальну чи іншу гуманітарну допомогу.

Не можна також обійти увагу одну з небагатьох міжнародних інституцій, які відреагували на факти порушення прав дітей на тимчасово окупованих територіях України більш конкретно та відчутно для країни-агресора, а саме про Міжнародний кримінальний суд у Гаазі, якій у березні 2023 року видав ордер на арешт Путіна та його «уповноваженої з захисту прав дітей» Львової-Белової за підозрою у вчиненні якраз-таки насильницьких депортацій та переміщення дітей, із окупованих територій України [9]. Попри те, що виконання даного ордеру на арешт поки не відбулось, сам факт його видачі, по-перше, суттєво звужує «географію» можливих візитів Путіна, оскільки в країнах, які ратифікували Римський статут, він ризикує бути заарештованим на виконання рішення МКС, а по-друге, опосередковано сприяє можливості ведення перемовин (на жаль, поки нечисленних) про повернення депортованих дітей між Україною та рф за посередництвом третіх держав, які все ж демонструють хоча б

незначні, але результати – так, повернути в Україну, за даними влади, станом на початок 2024 року вдалося близько пів тисячі дітей [10].

Так чи інакше, зусилля міжнародної спільноти з захисту прав дітей на тимчасово окупованих територіях України станом на сьогодні не є достатньо результативними. Як зазначає з цього приводу І. Ф. Корж, така ситуація наводить на думку про невідкладну необхідність реформування існуючих міжнародних організацій у сфері захисту прав дітей, в тому числі жертв збройних конфліктів, а можливо, навіть створення нових, більш дієвих і ефективних міжнародних структур у сфері безпеки [11, с. 9]. На думку авторки, слід деякою мірою погодитись із зазначеним твердженням, однак в дійсності проблема полягає не в недієздатності окремих міжнародних організацій, а в неспроможності самої існуючої системи міжнародного права належним чином реагувати на порушення його основних засад в тих випадках, коли таке порушення вчиняється не просто ядерною державою, а державою-постійним членом Ради Безпеки ООН, яка має право вето будь-яких рішень даної організації. За таких умов єдиним дієвим рішенням може бути лише виключення рф з Ради Безпеки ООН, або ж хоча б позбавлення її права вето в тих питаннях, які стосуються порушення нею фундаментальних засад міжнародного права.

Література:

1. Корнієнко М. В., Сухарева А. О. Дотримання та захист прав людини в умовах воєнного стану: роль поліцейських ювенальної превенції. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/3/2.pdf> (дата звернення: 05.05.2024).

2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 05.05.2024).

3. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі у збройних конфліктах від 01 січня 2000 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_795 (дата звернення: 05.05.2024).

4. Committee on the Rights of the Child. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc> (дата звернення: 05.05.2024).

5. Белевцева В. В. Правові засади міжнародного захисту прав дитини під час збройного конфлікту. *Захист прав дітей в умовах війни*. Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця, 2022. С. 10–16.

6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 05.05.2024).

7. Кривов'яз О. В. Захист прав дитини в умовах збройного конфлікту. *Правничий вісник Університету*. Київ : «КРОК», 2017. С. 80–85.

8. ЮНІСЕФ в Україні. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/what-we-do> (дата звернення: 05.05.2024).

9. Судді МКС видали ордер на арешт президента росії путіна. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-putin-aresht-mks/32323084.html> (дата звернення: 05.05.2024).

10. Лубінець у Давосі розповів, скільки дітей вже повернули з росії. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dity-davos-povernennya-ombudsmen-lubinets/32773991.html> (дата звернення: 05.05.2024).

11. Корж І.Ф. Право дитини на безпечне життя в умовах воєнного конфлікту. *Захист прав дітей в умовах війни* : збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця, 2022. С. 5–10.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ
В ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ**

*Збірник матеріалів
II Всеукраїнської науково-практичної конференції
до Дня науки*

м. Київ, 17 травня 2024 року

*Матеріали друкуються в авторській редакції.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр,
прізвищ тощо несуть автори.*

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 03.06.2024 р. Формат 60 × 84 / 16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 16,28. Наклад 100. Замовлення № 052/0724.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.